

MUZEUL DE ISTORIE GALAȚI

DANUBIUS

XXII

GALAȚI
2004

**MUZEUL DE ISTORIE
GALAȚI**

**DANUBIUS
XXII**

GALAȚI 2004

COMITETUL DE REDACȚIE:

cerc.șt.princ.I dr. Ștefan STANCIU - redactor responsabil
cerc.șt.princ.I dr. Dan RÂPĂ-BUICLIU -secretar științific
muzeograf IA Costel ILIE - membru
cerc.șt.princ.I dr. Marian STROIA - membru
prof.univ.dr. Virgil CIOCÂLTAN - membru

Machetă grafică:

Liliana - Carmen PALADE

DANUBIUS

Revista Muzeului de Istorie Galați

Orice corespondență se va trimite pe adresa:

MUZEUL DE ISTORIE

Str. Mr. Iancu Fotea, nr. 2

800017 Galați - ROMÂNIA

Tel. (40) 236-41.42.28

Fax. (40) 236-46.07.97

Responsabilitatea științifică a textelor revine autorilor.

I.S.S.N. 1220 - 5052

C U P R I N S

SUMMARY/SOMMAIRE

ARHEOLOGIE - ISTORIE ARCHAEOLOGY - HISTORY/ARCHÉOLOGIE - HISTOIRE

Dragoș MĂNDESCU,	
<i>Câteva considerații relative la tipul de fibule Orlea-Maglavit...</i>	7
<i>A few considerations on the Orlea-Maglavit fibula type</i>	
Sorin LANGU,	
<i>Considerații asupra tezaurelor încheiate în timpul domniei lui Ștefan cel Mare.....</i>	15
<i>Considerations about hoarding during the time of Stephen the Great</i>	
Dan LĂZĂRESCU	
<i>O statuie - donație a lui Ștefan cel Mare.....</i>	21
<i>A statue - donation of Stephen the Great</i>	
Claudiu NEAGOE,	
<i>Prima încercare de transformare în pașalâc a Țării Românești: episodul Mehmed Bey (1522).....</i>	25
<i>The first attempt to turn Wallachia into an Ottoman province: the Mehmed Bey episode (1522)</i>	
Ioan-Aurel POP, Cristian LUCA,	
<i>Date privitoare la zona Dunării de Jos în izvoare venețiene din secolele XVI - XVII</i>	33
<i>Information on the area of the Lower Danube, in Venetian sources from the XVIth – XVIIth centuries</i>	
Eugen ZUICĂ,	
<i>Informații privitoare la Țările Române în câteva lucrări italiene mai puțin cunoscute (veacurile XVI - XVIII).....</i>	45
<i>Information regarding the Romanian principalities from some less known Italian works (XVIth – XVIIIth)</i>	
Dan RÂPĂ-BUICLIU,	
<i>Noi știri documentare privind relațiile moldo-polone în timpul domniei lui Mihai Racoviță</i>	55
<i>New documents concerning the Moldavian-Polish relations during the reign of Mihai Racovitza</i>	

Cristian LUCA,	
<i>Mărturii contemporane despre portul Galați în anii 1796-1797</i>	65
<i>Contemporary testimonies regarding the port of Galați, during the years 1796-1797</i>	
Gabriela-Ana COSTIN,	
<i>Instanțele judecătorești gălățene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea</i>	75
<i>The courts from Galati, during the second half of the XIXth century and the beginning of the XXth century</i>	
Elena Ingrid BAHAMAT,	
<i>În Galați, pe la 1900</i>	81
<i>In Galați, around the year 1900</i>	
Constantin ARDELEANU,	
<i>Schimburile româno-britanice la Dunărea de Jos în cadrul comerțului exterior al României (1901-1914)</i>	87
<i>Romanian-British exchanges at the Lower Danube in the Framework of Romania's Foreign Trade (1901-1914)</i>	
Marian GHIȚĂ,	
<i>Ce este „Sud-Estul European”?</i>	129
<i>What does the concept of “South-eastern Europe” mean?</i>	
Sorin GEACU, Bogdan POPA	
<i>Pădurea Dorasca-Barcea din Câmpia Tecucilor - acum un secol și astăzi</i>	139
<i>Dorasca-Barcea forest (from the Plains of Tecuci), one century ago and today</i>	
Liviu ȚĂRANU	
<i>Un aspect controversat al istoriografiei privind regimul comunist: caracterul național al rezistenței armate anticomuniste (1948-1962)</i>	147
<i>A controversial aspect of the historiography dealing with the Communist regime: the national character of the anti-Communist armed resistance (1948-1962)</i>	
Cezar AVRAM,	
<i>Justiție și expropriere în România puterii populare</i>	157
<i>Justice and dispossession in Romania, during the popular government</i>	

PATRIMONIU CULTURAL
CULTURAL PATRIMONY / PATRIMOINE CULTUREL

- Costel ILIE, Mircea NICU**
Note privind tezaurе monetare descoperite în zona Tecuci..... **169**
Notes on some monetary treasures discovered in the area of Tecuci
- Dan RÂPĂ-BUICLIU,**
Miscellanea Historica (II). Additamenta iconographica (I) **175**
- Viorica-Steluța PISICĂ,**
Restaurarea din anul 1938 a „Casei Cuza Vodă” din Galați **185**
The restoration of “Cuza Vodă House” from Galati, in 1938
- Viorica-Steluța PISICĂ,**
Evidența computerizată a patrimoniului imobil din
județul Galați **195**
The electronic records of the immobile patrimony of Galati county

MUZEOGRAFIE
MUSEOGRAPHY / MUSÉOGRAPHIE

- Elena Ingrid BAHAMAT,**
Chestionar pentru depistarea publicului țintă al Muzeului de
Istorie Galați - 2003. Considerații finale. **199**
Questionnaire for identifying the target public of the History
Museum of Galati – 2003. Final considerations

NOTE BIBLIOGRAFICE
NOTES BIBLIOGRAPHICALS / NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

- Costin CROITORU,**
Despre «Memorie antică și identități etno-culturale medievale».
Note de lectură (III). **203**
About «Ancient memory and medieval ethno-cultural identities».
Reading notes (III).

CÂTEVA CONSIDERAȚII RELATIVE LA TIPUL DE FIBULE ORLEA - MAGLAVIT*

Dragoș MĂNDESCU

Printre fibulele descoperite în dăva getică de la Poiana (jud. Galați), publicate într-un vast articol ce face parte, de fapt, dintr-o meritorie serie având drept obiectiv introducerea în circuitul științific, a imensei cantități de material arheologic descoperit în acest sit, figurează și o fibulă de tip Orlea-Maglavit¹. Piesa este din bronz, lungă de 5,8 cm și a fost descoperită passim în cuprinsul așezării. Se află păstrată în colecția arheologică a Muzeului Mixt din Tecuci, înregistrată cu nr. inv. 6388. Fibula prezintă toate elementele morfologice ce definesc tipul Orlea-Maglavit: arcul rombic și aplatizat, piciorul, ornat sub forma unei spirale, îndoit paralel cu arcul, fără să fie prins de acesta (deci de schemă Latène timpurie = Latène B), resortul alcătuit din 3+3 spire, cu coarda exterioară.

Apărut cu puțin timp înaintea corpusului fibulelor de la Poiana, volumul dedicat fibulelor din Dacia preromană, care prezintă inclusiv tipul Orlea-Maglavit², nu conține, evident, nici o referire la piesa în discuție. Fibula nu a fost inclusă nici în articolul general dedicat fibulelor de schemă Latène, anterioare perioadei geto-dace clasice³, deoarece s-a considerat că tipul respectiv nu corespundea cadrului cronologic vizat cu acel prilej. După câte cunoaștem, ulterior publicării ei, fibula de tip Orlea-Maglavit de la Poiana a mai fost vehiculată în literatura de specialitate doar o singură dată, și atunci numai printr-un desen⁴.

Fibulele Orlea-Maglavit au fost definite ca tip în anul 1971 de către Vl. Zirra⁵ și ulterior acceptate astfel și vehiculate în literatura arheologică est-central europeană⁶. În virtutea tradiției, în cercetarea mai veche sau mai recentă se

* Considerațiile noastre pornesc de la o piesă descoperită la Poiana (județul Galați).

¹ Silvia Teodor, Stela Țau, *Obiecte de port și podoabă din așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați (I). Fibule*, în: „Arheologia Moldovei”, 19, 1996, p. 95, nr. cat. 32 și fig. 3/9.

² A. Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Bibliotheca Thracologica, 22, Editura Vavila Edinf, București, 1997, p. 37-38, 99 (tipul 4) și fig. 23, 25/1-8.

³ D. Măndescu, *Fibulele de schemă Latène în perioada timpurie și mijlocie a celei de-a doua epoci a fierului, pe teritoriul vechii Dacii*, în: „Crisia”, 30, 2000, p. 45-80.

⁴ Silvia Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II î.d.Hr. Considerații generale și repertoriu arheologic*, Bibliotheca Thracologica, 27, Editura Vavila Edinf, București, 1999, fig. 62/9.

⁵ Vl. Zirra, *Stand der Forschung der keltischen Spätlatènezeit in Rumänien*, în: „Archeologiké Rozhledy”, 23, 1971, 5, p. 539, 544 și Abb. 4/5-6.

⁶ Z. Woźniak, *Wschodnie pogranicze kultury lateńskie*, Wroklaw-Warszaw, 1974, p. 74 și urm. (non vidi); P. Popovic, *Fibule tipa „Orlea-Maglavit”*, în: „Zbornik Narodnog Muzeija Beograd”, 14/1, 1992, p. 319-326.

vehiculează fără rezerve și cu prea puține nuanțări ideea, considerată pe deplin câștigată, că tipul de fibulă Orlea-Maglavit a apărut sub influență celtică, în speță scordiscă, în zona dunăreană a grupului cultural Padea-Panaghiurski-Kolonii, grup căruia tipul acesta îi este specific⁷. Și mai precis, s-a vorbit de o pătrundere a scordiscilor în centrul Olteniei, confruntarea dintre influențele locale și cele din partea noilor veniți stând, printre altele, la baza genezei tipului Orlea-Maglavit⁸. Expresia arheologică a influenței scordisce în Oltenia (înțelegând prin aceasta inclusiv posibilitatea unei prezențe efective) se materializează în grupul bine individualizat al necropolelor de tip Padea⁹, această grupă olteană, reprezentată de un orizont de înmormântări ce au aparținut unor comunități dacice și scordisce, constituind pandantul nord-dunărean al aspectului cultural Panaghiurski-Kolonii¹⁰.

Fiind atribuite grupului de morminte cu caracter celtic din Oltenia, fibulelor de tip Orlea-Maglavit le-a fost stabilită, implicit, aceeași datare: sfârșitul sec. II – prima jumătate a sec. I a.Chr.¹¹.

Evident că această datare nu putea coincide cu aceea mai timpurie sugerată de schema lor de construcție (Latène B – Latène timpurie¹², și nu Latène C – Latène mijlocie, cum s-a menționat deseori¹³), așa că s-au căutat diverse formule explicative, sintetizate în cel mai recent studiu dedicat exclusiv acestor fibule: în cazul tipului Orlea-Maglavit am avea de a face cu un „retardism tipologic”. „Conservatorismul” său s-ar datora circumstanțelor specifice ce caracterizează regiunile periferice cercului cultural celtic: populațiile din aceste regiuni nu sunt în măsură să se conformeze în mod egal tuturor schimbărilor tipologice dictate de centrele celtice; astfel, acest tip de fibulă bazat pe modelul celtic are o dezvoltare locală și reprezintă o expresie autonomă¹⁴.

⁷ Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien*, în: „Dacia”, N.S., 15, 1971, p. 235 și nota 315; Vl. V. Zirra, *Entre l'utile et l'art. Les fibules laténiennes en Roumanie*, în: „Etudes Celtiques”, 28, 1991, p. 461-463 și fig. 9/1-2; 10; A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 38, 78; Idem, *Influences celtiques dans l'orfèvrerie dacique du I-er siècle av J.-C.*, în: P. Roman (ed.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, 1, Editura Vavila Edinf, București, 1997, p. 155, 159 și fig. 7; D. Măndescu, *Repertoriul pieselor de factură celtică din județul Argeș*, în: „Revista de Istorie a Muscelului”, 7, 2003, p. 11-12 și fig. 1.

⁸ Vl. Zirra, *Le probleme des Celtes dans l'espace du Bas-Danube*, în: „Thraco-Dacica”, 1, 1976, p. 181.

⁹ M. Babeș, *Descoperiri funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dace clasice*, în: „SCIIVA”, 39, 1988, 1, p. 9-11; Idem, în: M. Petrescu-Dâmbovița, A. Vulpe (coord.), *Istoria românilor*, 1, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 746.

¹⁰ V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Biblioteca Istros 3, Editura Porto-Franco, Galați, 1993, p. 24-26 și 77-79.

¹¹ Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien*, în: „Dacia”, N.S., 15, 1971, p. 235 și nota 315.

¹² D. Spânu, recenzie la Aurel Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, în: „SCIIVA”, 50, 1999, 1-2, p. 91.

¹³ Vl. V. Zirra, *op. cit.*, p. 461-462; A. Rustoiu, în: P. Roman (ed.), *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, 1, Editura Vavila Edinf, București, 1997, p. 78; Idem, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Bibliotheca Thracologica, 22, Editura Vavila Edinf, București, 1997, p. 38.

¹⁴ P. Popovic, *Fibule tip „Orlea - Maglavit”*, în: „Zbornik Narodnog Muzeija Beograd”, 14, 1991, 1, p. 324.

Aria de răspândire a fibulelor de tip Orlea-Maglavit cuprinde un puternic nucleu alcătuit din descoperiri concentrate în zona Dunării oltene (Salcia, Cetate, Maglavit, Lișteava și Orlea) și alte câteva areale secundare, a căror relație cu nucleul principal este mai mult sau mai puțin evidentă: la nord de Dunăre – vestul Munteniei (Cepari și Scornicești) și sudul Moldovei (Poiana), iar la sud de Dunăre – aproape de vărsarea Moravei (Kostolac), Krajna (Mala Vrbica), precum și estul Bulgariei, zona Șumen-Varna (Ivanski, Malamir, Varna). Se observă ușor că prin prezența la Poiana a fibulei menționate, aria de răspândire a tipului Orlea-Maglavit este mult extinsă spre nord și nord-est.

Dintre fibulele de tip Orlea-Maglavit găsite la nord de Dunăre, acelea de la Orlea¹⁵, Maglavit¹⁶, Salcia, Lișteava¹⁷, la care se poate adăuga și cea sumar semnalată de la Scornicești¹⁸ sunt descoperiri întâmplătoare, în condiții necunoscute, deci fără să fie legate în mod necesar de descoperiri funerare.

Edificatoare este situația fibulelor descoperite în localitățile eponime ale tipului. Cea de la Orlea a fost publicată laolaltă cu alte „antichități celtice din Oltenia”, după ce a fost „descoperită” într-o colecție particulară de la Corabia. Fibula de la Maglavit a fost „descoperită” și ea tot într-o colecție de antichități, și anume în cea a Institutului de Arheologie din București. Menționarea ei laolaltă cu un cuțit de luptă și o lance provenind dintr-o descoperire făcută în a doua jumătate a sec. al XIX-lea¹⁹ poate conduce la posibila concluzie că fibula va fi făcut parte din acel ipotetic ansamblu închis. În realitate, nu există absolut nici o certitudine că avem de-a face cu o descoperire colectivă și nu cu piese izolate, reunite artificial.

Celelalte trei fibule de tip Orlea-Maglavit de la nord de Dunăre au fost descoperite în urma unor cercetări arheologice. După cum s-a văzut, fibula de la Poiana nu poate aduce precizări de natură cronologică, deoarece a fost descoperită passim în așezarea care durează din sec. IV a.Chr până în sec. I p.Chr.²⁰ Fără îndoială, plasarea ei printre fibulele din nivelul al IV-lea, faza a doua, datată în secolele III-II a.Chr.²¹, este o construcție artificială a autoarelor (acestea menționând că, în cazul absenței coordonatelor topo-stratigrafice, au procedat la distribuirea pe nivele a fibulelor în cauză după caracteristicile lor morfo-cronologice evidente și general-acceptate): la catalog observăm că fibula a fost

¹⁵ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Antiquités celtiques en Olténie*, în: „Dacia”, 11-12, 1945-1947 (1948), p. 30 și fig. 2.

¹⁶ Vl. Zirra, *op. cit.*, p. 235 și nota 315.

¹⁷ D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, în: „Arhivele Olteniei”, 18, 1939, 104-106, p. 369 și fig. 261/1-2.

¹⁸ Vl. Zirra, s.v. *Orlea*, în: C. Preda (coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, 3 (M-Q), Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 241.

¹⁹ *Ibidem*, s. v. *Maglavit*, p. 18. Vârful de lance și cuțitul de luptă, nu știm dacă și fibula, au fost descoperite în 1877 de către I. Capșa care, cu o trupă de dorobanți, sapă pe mai multe coline din marginea Maglavitului, la Golentși, în căutare de antichități (cf. C. S. Nicolăescu-Plopșor, *op. cit.*, p. 25-26).

²⁰ R. Vulpe, *Piroboridava. Considerații arheologice și istorice asupra cetății de la Poiana, în Moldova de Jos*, București, 1931; Idem, *La civilisation géto-dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana, en Basse-Moldavie*, în: „Dacia”, N. S., 1, 1957, p. 143-164.

²¹ Silvia Teodor, Stela Țau, *op. cit.*, p. 57.

descoperită passim, fără alte precizări, iar datarea este cea „tradițională”, și anume sec. II-I a.Chr. Fibula de la Cetatea provine dintr-o așezare în care cercetările arheologice, rămase nepublicate, au reperat un nivel dacic ce se datează în ultimele două secole ale erei vechi²². În sfârșit fibula de la Cepari²³ – a cărei reconstituire este aproximativă, dat fiind că a fost găsit doar un fragment de arc aplatizat, înșiși autorii descoperirii mărturisind că au folosit drept model pentru reconstituirea grafică exemplarul de la Orlea²⁴ – făcea parte din inventarul funerar al unuia dintre cele trei morminte de incinerare în groapă, în fapt morminte secundare surprinse printre mormintele tumulare ale unei necropole de tip Ferigile.

Supuse unei interpretări critice, cele două fibule descoperite în spațiul iugoslav nu oferă nici o dată cronologică concretă. Fibula de la Mala Vrbica-Ajmana a fost descoperită întâmplător în anul 1982 și a fost pusă în legătură cu necropola din sec. I a.Chr. documentată în apropiere, deși această asociere nu poate fi nici pe departe atât de evidentă cum s-a susținut²⁵. Nici în privința piesei de la Kostolac nu avem date certe²⁶.

Fibulele de tip Orlea-Maglavit din Bulgaria estică (în afara celei de la Varna, care este o descoperire întâmplătoare făcută în zona orașului, alte precizări lipsind²⁷) sunt în măsură să justifice și ele o reluare a discuției asupra datării acestui tip.

În cazul descoperirii de la Malamir, verificările arheologice în urma unei distrugerii făcute în timpul lucrărilor agricole mecanizate, au stabilit că era vorba de doi tumuli răvășiți, a căror structură de piatră era încă sesizabilă. Relativ la ritul funerar, din zona tumulilor au fost recoltate atât oase umane neincinerate, cât și incinerate. Conform inventarului – în publicație prezentat amestecat, întrucât piesele nu au putut fi cu certitudine repartizate pe morminte – alcătuit dintr-un *kantharos* de bronz, o strachină, un *lekythos* și o fibulă de tip Orlea-Maglavit, complexul de la Malamir a fost datat la începutul sec. III a.Chr.²⁸. Chiar dacă este foarte probabil că avem de-a face cu o eventuală înmormântare secundară, datele pe care le deținem, așa cum sunt ele prezentate în materialul publicat, nu ne pot convinge pe deplin.

²² Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien*, în: „Dacia”, N.S., 15, 1971, p. 235, nota 315.

²³ Eugenia Popescu, A. Vulpe, *Nouvelles découvertes du type Ferigile*, în: „Dacia, N.S.”, 26, 1985, p. 90 și fig. 8/2.

²⁴ *Ibidem*, p. 113 și nota 96. Încercarea unei examinări directe a respectivului fragment de fibulă nu a avut nici o finalitate, deoarece piesa nu figurează în colecția Muzeului Județean Argeș, deținătorul pieselor arheologice de la Cepari.

²⁵ P. Popovic, *op. cit.*, p. 319 și pl. I/5.

²⁶ A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 99, nr. cat. 4.4.

²⁷ Piesă inedită, din argint (!), studiată în depozitul Muzeului Arheologic din Varna în decembrie 2001, cu sprijinul colegilor Anna Haralambieva și Igor Lazarenko, cărora le aduc și pe această cale cuvenitele mulțumiri. La data vizitei mele, Anna Haralambieva pregătea un material despre fibulele din a doua epocă a fierului din acest muzeu, articol din care sperăm să aflăm mai multe despre fibula menționată.

²⁸ Tvetana Dremsizova, *Trakiiski pogrebeniia ot Kolarovgradsko*, în: „Izvestiia Kolarovgrad”, 2, 1963, p. 6-7 și pl. 7/1-3.

Oricum, considerăm că cel puțin un reper cronologic pentru secolul IV a.Chr. poate fi considerat câștigat pentru acest complex, bazându-ne pe *kantharos*-ul de bronz a cărui analogie perfectă se întâlnește la numai 20 km nord-est de Malamir, într-un mormânt tumular de la Zlokučen²⁹. Bogatul inventar al acestuia îi asigură datarea în secolul IV a.Chr. Alte elemente prezente la Malamir, din domeniul ritului și amenajării funerare – semnalarea incinerăției, cista de piatră, caracterul tumular al mormântului – facilitează asemănări incontestabile cu înmormântările „tracice” timpurii, inclusiv cu sus-citatul mormânt de la Zlokučen.

Descoperirea de la Ivanski ridică și ea o serie de probleme, întrucât mormântul tumular a fost distrus, fără a beneficia de o cercetare arheologică. Relativ la piesele recuperate din tumulul distrus, între care se remarcă fibule de schemă tracică I 1, o săgeată de bronz cu trei muchii și fibula de tip Orlea-Maglavit³⁰, nu avem nici o certitudine că ar reprezenta sau nu un inventar funerar unitar. Fibulele de schemă tracică împreună cu săgeata cu trei muchii îndeamnă însă la o datare timpurie.

Trebuie spus că pornind de la evidența descoperirilor arheologice, fibulele de tip Orlea-Maglavit, nu par a fi nici pe departe legate atât de indisolubil de mormintele grupului daco-scordisc din Oltenia. Astfel, în cadrul acestui grup, fibule au apărut în mormintele de la Corlate, Gruia, Padea, Spahii, Corcova³¹, însă nici una dintre piese nu aparține tipului discutat aici. Acele fibule sunt de schemă Latène mijlocie evoluată, cunoscute în literatură drept tipul Gura Padinii (tipul 2 b2 Rustoiu)³². De asemenea, nici la sud de Dunăre mormintele faciesului Panaghiurski-Kolonii nu conțin fibule de tip Orlea-Maglavit³³ ci, așa cum se poate vedea chiar în cazul necropolei eponime, fibulele sunt de schemă Latène mijlocie evoluată (Latène C2)³⁴. Atât de des invocatelor descoperiri funerare de tip Panaghiurski-Kolonii din nord-vestul Bulgariei, din zona Vraca, în al căror inventar funerar se regăsesc arme (vârfuri de lănci, spade, umbones de scuturi) și piese de harnașament, le rămân necunoscute fibulele de tip Orlea-Maglavit, în condițiile în care repertoriul fibulelor specifice este destul de bogat: tipuri de schemă Latène mijlocie evoluată, tipul Jarak, ba chiar și atestări târzii (?) ale tipului Bukjovtsi³⁵.

²⁹ Iv. Velkov, *Mogila grobna ot Zlokučene*, în: „Izvestiia Sofia”, 6, 1930-1931, p. 254 și fig. 181/4; 185.

³⁰ V. Mikov, *Materiali ot jeleznata epoha (Arheologičeski vesti)*, în: „Izvestiia Sofia”, 21, 1957, p. 298 și fig. 4.

³¹ V. Sârbu, *op. cit.*, p. 77-79.

³² A. Rustoiu, *op. cit.*, p. 34 și fig. 20/2-5.

³³ Z. Woźniak, *Die östliche Randzone der Latène Kultur*, în: „Germania”, 54, 1976, 2, p. 390-394.

³⁴ Alexandra Dimitrova, Natalia Gizdova, *Der Charakter der Thrakischen Kultur während der jüngeren vorrömischen Eisenzeit im dem Gebiet des Sredna-Gora-Gebirges*, în: „Thracia”, 3, 1974, p. 236 și fig. 5; Eadem, *Trakiiski mogilni nekropoli v Panagiurskite Kolonii pri gr. Panagiurishte*, în: „Izvestiia na Muzeite ot Iužna Bălgaria”, 1, 1975, p. 56 și pl. 24/1.

³⁵ B. Nikolov, *Trakiiski pametnici vŭv Vračansko*, în: „Izvestiia Sofia”, 28, 1965, p. 163-202.

Oricum ar fi, piesele de la Poiana, Ivanski, Malamir și Varna ies cu siguranță din arealul grupului Padea-Panaghiurski-Kolonii, grup ce nu depășește spre est Oltul, la nord de Dunăre, respectiv Jantra, la sud de Dunăre. Chiar și descoperirea de la Cepari este plasată excentric față de limita sa nord-estică³⁶.

Concluzionând, considerăm că cele expuse în rândurile de mai sus sunt elemente ce nu pot fi omise sau evitate în cadrul unui necesar demers în spirit critic de reevaluare a posibilităților de datare în Latène-ul târziu (Latène D) a fibulei de tip Orlea-Maglavit, piesă de o incontestabilă schemă Latène timpurie. Totodată, principala justificare a unei atât de târzii datări a tipului Orlea-Maglavit, și anume apartenența sa la seria de artefacte definitorii pentru grupul Padea-Panaghiurski-Kolonii, rămâne a fi demonstrată în viitor cu argumente solide și pertinente.

ADDENDA

O descoperire recentă, făcută în vara anului 2003 și comunicată după ce prezentul material era definitivat și deja predat spre publicare, se pare că este în măsură să aducă un argument important în sprijinul datării târzii a tipului de fibulă Orlea-Maglavit. Este vorba de arcul unei fibule de bronz de acest tip găsită în condiții certe, în timpul săpăturilor arheologice, lângă o plintă în cadrul unuia dintre sanctuarele dreptunghiulare cu aliniamente de tamburi de pe „Tipia Ormenișului” (Augustin, județul Brașov). Piesa a fost comunicată cu un desen, inițial de către colega Angelica Bălos la simpozionul de arheologie Latène de la Deva (14 mai 2004), precum și de șeful șantierului de la Augustin, dr. Florea Costea, care a prezentat o fotografie la sesiunea de rapoarte arheologice de la Cluj-Napoca (27 mai 2004). În așteptarea publicării detaliate a situației de la Augustin, descoperirea *certă* de mai sus trebuie reținută, totuși, ca fiind unica de acest fel care atestă prezența fibulei de tip Orlea-Maglavit în cadrul culturii geto-dace clasice.

³⁶ D. Măndescu, *op. cit.*, p. 12.

**A FEW CONSIDERATIONS ON THE
ORLEA-MAGLAVIT FIBULA TYPE**

- Abstract -

A recently published fibula, belonging to Orlea-Maglavit type (fig. 1), found at Poiana, Galați County, rises some new questions regarding the cultural ascription of this type of fibula and its chronological framing.

Vi. Zirra defined the Orlea-Maglavit fibula type more than three decades ago. In the archaeological literature, it is considered that this type of fibula appeared through a Celtic influence, in the Danubian area of Padea-Panaghjurski-Kolonii cultural group. Being ascribed to the group of tombs with Celtic characteristics from Oltenia, this type of fibula type was implicitly dated within the same chronological interval as the tombs: the end of the IInd century – the first half of the Ist century B.C..

The diffusion area of Orlea-Maglavit fibula type covers mainly Oltenia's Danubian area, where many such items were discovered (in Salcia, Cetate, Maglavit, Lișteava and Orlea) and few other secondary areas: at the North of the Danube – Western Wallachia (Cepari and Scornicești) and Southern Moldavia (Poiana) -, and, at the South of the Danube – the area of Morava (Kostolac), Krajna (Mala Vrbica), Eastern Bulgaria, the Šumen-Varna area (Ivanski, Malamir and Varna).

Among the fibulae of Orlea-Maglavit type found at the North of the Danube, those discovered at Orlea, Maglavit, Salcia, Lișteava and Scornicești represent isolated accidental finds. The three other fibulae of Orlea-Maglavit type from the North of the Danube were discovered during archeological researches, but they proved impossible to date with a high degree of accuracy, just as in case of the two fibulae found on the Yugoslavian territory. The fibulae from Eastern Bulgaria (especially those discovered at Malamir and Ivanski), found together with Greek bronze *kantharos*, three faced arrowheads and fibulae having a Thracian shape, suggest an early dating, namely during the IVth-IIIrd centuries B.C..

In conclusion, dating this type of fibula, which has an obvious Latène B shape, in Latène D and its ascription to Padea-Panaghjurski-Kolonii group should be only presumptively accepted, since we need supplementary evidence for a definite chronological and cultural framing of these items.

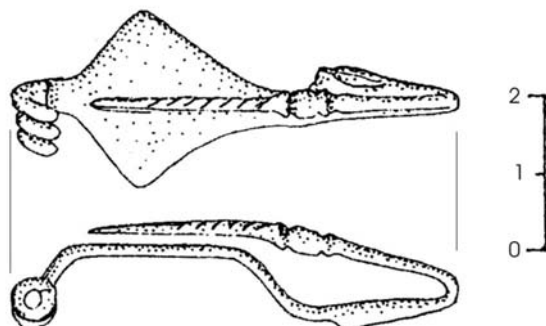

Fig. 1. Fibula de tip Orlea-Maglavit descoperită la Poiana (după S. Teodor și Stela Țau).

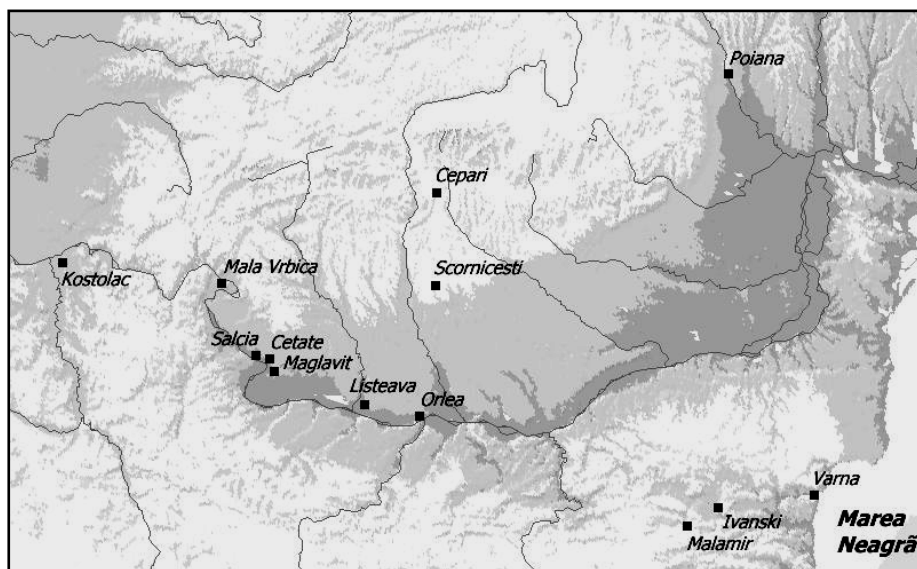

Fig. 2. Aria de răspândire a fibulelor de tip Orlea-Maglavit.

CONSIDERAȚII ASUPRA TEZAURELOR ÎNCHEIATE ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ȘTEFAN CEL MARE

Sorin LANGU

Domnia lui Ștefan cel Mare este una din cele mai prodigioase din întreaga istorie românească. Personalitate excepțională, care transcede epoca, Ștefan cel Mare, considerat unul din stâlpii civilizației românești medievale, a fost studiat din toate punctele de vedere, inclusiv cel numismatic¹.

În epoca respectivă se știe că au circulat în paralel cu monedele moldovenești monede străine de origini diverse. Studiul nostru pornește de la o cercetare a tezaurelor monetare din sec. XIV – XVI, descoperite în Moldova, și dorește a înțelege cauzele prezenței unui număr mic de tezaure din timpul domniei lui Ștefan, fiind în același timp și o analiză a acestor tezaure.

	Nr. tezaure	Procent (%)
1301 – 1350	1	1,22
1351 – 1400	7	8,53
1401 – 1456	12	14,63
1457 – 1504	4	4,87
1505 – 1550	12	14,63
1551 – 1600	46	56,10
Total	82²	

Procentul foarte mic al primelor două perioade este de înțeles: până la constituirea statului situația internă era instabilă, circulația monetară fiind

¹ O.Iliescu, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în: „Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare”. Culegere de studii îngrijită de M.Berza, București, 1964, p.181-234, cu bibliografia mai veche.

² Tezaurele au fost identificate în diverse lucrări ca B.Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996; Adina Berciu-Drăghicescu, *Repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul Moldovei (secolele XIV-XVI)*, în: „CSSȘA”, II, 1990, V.Chirica, M.Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, Iași, I-1984, II-1985, cronica din „Dacia”, studii din diferite reviste muzeale etc.

extrem de slabă, limitându-se la Basarabia (cu monede mongole, vezi Lazova, Cetatea – Albă, Orheiul – Vechi) și la nordul Moldovei, unde se întindea marca lui Dragoș (vezi tezaurul de la Sucevița cu monede maghiare)³.

După constituirea statului, circulația monetară se intensifică; stabilitatea internă și externă determină o creștere a schimburilor comerciale, creștere observabilă până la emiterea monedei interne, prin marele tezaur de la Siret (compus din groși praghezi, ducați munteni, groși polonezi și dinari maghiari)⁴.

Apariția monedei locale modifică peisajul numismatic substanțial: moneda lui Petru Mușat, emisă în mari cantități apare alături de alte monede străine (Buruiești, peste 1700 exemplare⁵, Scobinți, 21 exemplare, dar tezaurul pierdut cuprindea peste 200⁶), sau cu ale urmașilor săi (Corlăteni, peste 2300 exemplare⁷, Mărmureni, cca. 300 exemplare⁸).

Foarte bună calitativ, moneda lui Petru Mușat, rămâne în circulație mult timp dovadă tezaurele de la Bacău, Baia, în care se găsește alături de monede de la Alexandru cel Bun, sau cel de la Mamornița (Ucraina) alături de monede de la Vladislav Jagiello, de la Schieni alături de monede de la Ștefan II.

Domnia lui Alexandru cel Bun, stabilă și prosperă, determină o sporire a fluxurilor monetare ce traversau Moldova, vizibile mai ales prin tezaurele care se închid în prima parte (asociate cu monede de la Petru Mușat sau Mircea cel Bătrân la Iași⁹), sau în cele care se închid după moartea lui (cum sunt Cugurești, alături de groși boemieni, polonezi, dirhemi mongoli etc., Suceava - două tezaure¹⁰ în care sunt alături de monede de la Iliăș, sau Roman¹¹ alături de monede de la Iliăș, Ștefan II, Petru II, Roman II).

Perioada domniei lui Ștefan cel Mare nu cuprinde decât 4 tezaure și acestea cu o componentă diferită: cel de la Cârpiți, datând din 1463 – 1464 și

³ Pe lângă monedele maghiare circulau foarte mult și groșii de Boemia sau cei de Praga, vezi și V.Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994, p. 261-262.

⁴ Adina Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.84, nr.123 (b); o discuție referitoare la semnificația lui, în Ștefan S.Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p.196-200

⁵ *Ibidem*, p.61, nr.23.

⁶ T.Biță, *Monede medievale moldovenești din secolul al XIV-lea descoperite la Scobinți (jud. Iași)*, în: „BSNR”, 1976-1980, nr.124-128, p. 305-315.

⁷ C.Știrbu, P.Stancu, *Monede din tezaurul de la Rachelu aflate în colecția Muzeului de Istorie a R.S.România și importanța lor istorică.*, în: „BSNR”, 1973-1975, nr.121-123, p.160, nr.6

⁸ *Ibidem*, p.161, nr. 12.

⁹ *Idem*, *Date noi privind emisiunile monetare ale lui Mircea cel Bătrân*, în volumul: „Marele Mircea Voievod”, coordonator I. Pătroiu, București, 1987, p. 112

¹⁰ O.Iliescu, Gr.Foit, *Un tezaur de monede moldovenești din prima jumătate a secolului al XV-lea descoperit la Suceava*, în: „AM”, V, 1962, p. 145-167, Gr.Foit, Al. Artimon, *Noi descoperiri monetare la Suceava*, în: „Suceava”, III, 1973, p. 297-307.

¹¹ Domnița Hordilă, *Tezaurul de monede medievale descoperit în 1975 la Roman*, în: „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994, p. 401-422.

având în componență monede genoveze, muntene, boeme, turcești, tătărești etc.¹², cel de la Stroenți datând “din a doua jumătate a sec. XV”, cuprinzând monede moldovenești, maghiare, boeme, tătare¹³, cel de la Noua Suliță cu 200 de monede de la Ștefan cel Mare¹⁴, și cel de la Griești cu 11 polgroși polonezi¹⁵.

Faptul că tezaurele de la Cârpiți și cel de la Stroenți provin din prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare (cel de la Stroenți putând aparține domniei lui Petru Aron), și au cam același nominaluri pot indica că activitatea monetară a lui Ștefan a început ceva mai târziu, eventual chiar după 1465 sau 1467, în prima parte a domniei Ștefan având probleme cu consolidarea domniei.¹⁶ A doua ipoteză ar fi că emisiunile lui Ștefan, chiar dacă au început în 1457, sau imediat după, s-au impus ceva mai târziu, probabil că și consistența emisiunilor a fost destul de redusă. Noi credem că a doua variantă este mai probabilă, urmând ca cercetările ulterioare să infirme sau să aducă noi precizări acestor ipoteze.

Referitor la numărul de tezaure credem că într-adevăr stabilitatea foarte mare a domniei și prosperitatea economică¹⁷ a determinat lipsa tezurării. De altfel acest lucru este vizibil și din componența tezaurelor: cel de la Cârpiți și cel de la Stroenți conțin monede tezurabile din aur și argint de bună calitate. Odată situația stabilizată tezaurele dispar, cele de la Noua Suliță și Griești fiind probabil întâmplătoare, pentru îngroparea fortuită pledând și valoarea mică a lor.

Referitor la moneda lui Ștefan cel Mare, ea este foarte puțin prezentă din cauza calității slabe, comparativ cu celelalte monede concurente. Departe de a juca un rol foarte important, moneda lui Ștefan era folosită doar în tranzacțiile extrem de mici, cumpărături zilnice, și acestea reduse. Deși Petru Aron încercase o reformă micșorând greutatea monedei, dar mărinind conținutul de argint, iar Ștefan îl va urma¹⁸, grosul moldovenesc¹⁹ are o

¹² O.Iliescu, *La monnaie génoise dans les pays roumains aux XIII-XV siècles*, în: „Colocviul româno-italian “Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XIV”, București, 27-28 martie 1975, sub îngrijirea lui Șt Popa, București, 1977, p.160-161; Adina Berciu-Drăghicescu, *op.cit.*, p.62, nr.29.

¹³ *Ibidem*, p.89, nr.129.

¹⁴ O.Iliescu, Gr.Foît, *op.cit.*, p.165, nr. 20; O.Iliescu, *Emisiunile monetare ale Moldovei....*, p.187, nr.10.

¹⁵ B.Murgescu, *op.cit.*, p.326.

¹⁶ N.Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, București, 1982, p.44-66.

¹⁷ R.Manolescu, *Cultura orașenească în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în: „Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare”. Culegere de studii îngrijită de M.Berza, București, 1964, p.50-52.

¹⁸ O.Iliescu, *Emisiunile monetare ale Moldovei....*, p.189-190; *Idem*, *Moneda în România*, București, 1970, p.33.

¹⁹ Cu un diametru de 18-20 mm și 0,80-1,20 gr.

poziție periferică pe piața Moldovei. Deși apare în numeroase documente²⁰, noi credem că acestea (toate emise de cancelaria domnească) nu reprezintă altceva decât încercarea domniei de a-și impune moneda, cel puțin în tranzacțiile în care era implicată. Datorită schimburilor comerciale tot mai mari, folosirea unei monede atât de mici devenise incomodă. Pătrunderea masivă a dinarilor maghiari și a asprilor turcești²⁰, face ca domnia moldoveană să încerce unele măsuri de a mări cota de piață a monedei locale, măsuri soldate cu un insucces.

De altfel, moneda lui Ștefan nu mai este prezentă în tezaure după moartea lui Ștefan, iar circulația ei în timpul domniei voievodului se restrânge strict la statul moldovenesc.²¹

Concluzionând, noi credem că moneda moldovenească pierde teren, în timpul lui Ștefan cel Mare, decăderea ei continuând și în timpul urmașilor săi Bogdan al III-lea și Ștefăniță-Vodă²¹, emiterea ei fiind tot mai mult doar exercitarea acestui drept, dar fără a mai avea consecințe economice importante.²²

²⁰ O.Iliescu, *Emisiunile monetare ale Moldovei*..., p.184-185; autorul crede că toate aceste acte semnifică o cotă importantă a pieței deținută de groșii moldovenești, lucru greu de crezut odată ce în actele de vânzări apar dinari, polgroși sau aspri (pe lângă alte monede); pentru rolul acestor monede în circulația de zi de zi vezi și B.Murgescu, *op.cit.*, p.155-160.

²⁰ M. Cazacu, *L'impact ottoman sur les pays roumains et ses incidences monétaires (1452 – 1504)*, în: „RRH”, XII, 1, 1993, p. 159 – 192

²¹ singura excepție este un gros descoperit la Mănăstirea Bradu (jud.Buzău), vezi și V.Drîmboceanu, I.Rusu, *Contribuții la repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul județului Buzău*, în: „BSNR”, nr.124-128, 1976-1980, p.611

²¹ O.Iliescu, *Moneda*..., p.33-34; conținutul de argint scade, multe au doar un sâmbure de argint.

²² După înaintarea studiului spre tipar mi-au parvenit două studii publicate de K.Pârvan și E.Oberländer-Târnoveanu în: „Revista Muzeelor”, XXX, 3, 2004, p.53-62, și respectiv p.63-85. D-na K.Pârvan propune o datare a monedelor lui Ștefan, a căror emisiune inițială s-ar data între ante quem 1467-post quem 1476, p.58. E.Oberländer-Târnoveanu propune o nouă datare a tezaurului de la Cârpiți, post quem 1470, introducând un alt nou tezaur, cel de la Schinetea (jud.Vaslui), post-quem 1470.Aceste noi date nu modifică ipotezele noastre, problema emisiunilor de început a lui Ștefan rămânând deschisă.

**CONSIDERATIONS ABOUT HOARDING
DURING THE TIME OF STEPHEN THE GREAT**

- Abstract -

In the first part of the article the author makes an analysis of the hoards from Moldavia, dating between 1300-1600, with a special focus on the hoards from the time of Stephen the Great. The great Moldavian ruler continued the numismatic reform started by his predecessor, Petru Aron; the new coin (the *Grosso*) was smaller but containing more silver. Nevertheless, the reform was not successful, the Turkish *Asper* and the Hungarian *Denar* remaining the common coins in daily transactions. The hoard from Cârpiți (Iași) is very interesting: its *terminus post-quem* is the years 1463-1464 and the hoard is devoid of Moldavian coins. An explanation for this situation could be that the monetary emissions of Stephen the Great started after 1465 (perhaps after the second assault of Chilia). There might have been some limited monetary emissions after 1457, but they became more substantial only after 1465.

O STATUIE – DONAȚIE A LUI ȘTEFAN CEL MARE

Dan LĂZĂRESCU

Bogăția și varietatea obiectelor de cult și artă realizate în Moldova în vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504) a constituit un motiv de interes pentru toți cercetătorii epocii¹.

Acestei suite i se adaugă descrierea unei statui din argint, statuie aflată într-un inventar realizat de abatele Vincenzo Murri.

DISSERTAZIONE
CRÍTICO-ISTORICA SULLA IDENTITÀ
DELLA
SANTA CASA
DI NAZARETTE
ORA VENERATA IN LORETO
DELL'ABATE DON VINCENZIO MURRI

Cherico Beneficiato nella Sagrosanta Basilica Lauretana

*Cou una nuova aggiunta di tutte le verità, e doni preziosi,
che si conservano nel Tesoro di questo Santuario.*

LORETO MDCCCXI.

Nella Stamperia di Alessandro Carnevali; Con licenza
de' Superiori, e Privilegio.

¹ Berza Mihai și alții, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei, 1958. *Cultura românească în timpul lui Ștefan cel Mare*. Culegere de studii îngrijită de Mihai Berza. București, Editura Academiei, 1964.

Acest titlu se află în fondul de patrimoniu al Bibliotecii Județene Arad, poziția 145090. Textul, interesant pentru noi, aflat la p. 103-104, îl redăm în facimil:

In tempo di questo Pontificato Stefano Vaivoda di Transilvania mandò in dono a Loreto una Statua di Argento di fila d'oro vagamente fregiata dell'altezza di due Cubiti, e mezzo, rappresentante la Beatissima Vergine. A piedi di essa altra Statua rappresentante il Principe medesimo
ge-

(*) Turc. & alii.

104
genuflesso, in atto di ringraziamento, e vi si leggeva anche incisa la cagione del dono; lo scampo cioè da un gravissimo pericolo nella guerra, forse di Moldavia, e di Valachia, nella quale l'invitto Eroe riportò in fine sì memorando Trionfo, che con soli 30000. combattenti disfece affatto un esercito di Turchi composto di cento, e ventimila; Dalchè si comprova tanta essere stata sempre la fama della Traslazione di sì sacrosanto Albergo, che huo da suoi principj a se tirava la maraviglia, e le adorazioni delle più remote Provincie.

Traducerea este următoarea: „În vremea acestui Pontificat, Ștefan Voievodul Transilvaniei, a trimis în dar la Loreto o statuie de argint împodobită cu fir de aur bătut, înaltă de doi coși și jumătate, reprezentând pe Sfânta Fecioară. La picioarele ei, o altă statuie îl reprezintă pe Principe personal, îngenuncheat ca mulțumire, și acolo se citește motivul darului, adică a scăpat dintr-un foarte mare pericol în război, poate că în Moldova și Valahia, în care până la urmă suszisul Erou a câștigat un memorabil Triumf: doar cu 30.000 de luptători a învins o oaste a turcilor compusă din 120.000 de luptători...”.

Câteva clarificări se impun: Pontificatul despre care se vorbește este cel al Papei Innocențiu al VIII-lea, dintre anii 1484-1492. Cum în acea vreme Transilvania geografică era mult mai mare decât cea politică, domnitorii Munteniei și Moldovei posedând acolo importante domenii, aveau dreptul de a purta titlul de „Principe al Transilvaniei”, folosit de Ștefan și în alte cazuri. Lupta la care se face trimitere este foarte probabil cea de la Vaslui, încheiată la 10 ianuarie 1475, printr-o epocală înfrângere a turcilor.

Dacă evaluăm un cot roman la 40 cm, obținem o înălțime a întregii lucrări la aproximativ un metru, în vreme ce cea a lui Ștefan este probabil ceva mai înaltă de jumătate de metru. Tehnica execuției este specifică giuvaergiilor.

Asemănarea cu portretul în miniatură realizat pe Tetraevangheliarul manuscris de la Humor din 1473, aflat azi la Mănăstirea Putna are pentru noi deosebite semnificații. Devoțiunea deosebită a lui Ștefan cel Mare pentru Sfânta Fecioară Maria a fost atent studiată, atitudinea sa dovedind în circumstanțele date o foarte severă coerență.

Realizarea lucrării a presupus o perioadă destul de lungă, mai bine de un deceniu, trecând de la lupta de la Vaslui și până la trimiterea statuii la Loretto. Fiind vorba de prima realizare a unei lucrări de artă tridimensională la curtea unui domnitor român ortodox, este de presupus desfășurarea unor dezbateri de idei, teologice dar și estetice, pe care statuia le-a sintetizat.

Destinul acestei lucrări este la fel de neobișnuit: Ștefan a trimis la Loretto statuia în perioada când Așezământul își constituia faima, edificiul fiind terminat doar în 1513, de arhitectul Donato Lazzari Bramante (1444-1514). Cupola a fost ridicată din ordinul Papei Clemente al VII-lea (1523-1534), iar fațada edificiului a fost terminată în 1587.

În ciuda eforturilor noastre, până la semnalarea prezentată aici, nu am întâlnit nici o altă mențiune a acestei statui. Nu vorbește nici protestantul Gabriel Emiliane în *Histoire des Tromperies des Prestres et des Moines...*, Rotterdam, 1702; nu amintește nici marchizul Anne-Marie Daignan d'Orbessan, care și-a adunat impresiile de călătorie la Loretto din decembrie 1749 în *Mélanges historiques, critiques, de physique, de littérature et de poésie*, Paris, 1768.

Motivul realizării acestui inventar, ca și timpul în care s-a realizat au o anumită semnificație: pentru a face față obligațiilor impuse de Tratatul de la Tolentino, din februarie, 1797, încheiat cu francezii victorioși comandați de Napoleon Bonaparte, Papa Pius al IV-lea a ridicat o parte dintre valorile deosebit de mari dedicate așezământului de către pelerinii pioși. Să se fi aflat printre acestea și statuia Domnitorului Ștefan? Nu-i mai puțin adevărat că francezii victorioși au ocupat Loretto și au trimis în Franța destule lucrări, din care o parte au fost retrocedate Vaticanului în 1802. Din importantul catalog alcătuit de Alexandre Lenoir pe seama acestei importante circulații de valori artistice: *Description historique et chronologique de monumens de sculpture réunis au Musée des Monumens Française*, Paris, an VIII de la République (1799), nu am putut consulta decât primul volum din cele patru, fără a afla nici o mențiune interesantă pentru noi.

În sfârșit, o certitudine ne-a fost comunicată de Pr. Cornel Clepea, din Arad, azi profesor la Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad. În perioada studiilor sale la Lausanne, în februarie 1998, a avut un schimb de scrisori cu călugării capucini din Loretto, care au confirmat inexistența statuii în acel moment. Tuturor deosebitele mulțumiri pentru bunăvoința arătată.

Cercetătorii mai vechi ai epocii lui Ștefan cel Mare au acreditat ideea că obiectele de cult și de artă din vremea sa au fost realizate în zone

geografice vecine Moldovei. Cercetătorul ieșean Claudiu Paradais² a exprimat opinia că acestea au fost realizate la curte și în mănăstirile Moldovei, dorind să fixeze imaginea într-o postură unică, la picioarele Sfintei Fecioare Maria, această lucrare susține opinia cercetătorului ieșean: o astfel de lucrare nu se putea executa decât în preajma Domnitorului, la comanda și sub supravegherea lui, fiind un portret viu al acestuia.

Fiind prima lucrare de acest gen, interesul pentru istoria artei plastice românești este deosebit și îl caracterizează pe Ștefan cel Mare drept o excepțională personalitate a Renașterii europene.

A STATUE – DONATION OF STEPHEN THE GREAT

- Abstract -

The author puts forward a piece of information drawn from an Italian work, authored by the abbey Vincenzo Murri, in 1791, concerning the existence, in Loreto (Italy), of a silver statue representing Stephen the Great of Moldavia, praying to Virgin Mary and Jesus, made in Moldavia, between 1484 and 1492, upon the order of the great ruler, and donated to this important pilgrimage places during the Middle Age.

This piece of information represents a new and interesting element of cultural history, ascribing a place in the plastic history of Europe to the personality of the great Romanian ruler.

² Paradais, Claudiu, *Comori ale spiritualității românești la Putna, Iași*, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1988.

**PRIMA ÎNCERCARE DE TRANSFORMARE
ÎN PAȘALÂC A ȚĂRII ROMÂNEȘTI:
EPISODUL MEHMED BEY (1522)**

Claudiu NEAGOE

În primele două decenii ale secolului al XVI-lea, Creștinătatea n-a mai resimțit atât de puternic pericolul otoman. Confruntat cu serioase probleme în Orient¹, sultanul Selim I (1512-1520) abandonase, pentru moment, planurile de expansiune în Europa. Profitând de această situație, papa Leon X a proclamat în 1518 o nouă cruciadă împotriva turcilor², la care urmau să participe Franța, Imperiul Romano-German, Ungaria, Polonia, precum și Țările Române³. Doar moartea împăratului Maximilian I, în 1519, a zădărnicit acest proiect. Noul împărat, Carol Quintul, care, aparent, îmbrățișase idealul himeric al restaurării „Imperiului universal”, urmărea de fapt să instaureze hegemonia Casei de Habsburg în Europa⁴. Astfel, vechile rațiuni politice și spiritul de cruciadă începeau să decadă, lăsând tot mai mult loc unui nou principiu specific epocii, cel al echilibrului european⁵.

Noul sultan, Süleyman I (1520-1566), profitând de rivalitățile dintre Franța și Imperiul habsburgic⁶, a reactivat politica otomană de expansiune către Europa centrală⁷. Politica de cucerire promovată de către suveranul otoman a vizat două puncte strategice importante: Belgradul, considerat poarta spre Centrul Europei, și Rhodos-ul, cheia spre Mediterana răsăriteană⁸.

¹ Vezi Halil İnalcik, *Imperiul Otoman. Epoca clasică, 1300-1600*, București, 1996, p. 78-79.

² Florentina Căzan, *Cruciadele, momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990, p. 206.

³ Eadem, *Politica echilibrului european în prima jumătate a secolului XVI*, în: „Studii și articole de istorie”, XXI, 1973, p. 8.

⁴ Eadem, *Gândirea politică a lui Carol Quintul*, în: „Analele Universității din București”, Seria Istorie, XXII/1, 1973, p. 7 sqq.

⁵ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 3, *State și identități europene (secolul XIV-1815)*, București, 1998, p. 163.

⁶ Fl. Căzan, *op.cit.*, p. 207.

⁷ Vezi André Clot, *Soliman Magnificul*, București, 1997, p. 47-48.

⁸ H. İnalcik, *op. cit.*, p. 81.

Cucerirea Belgradului (29 august 1521) avea să anunțe o modificare a raporturilor de forțe în Europa Centrală și Răsăriteană⁹. Ungaria înceta, din acel moment, să mai reprezinte pentru otomani¹⁰ un oponent politic și militar redutabil, capabil să împiedice concretizarea proiectelor expansioniste ale sultanului, fapt demonstrat, de altfel, în chiar bătălia de la Móhacs (28 august 1526)¹¹, care avea să pecetluiască soarta regatului maghiar.

Momentul Belgrad (1521) a jucat un rol deosebit de important în istoria Țării Românești, deoarece el a creat premisele transformării statului autonom în pašalâc, ca o consecință directă a așa-numitului episod Mehmed Bey (1522), pe care vom încerca să-l analizăm în cele ce urmează. Originea acestui personaj, protagonist al evenimentelor din anul 1522, a rămas până astăzi destul de controversată. Mai mult decât atât, unele studii apărute relativ recent par să nu mai dea importanța cuvenită acestui aspect, încă nelămurit pe deplin¹².

Cele mai multe lucrări îl prezintă pe Mehmed Bey ca fiind un Basarab turcit¹³, fiul lui Mikhâloghlu Ali Bey¹⁴ și nepotul lui Mehmed¹⁵, înrudit, totodată, prin mama sa, Mahitab¹⁶, și cu neamul Craioveștilor¹⁷. În

⁹ Norman Davies, *Europe: a history*, New York, 1998, p. 560.

¹⁰ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 184.

¹¹ H. İnalcık, *op. cit.*, p. 82.

¹² Valentin I. Mocanu, *Despre un pretendent turc la tronul Țării Românești: Mehmed beg, pașă de Nicopole*, în „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu» din Câmpulung Muscel”, III-V, 2000-2002, p. 28-30.

¹³ Cf. Michael Bocignoli, *Descrierea Țării Românești, 1524*, în: „Călători străini despre Țările Române”, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 178.

¹⁴ Cf. Sa'adeddin Mehmed Hodja Efendi, *Tadj-üt-Tevarih (Coroana istoriilor)*, în: „Cronici turcești privind Țările Române”, vol. I, îngrijit de Mihail Guboglu și M. A. Mehmet, București, 1966, p. 324; M. A. Mehmed, *Două documente turcești despre Neagoe Basarab*, în: „Studii. Revistă de istorie”, 21, nr. 5, 1968, p. 923; Virgil Cândea, *Letopisețul Țării Românești (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii. Revistă de istorie”, 23, nr. 4, 1970, p. 682.

¹⁵ Fiul turcit al lui Mihail I Basarab (1418-1420); cf. Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați (1521-1529)*, București, 1983, p. 28; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324-1881*, vol. I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 145, planșa I: Basarabii (1); vezi și *Istoria românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creștină către Europa "patriilor"*, coord.: Ștefan Ștefănescu, București, 2001, p. 410.

¹⁶ M. A. Mehmet, *Două documente turcești*; după alte opinii, Mehmed Bey ar fi fost fiul unei „domnițe de harem”, vezi Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1901, p. XLVII.

¹⁷ Șt. Ștefănescu, *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci*, în: „Studii și referate privind istoria României”, partea I-a, 1954, p. 705-706; potrivit cronicilor lui Macarie și Grigore Ureche, Mehmed Bey se trăgea din „neamul” lui Neagoe Basarab, (*Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI, publicate de Ioan Bogdan*, ediție revăzută de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 93; Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei de când s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor carea scrie de la Dragoș vodă până la Aron vodă, 1359-1595*, în: „Letopisețul Țării Moldovei. Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce”, ediție îngrijită de Tatiana Celac, Chișinău, 1990, p. 71), fapt confirmat, se pare, încă din 1512, de însuși demnitarul otoman (M. A. Mehmet, *Două documente turcești*, p. 927); vezi și Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971, p. 55.

virtutea acestei descendențe, Mikhâloghlu Mehmed Bey de Nicopole¹⁸, profitând de criza politică internă și de contextul politic extern favorabil, a hotărât să pună stăpânire pe tronul Țării Românești.

Moartea lui Neagoe Basarab, survenită la 15 septembrie 1521, așa cum reiese din inscripția de pe piatra de mormânt de la Curtea de Argeș¹⁹, a redeschis lupta pentru tronul Țării Românești: de-o parte se afla puternica familie a Craioveștilor, în frunte cu marele ban Preda, care susținea domnia „legitimă” a nepotului său, Theodosie²⁰, iar de cealaltă parte gruparea sau „partida” boierilor munteni de prin părțile Buzăului, care susținea candidatura la fel de „legitimă” a pretendentului Vlad (Dragomir Călugăru)²¹, presupus fiu natural al lui Vlad cel Tânăr²².

Pretendentul a obținut victoria în lupta de la Târgoviște, de la sfârșitul lunii septembrie²³, confruntare în cursul căreia marele ban Preda a fost ucis²⁴. În scurtă vreme, Mehmed Bey și-a făcut apariția în țară, pentru a răzbuna moartea defunctului ban și a-l reînscăuna pe Theodosie. Între 14 și 25 octombrie 1521, Mehmed l-a înfrânt și l-a capturat pe Vlad (Dragomir Călugăru), ducându-l, apoi, împreună cu boierii săi credincioși, la Nicopole²⁵. Aici, pretendentul Vlad a fost decapitat de către comisul

¹⁸ Mehmed a fost *sancakbeyi* (a se vedea Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul mediu*, București, 1993, p. 134; Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, București, 1997, p. 377; Bogdan Murgescu, *Istorie românească – istorie universală (600-1800)*, ediția a II-a, București, 1999, p. 145) și nicidecum *pașă* (cf. M. Neagoe, *op. cit.*, p. 46; Nicolae Ciachir, *Soliman Magnificul. Sultanul și epoca sa*, București, 1972, p. 95; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 24; Radu Ștefan Ciobanu [Vergatti], *Neagoe Basarab*, București, 1986, p. 66; V. I. Mocanu, *op. cit.*, p. 28; Claudiu Neagoe, *Aventurieri străini la curtea Țării Românești în veacul al XVI-lea*, în: „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu» din Câmpulung Muscel”, III-V, 2000-2002, p. 35; Ștefan Andreescu, *Semnificația politică a portretelor din naosul bisericii de la Stănești (Vâlcea)*, în: Idem, *Perspective medievale*, București, 2002, p. 80).

¹⁹ Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV-1848)*, București, 1994, nr. 240, p. 222.

²⁰ *Letopisețul Țării Românești în secolul al XVI-lea*, în: „Literatura română veche, (1402-1647)”, vol. I, ediție îngrijită de Gheorghe Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 227; V. Căndea, *op. cit.*, p. 683; s-a vorbit chiar de o „domnie” a lui Preda banul (*Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de Constant Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960, p. 42; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 37) sau de o „epitropie” (Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, București, 1979, p. 108-109).

²¹ Potrivit relatărilor ambasadiorilor venețieni la Buda, la acea vreme urmașul lui Neagoe Basarab avea 16 ani, apud C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 147.

²² *Letopisețul Țării Românești în secolul al XVI-lea, passim*; V. Căndea, *op. cit.*, p. 683.

²³ C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 151.

²⁴ *Letopisețul Țării Românești în secolul al XVI-lea*, p. 227; V. Căndea, *op. cit.*, p. 683.

²⁵ C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 152.

Bădica²⁶, iar Mehmed Bey devenea, astfel, pentru a doua oară, arbitru discreționar al luptelor pentru tronul Țării Românești²⁷.

Domnia Țării Românești a fost redată lui Theodosie, căruia, potrivit spuselor raguzanului Michael Bocignoli²⁸, sultanul i-a pus „epitropi”, adică guvernatori, „care să cârmuiască țara până ce ar ajunge copilul vârstnic [= la vârsta majoratului]”²⁹. Era primul pas în încercarea de transformare a Țării Românești în provincie otomană, cu atât mai mult cu cât sultanul se gândea „că pe aci e trecerea cea mai ușoară contra ungarilor, cu care începuse să poarte război”³⁰.

Evenimentele au luat însă o altă turnură: după ce Theodosie a murit³¹, în condiții extrem de suspecte, probabil în drum spre Constantinopol³², Mehmed Bey a cerut de la sultan investirea în domnia Țării Românești, „zicând că-l pohtește țara să fie el domn”³³. Se pare că Süleyman I a dat crezare spuselor sale și i-a acordat domnia³⁴. Un boier care se afla la Poartă în acea vreme, Stoica logofătul³⁵, aflând de potențialul pericol, dădu grabnic de veste boierilor din țară, informându-i că sultanul a investit pe tronul muntean „domn turc”³⁶.

Aflând de acest abuz și uitând vechile rivalități, boierii au ridicat din rândul lor un nou domn, pe Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe

²⁶ Letopiseșul Țării Românești în secolul al XVI-lea, p. 227; V. Căndea, *op. cit.*, p. 683; acest comis Bădica era fiu natural al lui Radu cel Mare, văr primar cu Preda banul și cu Neagoe Basarab, vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 32.

²⁷ Prima sa implicare politico-militară în sprijinul unui candidat la tronul muntean s-a produs încă din vremea lui Mihnea cel Rău, vezi *Istoria românilor*, vol. IV, p. 413.

²⁸ O altă „scrisoare” contemporană redactată de către Michael Bocignoli, bineînțeles diferită de cea publicată în *Călători străini*, vol. I, p. 175-180, – după știința noastră, această scriere a raguzanului, intitulată *Epistola de Valachis et Expeditione Valachica Polonorum Die 29 Julii 1524*, nu este cunoscută istoriografiei românești – a fost semnalată de Sebastiano Ciampi, *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali, il tutto raccolto ed illustrato con brevi cenni biografici degli autori meno conosciuti*, vol. I, Florența, 1834, p. 25 (informația ne-a fost oferită cu amabilitate de către colegul Cristian Luca, căruia îi mulțumim și pe această cale).

²⁹ *Călători străini*, vol. I, p. 178.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ M. Neagoe, *op. cit.*, p. 231.

³² Dan Pleșia, *Neagoe Basarab - originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea* (II), în: „Studia Valachica”, II, 1970, p. 133; C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 149.

³³ *Letopiseșul Țării Românești în secolul al XVI-lea*, p. 227; vezi și V. Căndea, *op. cit.*, p. 683.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Nu apare în lista dregătorilor munteni, vezi Damaschin Mioc, C. Bălan, Haralambie Chirca, N. Stoicescu, Șt. Ștefănescu, *Lista dregătorilor din Sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV-XVII*, în: „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 569.

³⁶ *Istoria Țării Românești*, p. 43; D. Pleșia, *op. cit.*, p. 133.

Basarab³⁷. Despre alegerea acestuia și reacția hotărâtă a muntenilor împotriva lui Mehmed Bey avea să relateze câțiva ani mai târziu, în 1523, în fața Seimului polon, solul domnului moldovean Ștefăniță Vodă, Luca Cârjă³⁸. După alegerea lui Radu de la Afumați ca domn, boierii au trimis o solie la Poartă, arătând că „*nu este potrivit cu datina cea veche ca să fie dată țara turcilor*” și că ei „*nu vor îngădui vreodată acest lucru*”³⁹. Se pare că reacția sultanului a fost violentă: el ar fi poruncit sugrumarea solilor, act punitiv socotit de către creștini „*împotriva legii și a dreptului popoarelor*”⁴⁰. Mai mult, Süleyman I ar fi trimis de îndată dispoziții *sancakbey*-lor de Nicopole, Vidin și Silistra „*să-și adune oaste de pradă și să pustiască Țara Românească*”⁴¹.

Așadar, reacția otomană nu s-a lăsat așteptată și în prima parte a lunii februarie 1522 Mehmed Bey și-a făcut apariția în Țara Românească, după unele surse cu „*poruncă domnească*”⁴², iar după altele cu „*steag de la Poartă*”⁴³. Au avut loc două confruntări ale localnicilor, partizani ai lui Radu de la Afumați, cu invadatorii: prima încheiată nedecis, iar cea de-a doua, desfășurată la Glubavi, încheiată cu înfrângerea și alungarea lui Mehmed Bey⁴⁴. La începutul lunii martie, acesta din urmă a revenit însă, înfruntând oastea munteană în luptele de la Ștefeni, pe Neajlov, de la Clejani și de la București, unde a fost din nou înfrânt⁴⁵.

Apoi, într-o nouă confruntare⁴⁶, Mehmed Bey și-a luat revanșa, obținând victoria și obligându-l pe Radu vodă să se refugieze în Transilvania⁴⁷. Astfel, între 24 aprilie și 22 iunie 1522, Țara Românească s-a aflat sub stăpânirea efectivă a lui Mehmed Bey⁴⁸. După ce a pedepsit pe boierii din părțile Buzăului, pentru pricini mai vechi⁴⁹, arzându-le casele și pustiindu-le moșiile⁵⁰, Mehmed Bey s-a retras, fapt inexplicabil, la sud de Dunăre, nu înainte de a pune „*subași pen toate orașele și pen toate satele*”⁵¹.

După 22 iunie, Radu de la Afumați și-a făcut apariția în Muntenia cu sprijin militar din Transilvania, însoțit chiar de voievodul ardelean Ioan

³⁷ *Istoria Țării Românești*, p. 43; R. Popescu, *op. cit.*, p. 38.

³⁸ În *Literatura română veche*, vol. I, p. 240-241.

³⁹ *Călători străini*, vol. I, p. 178.

⁴⁰ *Ibidem* (evident, aici este vorba de o exagerare a lui Bocignoli).

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Istoria Țării Românești*, p. 44; V. Cândea, *op. cit.*, p. 683.

⁴³ R. Popescu, *op. cit.*, p. 38-39; *Letopisețul Țării Românești în secolul al XVI-lea*, p. 228.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ De fapt au avut loc mai multe confruntări: la Ciocănești, la București, la Târgoviște și pe râul Argeșel, vezi C. Bălan, *op. cit.*, nr. 241, p. 226.

⁴⁷ *Letopisețul Țării Românești în secolul al XVI-lea*, p. 228.

⁴⁸ C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 155.

⁴⁹ Vezi *Letopisețul Țării Românești în secolul al XVI-lea*, p. 227; V. Cândea, *op. cit.*, p. 683.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ R. Popescu, *op. cit.*, p. 39.

Zápolya. Toți otomanii aflați atunci în țară au fost capturați, fiind uciși sau robiți⁵². Mehmed Bey a trecut din nou Dunărea și l-a înfruntat pe Radu Vodă, în prima parte a lunii iulie, la satul Plata și la Alimănești, pe Teleorman⁵³. Cea mai importantă bătălie, sau războiul „<cel mai iute, mai vârtos> din toate războaiele”⁵⁴, s-a dat însă în zona satului Grumazi, în județul Teleorman (27 iulie 1522), unde Radu Vodă și-a învins adversarul otoman, rămânând stăpân necontestat al țării⁵⁵. Mehmed Bey s-a retras peste Dunăre, fiind urmărit de oștile domnului muntean, care au atacat Nicopolul și Șiștovul⁵⁶. La începutul lunii august, Mehmed Bey a revenit în fruntea unor noi oști otomane și a purtat lupte cu Radu Vodă la Poienari⁵⁷, Gherghița, București și Slatina⁵⁸. Într-una din aceste bătălii, probabil la Gherghița, au căzut uciși Neagoe spătarul⁵⁹ din Bârsești și Stanciu portarul⁶⁰. Înfrânt, Radu Vodă s-a refugiat iarăși peste munți în Transilvania, țara intrând, pentru a doua oară, sub stăpânirea lui Mehmed Bey (4 august-16 octombrie 1522)⁶¹. De această dată, însă, a fost vorba de o ocupație militară otomană fără implicații majore la nivel administrativ.

După eșecul acțiunilor lui Mehmed Bey din cursul anului 1522, sultanul a renunțat la planul sugerat, probabil, de acesta de a transforma Țara Românească în pašalâc. Temându-se că boierii ar putea fi determinați să opteze pentru o alianță antiotomană cu Ludovic II, regele Ungariei⁶², și că Radu de la Afumați ar continua să beneficieze de sprijinul lui Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei, sultanul Süleyman I „a început să trateze pacea cu românii, după vechile condiții oferite mai înainte: sultanul să numească domn pe unul dintre românii pe care i-ar avea la el <iar> românii să plătească tribut tot ca mai înainte”⁶³. Astfel, Vladislav III, noul domn,

⁵² Letopisețul Țării Românești în secolul al XVI-lea, p. 228; V. Căndea, *op. cit.*, p. 684.

⁵³ C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 157.

⁵⁴ C. Bălan, *op. cit.*, nr. 241, p. 226.

⁵⁵ C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 157.

⁵⁶ C. Bălan, *op. cit.*, nr. 241, p. 226; C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 157.

⁵⁷ După unele teorii, această luptă de la Poenari nu a fost o confruntare cu otomanii, ci mai degrabă o reprimare excesiv violentă a unei răscoale țărănești, a „horanilor” de la Poienari; a se vedea, în acest sens, Petru Demetru Popescu, *Basarabii*, București, 1989, p. 159-160.

⁵⁸ C. Bălan, *op. cit.*, nr. 241, p. 226.

⁵⁹ S-a considerat, în mod eronat, că a murit în bătălia de la Grumazi, cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 73; vezi însă analiza pertinentă a lui Șt. Andreescu, *Boierii lui Radu vodă de la Afumați (Observații asupra pomelnicului mănăstirii Argeșului)*, în Idem, *Perspective medievale*, p. 35.

⁶⁰ Se pare că a pierit în lupta de la Clejani, cf. N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 90; socotit a fi „cel care a căzut o dată cu Neagoe spătarul din Bârsești”, cf. Șt. Andreescu, *Boierii lui Radu vodă de la Afumați*, p. 38.

⁶¹ C. Rezachevici, *op. cit.*, vol. I, p. 157-158.

⁶² Cronicile vorbesc de o „închinare” a lui Radu de la Afumați față de Ioan Zápolya; vezi *Istoria Țării Românești*, p. 45; R. Popescu, *op. cit.*, p. 40; V. Căndea, *op. cit.*, p. 684.

⁶³ *Călători străini*, vol. I, p. 179.

numit direct de către Poartă, cu toate că boierii Craiovești și susținătorii acestora optau pentru confirmarea „rebelului” Radu Vodă, a intrat în Țara Românească cu sprijinul lui Mehemed Bey, care probabil era privit acum de către sultan cu oarecare suspiciune datorită ambițiilor sale nemăsurate și a insucceselor care tensionaseră îndeajuns relațiile otomano-române. Se pare că acțiunile lui Mehemed Bey au ajuns să fie catalogate drept o politică personală, extrem de dăunătoare intereselor Porții⁶⁴.

Ultimele confruntări, de la București, din arealul satului Rucăr și de la Dridu (1523)⁶⁵, menționate pe piatra de mormânt a lui Radu de la Afumați, n-au fost decât niște lupte între pretendenții munteni contemporani ce-și disputau tronul Țării Românești⁶⁶.

Referitor la însemnătatea istorică a episodului Mehmed Bey, opiniile istoricilor sunt mai mult sau mai puțin nuanțate. Unii vorbesc de o subordonare efectivă⁶⁷ sau doar de o consolidare a dominației otomane⁶⁸ asupra Țării Românești, în vreme ce alții îl consideră o situație particulară⁶⁹, dacă nu chiar cu adevărat neobișnuită⁷⁰. Majoritatea însă au văzut în acest insolit episod o primă tentativă, chiar dacă nereușită, de transformare a Țării Românești în pašalac⁷¹.

⁶⁴ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 98.

⁶⁵ C. Bălan, *op. cit.*, nr. 241, p. 226.

⁶⁶ D. Pleșia, *op. cit.*, p. 137.

⁶⁷ Tahsin Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 171.

⁶⁸ B. Murgescu, *op. cit.*, p. 141.

⁶⁹ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 98; V. I. Mocanu, *op. cit.*, p. 29.

⁷⁰ Cl. Neagoe, *op. cit.*, p. 35.

⁷¹ T. Gemil, *op. cit.*, p. 173; M. Maxim, *op. cit.*, p. 48; V. Panaite, *op. cit.*, p. 377; B. Murgescu, *op. cit.*, p. 141; *Istoria românilor*, vol. IV, p. 532.

***THE FIRST ATTEMPT TO TURN WALLACHIA
INTO AN OTTOMAN PROVINCE:
THE MEHMED BEY EPISODE (1522)***

- Abstract -

The fall of Belgrade under Ottoman rule, in 1521, was more and more threatening the fate of Wallachia; the Ottoman Empire seemed to be on the point of engulfing Wallachia. The Mehmed Bey episode (1522) created the premises for an attempt to turn Wallachia into an Ottoman province.

Mehmed Bey, a historical figure whose origin is still disputed, continues nowadays to arouse our curiosity. Taking advantage of the internal political disputes that he had constantly encouraged, Mehmed Bey of Nicopole tried to take hold of Wallachia, first as a ruler Prince, with the acknowledgement of the Sublime Porte, and then as an Ottoman governor.

In Wallachia, all these actions led to the end of the fights between various nobility factions aiming to the ascension to the throne, and engendered a considerable reaction against the Ottomans, causing the immediate intervention of Süleyman Ist for ending the conflict and re-establishing the peace. Hence the old vassalage of Wallachia to the Ottoman Empire was re-established.

Some historians interpreted this episode as an attempt to effectively subordinate Wallachia, while others considered it as a particular, unusual situation. However, most of them considered this event as the first attempt to turn Wallachia into an Ottoman province.

DATE PRIVITOARE LA ZONA DUNĂRII DE JOS ÎN IZVOARE VENEȚIENE DIN SECOLELE XVI-XVII

In Honorem Paul Păltănea la 80 de ani

Ioan-Aurel POP, Cristian LUCA

Noile izvoare venețiene, provenind din arhiva reprezentanței diplomatice și consulare a Serenissimei în capitala Imperiului Otoman, pun în lumină în primul rând o insolită dezvoltare a schimburilor de mărfuri între Țările Române și zone situate la mare distanță de gurile Dunării –insulele grecești din Mediterana orientală– și confirmă rolul de protagoniști, în cadrul acestor raporturi comerciale, al negustorilor greci și levantini. Un univers etnic eterogen, pragmatic și dezinvolt care, cel mai adesea, în deplină colaborare cu supuși creștini și musulmani ai Porții a reușit să depășească barierele birocratice otomane ce stăteau în calea accesul neîngrădit al navelor occidentale în Marea Neagră și a continuat să se implice cu succes în comerțul maritim pe distanțe medii și lungi.

Importurile de mărfuri din spațiul românesc est-carpatic vizau aproape exclusiv produse tipice ale economiei agrar-pastorale, după cum rezultă și din documentele redactate pe lângă ambasada venețiană la Constantinopol. Pieile, ceara, ca și peștele sărat sau caviarul erau încărcate la Galați pe navele de transport care se îndreptau îndeosebi către Constantinopol, dar și spre Raguza, Veneția, Ancona, Chios, Creta sau alte destinații. Procesul de dezvoltare a târgului Galați și consolidarea rolului său ca principal port al Moldovei s-a datorat, fără îndoială, ocupării Chilie și Cetății Albe de către otomani¹. Prezența constantă a unui număr ridicat de negustori străini în portul dunărean, îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea², ilustrează dinamica activității comerciale și a schimburilor de mărfuri ai căror promotori erau mai ales negustorii și armatorii greci, supuși ai Porții și ai Republicii Marciane. În Țările Române se exportau cu predilecție produse finite: stofe comune și de lux, mătase, dantelărie, sticlărie, hârtie, dar și vin de Creta sau fructe tropicale, mărfuri cu desfacere

¹ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, vol. I, Galați, 1994, p. 42-43.

² *Ibidem*, p. 46-47.

pe piețele urbane, căutate de către domni și anturajul curții, de boieri și în general de categoriile sociale cu puterea de cumpărare necesară.

Între negustorii prezenți la Galați în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea se numără și venețianul Raffaele Turriglia, înrudit probabil cu Vincenzo Turriglia³, care urma să încarce în vara anului 1583 pe o navă de transport un număr neprecizat de baloți cu piei destinate desfacerii pe piața Anconei⁴. Giorgio Lutrari, căpitanul *karamürsel*⁵-ului contractat pentru a prelua și transporta mărfurile achiziționate de Raffaele Turriglia, a așteptat sosirea acestuia din urmă mai bine de o lună, iar apoi a ridicat ancora, îndreptându-se spre Constantinopol. Însă înainte de a părăsi portul Galați a solicitat unor negustori ce se aflau în oraș o declarație scrisă care să motiveze anularea unilaterală a înțelegerii, datorită neprezentării la vreme a contractantului; documentul, redactat în limba greacă, era semnat de către negustori greci și venețieni implicați în activități de import-export în Moldova: Domenico Amoroso, Ambrosio Bressa, Cosma Arghiropulos, Hieronimo Giustinian, Giorgio Valiperger și „Zuanne Veneto de Galacio [=Galați]”, în prezența unui anume Peschalamos, fiul lui Galeazzo⁶. Din rândul celor care subscriu declarația –conferindu-i *de facto* valoare notarială, întrucât, după cum afirmă chiar semnatarii, „nefiind aici [la Galați] notari publici, prezentul [act] va fi socotit document public” – rezidenții în orașul dunărean își subliniau explicit statutul, iar amintitul Zuanne [=Giovanni=Ioan] Venețianul menționa și faptul că era autorul documentului olograf, precizând: „mărturisesc cele [înfățișate] anterior, cu propria-mi mână scrise și pentru mai multă siguranță am sigilat cu sigiliul public”⁷. Rezultă, așadar, că actul a fost prezentat pârăcalabului Galaților și autentificat prin aplicarea sigiliului orașului, însă, din păcate, originalul nu s-a păstrat și nu cunoaștem decât copia contemporană conservată în arhiva ambasadei venețiene din capitala otomană. Această mărturie indirectă, din 1583, a prezenței pârăcalabului la Galați - evident, ca reprezentant al puterii centrale - și implicit al sfatului orașului este cu atât mai importantă, cu cât pentru secolul al XVI-lea existența dregătorului domnesc este ipotetic dedusă

³ Nicolae Iorga, *Relațiile comerciale ale Țerilor Române cu Lembergul*, București, 1900, p. 87; P. Păltănea, *op. cit.*, vol. I, p. 46 și nota 40.

⁴ Archivio di Stato di Venezia (în continuare se va cita: A.S.V.), *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. [pachetul] 264, ff. [fila/filele] 3^v-5^v.

⁵ În limba italiană: *caramursel* sau *caramusal*=tip de ambarcațiune cu tonaj redus pentru transportul de mărfuri în ape maritime și fluviale; asupra originii acestei nave de transport a se vedea James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Beirut, 1987, p. 1450, care menționează: „name of a peculiar kind of craft built at Karamürsel on the Gulf of Nicomedia, and formerly used for transport service”.

⁶ A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 264, ff. 5^v-6^v.

⁷ *Ibidem*, f. 6^v.

dintr-un ordin al sultanului, adresat lui Alexandru Lăpușneanu și atestată cu certitudine doar de un zapis din 1590⁸.

Un alt transport de piei era încărcat în portul Galaților în mai/iunie 1586 pe un vas otoman cu destinația Chios. Lorenzo Giudicio, agentul care se ocupase în mod direct de achiziționarea pieilor din Moldova, în numele unor negustori comanditari ce investiseră capitalul necesar, pierdea însă o parte substanțială din încărcătură în naufragiul navei comerciale la gurile Dunării, în zona Karaharman, iar ceea ce reușea să recupereze transporta în magaziiile din cartierul constantinopolitan Pera⁹. Tot piei, provenind din transporturile sosite de la Galați și Brăila, erau încărcate înainte de 22 septembrie 1588 pe două nave raguzane ce ajungeau la Ancona¹⁰. Un an mai târziu, în iunie 1589, pe un vas ce părăsea Constantinopolul cu destinația Galați erau transbordate de pe *karamürsel*-ul venețianului Egidio Daniele diverse mărfuri ce aveau căutare în Moldova: stofe, butoiașe cu smochine și alte produse neprecizate¹¹.

Vinul cretan era exportat în cantități consistente în Polonia, dar și în Moldova, drumurile din spațiul est-carpatic fiind constant tranzitate de către caravanele ce se îndreptau către Liov¹². Comerțul cu vin de Creta era controlat în cea mai mare parte de negustorii cretani care, individual sau în asociere cu alți greci și supuși otomani, organizau transportul pe mare al mărfii până la Galați, Reni sau Chilia și pe uscat, de-a lungul Prutului, până la Liov¹³. Un astfel de transport, constând în 68 de butoiașe cu vin, era trimis de către cretanul Giorgio Manolussi, în mai 1590, din orașul Canea către Reni, dar autoritățile otomane nu au permis navei comerciale a căpitanului Zorzi (Giorgio) Episcopulos să treacă dincolo de Strâmători. Ca urmare, din dispoziția bailului Giovanni Moro și a Consiliului celor Doisprezece¹⁴, toată încărcătura acesteia avea să fie descărcată și vândută la Constantinopol¹⁵.

⁸ P. Păltănea, *op. cit.*, vol. I, p. 52.

⁹ A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 265, ff. 117^r-118^r.

¹⁰ *Ibidem*, b. 266, ff. 29^v-30^r.

¹¹ *Ibidem*, ff. 112^r-112^v.

¹² *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, seria I, vol. VI, vol. îngrijit de Eugenio Alberi, Florența, 1862, p. 330; N. Iorga, *op. cit.*, p. 48, p. 59-60, p. 63, p. 85, p. 89-90, p. 108, p. 110; Andrei Pippidi, *Esquisse pour le portrait d'un homme d'affaires crétois du XVIe siècle*, în: Idem, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București-Paris, 1980, p. 127-128 și notele 14-15.

¹³ Cf. nota anterioară, la care ne îngăduim să adăugăm și trimiterile la un studiu recent: Cristian Luca, *Attività mercantile e sistema creditizio nell'area del Basso Danubio alla fine del Cinquecento*, în: „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, VI, nr. 6, 2004 (în pregătire pentru tipar).

¹⁴ Organ consultativ de autoordonare a negustorilor venețieni și supuși ai Serenissimei care gestionau mare parte din schimburile comerciale ale Veneției cu Imperiul Otoman și Europa Răsăriteană.

¹⁵ A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 266, ff. 178^v-180^v.

În septembrie 1591, negustorul cretan Antonio Pandarota dispărea în apele Mării Negre, căzând accidental de pe o navă comercială otomană pe care se îmbarcase la Reni, cu intenția de a ajunge la Constantinopol¹⁶. În urma deciziei bailului Lorenzo Bernardo, mărfurile - piei tăbăcite provenind, cu siguranță, din spațiul românesc - aparținând lui Pandarota, depozitate temporar în magaziiile marelui negustor Pietro Galante¹⁷ din Pera, erau preluate în custodie de către cancelaria ambasadei venețiene și inventariate în vederea transferării către moștenitorii legitimi ai defunctului¹⁸.

În primele decenii ale veacului al XVII-lea au continuat raporturile comerciale între Veneția și Țările Române, însă transporturile pe traseele maritime, riguros controlate de către Poartă¹⁹, au diminuat simțitor din cauza lipsei de siguranță din bazinul pontic, datorită incursiunilor antiotomane ale ambarcațiunilor cazacilor. În aceste condiții, caravanele ce parcurgeau cu regularitate rutele terestre balcanice, care făceau legătura spațiului extracarpatic cu laguna venețiană, au preluat aproape în totalitate fluxul schimburilor de mărfuri. În zona Dunării de Jos și în spațiul românesc în general erau trimise spre vânzare, cu precădere, țesături comune și de calitate superioară, ca de exemplu în 1627 cei 50 de coți de mătase venețiană lăsată de către negustorul bergamasc Iseppo Sansonio în custodia unui locuitor din Chilia²⁰. În schimb spre Veneția se exportau, via Constantinopol sau pe rutele balcanice deschise către porturile din Dalmația și Albania, mai ales materiile prime necesare industriei manufacturiere venețiene, îndeosebi piei și ceară²¹.

Evoluțiile politice din Europa Răsăriteană erau urmărite îndeaproape de către guvernarea venețieni, interesați de buna cunoaștere a problemelor care implicau Imperiul Otoman, statele vasale Porții și puterile creștine cu ambiții de supremație în același areal. Politica echilibrului de forțe și a pragmatismului justificat de „rațiunea de stat” reprezenta de fapt filosofia diplomației venețiene, de aceea procurarea și gestionarea informațiilor secrete a fost încredințată unui adevărat serviciu secret, în gestionarea căruia

¹⁶ *Ibidem*, b. 267, f. 78^r.

¹⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 48, p. 85; P. Păltănea, *op. cit.*, vol. I, p. 47.

¹⁸ A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 267, f. 78^r.

¹⁹ Suraiya Faroqhi, *Before 1600: Ottoman Attitudes towards Merchants from Latin Christendom*, în: „Turcica. Revue d'études turques”, nr. 34, 2002, p. 94, nota 93; asupra acestor aspecte a se vedea, din istoriografia românească de dată recentă, Paul Cernovodeanu, *Olanda și Marea Neagră în secolul al XVII-lea*, în: *Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani*, București, 2003, p. 264-267, p. 269-272.

²⁰ A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 282, f. 25^v.

²¹ Cr. Luca, *Le importazioni di merci levantine nella Venezia del Seicento e del primo Settecento: la cera e i pellami provenienti dai Principati Romeni*, în: *L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali*, vol. îngrijit de Cr. Luca, Gianluca Masi și Andrea Piccardi, Brăila-Veneția, 2004, p. 330-352.

bailul de la Constantinopol avea un rol important²². În vreme ce în afara granițelor culegerea de date privitoare la mișcările de trupe, furniturile destinate oștilor, tratativele diplomatice și planurile de campanie erau atent monitorizate de către numeroșii agenți aflați în slujba Veneției, în teritoriile Republicii se stimula responsabilizarea cetățenilor și supușilor venețieni prin cultivarea spiritului civic și prin încurajarea delațiunilor pentru cauza publică²³. Un astfel de raport confidențial, expediat însă din Polonia în iulie 1686, de către venețianul Giovanni Alberti, a parvenit Consiliului celor Zece, magistratură politică de primă importanță în structura executivă a Republicii. Alberti informa autoritățile venețiene asupra planurilor regelui Jan III Sobieski, suveranul polon proiectând o vastă campanie militară antiotomană în cadrul ofensivei Ligii Sfinte împotriva Porții²⁴.

Politica expansionistă a regelui Sobieski a marcat relațiile Poloniei cu Moldova, iar planurile optimiste ale suveranului polon s-au materializat în primul rând în detrimentul spațiului est-carpatic, pustiit în mod repetat în urma invaziilor armatei polone sau a detașamentelor căzăcești și a confruntărilor acestora cu oștile otomano-tătărești²⁵. Datele culese de către Giovanni Alberti la Sniatyn în iulie 1686 își dovedesc veridicitatea, anticipând cu numai câteva săptămâni campania inutilă pe care Jan III Sobieski a întreprins-o în Moldova în luna august a aceluiași an²⁶. Ecourile tensiunilor moldo-polone sunt surprinse și în raportul atribuit marelui dragoman al Veneției, Tommaso Tarsia, care transmitea din Constantinopol Inchizitorilor de Stat ai Serenissimei că domnul Moldovei, Antioh Cantemir, părăsise Iașii și se retrăsese la Galați²⁷, probabil de teama unei năvăliri a polonilor din garnizoanele cetăților ocupate în nordul țării. Un alt document venețian, o scrisoare, nedată și nesemnată, expediată din capitala Imperiului Otoman, conservată între actele Inchizitorilor de Stat ai Veneției²⁸, privește istoria politică a Țărilor Române din perioada confruntărilor militare între marile puteri pentru supremație în Europa

²² Paolo Preto, *I servizi segreti di Venezia*, Milano, 1999, p. 247-255, *passim*; Cr. Luca, *Alcuni 'confidenti' del bailaggio veneto di Costantinopoli nel Seicento*, în: „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, V, nr. 5, 2003, p. 299-310.

²³ P. Preto, *op. cit.*, p. 155-176; Idem, *Persona per hora secreta*, Milano, 2003, p. 48-89, *passim*.

²⁴ A.S.V., *Consiglio dei X. Parti Segrete*, filza [pachetul] 49, doc. nenumărat, *ad datum*; Virgil Zaborovschi, *Istoria politice externe a celor trei principate, Țara Românească, Transilvania și Moldova, de la asediul Vienei (1683) până la moartea lui Șerban Cantacuzino și suirea pe tron a lui Constantin Brâncoveanu (1688)*, București, 1925, p. 87-89.

²⁵ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, *Monarhii*, ediție îngrijită de Ștefan Andreescu, București, 2000, p. 284, p. 289.

²⁶ V. Zaborovschi, *op. cit.*, p. 90-91; Ioan Moga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*, Cluj, 1933, p. 146-159; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 285-286.

²⁷ A.S.V., *Inquisitori di Stato*, b. 428, doc. nenumărat (15 septembrie 1696).

²⁸ *Ibidem*, b. 425, doc. nenumărat.

Centrală și Răsăriteană. Conținutul plin de confuzii și inexactități ar putea face referire la campania otomană din Moldova, încheiată cu înfrângerea trupelor țarului Petru cel Mare la Stănilești²⁹, dar amalgamul de informații incluse în epistola amintită demonstrează că, de această dată, s-a dat credit excesiv unor știri neverificate și nenumăratelor zvonuri care circulau în epocă la Constantinopol.

Datele rezultate din cele câteva izvoare venețiene inedite, prezentate anterior, contribuie la mai buna cunoaștere a evoluției comerțului extern al Țărilor Române în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, ilustrând importanța portului Galați în cadrul economiei regionale la Dunărea de Jos. De asemenea, sumarele informații de natură politică extrase din corespondența expedită de la Constantinopol și din Polonia diverselor magistraturi politice ale Veneției subliniază interesul Republicii pentru problemele care vizau Imperiul Otoman și Europa Răsăriteană, zone de importanță vitală pentru exporturile de produse finite venețiene și principale furnizoare de materii prime destinate manufacturilor din lagună.

**INFORMATION ON THE AREA OF THE LOWER DANUBE,
IN VENETIAN SOURCES FROM THE XVITH – XVIITH CENTURIES**

- Abstract -

The authors briefly investigate several Venetian sources from the XVIth - XVIIth centuries, consisting in copies of the documents preserved in the registers of the Venetian Consulate in Constantinople and some letters originating from the archives of two executive magistratures of the Republic of S. Marco. The documents, partially or entirely reproduced in the Appendix, have a great contribution in puzzling out the evolution of the trade between Venice and the Oriental Mediterranean, on one hand, and the area of Lower Danube, Moldavia and Poland on the other hand, during the last decades of the XVIth century and the first decade of the XVIIth. The sources highlight the role of the port of Galați, as it was port of call for the merchandises conveyed from Crete to Venice, via Constantinople. Even from the documents herewith listed by the contribution of both authors, it clearly comes out that the Romanian Principalities had the role of source of raw materials and, at the same time, they were a market for certain products of the Venetian manufacturing industry. The letters, sent by the Ottoman rulers from the capital to the Council of Ten, and to the Inquisitors of the State, dealing with issues of political nature regarding the Levant and the Central-Oriental Europe, often refer to the internal situation of the Romanian Principalities, exposed to the expansionist intentions of the European powers, thus allowing the thorough study of the pre-modern history of the Romanians.

²⁹ Pentru situația din zona Galaților, la care se face trimitere în documentul venețian nedat, a se vedea P. Păltănea, *op. cit.*, vol. I, p. 115.

ANEXA

I

Constantinopol, 27 iulie 1586. Negustorul Lorenzo Giudicio din Chios se adresează bailului Lorenzo Bernardo și Consiliului celor Doisprezece pentru a obține o decizie a acestora în privința mărfurilor pe care le avea în custodie

[...] Illustrissimo Bailo, havendo io Lorenzo Giudicio Scioto caricato a Galazi³⁰, in Bogdania, cuori³¹ due mille quattrocento settanta di ragione de diversi mercanti, come appar nelli miei memoriali et ricordi, sopra il vassello di Lefteri Rais di Sinopi, per condurli diritto a Scio, e occorso per mala ventura che al Cararman³², verso Natolia vinti miglia, lontano dal Fanalo per fortuna, si è rotto il vassello di esso Rais et la roba è naufragata, onde io alla presentia de tutti i mercanti et marinari che erano sopra il vassello, rinunciando subito per convenienti et ragionevoli rispetti al beneficio et maleficio che potessi havere sopra questa mercatia, mi mossi a recuperare tutta quella maggior quantità di essi cuori et poter a beneficio de chi aspettava, et il recuperato ho condotto qui con barche a salvamento. Hora non potendo io per manchando di autorità deliberar intorno questa roba alcuna cosa, se si debba condur a Scio, o trattenerla qui fino a nuovo ordine delli principali, soprattutto Vostra Signoria Illustrissima, che con l'autorità di questa Magna Assemblea sia contenta darmi quella libertà che per Sua prudentia giudicherà di maggior beneficio delli interessati, ovvero di condur questa roba recuperata a Scio, ovvero di tenerla qui in Pera, posta in magazzino et aspettar ordine dalli principali, acciò con tal sua dechiarazione sia provvisto al comodo delli interessati, et alla mia quiete, che senza mia colpa non habbia a patir distrutto o travaglio di sorte alcuna. Et alla buona gratia etc.

L'Illustrissimo Bailo,

dalla scrittura hora letta ha inteso questa Magna Assemblea quanto ha supplicato Messer Lorenzo Giudicio in proposito della roba da lui recuperata del naufragio del vassello di Lefteri Rais, et essendo espediente dechiararli quello ha da far di essa, et parendo bene il mandarla quanto prima a Scio, acciò trattenendosi qui non si guasti del tutto, per non si poter governarla di quel male che, come si conveniria, per causa delli presenti sospetti di contagio vero, l'anderà parte che sia data autorità al predetto Messer Lorenzo Giudicio di far quanto prima condurr detta roba a Scio, con quella minor spesa et danno che sarà possibile, per benefici delli interessati et de tutti quelli a chi di ragion spetta.

[Pe margine, stânga, jos, de aceeași mână, la f. 117^r.] Assemblea per Messer Lorenzo Giudicio.

(A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 265, ff. 117^r-118^r, copie contemporană)

³⁰ Galați.

³¹ Cuori=piei prelucrate, tăbăcite, destinate confecționării de încălțăminte, de accesorii vestimentare de uz curent sau militare și de piese de harnașament.

³² Karaharman=Vadu (județul Constanța).

II

Constantinopol, 22 septembrie 1588. Procură a negustorului constantinopolitan Pantaleo Panzano din Pera cu privire la recuperarea unor mărfuri încărcate la Dunărea de Jos pe nave raguzane cu destinația Ancona.

Messer Pantaleo quondam Pietro Panzano Peroto fa, ordina et costituisce suoi veri, certi, legittimi et indubitati procuratori et commessi Messer Giulio Maffetti et Quintilio Gentili, habitanti in Ancona, a poter così uniti, come separati, ricever et ricuperare da Messer Paulo et da Messer Bartolomeo di Zorzi mercanti Anconitani ovvero da altri, in mano de' quali si trovassero cuori doi mille segnati de questo segno *Po*, caricati da lui et per conto suo in questo porto di Costantinopoli sopra la nave ragusea nominata Santa Maria delle Grazie, patrone Ser Nicolò di Vito, et cuori di Proilavo³³ mille et di Moncastro³⁴ 440, segnati del medesimo soprascritto segno et contrasegnati con ferro nella coda di quest'altro segno 2, caricati pur da lui et per conto suo in questo porto sopra la nave ragusea nominata Santa Maria Maddalena, patrone Signor Marino di Nicolò di Stagno, tutti per Ancona, si come disse apparer per le polizze di cargo di 8 et 12 gennaio 1588. Item detto Messer Pantaleo Panzano dà la medesima piena et libera autorità alli sopradetti Maffetti et Quintili di poter dimandar, ricevere et ricuperare dalli suddetti Messer Paulo, Messer Bartolomeo di Zorzi, ovvero qual si voglia altra prova in mano di chi fusse, la sua portione di XI botti [?] di caviaro caricate per Ancona, segnati del soprascritto primo segno, sopra la Saettia Patignotta nominata San Giovanni Apocalipssi, patrone Signor Marino di Giorgio, come parimenti disse apparer per la polizza di cargo di 15 dicembre 1587, et dell'havuto et ricevuto far le debite quietanze et chiarezze et comparer, bisognando per la ricuperatione di tutte le cose presente, dinanzi ogni magistrato, cancelleria et officio et far et operare tutte et cadauna di quelle cose intorno a quanto è sopradetto che potrebbe fare esso medesimo Messer Pantaleo, se ivi fusse personalmente presente [...].

Datum.

Testimonii:

Il Signor Hieronimo Alberti del quondam magnifico Signor Gasparo venetiano; Giorgio Dominico Peraldo quondam Durante genovese.

[Pe margine, f. 29^v, în partea inferioară a filei:] Procura di Messer Pantaleo Panzano nel Maffetti et Quintili per Ancona.

(A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 266, ff. 29^v-30^r, copie contemporană)

³³ Brăila.

³⁴ Cetatea Albă.

III

Constantinopol, 6 iunie 1589. Consiliul celor Doisprezece decide, după consultarea bailului Giovanni Moro, asupra solicitării prezentate de către Egidio Daniel.

Che per autorità di questo Magnifico Consilio sia concesso a Messer Egidio Daniele, patrone del caramusal³⁵ nominato Santa Maria di Niamoni, de poter per le cause dichiarite nella sua supplicatione hora letta scaricare dal predetto vassello così le filladi³⁶, come le botti de fighi³⁷ et le altre robe che in esso si trovano, et caricarle sopra quel vassello che saranno caricate le altre mercantie per Galazzi³⁸, da esser consignate a quelli in chi sono fatte le polizze del carico, et quando in ciò vi fusse posta alcuna difficoltà possa lasciarle qui in mano di alcun amico che li ispedisca con quella opportunità et con quel maggior avvantaggio delli interessati, et ciò senza alcun pregiudicio del predetto Messer Egidio, accettando nel resto la sua supplica in ogni sua parte.

(ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 266, ff. 112^r-112^v, copie contemporană)

IV

Constantinopol, 18 iunie 1590. Bailul Giovanni Moro și Consiliul celor Doisprezece examinează și aprobă solicitarea cretanului Zorzi (Giorgio) Episcopulos cu privire la un transport de vin din Creta blocat în capitala otomană.

Convocato il Consilio di XII [...]. Dalla supplicatione hora letta, presentata da Ser Zorzi Episcopulos, questo Magnifico Consilio ha inteso la istanza ch'egli fa perché sia terminato quello che sarà stimato più ispediente sopra le 68 botti de vini, caricati alla Canea di ragione di Messer Zorzi Manolussi, con ordine di andare con essi a Reni³⁹, dove per le prohibitioni che si sono intese non si possono condurre.

³⁵ caramusal=*karamürsel*.

³⁶ Stofe.

³⁷ Fichi=smochine.

³⁸ Galazzi=Galaz=Galați.

³⁹ Târgul Reni, situat la vărsarea Prutului în Dunăre, s-a dezvoltat și a căpătat progresiv importanță ca centru comercial regional în deceniile ce au urmat ocupării Chilie și Cetății Albe de către otomani; la Reni rezidau mulți negustori greci și/sau asociații acestora implicați în comerțul Levantului și Veneției cu Moldova și Polonia; a se vedea, asupra acestor aspecte, Gheorghe Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 74 și nota 164; Johannes Sommer Pirnensis, *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli*, în: *Viața lui Despot vodă. Istoriografia Renașterii despre români*, ediție bilingvă, introducere, schițe bibliografice, text latin stabilit, traducere, note și comentarii, indice de Traian Diaconescu, Iași, 1998, p. 42-43; Reni și o parte din teritoriul înconjurător au fost înglobate în kadiatul Ismail în 1621, prin ordinul abuziv al sultanului Osman II, intrând astfel sub administrație otomană; în privința împrejurărilor acestei anexări abuzive, a se vedea Veniamin Ciobanu, *Politică și diplomație în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601-1634)*, București, 1994, p. 204.

L'anderà parte che le sopradette botti 68 de vini, con le 38 caricate da Messer Todarin di Rossi, siano scaricate qui et poste in un magazzino, dove habbiano a stare fino a tanto che venga ordine dalli patroni di essi di ciò che si doverà fare, et perché vi sia alcuno che ne habbia la cura siano elette due persone sufficienti, con quelle conditioni et obblighi che parerà a questo Consilio, de' quali vini se ne habbia a vender tanta quantità che basti per pagare li noli, datio et altre spese fatte per tutti essi.

[...] L'anderà parte, che tutti li predetti vini siano ricondotti con li medesimi vasselli alla Canea, dovendosi vender qui tanto di essi vini che supplisca per pagare li noli, datio et ogni altra spesa che occorresse farsi per essi.

[...] Che di nolo si debba pagare per ogni botte, così del venir, come del ritorno, cecchini tre et un quarto, a conto de' quali debbano esser dati al scrivano qui cecchini doi et il resto alla Cancelleria.

(ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 266, ff. 178^v-179^v, copie contemporană)

V

Constantinopol, 25 iunie 1590. Bailul Giovanni Moro și Consiliul celor Doisprezece emit o nouă dispoziție privitoare la menționatul transport de vin din Creta blocat la Constantinopol.

Nonostante che fusse deliberato per questo Consilio sotto li 18 del mese presente che li vasselli carichi di vini, venuti qui ultimamente dalla Canea, per le prohibitioni che si erano fatte dovessero ritornare indietro col carico loro, sia hora preso per l'impedimento che a ciò viene posto dall'Emino del commercio de' vini, come dalla supplicatione hora letta si è inteso, che siano tutti fatti scaricar qui et venduti con quel maggior avvantaggio che si potrà, intendendosi massime che ultimamente li vini di Retimo sono stati pagati cecchini 14 ½ [per] la botte; et delle botti 99 di vini liatici caricate sopra il vassello della Canea, patrone Ser Zorzi Episcopulos, sia dato carico a Dimitri Chilano et a Zuanne Papadopulos, li quali, per relatione havuta dal detto patrone et dal suo scrivano, ne haveranno buona et diligente cura fino a tanto che venga alcun ordine dalli patroni di essi vini, et quando ne volessero vender alcuna parte per pagarsi delli noli et d'altre spese possano farlo et portare, secondo che li anderanno vendendo, il denaro in questa Cancelleria.

[...] Che siano pagati di nolo, per ogni botta dalla Canea fin qui, cecchini doi et tre quarti.

(A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 266, ff. 179^v-180^v, copie contemporană)

VI

Constantinopol, 14 noiembrie 1591. Dispoziție a bailului Lorenzo Bernardo în privința mărfurilor aparținând negustorului cretan, supus venețian, Antonio Pandarota.

L'Illustrissimo Signor Bailo, suspettandosi per molti incontri che si hanno, et per il detto di alcuni testimoni esaminati con giuramento il mese prossimo passato, che Messer Antonio Pandarota dalla Canea possa essere percolato in mare, venendo di Reni luogo di Bogdania con la nave di Sava Rais, sopra la quale era imbarcato per venir a Costantinopoli nel mese di settembre prossimo passato, et volendo Sua Signoria Illustrissima far ogni debita et conveniente provvisione per la buona custodia delli cuori secchi che si trovano bollati in Pera di ragion del detto Pandarota, nel magazzino di Domino Pietro Galante, come roba di suddetto del Serenissimo Dominio, ha però terminato che essi cuori siano tolti in Deposito da questa Cancelleria, et custoditi per beneficio di quelli a chi de ragion spetta, ordinando a me segretario di far desbollar il magazzino nel qual hora si trovano detti cuori, et riceverli per consegnati per inventario dal predetto Domino Pietro Galante, trasportandoli in un altro magazzino, dove habbino a star in deposito sotto [1]a custodia di questa Cancelleria per consegnarli agli heredi d'esso Pandarota, o [ag]l'altri legittimi intervenienti secondo che sarà conosciuto per giustizia, ecc.

(A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Atti Protocolli*, b. 267, f. 78^r, copie contemporană)

VII

Constantinopol, 22 iunie 1627. Fragment din testamentul negustorului bergamasc, supus venețian, Iseppo Sansonio da Zogni din Val Brembana.

[...] Mi trovo haver lasciato in Chili⁴⁰, nelle mani di Noian, habitante in Chili, fratello di Vella, mercanti in quelle parti, brazza⁴¹ 50 in circa di broccadello⁴² da Venetia, involto in un fazzoletto⁴³ bollato del mio bollo contrapposto, havendo esso ordine che non andando io, mentre mandi persona con lettere segnate e fermate del mio bollo, si debba consegnare [...].

⁴⁰ Chili=Chilia.

⁴¹ 1 brazza=1 braccio=circa 0,638 m, vezi Angelo Martini, *Manuale di metrologia ossia misure, pesi e monete in uso attualmente e anticamente presso tutti i popoli*, Roma, 1976, p. 817.

⁴² broccadello=broccatello, stofă de calitate, de mătase, exportată de la Veneția pe piețele levantine.

⁴³ fazzoletto=fazzoletto, adică șervet, în cazul de față cu sensul de țesătură grosieră utilizată ca ambalaj pentru păstrarea unor stoffe de calitate superioară.

(ASV, *Bailo a Costantinopoli. Atti protocolli*, b. 282, f. 25^v, copie contemporană)

VIII

Sniatyn, 21 iulie 1686. Raport confidențial al venețianului Giovanni Alberti către o magistratură a Serenissimei.

Illustrissimi et Eccellentissimi Signori, miei Signori Provveditori Colendissimi,

[...] Brama la testa sua⁴⁴ di scorrere al Mar Negro, occupar le bocche del Danubio, acquistar la Bessarabia, presidiar la Valakia e la Moldavia, piantar li quartieri d'inverno al Danubio, infestar le rive di là durante l'inverno, ed al primo tempo, unito agli Imperiali, proseguire le imprese verso Costantinopoli.

[...] Campo appresso di Sniatinj, 21 luglio 1686. Humilissimo ecc., Gio[vanni] Alberti

(A.S.V., *Consiglio dei X. Parti Secrete*, fz. 49, doc. nenumerotat, original)

IX

Constantinopol, 15 septembrie 1696. Fragment dintr-un raport al dragomanului Tommaso Tarsia (?) către Inquisitori de Stat ai Veneției.

[...] fu detto che da Ias⁴⁵ se ne fuggisse anco il Principe⁴⁶ di Moldavia a Galaz [...].

(A.S.V., *Inquisitori di Stato*, b. 428, doc. nenumerotat, copie contemporană)

X

Constantinopol, fără dată, probabil 1711 (?). Raport al dragomanului Tommaso Tarsia (?) conținând informații inexacte care circulau în capitala otomană]

Cominciano ormai a vedersi i creduli effetti della permissione data dalla Porta alle sue truppe di trattare i Moldavi e Valacchi come ribelli inimici del Gran Signore [...] Le più vere notizie però confermano la disfatta degli Ottomani nell'azione seguita a Galaz, che ho descritta a Vostre Eccellenze nel ordinario passato, variando solamente alcune circostanze riguardanti i due Principi, dei quali credevasi morto quello di Moldavia, e in ora si dice solamente ferito, e l'altro di Valacchia dicevasi preso dai Russi nel combattimento, mentre in oggi si sa che fu arrestato con tutta la sua famiglia in Bucaresta per tradimento di uno dei principali Bojari del Paese, che per intelligenza coi Russi facilitò loro l'ingresso nella Valacchia.

⁴⁴ Referire la regele Poloniei, Jan III Sobieski (1674-1696).

⁴⁵ Iași.

⁴⁶ Antioh Cantemir, domn al Moldovei (1695-1700).

(A.S.V., *Inquisitori di Stato*, b. 425, doc. nenumerotat, copie contemporană)

**INFORMAȚII PRIVITOARE LA ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN CÂTEVA LUCRĂRI ITALIENE MAI PUȚIN CUNOSCUTE
(VEACURILE XVI-XVIII)**

Eugen ZUICĂ

Însemnările de călătorie ilustrează, cel mai adesea, viziunea în general obiectivă asupra realităților locale, rezultând în urma unor experiențe directe, a contactului nemijlocit cu zona asupra căreia se focalizează atenția autorului, de aici decurgând importanța deosebită a acestui tip de izvor istoric. Exceptând evocările istorice și considerațiile introductive conținute de aceste surse, informațiile înregistrate de călător sunt contemporane evenimentelor asupra cărora fac referire. Nu lipsesc însă, de-a lungul veacurilor, exercițiile de imaginație care dau naștere unor lucrări redactate din nevoia de a răspunde interesului cititorului pentru cunoașterea unor zone îndepărtate, despre care viziunea ordinară în Europa occidentală se limita mai ales la aspectele încărcate de exotism, din ce în ce mai atractive pentru numărul în continuă creștere de consumatori de lectură din rândul nobilimii și al burgheziei europene. În arhivele și bibliotecile italiene, depozitare ale unui patrimoniu documentar și bibliografic impresionant, se conservă încă numeroase izvoare diplomatice, cartografice și bibliografice – manuscrise sau tipărituri – ce conțin informații privitoare la Țările Române în secolele XVI-XVIII¹. Demersul nostru vizează tocmai reliefarea unor date noi, extrase din astfel de surse inedite sau mai puțin cunoscute, ce evidențiază rudimente de istorie generală a spațiului românesc și elemente de actualitate, databile în epoca scrierii lucrărilor și recoltate de către autori prin diferite mijloace, destul de greu de individualizat în cele mai multe dintre cazuri.

¹ A se vedea, spre exemplu, câteva dintre cele mai recente analize ale unor astfel de surse: Giampiero Bellingeri, *Carte veneziane sulle terre romene e sui Cantemir (le romanità ineludibili)*, în *Italia e Romania, due popoli e due storie a confronto (secc. XIV-XVIII)*, vol. îngrijit de Sante Graciotti, Florența, 1998, p. 5-6, p. 27-29; Grigore Arbore Popescu, *La cartografia in uso a Venezia tra XIV-XVII secolo e la conoscenza dell'area del Danubio inferiore e del Mar Nero*, în: *Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni*, vol. îngrijit de G. Arbore Popescu, Roma, 2003, p. 164-169; Dragoș Ungureanu, *Alcune notizie riguardanti i romeni in un libro, poco noto, del Seicento italiano*, în *L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e dei rapporti culturali*, vol. îngrijit de Cristian Luca, Gianluca Masi și Andrea Piccardi, Brăila-Veneția, 2004, p. 309-320.

Una dintre lucrările cu rezonanță deosebită în epocă este compilația² de istorie universală realizată de către autorii italieni Alessandro Ziliolo, Maiolino Bisaccioni³ și Giovanni Battista Biraghi, intitulată *Delle historie memorabili de' nostri tempi, divise in cinque parti, scritte da tre insigni autori; cominciano dall'anno 1600 fino al 1650*, publicată în câteva ediții⁴ succesive; primele trei părți (volume) ale acestei lucrări, fiecare împărțită în mai multe „cărți”, sunt cele redactate de către Ziliolo⁵. În „cartea” I și a IV-a a primului volum al lucrării se află și câteva mențiuni, destul de confuze, privitoare la Țările Române; cea dintâi dintre acestea privește statutul juridic al Țării Românești și al Moldovei în secolul al XVII-lea: „[i] Signori della Moldavia, & Valacchia. [...] in Moldavia, & Valacchia, i Signori delle quali Provincie, col pagar annuo tributo, parte a' Turchi, e parte a' Polacchi, si mantenevano in quei dominij con apparenza più tosto, che con vera forma di Principato”⁶, în vreme ce a doua mențiune se constituie într-un ecou, întârziat și parțial alterat de trecerea anilor, al campaniei militare întreprinsă în vara anului 1603 în Transilvania de către domnul Țării Românești, Radu Șerban: „[il] Vaivoda di Moldavia [sic!] rompe Zecchelle. [...] Tumultuava di nuovo, e con sedizioni maggiori che prima, la Transilvania, dove Moijse Zecchelle⁷ dichiarato Principe da i Turchi haveva con l'aiuto loro, e d'altri

² Între sursele bibliografice folosite de Alessandro Ziliolo în vederea redactării volumului I al lucrării sale se află, fără îndoială, și *Historie del suo tempo dell' Illustrissimo Signor Lionardo da Maniaco da Cividale del Friuli, nella quale si contengono le cose più notabili successe nell'Universo*, per Comin Ventura, Bergamo, 1603, 318 pp., o compilație de istorie universală din care autorul venețian a preluat atât subtitlurile unor capitole, cât și pasaje întregi privitoare la istoria Europei veacurilor XV-XVI.

³ Pentru datele privitoare la istoria românilor din opera lui Bisaccioni a se vedea Nicolae Iorga, *Maiolino Bisaccioni și „Războaiele civile din Moldova”*, în: „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași”, III, 1892, p. 645-651; Lizica Papoiu, *Un istoric italian, Maiolino Bisaccioni, despre țările române (secolul XVII)*, în: „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, nr. 7-8, 1974-1975, p. 181-192; Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voievod (1653-1658)*, Iași, 2003, p. 157, notele 118-120, p. 174, nota 81.

⁴ În ceea ce ne privește, am extras pasajele despre români din ediția acestei lucrări publicată la Veneția în 1654, un *ex libris* al nobilului venețian Apostolo Zeno conservat în fondul de carte veche al Bibliotecii Naționale Marciana.

⁵ Alessandro Ziliolo (?-circa 1650), istoric și poet venețian, autor prolific ale cărui scrieri au avut relativă rezonanță în epocă, a se vedea *Autori italiani del '600*, vol. I, întocmit de Sandro Piantanida, Lamberto Diotallevi și Giancarlo Livraghi, Milano, 1948, p. 150; *Italian Seventeenth Century Books. Index of authors, titles dates, printers and publishers alphabetically and by place, based on the Libreria Vinciana's 'Autori italiani del '600'*, vol. întocmit de Roberto L. Bruni și D. Wyn Evans, Davon, 1984, p. 60; Suzanne P. Michel, *Répertoire des ouvrages imprimés en langue italienne au XVIIe siècle conservés dans les bibliothèques de France*, vol. VIII, *T a Z et supplément*, Paris, 1984, p. 148-149.

⁶ Alessandro Ziliolo, *Delle historie memorabili de' nostri tempi, scritte da ...*, Parte Prima [vol. I], con Licenze de' Superiori, e Privilegi, presso il Turrini, Venezia, 1654, p. 4.

⁷ Moise Székely, principe al Transilvaniei în răstimpul mai-iulie 1603.

ribelli, presa Albagiulia⁸ e Claudiopoli⁹, e si apparecchiava, seguitando l'applauso della fortuna, per occupar le altre fortezze, ma represse a tempo l'audacia di costui Radulo Vaivoda di Moldavia [sic!], dipendente da Cesare, il quale passato improvvisamente in Transilvania con quattro mille cavalieri, e sei mille fanti, assaltò in tempo di notte il Zecchelle, e con gran strage lo sconfisse, ammazzo lui medesimo, e quasi ucciso anco il Bassà Turchesco, che appena tratta via la veste rossa, e la pelle di tigre, poté coperto d'un gabbano salvarsi in Vascapo [sic!]"¹⁰.

O altă lucrare ce cuprinde informații privitoare la Țările Române îl are ca autor pe abatele Giovanni Giuseppe Clemente Bonomi, titlul complet al operei manuscrise fiind: *Libro settimo del veridico viaggiatore ossia Ragguaglio dei viaggi fatti dall'Abate Giovanni Giuseppe Clemente de Bonomi per l'Europa e da esso in forma geografica con esattezza disposti*¹¹.

Lucrarea a fost relativ de curând semnalată¹², fiind totodată publicate doar scurte fragmente din acest text, altele decât cele pe care le vom include în anexa succintului nostru articol. Asupra autorului amintitei opere nu avem prea multe informații, originea sa este incertă, însă se pare că provenea din rândul clerului catolic de mijloc. Pornind de la stil, de la modul de a concepe scrierea, este plauzibil faptul că Bonomi utilizează informații adunate din diverse lucrări datând din veacurile XVI-XVII, fie manuscrise, fie tipărituri. Este evident o operă de popularizare, o compilație cu pretenții de erudiție, rezultat al unor călătorii imaginare, dar documentată pe temeiul literaturii de epocă, ceea ce ilustrează tipul și nivelul cunoștințelor asupra spațiului românesc în literatura cultă a vremii. Lucrarea lui Bonomi poate fi datată la sfârșitul secolului al XVII-lea sau, cel mai târziu, la începutul veacului următor, întrucât pare să facă trimitere la detalii din această perioadă, și reprezintă indubitabil un rezultat al experienței acumulate în

⁸ Alba Iulia.

⁹ Cluj.

¹⁰ A. Ziliolo, *op. cit.*, vol. I, p. 103.

¹¹ Biblioteca del Civico Museo Correr-Veneția (în continuare: B.M.C.), *Mss. Arch. Morosini-Grimani 236*, fasc. 7, 295 pp., sec. XVII-XVIII, original; fragmentele extrase din acest manuscris, ca și cele la care ne vom referi în continuare, ne-au fost semnalate de către colegul Cristian Luca (Universitatea "Dunărea de Jos" din Galați), care, prin amabilitatea doctorandei Florina Ciure (Universitatea din Oradea), a consultat textul integral al lucrării. Scurte referiri la opera abatelui Bonomi se regăsesc la M. Marcella Ferraccioli, Gianfranco Giraudo, *Il Codice Cicogna 2738 del Museo Correr di Venezia*, în „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, I, nr. 1, 1999, p. 54; M. M. Ferraccioli, G. Giraudo, *Manuscrits vénitiens concernant les Pays Roumains dans la Bibliothèque du Museo Correr de Venise (XVI-XVIII siècles)*, în: „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, II, nr. 2, 2000, p. 148-150, p. 152; Florina Ciure, *Libri e manoscritti del XVII e XVIII secolo della Biblioteca del Civico Museo Correr di Venezia riguardanti i Paesi Romeni*, comunicare prezentată la Congresul Internațional „Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni”, Veneția 28-30 noiembrie 2001.

¹² A se vedea referințele bibliografice indicate la nota anterioară.

epoca de înflorire a enciclopedismului, care a generat numeroase compilații de istorie și geografie ce au avut mare căutare în Europa Occidentală. Opera manuscrisă a clericului Bonomi nu conține doar informații cu caracter geografic. Despre Transilvania, bunăoară, sunt consemnate date referitoare la situația confesională, la realitățile religioase din teritoriu: „[...] In questa Regione vi sono Cattolici Romani amministrati da' varj Apostolici Missionarj sotto la cura d'una Prefettura, la maggior parte de' quali sono li Religiosi delli Minori Conventuali di San Francesco, ivi venuti da varie Provincie dell'Italia. Vi sono pure li Calvinisti, li Luterani, l'Ariani, e gl' Ebrei”¹³.

Unele informații prezente în lucrarea abatelui Bonomi nu corespund realității, dovedindu-se a fi confuzii flagrante de localizare a așezărilor rurale și urbane, cum ar fi de pildă plasarea unor localități ca Putna și Galați în Țara Românească¹⁴. Alte localități menționate de către autor sunt aproape imposibil de identificat, din această categorie făcând parte Thialum, Erinistat, Proxa, Bartaki¹⁵. Și în privința Moldovei se constată aceeași dificultate în localizarea unor așezări ca Polada sau Brady, a căror menționare poate duce la concluzia că, din punctul de vedere al autorului, vor fi fost destul de însemnate¹⁶. Ne găsim fie în fața unor forme corupte ale toponimelor identificabile în veacurile XVI-XVII în peisajul citadin sau în universul rural din Țările Române, fie mențiunile privitoare la unele dintre localitățile amintite în opera lui Bonomi sunt simple intervenții fanteziste ale acestuia, datorate unor vagi cunoștințe de geografie și istorie.

O altă lucrare ce conține date privitoare la istoria spațiului românesc provine dintr-un manuscris al unui autor anonim, dar care, după particularitățile lingvistice ale scrierii, poate fi atribuit unui nativ venețian. Lucrarea este databilă, cel mai târziu, pe la începutul veacului al XVIII-lea¹⁷ și are următorul titlu: *Compendio di storia, dal 1494 [...] a circa il 1560 [...], dell'Istria, della Dalmazia, della Bosnia, Dacia, Bulgaria, Valacchia, Transilvania*¹⁸. Din cuprinsul consistent al acesteia se dovedesc a fi deosebit de interesante informațiile referitoare la originea poporului român, relevând natura cunoștințelor despre istoria românilor prezente în circuitul public în Europa acelor vremuri, modul în care era receptată în mediile intelectuale occidentale problematica permanenței latinității răsăritene, pregnanța

¹³ B.M.C., *Mss. Arch. Morosini-Grimani 236*, fasc. 7, p. 260-261.

¹⁴ *Ibidem*, p. 261-262.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 262.

¹⁷ B.M.C., *Mss. Miscellanea Correr XXIII*, nr. 1745, ff. 373^r-374^v, sec. XVII-XVIII, original; lucrarea este, de asemenea, semnalată de către M. M. Ferraccioli, G. Giraud, *Manuscripts vénitiens*, p. 147 –care publică la p. 150 un scurt fragment al acesteia, altul decât cel adus în atenția celor interesați în anexa articolului de față– și de către F. Ciure, *Libri e manoscritti*.

¹⁸ B.M.C., *Mss. Miscellanea Correr XXIII*, nr. 1745, ff. 373^r-374^v.

conștiinței originii latine a românilor. Și aici unele informații nu corespund realității, cum este de pildă menționarea colonizării sașilor în Transilvania din inițiativa și în timpul lui Carol cel Mare¹⁹. Interesant este și ecoul pe care l-au provocat acțiunile lui Vlad Țepeș, trăsăturile personalității domnului muntean fiind expeditiv, însă sugestiv, schițate: „Qui già fu un Vaivoda chiamato per nome Dracula, che per la sua crudeltà fu celebrato da' scrittori, il quale per le cose della giustizia fu tanto severo, che difficilmente se li può trovar par; fu nemicissimo de' Turchi, alli quali apportò molti mali, ma nella guerra turchesca finalmente fu ammazzato, la testa del quale fu mandata per presente a Mahometto Imperator de' Turchi”²⁰.

Deși conțin unele informații neconforme realității, iar altele sunt simple preluări din literatura epocii, utilitatea datelor conținute în fragmentele extrase din lucrările menționate rezidă îndeosebi în faptul că acestea contribuie la completarea imaginii de ansamblu, a modului în care era receptată geografia și istoria spațiului locuit de români în literatura occidentală a epocii premoderne.

**INFORMATION REGARDING THE ROMANIAN PRINCIPALITIES
FROM SOME LESS KNOWN
ITALIAN WORKS (XVITH – XVIIITH CENTURIES)**

- Abstract -

The article briefly presents some pieces of information extracted from Italian manuscripts and printed books, dating from the XVIth-XVIIIth centuries. These works are written by minor authors who usually compiled from other books, more or less known during that age, and they also refer to the Romanian Principalities, briefly presenting them from a geographical or historical point of view, or simply insisting upon isolated episodes of political or military nature, whose echo reached the Occident. These works are a clear example of how the news concerning the Eastern part of Europe was presented in Western Europe. The Eastern countries, usually ignored by the Western reader, were frequently of great interest only because of the exotic character of those lands.

The book of the abbot Giovanni Giuseppe Clemente Bonomi and also the manuscript work of an anonymous Venetian author, testify the information that, in the XVIIth-XVIIIth centuries, the educated people of the old Italian states knew about the Latin origin of the Romanians. At last, a

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

short paragraph excerpt from the book of the Venetian poet and historian, Alessandro Ziliolo, describes, in few words and lacking accuracy, the campaign to Transylvania, from 1603, of the Wallachian prince, Radu Șerban (1602-1610), campaign ended with a brilliant victory and with the death of the Transylvanian prince Mose Székely (May-July 1603). All these sources reflect, as it concerns the history of the Romanians, the level of knowledge reached in that age by the Western authors and also offer, as we already said, an example of how the Romanian Principalities were perceived in Europe, during that age.

ANEXĂ

I

Ragguaglio dei viaggi fatti dall'Abate Gio[vanni] Giuseppe Clemente Bonomi

[p. 260] [...] **Della Dacia**

„Abbraccia questa Regione in se la Transilvania, la Vallakia, e la Moldavia; se n[e] giace tra il fiume Danubio, tra il Mare Maggiore²¹, tra la Polonia, e tra l'Ungheria. Abbonda questo Paese di mele, di grano, delle frutta, e dei pascoli, ove si nutrisce una gran copia delle greggi, e d'altri animali. Li suoi abitatori sono feroci, e simili sono alli Sciti”.

[pp. 260-261] [...] **Della Transilvania**

„[...] In questa Regione vi sono Cattolici Romani amministrati da varj Apostolici Missionarj sotto la cura d'una Prefettura, la maggior parte de' quali sono li Religiosi delli Minori Conventuali di San Francesco, ivi venuti da varie Provincie dell'Italia. Vi sono pure li Calvinisti, li Luterani, l'Ariani, e gl' Ebrei”.

[pp. 261-262] [...] **Della Vallakia**

„Confina questa Regione col fiume Danubio, il principio di cui comincia da Severino, ove sin al dì d'oggi vedendosi le vestigie, o siano rimasuglie del Ponte di Traiano; stendesi sino al Mare Maggiore, ove il fiume Tyras²², chiamato al dì d'oggi Nester²³, confina colla Podolia, e colla Transilvania. Dividesi in due parti, cioè in Vallakia Minore, e nella Vallakia Maggiore; la Minore chiamasi propriamente Vallakia, e la Maggiore chiamasi Moldavia, in cui anch'è rinchiusa la Bassarabia, qual se ne giace tra la Podolia, e tra il fiume Danubio verso Mare Negro; una parte alquanto è alpestre, ed altra parte è piana, ed è fertile. Anche chiamata viene questa Regione Dacia Ripense, secondo quei autori, che dividono la Dacia in tre parti, cioè

²¹ Marea Neagră.

²² Antica denumire a Nistrului.

²³ Nistru.

in Mediterranea, ch'è la Transilvania, in Alpestre, ch'è la Vallakia propria, e nella Ripense, ch'è la Moldavia.

Tarvisc, o Targovisko²⁴ chiamasi la sua Capitale, qual è una città ben munita, ed è ben forte, in cui vi risiede il Vaivoda, o sia Gospodar di Vallakia. Altri luoghi più riguardevoli della Vallakia propria sono Severino²⁵, Dombrovizza²⁶, Arcim²⁷, Brailano²⁸, Thialum²⁹, Erinistat³⁰, Ialonikz³¹, Brakilons³², Galakz³³, Pudna³⁴, Proxa³⁵, Bartaki³⁶, Rebnik³⁷, ed altri³⁸.

[p. 262] [...] **Della Moldavia**

„Chiamasi anche questo paese Vallakia Maggiore, e Dacia Ripense, e prende il suo nome dal fiume Moldavo; confina colla Podolia, colla Vallakia minore, o propria, e colla Bassarabia. Il Vaivoda, o sia Gospodar della Moldavia, suol risiedere come più buon gli piace, o in Sokzova, o sia Sucidava³⁸, o in Iassy, o sia Iassu³⁹, però che ogn'una pretende d'esser Capitale.

Altri luoghi sono Axiopoli, o Galacio⁴⁰, qual sen giace al fiume Danubio, però che assai è mercantile. Polada⁴¹, Brady⁴², Taristo⁴³, Margosesto⁴⁴, ed altri.

Della Bassarabia

Moncastro⁴⁵ chiamasi la Capitale di questo Paese. Altri luoghi sono Tyra⁴⁶, Bielograd⁴⁷, Tirangita⁴⁸, Nikania⁴⁹, Rossone⁵⁰, Lapuzna⁵¹, ed altri. In questa

²⁴ Târgoviște.

²⁵ Severin.

²⁶ Dumbrava, Dâmbovița [?].

²⁷ Argeș [?].

²⁸ Brăila.

²⁹ Dealu [?].

³⁰ Probabilă confuzie cu Hermannstadt-ul (Sibiul) transilvan.

³¹ Ialomița.

³² Brăila [?].

³³ Galați, localitate situată însă în Moldova, nu în Țara Românească.

³⁴ Putna, localitate situată, de asemenea, în Moldova.

³⁵ Prahova [?].

³⁶ Toponim neidentificat.

³⁷ Râmnic.

³⁸ Suceava.

³⁹ Iași.

⁴⁰ Galați.

⁴¹ Poiana [?].

⁴² Bârlad [?].

⁴³ Trotuș [?].

⁴⁴ Mărgoșești [?].

⁴⁵ Cetatea Albă.

⁴⁶ Tyras.

⁴⁷ Altă denumire pentru Cetatea Albă.

⁴⁸ Tighina.

⁴⁹ Toponim neidentificat.

⁵⁰ Toponim neidentificat.

⁵¹ Lăpușna.

Regione vi soggiornano li Popoli Arpy⁵², e la principale loro città chiamasi Arpis⁵³. Altri luoghi sono Dellia⁵⁴, o Kaliorka⁵⁵, Istropoli⁵⁶, Kermen⁵⁷, Germia⁵⁸, questa città assai è nobile, in cui vi risiede un Bassà Cristiano di rito però Greco, per essere nel Paese in cui vi sono quasi tutti Cristiani [...]”.

(Biblioteca del Civico Museo Correr-Veneția, *Mss. Arch. Morosini-Grimani 236*, fasc. 7, 295 pp., sec. XVIII, original)

II

Compendio di storia, dal 1494 [...] a circa il 1560 [...], dell'Istria, della Dalmazia, della Bosnia, Dacia, Bulgaria, Valacchia, Transilvania

[f. 373^r] [...] **Della Datia**

„[...] La regione che antiquamente fu chiamata Datia a tempi nostri si partisse in più minori regioni, per ciò che la Transilvania, la Servia, la Bulgaria, et la Valacchia sono particolari provincie di Datia. [...] Chiamasi oggi giorno la Provincia di Transilvania sette castelli, et da alcuni vien detta Zipserland⁵⁹, ove già abitarono i Geti Tribuli. La Marmatia, ancho modernamente Marmarisca, è parte di Datia, collocata nei monti Carpatij, onde nasce il Tibisco⁶⁰ et ove si cava il sale a guisa di marmore in gran copia, ove ancho si ritrova ivi acqua che à potenza di convertire il ferro in rame; il fiume Tibisco vien detto modernamente Tissa, che bagnando il mezzo di Datia con longo tratto pone finalmente capo nel Danubio et dall'istesso Monte Carpato nasce la Vistula, che diversamente et in altra regione tenendo il corso à fine nel Mar Germanico. Vogliono alcuni che la Datia prendesse tal nome da i Dardani, che usiti dalle proprie terre occuparno tal paese; Carlo Magno⁶¹ mandò anche lui qua in questa regione ad abitare i Saxonii, quali sino a giorni nostri ritengono il loro proprio idioma et la loro propria lingua”.

[ff. 373^v-374^r] [...] **Della Valacchia**

„[...] Quella parte Tratia⁶², che già fu detta Getica, ove Dario⁶³ figliolo di Hidaspo però, oggi si chiama Valacchia da i Flachi, gente Romana, per ciò che havendo essi Romani usurpato et destrutto i Geti, mandarno in tal parte sotto

⁵² Tătarii.

⁵³ Toponim neidentificat.

⁵⁴ Dăieni [?].

⁵⁵ Caliacra.

⁵⁶ Nicopole [?].

⁵⁷ Karaharman (Vadu).

⁵⁸ Toponim neidentificat.

⁵⁹ Siebenbürgen.

⁶⁰ Tisa.

⁶¹ Carol I cel Mare, regele francilor (768-814).

⁶² Tracia.

⁶³ Regele Darius I (522-485 î. Chr.), fiul lui Histaspe, suveran persan din dinastia Ahemenizilor.

l'auspicio et Du[c]ato de un Flaco⁶⁴ la colonia del qual prima fu nominata Flatia, et dappoi con voce corrotta Valacchia, il che si crede più fermamente et si conchiude esser vero dal parlar Romano, che anch'ora si fa in tal luoco, anch'ora che tanto corrottamente che appena s'intende dal moderno Romano; fu poi occupata questa provincia da' Datij⁶⁵, da' quali per alquanto tempo fu chiamata Datia, ora la tengono i Teutoni⁶⁶, i Cecuri⁶⁷, et i Valacchi. I Teutoni, huomeni valorosi et forti usiti di Saxonia, vengoro qua per colonizzazione di Carlo Magno, quali ora si chiamano sieburgensi⁶⁸, germanicamente sette cittadi, che ivi habitano i Valacchi et udiano per il più alla agricoltura et a armenti di bestiami. Questa provincia della Valacchia è assai ampia, la quale con dalla Transilvania et s'estende sino al Mar Maggior⁶⁹, quasi tutta piana et bisognosa d'acqua, per la quale core il fiume Estero⁷⁰, et è ne' tempi nostri in parte suddita al Regno di Turchi et in parte al Regno d'Ongheria.

[ff. 374^r-374^v] [...] **Della Transilvania**

La Transilvania è parte del Regno d'Ongheria, la quale è serrata d'ogni intorno da altissime Alpi, di modo che vien ad essere a guisa d'una città serrata e forte, et difficilmente si può per forza d'arme et con aperta guerra superare; s'aggiunge che produce huomeni forti, valorosi e strenui, quali per l'uso della guerra sono ottimi e coraggiosi soldati; confina con questa provincia la Valacchia, la quale ancho essa genera bellicosissimi soldati et particolarmente in quella parte che riguarda settentrione, quale per proprio nome si chiama Moldavia, ove è Sosavia⁷¹, metropoli della regione; un'altra particular parte della Transilvania si chiama Ceculia⁷², gl'abitanti della quale parlano diversamente da i Transilvani, per ciò che in Transilvania si parla alla germanica et i Ceculi usano la lingua ongara. La principal città della Transilvania si chiama Cibino⁷³, volgarmente Ermensta⁷⁴, la quale è per natura et per arte inespugnabile, onde non è meraviglia se essendo stata assediata sette anni continui si difese gagliardissimamente, rendendo ogni sforzo de' nimici in[um]ane et vano; questa regione di verità è populatissima, di modo che volendo può metter in campagna un esercito di 100.000 armati; qui è una usanza ch'ogni volta che manca il Re di questa vita tutti i padri di fameglia pagano un bue per un. In somma, la Transilvania abbonda di bestiame, di vino, di formento, d'oro, et d'argento, vi sono alcuni fiumi che portano frammenti d'oro, tra quali alcuna fiata se ne trova d'una lira et mezza. Fu questa regione gran tempo governata da i Re d'Ongheria per il provinciale prefetto, chiamato in lingua sua Vaivoda, il quale s'eleggeva da' Ceculi, Valacchi, et Teutonici per luocotenente del Re. Qui già fu un

⁶⁴ De fapt generalul roman Cornelius Fuscus, de a cărui moarte tragică în Dacia este legată această legendă.

⁶⁵ Dacii.

⁶⁶ Sașii.

⁶⁷ Secuii.

⁶⁸ Transilvani.

⁶⁹ Marea Neagră.

⁷⁰ Dunărea.

⁷¹ Suceava.

⁷² Scaunele Secuiești.

⁷³ Sibiu.

⁷⁴ Hermannstadt (=Sibiu).

Vaivoda chiamato per nome Dracula⁷⁵, che per la sua crudeltà fu celebrato da' scrittori, il quale per le cose della giustizia fu tanto severo, che difficilmente se li può trovar par; fu nemicissimo de' Turchi, alli quali apportò molti mali, ma nella guerra turchesca finalmente fu ammazzato, la testa del quale fu mandata per presente a Mahometto⁷⁶ Imperator de' Turchi".

(Biblioteca del Civico Museo Correr-Venezia, *Mss. Miscellanea Correr XXIII*, nr. 1745, ff. 373^r-374^v, sec. XVII-XVIII, original)

⁷⁵ Vlad Țepeș, domn al Țării Românești (1448, 1456-1462, 1476).

⁷⁶ Mehmed II Fatih (1451-1481).

**NOI ȘTIRI DOCUMENTARE PRIVIND
RELAȚIILE MOLDO-POLONE ÎN TIMPUL
DOMNIEI LUI MIHAI RACOVIȚĂ**

*In memoriam P.P. Panaitescu,
Ilie Corfus,
Alexandru I. Gonța*

*Dan RĂPĂ-BUICLIU**

Identificarea și valorificarea prin editare științifică a unor documente privind istoria românilor în epocile medievală, modernă și contemporană, existente în fonduri instituționalizate (arhive, muzee, biblioteci) sau private, din țară sau din străinătate, rămâne un deziderat principal și permanent al cercetării istoriografice.

Documentele pe care le edităm constituie un set de șapte scrisori ce datează din perioada 2 aprilie 1722 – 24 octombrie 1725, având ca semnatori pe Mihai Racoviță Voievodul Moldovei, pe Ion Racoviță, beizadea, pe Constantin Costache, spătar, pe Gheorghe Cantacuzino, vtorilogofăt, pe polonezul Georgius Franciscus Xaverius Strachocki, secretarul cancelariei domnești, iar în calitate de destinatar pe prințul Gheorghe Lubomirski, șambelan, un înalt demnitar al Coroanei poloneze și mare latifundiar în Polonia și Ucraina, ce deținea moșii vecine cu teritoriul nistrean al Moldovei.

Conținutul epistolelor evidențiază o dată în plus, natura raporturilor moldo-polone¹ în perioada de după anul 1711, stabilite de domnitorul Mihai

* În calitate de **editor**. Paternitatea de autor documentarist rămâne încă sub semnul unei atribuirii incerte (istoricului P.P. Panaitescu sau Ilie Corfus?). Studiul nostru se fundamentează pe un material documentar (texte transcrise din polonă, preluate după originalele existente până în anul 1944 în arhiva istorică a Bibliotecii Krasinski, Fondul B.O.K.-6584, din Varșovia), lăsat nevalorificat (fără comentariu și traducere), de către un istoric român, specialist polonist (neidentificat încă).

Textul documentar polon a translat, conjunctural, în custodia istoricului Alexandru I. Gonța, fiind preluat de noi, urmare a generoasei donații bibliotecare a doamnei dr. Veronica Gonța (subl.ns. D.R.B.). Tehnoredactarea computerizată a textului polon o datorăm, solicitudinii cooperante a slavistei conf.dr. Olimpia Mitric.

¹ Asupra unor relații moldo-polone în sec. XVII – începutul sec. al XVIII-lea de exemplificat pe cel ecleziastic, în care avem de-a face cu primatul bisericii catolice (nunțiatura apostolică) din Polonia, care conducea direct dioceza catolică de la Bacău, prin episcopii polonezi, de la Valerian Goski (1611-1671) ... la Ștefan Francisc Buganski (1698-1709), vezi: Rafael-Dorian Chelaru, *Episcopii catolici de Bacău din sec. al XVII-lea în procesele consistoriale din Arhiva secretă a Vaticanului*, în: "Revista arhivelor", an LXXIX, vol. LXIV, nr. 1-2, București, 2002, p. 11-24.

Racoviță, de membrii familiei sale și de unii dregători domnești, aflați în corespondență cu membrii marcanți ai nobilimii poloneze, utilizați uneori ca aliați diplomatici în tensiunile politice cu Poarta.

Corespondența din anii 1722-1725 se adaugă benefic la cea publicată de istoricul Veniamin Ciobanu², care se referă la raporturile moldo-polone datând din anul 1709, sub același domnitor, dar având ca destinatar pe un alt influent nobil polon, Adam Mikolaj Sienawski, mare hatman, voievod de Belz și castelan al Cracoviei.

Scrisorile mai relevă prin aspectul lor particular, și interesul comun al ambelor părți de a păstra o bună vecinătate, de a întreține legături strânse amicale și lucrative, în plan economic, mediate de prințul Gheorghe Lubomirski, șambelanul Coroanei.

De observat un element - legăturile avute de corespondenții moldoveni nu erau umbrite de servituțiile oneroase ale vasalității, în pofida limbajului specific utilizat curent în epocă, - serviciile personale și schimbul de daruri implicând doar o relație amicală întreținută anume, în contextul politic general.

Corespondența iluminează și un alt aspect, cel al relațiilor diplomatice românești cu alte state, de apropiere și de păstrare a tradiționalelor alianțe, relevând doar o suzeranitate formală voit acceptată a Moldovei față de Polonia, într-o perioadă de timp în care Poarta Otomană căuta să-și impună dominația în Principatele Române.

Avem de-a face aici cu un caz deosebit, în care un domnitor impus de otomani pe tronul Moldovei se eschiva, atât cât îi era posibil, căutând alianțe politice, dublate de relații personale, ale familiei și demnitarilor săi, întreținute cu persoane marcante din proximitatea țării, care trebuia să rămână integrată în sfera statelor creștine europene.

Prezența activă a lui Georgius Franciscus Xaverius Strahocki, un secretar influent din cancelaria domnească de la Iași, care secondase, încă din anul 1709, pe domnitorii-principii Mihai Racoviță și Nicolae Mavrocordat, evidențiază un statut dobândit de un anumit funcționar, care media serviciile diplomatice recunoscute, dar nefiind cotate ca cele ale curierului polon Lozinski, considerat „persona non grata” de turcul aga Iusufaki, apărător al unor interese personale și ale... Devletului.

² Veniamin Ciobanu, *Documente poloneze de la Mihai Racoviță*, în: “Revista arhivelor”, an LII, vol. XXXVII, nr. 4, București, 1975, p. 455-461; vezi prin extensie, *Idem, Relațiile politice româno-polone între anii 1699 și 1848*, Ed. Academiei, București, 1980.

ANEXĂ

I

1722 aprilie 2, Iași. *Scrisoarea lui Mihai Racoviță Voievodul Moldovei către prințul Gheorghe Lubomirski, șambelan al Coroanei, prin care îi comunica că a edictat un Universal către pârcălabul de Soroca, în care îi ordona ținerea târgurilor numai la Serebnia și a dispus ca George Francisc Xaverius Strahocki, „fidelul meu secretar polon din cancelaria domnească să nu mai primească scrisori în afacerea Mohilov” (probabil o chestiune economică în litigiu între Gheorghe Lubomirski și domnia Moldovei, subl. ns.), precum îi înaintează solicitarea ca subordonații șambelanului să predea autorităților Moldovei pe acele persoane vinovate de dezordine la frontiera cu Moldova.*

Iasnie oswiecony mci xiążę podkomorzij koronny moi mielce mci panie i przyjacielu.

Raz na zawsze deklarowane słowo moje waszey xiążęcey mci z strony odprawiania się iarmarkow pod Serebnią, iterum atque iterum confirmo przeswydanie uniwersału z kancelarii moiej do p.p.perkalabow Sorockich aby în posterum nie wazyli się gdzie indziej stanowicz iarmarki tylko pod Serebnją. în superscrio iniuri wierzemu moiemu secretarius expedykyi polskich pa<nu> Strachoskiemu aby zadny listow od Person cuiuscunque autoritatis w interesie Mochilowska pisannych amplius do kancellaryi moieji nie przyimowat, i, mnie do podpisu resposu na nie niedawał. Odalszą zas kontynuacyą raskazow waszey xiążęcey mci do swoich na granicy administratorow wielce upraszam aby ludzi swywoľnych złapawszy tam, moim offycyalistom wydawali, iako y, teraz swiezo wydali, co nie talko moim będzie ukontentowaniem ale lepiej y altissima mea potestatis, poniewaz tacy exorbitantes, nie tylko szkody obywatelom utriusque gentis inferunt, i, bezpieczeństwo między granicami tłocą ale ten i utrumque majestatem siedunt. Przytym iak najsześliwszych sukcesow waszey xiążęcey mci uprzeimie zycząc piszę się.

Waszey xiążęcey mci sczerze zyczliwym przyjacielem y unizonym sługą.

W Iasach, 1 aprilis S: V: 1722.

Traducere:

Prea ilustre și milostive prinț, șambelan al Coroanei, prea milostivul meu domn și prieten.

O dată pentru totdeauna îmi dau cuvântul meu de onoare milostivirii Voastre princiare cât privește ținerea târgurilor de la Serebnia, că din nou astfel eu hotărâsc prin emiterea Universalului din cancelaria mea, către pârcălabul de Soroca, ca să nu aibă cutezanța în viitor să țină târgurile aiurea, ci, numai la Serebnia.

Și, pentru ca să nu fie păgubit fidelul meu secretar al expedițiilor poloneze, domnul Strahocki, am ordonat, să nu se primească nici un fel de scrisori de la persoane cu oarecare autoritate privitoare la afacerea Mohilov, adresate foarte des cancelariei mele.

Vă rog foarte mult să repetați ordinele milostivirii Voastre princiare către administratorii domniei Voastre de la frontieră, pentru a libera funcționarilor noștri oamenii zurbagii, după cum s-a întâmplat de curând, ceea ce ar fi nu numai bucuria mea dar și un folos pentru înalta mea autoritate, pentru că nu numai că aduc pagube cetățenilor ambelor state și neliniștesc siguranța la frontiere, dar această situație prejudiciază și amândouă autoritățile noastre.

Cu această ocazie, dorindu-vă cele mai bune succese, mă recomand milostivirii Voastre princiare drept sincer și binevoitor amic și prea supus servitor.

În Iași, 2 aprilie 1722.

II

1724 martie 10, Iași. *Scrisoarea lui Gheorghe Cantacuzino, vtorivisternic de Moldova către prințul Gheorghe Lubomirski, prin care îi transmite fidelitatea și devoțiunea sa, prin medierea amicului său George Francisc Xaverius Strahocki.*

Jasnie oswieconij mci hiążę podkomorzę koronij moi wielce mci panie i dobrodzieju.

Jawnie widząc ze wasza hiążęca mość statecznij swoi affekty patrocinium panskie przy tak wspaniałey regalysacy iego raczył mnie konferować, nic inszego mnie nie należy, tylko to, abym iako naiunizenieij podziękowanszý waszei xiążęcej mci za rekognicyą wniw całym dotych czas nie zasłużoneij osoby moiey waszą hiążęcą mość dobrodzieja moiego candide upewnił ze zadney minuty kazdej godziny nie zaśpie w wykonaniu iak naimniejszego skinienia waszej xiążęcej mci, kogdy się mejaomni submissione plenis exequor, nie od mienney waszey xiążęcej mci łasce się oddaię będąc tei nadziei ze pan Strachocki mei intimus clarius waszą xiążęcą mość informabit de mea promptitudine do usług waszej xiążęcej mci. A teraz tym konczę zem iest y będę na zawsze.

Waszej xiążęcej mci dobrodzieja moiego sczerze zyczliwym y nainiszzym sluga.

Ierzy Kantakuzen podskarbi

W Jasach. 10 Marty S:V: 1724.

Traducere:

Prea ilustre și Milostive prinț șambelan al Coroanei, prea milostiv domn și binefăcător.

Văzând clar că Milostivirea Voastră princiară ați binevoit să-mi acordați afecțiunea continuă și protecția voastră în timpul guvernării voastre magnifice, nu-mi rămâne altceva de făcut să vă mulțumesc prea supus pentru distincțiunea față de persoana mea până acum nemeritată cu nimic, și să vă asigur sincer că nu o să dorm nici un minut în fiecare oră întru executarea celor mai mici ordine ale milostivirii Voastre princiare, mă recomand grației neschimbătoare a milostivirii Voastre princiare, având speranța că domnul Strachocki, prietenul meu, va informa lămurit pe milostivirea Voastră princiară de promptitudinea mea la serviciile milostivirii Voastre princiare. Și acum închei cu aceasta, că sunt și voi fi

întotdeauna, a milostivirii Voastre princiare binefăcătorul meu, în mod sincer binevoitor și prea supus servitor.

La Iași, 10 Martie 1724

*Gheorghe Cantacuzino,
vtorivistier*

III

1724 martie 10, Iași. *Scrisoarea lui Constantin Costache, spătar al Moldovei, către prințul Gheorghe Lubomirski, prin care îi comunică că dispune de controlul și supravegherea în câteva districte situate lângă Nistru și vecine cu moșiile de la Serebnia ale „milostivirii sale princiare”, pe care o asigură de fidelitatea serviciilor sale.*

Iasnie oswiecony mci xiazę podkomorzę korony moi wielce mci panie y dobrodzieju.

Maiąc z łaski i.o. hospodara i mci pana moiego miłosciwego dane w dyspozycyą moię niektore districtus Mołdawij nad Dniestrem lezące y w pobliskości będące z dobrami waszey xiażęcey mci Serebnyią nazwanemi, profundissime upraszam waszey xiażęcey mci abys wasza xiażęca mość raczył mieć do mnie konfidęcyą, y iak naiczęścieiszemi panskiemi swizemi rozkazami mnie conde corace, w czym mię będziesz wasza xiażęca mość widzał sposobnego do usług waszey xiażęcey mci do ktorych ia effiacem meam operam effundere nigdy nie przestanę. A teraz singulari waszey xiażęcey mci zalecaiąc się patrocinis tym konczę zem iest statecznie.

Waszey xiażęcey mci sczerze zyczliwym y nainiszszym sługa.

Konstantyn Kostaki miecznik z.m.
(iscălitura și în româno-chirilică)

W Iasach. 10 Marty S:V: 1724 a.

Traducere:

Prea ilustre și milostive prinț șambelan al Coroanei, prea milostivul meu domn și binefăcător.

Având date, din grația prea milostivului Domn și Voievod, în supravegherea mea anumite districte ale Moldovei situate lângă Nistru și care sunt învecinate cu moșiile milostivirii Voastre princiare, numite Serebnia, cu adâncă supunere rog pe milostivirea Voastră princiară să-mi faceți cinstea să-mi ordonați cât mai des, cu această ocazie o să mă vedeți gata la îndatoririle către înălțimea Voastră princiară pentru care eu niciodată nu voi înceta să depun stăruința mea sânguincioasă. Și acum, mă recomand în mod deosebit protecției voastre princiare, închei acestea, asigurându-vă că sunt întotdeauna în mod sincer binevoitor și prea supus servitor.

Constantin Costachi spătar

În Iași, 10 Martie 1724

IV

1724 martie 10, Iași. *Scrisoarea turcului Isufache Aga către prințul Gheorghe Lubomirski, prin care îi solicită înapoierea unor armeni duși peste Nistru și totodată să îi ordone lui Lozinski, un curier polon al prințului, să nu mai revină (fiind considerat persona non grata, subl. ns.), protejându-și astfel interesele economice în fața Poloniei.*

Za nieustaiacă 1aske waszej xiazęcej mci ku osobie moiej iako naiwnizeniej waszej xiazęcej mci drziękuiej usielnie się staraiąc abym mogł zawsze kazdym waszej xiazęcej mci imperijs za dosyc uczynie.

Pewnych Ormianow ktorych pod czas dzierzawj pa<na> Ianuczna na tamte strone przewieziono wielce proszę abys wasza xiazęca mość raczył dac swei ordinans na granicę zeby ich nazad wydano y zeby tu nigdy nie bywał p. Łozinski. A teraz stateczney waszej xiazęcej mci zaleciwszy się lasce piszę na zawsze.

Waszej xiazęcej mci zyczliwym y nainiszszym slugą.

Isufaki aga
(iscălitura și în turcă)

W Iasach. 10 Martij S:V: 1724 a.

Traducere:

Eu vă mulțumesc cu cea mai adâncă supunere pentru bunăvoința voastră eternă față de persoana mea, silindu-mă de a satisface întotdeauna dorințele milostivirii Voastre princiare.

Un număr de armeni care au fost transportați pe malul celălalt în timpul arendei domnului Ianuczna, rog foarte mult pe milostivirea Voastră princiară să binevoiți să dați ordine la frontieră să ni se înapoieze oamenii și ca să nu vie pe aici niciodată domnul Lozinski.

Și acum recomandându-mă bunăvoinței eterne a milostivirii Voastre princiare, vă asigur că sunt întotdeauna binevoitor și prea supus servitor al milostivirii Voastre princiare.

Isufaki Aga

În Iași, 10 Martie 1724

V

1724 martie 10, Iași. *Scrisoarea lui Mihai Racoviță Voievodul Moldovei către prințul Gheorghe Lubomirski, prin care îi motivează întârzierea revenirii în Polonia a curierului Lozinski; de asemenea, îl încredințează de trimiterea ulterioară din partea feciorului său a unui dar – o tolbă de săgeți – pentru starostele de Kazimir.*

Jasnie oswiecony mci xiazę podkomorzj koronij moi wielce mci panie y dobrodzieju.

Przez powracającego pa<na> Łozinskiego znalezył moją odzywam się weneracyą y inklinacyą waszey xiazęcej mci iako naiunizeniej upraszaiąc waszey xiazęcej mci abys wasza xiazęca mość raczył mię w statecznej swoiej

konserwowac łasce iako tego ktory zawsze wyglądam panskich waszey xiążęcey mci roskazow ktorym abym zawsze za dosyc mógł uczynic usielnie sie starac będę. Ze się zas tak długo tu zabawiał pa<n> Łozinski nie insza iest tego przyczyna tylko ta ze gospodar y mśc dla nie przelamanych swoich trudności nie mógł tak prętko dac expedycyi y mci. A teraz nie odmienney waszey xiążęcey mci zaleciwszy się łasce tym konieczę zem iest.

Waszey xiążęcey mci szczerze zyczliwym y nainiszszym słuęą.

Syn moi saidak w krotkim czasie poszle w krotce iasnie oswieconemu xiążęciu i mci staroscie Kazimierskiemu z strony iaspisu y farfurek czekam dalszego roskazu od waszey xiążęcey mci.

W Iasach. 11 Marty S: V: 1724 a.

Traducere:

Prea ilustre prinț șambelan al Coroanei, prea milostivul domn și binefăcător.

Prin domnul Lozinski care se întoarce mă adresez cu venerație și adânc respect milostivirii Voastre, întotdeauna ca pe acela care, în tot momentul, aștept ordinele voastre pe care întotdeauna mă voi sili să le îndeplinesc.

Cât privește de zăbovirea cam îndelungată a domnului Lozinski aici, nu este alt motiv decât că Domnul, din cauza dificultăților de neînvins, nu a putut să-l expedieze așa de curând. Și acum, recomandându-mă bunăvoinței Voastre neschimbate, închei, asigurându-vă că sunt în mod sincer binevoitor și prea supus servitor al Domniei Voastre.

În scurt timp, fiul meu va trimite prea ilustrului domn starostele de Kazimir tolba cu săgeți; cât despre matostat și farfurii, aștept ordinul de la milostivirea Voastră princiară.

În Iași, 11 Martie 1724

VI

1725 octombrie 18, Iași. *Scrisoarea lui Mihai Racoviță Vv. către starostele de Kazimir, de însoțire a darului său amical, o tolă cu săgeți.*

Iasnie oswieconij mci xiążę starosto Kazimierski moi wielce mci panie y bracie.

Widząc stateczny waszej xiążęcej mci affekt ku osobie moiej nic inszego mi nie nalezij tylko to, abym przy unizonym podziękowaniu za taką jego stałeczność, o wzajemnym moim waszą xiążęcą mość upewnił ktory candide noveo waszej xiążęcej mci y na documęt szczerosci moiej ku waszej xiążęcej mci posłam jemu saidak cum omnibus do niego nalezytemi rzeczami profundissime waszej xiążęcej mci upraszaiąc abys go raczył wasza xiążęca mość o demnie iako swego brata szerego w dziecznym przyiac sercem, y bydz pewnym że mię wasza xiążęca mość masz gotowego od minimas suos nutus iako tego ktory cum liteor zem iest cum omnii venerationis cultu. Waszej xiążęcej mci zyczliwym bratem y słuęą unizonym.

Ioannes Racowiza.

W Jasach. 18 o<cto>bris S: V: 1725 a.

Traducere:

Prea ilustre și milostive prinț, staroste de Kazimir, prea milostivul meu domn și frate.

Văzând dragostea continuă a milostivirii Voastre princiare față de persoana mea, nu-mi rămâne altceva decât să vă asigur pe milostivirea Voastră princiară de reciprocitatea sentimentelor mele și ca o dovadă a sincerității mele față de milostivirea Voastră princiară, vă trimit tolba cu toate lucrurile trebuincioase, cu adâncă supunere vă rog să binevoiți să o primiți cu inima deschisă de la mine ca de la fratele sincer al milostivirii Voastre princiare și să fii sigur că mă ai pe mine, milostivirea Voastră princiară, gata la orice jertfă la cel mai mic semn și că sunt cu toată evlavie.

Milostivei voastre princiare, binevoitor frate și supus servitor.

Ion Racoviță

În Iași, 18 octombrie 1725

VII

1725 octombrie 24, Iași. *Scrisoarea lui George Francisc Xaverius Strachocki, secretar domnesc către prințul Gheorghe Lubomirski, pe care îl informează asupra primirii darului, (doua pistoale) trimis prin curierul Lozinski pentru fiul spătarului Constantin Costache; îi mulțumește pentru bunăvoința manifestată, îl asigură de fidelitatea spătarului, îi comunică expedierea darului spătăresei, două bivolițe, pentru starostele de Kazimir, precum atrage atenția asupra respectării întocmai a Universalului Domnesc; de asemenea, dă știri privind situația sa materială precară și solicită procurarea unei stofe anume pentru îmbrăcăminte lui.*

Iasnie oswiecony mci xiążę dobrodzieju moi miłosciwij.

Scieląc się pod stopy waszey xiążęcey mci dziękuię pokornie y soliternie dziękuię waszey xiążęcey mci za wszelkie dobrodziejstwa ktore z szczodrobliwych rąk waszey xiążęcey mcio dbieram, iakom y teraz odebrał przez p<ana> Łozinskiego parę wysmieni tych pistoletow y galon ktore pistolety przez ręce pa<na> Łozinskiego ofarowałem synowi i mci pana miecznika tuteiszego imieniem iasnie oswieconego xiążęcia y mci starosty Kazimierzskiego, ktore sam i mość pan miecznik odebrał, y szcerzenie prosieł, abym za nie tak waszey xiążęcey mci, iaki tesz xiążęciu i mci staroscie Kazimirskiemu imieniem y mci y imieniem syna swoiego iako naiunizeniej podziękował oświadczaiąc się z wszelką ku waszey xiążęcey mci y wszy<s>tkim în genere.

Jego interesom zyczliwoscia iakosz nikt się nie zawiedł y nie zawiedzie na słowie y szcerosci tego pana. Ten pan między wszystkimi tuteiszemi bojarami w tuteiszym panstwie zawsze pugnabat honore waszey xiążęcey mci, y interes starostwa Serebryiskiego dextere zawsze tam gdzie należało promowował, iako y teraz efficacissima sua opera dokazał tego, ze copia uniwersału j.e.k. mci pana miłosciwego ofiarowanego waszey xiążęcey mci dla odprawiania się iarmarkow w Serebryi a nie gdzie indziej iest przestłomaczona weizarowi y iako nie falszywy ominator spodziejam się ze w krotce powternij będzie ferman kofirmuiący się z przywuleiem j.e.k.mci.Jey mości pani miecznikowa na znak swojej ku yasnie

oswieconeij xiężnie jey mciej przychylności posyła przez j. pa<na> Łozinskiego dwie bawolice y z baiwołem, ktore bawolice mają cieleța y usielnie mię prosiela abym w liscie moim do waszey xiążęcey mci pisanym to wyraziel ze pragnie pomieniona jey mość szcerą być jey xiążęcey mciej sługą.

Listu teraz nie pisze bo Bog moi widzi zem yia iest distractus tot iuris. Chwała Bogu ze pars adversa totaliter obmutuit a ia mam przez to głowę spokoinieiszą, y lada diablu nie kłaniam się.

Miłościwý dobrodzieju iezely się będzie zdało waszey xiążęcey mci dobrodziejowi moiemu miłościwemu za pistolety przyslac mi sukna na kontusz iakiego posyłam próbkę to ex extraordinaria clementia waszey xiążęcey mci widząc mię gentes ornatum certo mirabuntur.

Hospodarycz i mci pan swoi własney saidak posła i.o.xiążęciu y mci staroscie Kazimierskiemu, y list z podpisem ręki swoiey przez i. pa<na> Łozinskiego.

A teraz skłoniwczy głowę pod stopy waszey xiążęcey mci moię tym się szczyzę zem iest do zgonu życia moiego. Waszey xiążęcey mci y dobrodzieja miłościwego nainiszym pod noszkiem.

Strachocki

P.S.

Jia z miejsca moiego suplikuję waszey xiążęcey mci za i panem Zolinskim iako naiunizeniey zebys go w.z. mość raczył konserwowac w swoiey panskiey łasce iako wiernego slugę w.x. mci.

W Iasach. 24 oct<o>bris. S: V: 1725.

Traducere:

Prea ilustre și milostive prin binefăcătorul meu prea grațios.

Prosternându-mă la picioarele voastre eu vă mulțumesc pentru toate binefacerile voastre pe care eu le-am primit din plin din mâinile voastre, cum de asemenea în aceste clipe eu am primit prin domnul Lozinski o pereche de pistoale magnifice și galonul; pistoalele le-am oferit, prin intermediul domnului Lozinski, în numele prea ilustrului prinț, starostele de Kazimir, fiului spătarului de aici, pe care el însuși le-a primit și mi-a cerut să-i spun în mod cinstit de a mulțumi foarte mult pentru aceste pistoale milostivirii Voastre princiare tot așa și domnului staroste de Kazimir, din partea sa și a fiului său, declarând bunăvoință pentru milostivirea Voastră princiară și pentru toate interesele de acest fel ale milostivirii Voastre princiare.

De cuvântul lui, până acum, nimeni nu s-a înșelat și nici nu se va înșela. Acest domn dintre toți boierii de aici, întotdeauna a luptat cu autoritatea sa, care este foarte însemnată în statul de aici, pentru onoarea milostivirii Voastre princiare și în chestia starostiei de la Serebnia cu îndemânare întotdeauna a lucrat cu pricepere acolo unde necesitățile cereau, și de pildă acum, rezultatul muncii sale a atins țelul, pentru că copia Universalului majestății sale regelui oferit milostivirii Voastre pentru ținerea târgului de la Serebnia și nu aiurea, este tradusă vizirului și ca un bun profet cred că în scurt timp va fi firman care va confirma privilegiul înălțimii sale regelui.

Domnia Sa, doamna spătăreasă ca semn de bunăvoință față de domnia sa doamna prințesă, trimite prin d. Lozinski două bivolițe cu un bivol, care bivolițe au viței, și m-a rugat foarte mult ca să spun în scrisoarea scrisă milostivirii Voastre princiare că doamna de mai sus dorește să fie servitoarea sinceră a milostivirii Voastre princiare.

Nu scriu acum scrisoarea pentru că Dumnezeu meu vede că sunt hărțuită în toată averea. Mulțumesc lui Dumnezeu că partea adversă a tăcut din gură complet și eu din această cauză am capul mai liber și nu mă plec la orice drac.

Milostive binefăcător, dacă vi se va părea milostivirii Voastre princiare, binefăcătorul meu milostiv pentru pistoale să-mi trimiteți stofa pentru coantaș pentru care trimit eșantionul atunci din bunătatea extraordinară a milostivirii Voastre princiare oamenii văzându-mă împodobit sigur se vor mira.

Fiul Domnului trimite tolba sa prea ilustrului prinț staroste de Kazimir și o scrisoare scrisă de mâna sa prin dl. Lozinski.

Și acum, plecându-mi capul meu sub picioarele milostivirii Voastre princiare, eu mă mândresc cu aceasta până la sfârșitul vieții mele cel mai supus servitor al milostivirii Voastre princiare și binefăcătorul meu.

Strachocki

În Iași, 24 octombrie 1725

**NEW DOCUMENTS CONCERNING
THE MOLDAVIAN-POLISH RELATIONS
DURING THE REIGN OF MIHAI RACOVIȚĂ**

- Abstract -

This study deals with seven historical documents found in one Polish archive destroyed in 1944 («Krasinski» Library of Warsaw, documentary fund BOK-6584), pertaining to the correspondence from 1722-1725 (the reign of M. Racoviță). The senders of the letters are the reigning prince himself, his son, I. Racoviță, the constable C. Costaki, the second chancellor G. Cantacuzino, the Polish Fr. X. Strachocki, secretary of the prince chancery. The addressee was Prince G. Lubomirski, high dignitary (chamberlain) of the Polish Royal Court, great land owner, having properties in Moldavia, near Dniestr.

The content of these letters emphasises the existence of some tight economic relations and of some strong interests of both parties (the reigning prince of Moldavia, his dignitaries and high officials, on the one hand, the Polish dignitaries, on the other hand). This proves the existence of a Moldavian-Polish cooperation at various levels, contrary to the legal status imposed by the Sublime Porte to Moldavia, after the events of 1711.

MĂRTURII CONTEMPORANE DESPRE PORTUL GALAȚI ÎN ANII 1796-1797

Cristian LUCA

Rolul orașului Galați în dezvoltarea economiei de schimb în Moldova medievală și premodernă a fost, neîndoiește, deosebit de important. Dintr-un târg mărunț, așezarea urbană și portul au devenit treptat, după ocuparea Chiliei și Cetății Albe de către otomani, principalul terminal al comerțului maritim care asigura legătura directă a spațiului est-carpatic cu marea piață a Constantinopolului și cu alte porturi europene.

Alături de Galați, până în deceniul al doilea al veacului al XVII-lea a avut aceeași însemnătate economică și orașul Reni¹, destinație predilectă a negustorilor implicați în exporturile de vin din Creta pe piețele Moldovei și Poloniei și în importurile de mărfuri locale: piei, ceară, caviar, pește. Însă înglobarea orașului Reni și a împrejurimilor acestuia în kadiatul Ismail a privat Moldova de un centru comercial a cărui dezvoltare progresivă indica o creștere notabilă a volumului comerțului extern al Țărilor Române, facilitând consolidarea poziției Galaților ca port care asigura fluxul schimburilor de mărfuri transportate pe apă și principală poartă maritimă românească în zona Dunării de Jos².

Expansiunea rusă în arealul pontic a determinat în secolul al XVIII-lea acutizarea problematicei liberului acces în Marea Neagră, iar Poarta a fost nevoită să accepte noua realitate și să renunțe la politica riguros protecționistă spre a redeschide bazinul pontic navigației și comerțului internațional³. Intereselor strategice ale Rusiei în zona gurilor Dunării s-au adăugat cele ale Austriei, cărora Imperiul Otoman reușea tot mai greu să le reziste, erodat de probleme interne și epuizat de seria numeroaselor conflicte care i-au diminuat progresiv forța militară, generând pierderi teritoriale tot mai consistente. În condițiile în care Rusia controla Marea Azov și litoralul

¹ Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 261.

² Paul Păltănea, *Comerțul Moldovei cu Apusul Europei prin Galați în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în: „Danubius”, IV, 1970, p. 198.

³ Michel Mollat du Jourdin, *L'Europa e il mare dall'antichità a oggi*, Roma-Bari, 2001, p. 178-179.

nord-vestic al Mării Negre, devenind astfel una dintre puterile maritime pontice și europene ale epocii, activitatea comercială la gurile Dunării și pe cursul inferior al fluviului înregistrează o dezvoltare exponențială în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea. Competiția comercială a creat premisele necesare creșterii schimburilor de mărfuri și a redimensionării rolului „schelelor” dunărene în cadrul economiei regionale, Galații devenind una dintre destinațiile navelor de transport ce soseau din marile porturi europene cu produse dintre cele mai variate.

Prezența vaselor comerciale austriece în portul gălățean devine habituală începând cu deceniile șapte-opt ale secolului al XVIII-lea, când acestea fie urmează cursul Dunării către deltă⁴, ajungând până în Crimeea și la Constantinopol⁵, fie, ridicând ancora din porturile Adriaticii, ajungeau la destinație pe vechiul traseu parcurs în veacurile anterioare de către convoaiele de galere venețiene, traversând Strâmtoarele și navigând în bazinul pontic.

Interesul negustorilor și armatorilor din Austria pentru dezvoltarea afacerilor comerciale în Europa Orientală întâlnea concurența unor puteri maritime cu tradiție în schimburile de mărfuri în Sud-Estul continentului și în Levantul otoman, în primul rând Anglia, Franța, dar și expansiva Rusie, în vreme ce Veneția, care parcurgea ultima etapă de agonie politică, se dovedea incapabilă să răspundă cu eficiență noii competiții din Marea Neagră. Privilegierea raporturilor comerciale cu zona Dunării de Jos a reprezentat o componentă a politicii consecvente a Austriei, care prin măsuri coerente a transformat portul Trieste într-un terminal al schimburilor de mărfuri cu Levantul și arealul dunărean⁶.

Numeroase surse documentare din ultimele două decenii ale veacului al XVIII-lea atestă faptul că vasele austriece descărcau la Galați diverse produse finite - veșminte, stoffe, mătasuri, sticlărie, fierărie - și încărcau cereale, pește, lemn, potasă, alte materii prime⁷. Galați, ca unic port și șantier naval⁸ al Moldovei, deținea infrastructura necesară derulării operațiunilor comerciale, adică magazii și hambare pentru depozitarea

⁴ P. Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, vol. I, Galați, 1994, p. 160-170.

⁵ Stela Mărieș, *Înființarea agenției consulare austriece în Principatele Române*, în: „Danubius”, VI-VII, 1972-1973, p. 73; P. Păltănea, *Comerțul Moldovei cu Apusul*, p. 208-214; Idem, *Istoria orașului Galați*, vol. I, p. 161 sqq.

⁶ Gregory Hanlon, *Storia dell'Italia moderna, 1550-1800*, Bologna, 2002, p. 507.

⁷ P. Păltănea, *Comerțul Moldovei cu Apusul*, p. 211, pp. 215-216; Sergiu Columbeanu, *Aspecte ale istoriei navigației în România (din cele mai vechi timpuri până la tratatul de la Adrianopole – 1829)*, în: „Studii. Revistă de istorie”, 25, nr. 4, 1972, p. 740; P. Păltănea, *Istoria orașului Galați*, vol. I, p. 163-169.

⁸ Ion Toderașcu, *Construcții navale la șantierul din Galați în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea*, în: „Danubius”, II-III, 1968-1969, p. 96-106; S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 735-737; P. Păltănea, *Istoria orașului Galați*, vol. I, p. 129-135.

mărfurilor⁹, dar și, foarte probabil, unele utilități minimale destinate echipajelor care rămâneau în oraș pentru perioade variabile. Un astfel de episod al șederii prelungite la Galați a membrilor echipajului unui vas austriac este documentat de către două acte inedite provenind din arhiva reprezentantului oficial al Veneției la Cherson, oraș situat la vărsarea Niprului în Marea Neagră.

În acest port, un important centru comercial aflat în teritoriile imperiului țarului Pavel I, prin care se derulau o parte din schimburile de mărfuri ale Rusiei cu Mediterana și Europa Occidentală, rezida încă din 1793 „Pietro Maria Loccatelli¹⁰, deputat [...] pentru asistența comerțului supușilor venețieni” alături de Antonio Rosi, secretar al aceleiași misiuni consulare venețiene¹¹. La numai câteva luni după desemnarea sa în funcția de consul al Veneției, Loccatelli a redactat un raport amănunțit asupra situației comerțului maritim în bazinul pontic, menționând: „navigația în aceste Mări [Marea Neagră și Marea Azov] [...] se află îndeosebi în mâinile grecilor [supuși otomani], urmați de imperialii austrieci, imperialii ruși, raguzani, napoletani, slavii și grecii din insulele supuse [Veneției] și de puțini venețieni”¹².

În virtutea atribuțiilor notariale pe care le exercita în calitatea oficială de reprezentant consular al Republicii venețiene, lui Locatelli i-au fost prezentate spre autentificare, în mai 1797, cele două înscrisuri redactate cu mai bine de trei luni mai devreme la Oceacov, portul rus în care, în cele din urmă, sosise la destinație brigantinul austriac „Real Palatino d’Ungheria”, vas ce ridicase ancora la Constantinopol în octombrie 1796. Cele două documente examinate și legalizate de către reprezentantul venețian la Cherson au motivații diferite: cel dintâi este o declarație colectivă destinată a clarifica situația unui membru al echipajului dispărut în orașul Galați, în cursul unor dezordini în care au fost implicați marinarii de pe vas, în vreme ce al doilea reprezintă un memoriu al unui venețian, responsabil cu întreținerea armamentului defensiv și menținerea disciplinei la bord, concediat de pe aceeași navă comercială.

Ambele acte se dovedesc deosebit de interesante, mai ales datorită informațiilor privitoare la portul și orașul Galați din ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea. Urmărind detaliile surprinse de către observatorii

⁹ *Ibidem*, p. 138-139.

¹⁰ Pietro Maria Loccatelli, supus venețian, original probabil din Bergamo, se afla la Constantinopol în februarie 1788, cf. Archivio di Stato di Venezia (în continuare: A.S.V.), *Bailo a Costantinopoli. Lettere*, b. [pachetul] 240, doc. nenumărat (8 februarie 1788); în mai 1793 bailul Federico Foscarini îl numea consul, titulatura oficială prin care era acreditat pe lângă autoritățile ruse fiind: „Deputato assistente al commercio Veneto in Cherson e dipendenze Russe nel Mar Nero”, cf. *Ibidem*, doc. nenumărat (11 iulie 1793).

¹¹ *Ibidem*, b. 248, doc. nenumărate (6 mai 1797).

¹² *Ibidem*, b. 240, doc. nenumărat (28 septembrie/8 octombrie 1793).

cazuali, în cursul scurtei experiențe trăite în orașul dunărean, intuim un univers citadin în plină transformare, care parcurgea cu pași mărunți drumul anevoios către modernitate, comerțul extern și navigația fiind tocmai acei factori ce contribuiau simțitor la progresul economiei locale și implicit la dezvoltarea urbei.

Amintitul velier comercial sub pavilion austriac, aflat sub comanda căpitanului Andrea Marochini, părăsise capitala otomană în octombrie 1796, având ca destinație portul rus Oceacov¹³. Echipajul era format din circa opt marinari și un secretar de bord, cărora li se adăuga Botterini, îmbarcat ca „guardiano”, deci cu responsabilități bine definite¹⁴. Cu excepția venețianului, ceilalți membri ai echipajului erau supuși austrieci de origine slavă, provenind probabil din Croația „austriacă”, ca și căpitanul vasului, Andrea Marochini, originar din localitatea croată Buccari (sârbo-croată: Bakar).

Memoriul lui Botterini schițează itinerarul urmat de brigantinul austriac, precizând: „vremea nefavorabilă a iernii grele ne-a obligat să pătrundem pe Dunăre și să avansăm până la Galați, unde am iernat, asemeni altor nave comerciale, prelungind șederea noastră acolo până la 26 februarie anul curent”, așadar în răstimpul octombrie-noiembrie 1796 - 26 februarie 1797, după care vasul s-a îndreptat către destinație unde avea să sosească în scurtă vreme¹⁵. În cursul șederii la Galați echipajul a fost implicat într-un incident cu urmări tragice, încheiat cu decesul unuia dintre marinari.

Secretarul de bord, autorul indubitabil al declarației prin care membrii echipajului doreau să lămurească împrejurările dispariției compatriotului lor, ilustrează succint evenimentele în care au fost implicați marinarii. Astfel, ei declarau sub jurământ că în noaptea de 13 ianuarie 1797, aflându-se pe nava comercială ancorată în portul dunărean, au fost solicitați de un mesager al viceconsulului Austriei la Galați, Giuseppe Corrolari de Manzoli¹⁶, să intervină în sprijinul acestuia întrucât se găsea blocat în propria locuință asaltată de către un număr neprecizat de locuitori ai orașului. Dinamica evenimentelor descrise de către membrii echipajului navei comerciale „Real Palatino d’Ungheria” este destul de neclară și în lipsa unor date precise putem doar ipoteza că atitudinea amenințătoare a localnicilor se va fi datorat, probabil, încercării de a recupera prin constrângere de la viceconsul sume de bani datorate pentru produse sau

¹³ *Ibidem*, b. 248, doc. nenumerate (6 mai 1797).

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Informațiile rezultate din izvoarele venețiene inedite, incluse în Anexă, demonstrează că Giuseppe Corrolari de Manzoli era acreditat încă din 1797 ca viceconsul al Austriei la Galați, iar această certitudine documentară confirmă astfel cronologia ipotetică propusă de S. Mărieș, *op. cit.*, p. 78 și P. Păltănea, *Comerțul Moldovei cu Apusul*, p. 216; Idem, *Istoria orașului Galați*, vol. I, p. 142, nota 258; p. 170, nota 523; p. 171.

servicii furnizate companiilor austriece care operau în portul gălățean. Până la intervenția tardivă a marinarilor „austrieci” localnicii se limitaseră doar la presiuni, însă apariția neașteptată a echipajului înarmat a provocat reacția violentă a acestora; copleșiți numeric, marinarii s-au împrăștiat urmăriți și molestați de către moldoveni, împrejurare în care unul dintre membri echipajului, aflat în stare avansată de ebrietate, a dispărut, presupunându-se că a fost ucis de mulțimea dezlănțuită¹⁷.

Alături de declarația scrisă redactată în numele membrilor echipajului navei comerciale austriece, secretarul consulatului Veneției a colționat și autentificat, la aceeași dată, și memoriul redactat de către Luca Botterini. Consulul Loccatelli, căruia îi era destinat memoriul, a expediat o copie autentificată a acestuia lui Francesco Vendramin, ultimul bail al Serenissimei la Constantinopol, și astfel documentul s-a păstrat în arhiva ambasadei venețiene. Solicitățile lui Botterini nu mai găseau însă ecoul dorit, deoarece chiar în luna mai a aceluși an Republica oligarhică venețiană se prăbușea sub presiunea trupelor Franței revoluționare, iar după un scurt intermezzo democratic era cedată Austriei de către generalul Napoleon Bonaparte, la acea dată investit de către Directorat ca plenipotențiar și comandant suprem al armatei din Italia¹⁸. Problemele întâmpinate de către Luca Botterini se datorau și situației politice a Veneției, ocupată de către trupele franceze și transformată de fapt în bază logistică a Franței republicane. Astfel, Botterini, ca supus al Veneției, a fost considerat potențial inamic de către căpitanul vasului austriac pe care era îmbarcat, dată fiind starea de beligeranță franco-austriacă.

Conform amintitului memoriu, Luca Botterini părăsise portul Galați la 26 februarie 1797 împreună cu echipajul brigantinului „Real Palatino d’Ungheria” și rămăsese la Oceacov, în carantină, din luna martie până la 12 aprilie, dată la care fusese concediat în momentul debarcării în portul rus. Socotindu-se nedreptățit de către căpitanul Andrea Marochini, care îl tratase cu aroganță și ostilitate, Botterini solicita intervenția consulului venețian rezident la Cherson, nădăjduind ca prin sprijinul acestuia să recupereze retribuiția restantă ce i se cuvenea și daunele financiare produse în urma prelungirii fortuite a sejurului la Oceacov. Însă pretențiile legitime ale venețianului nu puteau fi soluționate cu ușurință și nici consulul Loccatelli nu deținea mijloacele necesare spre a reuși să rezolve cu operativitate această problemă.

¹⁷ A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Lettere*, b. 248, doc. nenumărat (6 mai 1797).

¹⁸ Stuart J. Woolf, *Il Risorgimento italiano*, vol. I, *Dall’età delle riforme all’Italia napoleonica*, Torino, 1981, p. 218-221; Frederic C. Lane, *Storia di Venezia*, Torino, 2002, p. 506-507; Alvise Zorzi, *La Repubblica del leone. Storia di Venezia*, Milano, 2002, p. 534-540.

Dispariția Veneției de pe scena politică a Europei, în urma tratatului de pace de la Campoformio (18 octombrie 1797)¹⁹, a pus capăt, foarte probabil, și acestei chestiuni private, venețienii devenind supuși imperiali în urma anexării teritoriilor Republicii Marciane de către Austria.

Cele două documente inedite identificate în arhiva fostei ambasade venețiene de la Constantinopol își dovedesc utilitatea prin informațiile privitoare la regimul navigației și al schimburilor comerciale în Marea Neagră în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea. Precizările asupra prezenței brigantinului austriac în portul dunărean vin să confirme rolul Galaților în economia regională, ca destinație și punct de tranzit al navelor comerciale ce transportau mărfuri tranzacționate în zona Dunării de Jos.

**CONTEMPORARY TESTIMONIES REGARDING THE PORT OF
GALAȚI DURING THE YEARS 1796-1797**

- Abstract -

The article provides some information extracted from two unedited documents from the last decade of the XVIIIth century, originating from the archives of the Venetian embassy in Constantinople. We are dealing with two documents that are entirely presented in the Appendix, authenticated by the chancellery of Pietro Maria Loccatelli, Venetian consul in Oceaov, an important commercial port located, during that age, on the Russian territory. The first document is a collective statement of the crew of the Austrian schooner-brig „Real Palatino d’Ungheria”, concerning the destiny of a sailor who died in an incident in Galați. The second is a diary of the Venetian liege Luca Botterini, employed as „guardian” on the above merchant ship, who was fired by the captain of the vessel. The information on the moorage of the merchant ship in Galați, the hibernal stay of the crew in the Danubian port and the events involving the sailors and Botterini contribute to the portraying of a Romanian port that had a major importance in the economic life of the Lower Danube area.

¹⁹ S. J. Woolf, *op. cit.*, vol. I, p. 221; William H. McNeill, *Venezia, il cardine dell’Europa, 1081-1797*, Roma, 1984, p. 353.

ANEXĂ

I

Estratto dall'original attestazione dell'equipaggio del brigantino mercantile austriaco nominato il Real Palatino, comandato dal Capitano Andrea d'Avellino Marochini, suddito Austriaco, in favore di Luca Botterini, suddito Veneto, esistente tra le minute di questa Regia Cancelleria di Deputazione assistente al Veneto commercio in Cherson. Sub numero 104 [notă autografă cu referire la ambele documente autentificate de către consulul Veneției la Oceačov].

Attestiamo noi sottoscritti qualmente ritrovandosi li 13 gennaio anno corrente, alle ore due di notte, a bordo del brigantino nominato il Real Palatino d'Hongaria, comandato dal Capitano Andrea Marochini, Austriaco da Buccari, approdati sotto il paese di Galatz ritrovandosi tutto l'equipaggio a bordo in conversazione del presente bastimento, arrivò a bordo un giovine Moldaviano servo del Signor Giuseppe Manzoli, incaricato dell'Agenzia Consolare di Jassy, il quale a quel tempo notificò che la casa del Signor Manzoli soprascritto si ritrovava sforzata ed assediata dalli abitanti di detto Galatz, onde che il medesimo ne supplica che noi andassimo per loro soccorso, ed armati per difendere dalli detti Moldaviani la casa soprascritta.

A questa richiesta noi tutti di bordo unitamente abbiamo prese le armi ed andati siamo a terra e ritrovato abbiamo detta casa già liberata e franca d'ogni sorte di persone; ma bensì ritrovato abbiamo altri servi di detto Signor Manzoli in disputa con soprascritti Moldaviani, ed essendo noi sopraggiunti a questo fatto si sollevò tutto il popolo del paese di detto Galatz contro di noi, e per questo siamo stati obbligati di fuggire, chi d'una, chi dell'altra parte, però tutti bastonati con pericolo di perdere le nostre vite; e ricoverati nuovamente a nostro bordo, eccettuando un marinaio che fu il defunto che morì per le mani di Moldaviani, e questa non fu altra che sua colpa perché noi tutti prima di sortire dal bordo, avendolo conosciuto ubriaco e fuori di sensi, l'abbiamo detto che restasse a bordo, ed il medesimo non volse a questo consentire, ma a tutta forza andò in terra, senza essere da noi veduto, ed in questa conformità morì.

E di questo, tutti noi sottoscritti affermiamo con giuramento di non essere alcuni del bordo colpevoli del defunto sopradetto, per la morte che il medesimo soffrì, e di questo pronti siamo al gioramento, per il fatto della verità ogni qual volta che ricercati fossimo.

E così attestiamo che il Guardiano non ha perduto veruna arma. In fede di che si sottoscriviamo in Ozakovo, il 16 aprile 1797.

Io Vincenzo Shianich, scrivano sul brigantino austriaco nominato Real Palatino, comandato dal Capitano Andrea Marochini, Austriaco da Buccari, affermo essere la verità quanto qui sopra fu esposto.

Io nostromo Luca Medanich, sopra il brigantino austriaco nominato Real Palatino, affermo quanto sopra vien esposto, e per non sapere scrivere fa il segno della croce †.

Io Francesco Thadejevich, marinaio sopra il brigantino austriaco nominato Real Palatino, affermo quanto sopra vien esposto, e per non sapere scrivere fa il segno della croce †.

Io Francesco Perovich, marinaio sopra il detto bastimento, affermo quanto di sopra, e per non sapere scrivere fa il segno della croce †.

Io Giacomo Vasilich, marinaio sopra il bastimento soprascritto, affermo quanto di sopra, e per non sapere scrivere fa il segno della croce †.

Io Marco Pessel, marinaio del detto bastimento, affermo quanto di sopra, e per non sapere scrivere fa il segno della croce †.

Io Matteo Lupetich, marinaio del suddetto bastimento, affermo quanto di sopra, e per non sapere scrivere fa il segno della croce †.

Collazionato il presente col suo originale esistente fra le minute di questa Reggia Cancelleria di Deputazione assistente al Veneto commercio, data da me infrascritto Cancelliere interino della medesima e trovato in tutto e per tutto unisono. In fede di che data Cherson, li 6 maggio 1797.

[sigiliu aplicat] Antonio Rossi Cancelliere.

Noi Pietro Maria Loccatelli, Deputato dalla Serenissima Repubblica di Venezia, Nostra Clementissima Sovrana, per assistere al commercio de' Veneti sudditi in tutte le adiacenze de' due Mari Nero ed Asoff, in Cherson residente. A qualunque occorresse facciamo fede ed attestiamo essere la soprascritta firma vera ed reale del Signor Antonio Rosi nostro Cancelliere interino, e perciò alla medesima dovressi [sic!] ovunque prestare piena ed indubitata fede. In fede di che abbiamo sottoscritto la presente di propria mano, e vi apponiamo il Regio sigillo della Cancelleria stessa. Cherson, l'anno, mese, e giorno ut sopra.

Pietro Maria Loccatelli Deputato
[semnătură autografă]

[sigiliu negru în fum, aplicat, cu reprezentarea leului marcian *in moleca*, ținând cartea închisă]

(A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Lettere*, b. 248, *ad datum*, copie autenticată)

II

Illustrissimo Signore, Signore Padrone Colendissimo,

Credo che Vostra Signoria Illustrissima avrà la bontà di avermi per iscusato, se con questa La vengo incomodarLa, ma la forte cagione fa intraprendere ad inviarLe tale istanza, come segue:

Luca Botterini, servo di Vostra Signoria Illustrissima, nativo di Lucin piccolo, si presenta ed si raccomanda alla di Lei protezione, in dove spera che gli sarà concessa.

Li 13 ottobre 1796, ritrovandomi in Costantinopoli, m'imbarcai in qualità di Guardiano a bordo del brigantino austriaco nominato il Real Palatino, comandato dal Capitano Andrea Marochini, Austriaco da Buccari, per proseguire in viaggio da Costantinopoli per Oczakov in Russia, ed ritornare in Costantinopoli, ma li continui tempi burrascosi del rigido inverno ci obbligarono di portarci dentro nel Danubio ed inoltrarci nel medesimo sino a Galatz, dove abbiamo passato l'invernata, come fecero altri bastimenti, continuando colà la nostra dimora sino li 26 febbraio anno corrente; nel giorno medesimo, si prossimo a continuare il nostro viaggio come sopradetto, mancati già di provvigioni commestibili e di vino, che ne conviene a tutti di bordo una vita penitente, col cibarci la maggior parte colle cipolle ed aglio, e bere dell'acqua, con tutti li freddi e neve che in questo frattempo regnavano dalli 18 marzo sino al presente giorno, e con arrogantissime minacce, la miglior parola del suddetto Capitano è stata quella di fornicarci la sede [sic!].

Li 12 aprile 1797 il suddetto Capitano ci ordinò che lo portassimo a terra, come eseguissimo, ed arrivati alla medesima mi licenziò dal suo bordo per voce del Signor Terckler, quale non mi permise poter dire la mia ragione, né di poter proferire alcuna parola, e con arrogante minacce mi obbligò di restarmene in terra del Lazzeretto, per essere noi in contumazia. Dalla parte del suddetto Capitano fui trattato in guisa d'un cane, senza darmi nemmeno un soldo, né del suo, né del mio salario, per il mio mantenimento giornaliero.

Di più ha voluto dirmi, minaziandomi il suddetto Capitano che alla fine della contumacia mi farà passare sotto il bastone della giustizia Russa, ma io non capisco per qual ragione, né colpa alcuna trovo apresso di me, non sapendo per qual ragione devo essere trattato di questa conformità. Mi si vantò ancora di essere nobile Hongarese, di farmi provare il rigore del suo sdegno, dicendomi che noi Veneziani siamo schiavi loro, e che Venezia pagará le spese di questa guerra, ed altre cose, le quale per brevità tralascio sotto silenzio.

Li 13 detto mi portò la mia roba in terra, e mi conviene ricoverarmi nella stanza di Capitan Natale Guida Napoletano, che qui vicino si naufragò. Perciò ritrovandomi scacciato in questo luogo senza alcuna mia colpa, come lo potranno testificare l'equipaggio tutto del bordo, e senza li miei decenti salarij, successivamente gli protestò solennemente, tanto al Capitano, quanto al Signor Terckler, che siano tenuti al risarcimento del mio danno, spese ed interesse, le quali potrò io patire, però a ragione conosciuta. Onde prego che da Vostra Signoria Illustrissima gli sia intimato il Protesto ali suddetti Signori, non sapendo quivi in dove far ricorso e dimostrare le mie ragioni, protestandogli per sei mesi di salari, come pure il tempo perso, ed le spese che dovrò fare fino al ritorno a Costantinopoli, ed altro che mi potrà accadere.

Supplicando Vostra Signoria Illustrissima per la di Lei protezione e di non abbandonarmi in simile caso, acciò che li Signori Hongaresi non possino vantarsi che noi sudditi Veneziani siamo lor' schiavi, come la dicono.

Con questo augurandoVi dal Cielo ogni felicità, con profondo inchino Le bacio le stimatissime mani.

Di Vostra Signoria Illustrissima,

Oczakov, li 16 aprile 1797

Illustrissimo Domino ed Obbligatissimo Servo,
Luca Botterini Guardiano

Testimoni:

† Francesco Tadejavich

† Matteo Luchetich

† Cosma Medanich

† Francesco Perovich

† Dionisio Krea

[...] Collazionato il presente col suo originale esistente fra le minute di questa Regia Cancelleria di Deputazione assistente al Veneto commercio, data da me infrascritto cancelliere interino della medesima e trovato in tutto e per tutto unisono. In fede di che data Cherson, li 6 maggio 1797.

[sigiliu aplicat] Antonio Rossi Cancelliere.

Noi Pietro Maria Loccatelli, Deputato della Serenissima Repubblica di Venezia Nostra Clementissima Sovrana, per assistere al commercio de' Veneti sudditi in tutte le adiacenze de' due Mari Nero ed Asoff in Cherson residente. A qualunque occorresse facciamo fede ed attestiamo essere la soprascritta firma vera ed reale del Signor Antonio Rosi nostro Cancelliere interino, e perciò alla medesima dovrassi [sic!] ovunque prestare piena ed indubitata fede. In fede di che abbiamo sottoscritto la presente di propria mano, e vi apponiamo il Regio sigillo della Cancelleria stessa. Cherson, l'anno, mese, e giorno ut sopra.

Pietro Maria Loccatelli Deputato

[semnătură autografă]

[sigiliu negru în fum, aplicat, cu reprezentarea leului marcian *in moleca*, ținând cartea închisă]

(A.S.V., *Bailo a Costantinopoli. Lettere*, b. 248, *ad datum*, copie autenticată)

**INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI GĂLĂȚENE
ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA
ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA**

Gabriela-Ana COSTIN

Principatelor Române, aflate după Tratatul de la Adrianopol sub protectorat rusesc și suzeranitate otomană, li se impuneau Regulamentele Organice, în 1831 în Țara Românească și în 1832 în Moldova, prin care se stabileau norme de drept public și privat cu privire la organizarea internă a celor două țări.

În privința organizării judecătorești, Regulamentele Organice luau ca model legea franceză din 1790. Instanțele erau organizate pe grade de jurisdicție, cu competențe deosebite în raport cu natura litigiilor și valoarea lor bănească. Tot după modelul francez se consacră în Țările Române principiul separației puterii judecătorești de puterea executivă.

Organizarea judecătorească stabilită de Regulamentele Organice cuprindea instanțele extraordinare (militare și ecleziastice) și instanțele ordinare (civile). În rândul instanțelor civile se distingeau: judecătoriile de împăciuire și tribunalele de comerț, ca instanțe speciale și judecătoriile de județ (Valahia), tribunalele de ținut (Moldova), divanurile judecătorești (Valahia), divanurile de apelație (Moldova), Înaltul Divan (Valahia), Divanul Domnesc (Moldova).

Judecătorii de la toate instanțele, în afară de cei de la instanțele comerciale – care erau aleși de negustori – erau numiți de către domn și judecau „în numele Domnului”.

Regulamentele Organice instituie pentru prima dată în Țările Române, funcția de procuror (denumit în textul Regulamentelor „procurator”).

În Galați, instanța de judecată, care prin transformările ulterioare a devenit Tribunalul Județului Covurlui, a fost organizat în conformitate cu articolul 280 din capitolul al VIII-lea al Regulamentului Organic.

La 15 februarie 1832 a luat ființă Judecătoria Ținutului Covurlui, condusă de un președinte și doi asesori. Instanța a funcționat sub această denumire până în 1864 și Tribunalul Județului Covurlui între 1865-1952.

Aproape întreaga perioadă, instanța a funcționat cu două secții, excepție făcând intervalul 1890-1891, când a avut o singură secție și 1939-1941, când a funcționat cu trei secții.

În funcția de președinte al Judecătoriei Covurlui este menționat pentru perioada 1835-1837, postelnicul Ioan Cuza. Și Al.I. Cuza își începuse activitatea publică la Galați, ca președinte al Judecătoriei de Covurlui, funcție în care rămâne până în toamna anului 1845.

Regulamentul Organic prevedea pentru Moldova, înființarea unui Tribunal de Comerț, organizat la Iași și transferat, apoi, la Galați în 1833. Personalul Tribunalului era format dintr-un președinte, ales dintre boieri, și doi membri negustori, un director al cancelariei și doi scriitori. Prin ofișul domnitorului Mihail Sturdza, din 15 august 1836, s-au mai adăugat doi membri¹.

În primii ani de funcționare au fost aleși ca membri mai mulți negustori străini, nemulțumind pe „localnicii neguțători”, care la 8 martie 1840 înaintează o plângere domnitorului.

Domnitorul Sturdza a dat dreptate negustorilor, căci la 6 martie 1841, Sfatul Administrativ transmite domnitorului mulțumirile gălățenilor pentru „părinteasca îngrijire ce ați arătat asupra-le prin înaltă poruncă Pentru îmbunătățirea orașului Galați dăruind trupului neguțitoresc dreptăți de a alege din ai săi prin mulțimea glasurilor cei doi mai însemnați mădulări judecătorești pe lângă prezidentul de la Giudecătoria de Comerț”².

Unificarea justiției și instituirea sistemului judiciar modern în România, s-au produs într-o perioadă de numai cinci ani, de la adoptarea Legii pentru înființarea Curții de Casațiune și Justiție (ianuarie 1861) până la Constituția din 1866. Actele puterii legiuitoare din această perioadă aduc organizarea justiției românești la nivelul cel mai înalt de organizare existent în Europa.

Legea pentru organizare judecătorească din iulie 1856 stabilea că justiția se face în numele domnului, de către funcționari numiți de acesta, prin judecătoriile de plasă, tribunalele județene, curțile cu jurați, instanțele de apel și Curtea de Casație, desființând judecătoriile sătești.

Judecătoriile erau organizate, câte una, în fiecare plasă, plai sau ocol, având în componere un judecător și un ajutor.

Tribunalul de județ avea drept circumscripție teritoriul administrat de o prefectură. Personalul era format din prim președinte, președinți de secții, prim procurori, judecătorii de instrucție, judecătorii de ședință, substituiți, grefieri, ajutoari de grefieri. Ca personal de serviciu, la tribunal își desfășurau activitatea impiegați și aprozi.

¹ Paul Păltânea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, Ed. Porto-Franco, Galați, 1995, vol. I, p. 303.

² *Ibidem*, p. 303.

Tribunalul judeca în instanță la întâia cercetare, procese comerciale, civile și penale. Până în anul 1833 apelul împotriva hotărârilor tribunalului se făcea la Divanul Judecătoresc, ca a doua instanță de cercetare. După 1833 se făcea la Divanul Apelativ al Țării de Jos.

Din 1843 și până în 1865, apelurile s-au judecat la Divanul de Apelație cu sediul la Iași. Divanul Domnesc era instanța supremă căreia Regulamentul Organic îi conferea autoritatea lucrului judecat. După 1865, tribunalele vor avea competența să judece și apelurile contra cărților de judecată date de judecători. Tot în această perioadă, completul de judecată se schimbă, fiind alcătuit acum din președinte, doi membri, un supleant și un substituit. Unul dintre membri este numit judecător de instrucție. Tot după legea din 1865, Tribunalului Covurlui i s-au fixat două secții, dintre care una civilă și corecțională și alta comercială. Instanța de apel era Curtea de Apel de la Focșani, transferată la Galați în 1866.

Pe lângă cele două secții care au funcționat aproape continuu în cadrul Tribunalului Covurlui, au mai existat sporadic și alte instanțe.

Cabinetul de instrucție a funcționat în perioada 1865-1948; secția comercială până în anul 1931, când tribunalul încetează de a mai exercita înregistrarea firmelor comerciale și industriale, această atribuție fiind preluată de Camera de Comerț și Industrie.

În afară de acestea pe lângă Tribunalul Covurlui au mai funcționat: un birou electoral, în perioada 1908-1941; un sindicat al falimentelor în perioada 1902-1931; corpul portăreilor în perioada 1886-1950.

Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea există informații și despre funcționarea celor două judecătorii de pace din Galați și a pricinilor soluționate de acestea. Astfel, în anul 1881, în jurisdicția ocolului I, numărul afacerilor tratate la această judecătorie este de 2674, clasificate astfel: 483 contravenții, 277 corecționale, 745 comerciale și 1169 civile. În jurisdicția ocolului II, căruia îi aparțineau și comunele Filești, Tulucești și Braniștea, cauzele tratate sunt în număr de 3588, dintre care: 260 contravenții, 324 corecționale, 197 comerciale și 1087 civile³.

În ceea ce privește Tribunalul Județului Covurlui, acesta funcționa cu următorul personal: un prim președinte, un președinte de secție, doi judecători de instrucție, doi membri de ședință, doi supleanți, doi grefieri, patru ajutoare, doi registratori, 15 copişti, doi camerieri. Parchetul era reprezentat la Tribunal printr-un prim-procuror și doi procurori de secție. Atât judecătoriile de pace, cât și Tribunalul funcționau, la sfârșitul secolului al XIX-lea în Palatul județului din strada Domnească, care era însă neîncăpător și lipsit de dotările necesare.

Natura cauzelor tratate la cele două secții ale Tribunalului era diversă: vânzări de terenuri, împrumuturi, succesiuni, adopții tutelă, sigilarea

³ Moise N. Pacu, *Cartea Județului Covurlui*, p.196.

averilor, divorțuri, declararea falimentului, recunoașterea vârstei, rectificarea numelui exproprii, revendicări imobiliare etc. Totuși, Secția I, avea competența sa exclusivă toate afacerile de notariat, precum acte dotale donații ipoteci, acte de vânzare, firme comerciale, iar Secția a II-a afacerile de tutelă de orice natură.

În afacerile comerciale, Tribunalul era format până în septembrie 1890, pe lângă magistrații de profesie și din judecători comerciali luați dintre comercianții orașului după o anumită listă.⁴

În anul 1888, Tribunalul de Covurlui, în amândouă secțiile, a soluționat 2726 procese dintre care: 915 civile (398 la Secția I-a și 517 la Secția a II-a); 78 divorțuri (51 la Secția I-a și 27 la Secția a II-a); 43 electorale; 241 comerciale; 40 falimente. Pentru 1889 au fost înregistrate la ambele secții 2478 dosare, iar hotărâri date 1114 din care: 338 civile 111 comerciale și 665 corecționale.⁵

La începutul secolului al XX-lea, mai precis în anul 1911, personalul Tribunalului Covurlui, conform statului constatând prezența și achitarea acestuia pe luna februarie, era format din: președinte, un judecător de instrucție, doi judecători, un magistrat stagiar, un grefier, doua ajutoare grefă, un copist grefier, un registrator, cinci copişti, trei aprozi.⁶

Conform tabelului de activități a Tribunalului Covurlui pentru perioada 1 ianuarie - 31 decembrie 1906, cauzele de soluționat la această instanță erau următoarele: civile - 1098; comerciale - 131; penale - 1440; electorale - 91; divorțuri - 112; tutele - 194; falimente - 13, deci un total de 3079 cauze.⁷

De asemenea, pentru anul judecătoresc septembrie 1913 - septembrie 1914, activitatea Tribunalului Covurlui, a avut ca finalitate pronunțarea următoarelor sentințe: civile - 329, comerciale - 146, penale - 1281, divorțuri - 61. În același timp, au fost înființate 23 de tutele, au fost încuviințate 7 adopții, declarate 27 de falimente și acordate 11 moratorii.⁸

Sentințele penale de condamnare la închisoare sau amendă, erau pronunțate, în marea lor majoritate, pentru următoarele infracțiuni: răniri și loviri simple (311); furturi calificate (125); injurii orale sau expresii ocărâtoare (79); furturi simple și tentative de furt (74); răniri și loviri grave (61); abuz de încredere (37); ultraj și violență contra forței publice, contra puterii publice și depozitarilor lor (79); escrocherie (21); bancrute simple (14) etc.⁹

⁴ *Ibidem*, p.197.

⁵ *Ibidem*, p.198.

⁶ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați, (în continuare : D.J.A.N.G.), fond: *Tribunalul Județului Covurlui*, secția a II-a adm., dosar 2 /1911, f. 7 – 8.

⁷ *Ibidem*, dosar 2 /1907, f. 20.

⁸ *Ibidem*, dosar 1 /1914, f. 1.

⁹ *Ibidem*, f. 2.

Prin Legea pentru Organizare Judecătorească din 1865 erau înființate și Curțile de Apel, precum și Curțile cu Juri.

Curțile de Apel erau în număr de 4 și își aveau sediile în București, Iași, Craiova și Focșani.

Curțile cu Juri erau, inițial, tot în număr de 4, organizate pe lângă Curțile de Apel. Prin Legea din iulie 1868 s-a înființat în fiecare județ câte o Curte cu Juri, compusă dintr-un președinte și doi judecători de la Tribunalul local.

Curtea de Apel de la Focșani a fost mutată în anul 1886 la Galați, într-un centru mai mare și la îndemâna justițiabililor din jurisdicția acestei instanțe superioare. Această Curte de Apel avea în jurisdicția ei județele: Covurlui, Brăila, Putna, Râmnicu-Sărat, Tecuci, Tutova, Constanța și Tulcea.

Personalul instanței era format, după noua organizare judecătorească din 1890, din: un prim-președinte, un președinte de secție, 10 membri consilieri, doi grefieri, două ajutoare clasa I-a, două ajutoare clasa a II-a, un translator și 10 copişti, doi registratori, șase aprozi, doi camerişti, doi rânđași, un cap de cancelarie, doi copişti.¹⁰ Parchetul era reprezentat la Curte printr-un procuror general și doi procurori de secție.

În anul 1888 statistica proceselor la Curtea de Apel, era următoarea: 1305 corecționale (331 judecate și 974 rămase pentru 1889); civile 1123, comerciale 184 (54 judecate, 130 rămase pentru 1889); afaceri în contra sentințelor de arbitri 17 (1 judecat, 16 rămase pentru 1889); contestări la executarea deciziilor Curții 12 (7 judecate și 5 rămase); două revizuri (una terminată).¹¹

Curtea cu Juri judeca infracțiunile de omor, tâlhărie, fals în acte publice, incendii și delictе de presă.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea Curtea cu Juri din Galați se compunea dintr-un consilier al Curții apelative respective, detașat ca președinte al Curții cu Juri și din doi judecători al tribunalului, ca membri asesori. Comisia juraților era formată din 12 cetățeni trași la sorți în ziua dezbaterilor procesului, dintr-o listă de 36, ce compun numărul juraților unei sesiuni, trași și aceștia la sorți de președintele Tribunalului înainte de începerea sesiunii din lista generală a juraților unui județ. Acuzarea era făcută de Ministerul public prin procurorul general sau un delegat al său care putea fi un procuror de secție de la Curte, primul procuror sau chiar un procuror de secție de la Tribunal.¹²

¹⁰ Moise N. Pacu, *op.cit.* p. 199.

¹¹ *Ibidem*, p.201.

¹² *Ibidem*, p.201.

Sesiunile de judecată ale Curții cu Juri se țineau de patru ori pe an, de la 1 la 15 septembrie; de la 1 la 15 decembrie; de la 1 la 15 martie; de la 1 la 15 iunie.

Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea era menționat la Galați un număr de 68 de avocați, din care își exercitau profesia numai 35. Dintre cei înscriși pe lista avocaților 39 aveau titluri academice și 19 erau practicanți.¹³

***THE COURTS FROM GALAȚI, DURING
THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY AND
THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY***

- Abstract -

The courts of Galați were reorganised according to article 280, chapter VIII of the Organic Regulations.

On February 15, 1832, The Session House of Covurlui District was founded, led by a president and two assessors. The institution operated under this name until 1858, becoming afterwards the District Court (until 1864) and the Court of Covurlui County (between 1865 and 1952). During most of this time, the Court had two sections, except for the years 1890-1891, when it had one section, and 1939-1941, when it had three.

¹³ G. I. Lahovari, C. I. Brătianu, Gr. Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic al României*, București, vol. II, p.459.

ÎN GALAȚI, PE LA 1900

Elena-Ingrid BAHAMAT

Spațiul românesc a fost supus, permanent, unor mutații valorice. „Receptiv la modelele străine, dar simțindu-se uneori covârșit de ele, românul încearcă în același timp să se apere, salvându-și fondul autohton.

Unii români privesc spre Europa, alții nu vor să privească în afară.

Europenismul și autohtonismul ilustrează o polarizare intelectuală tipică societății românești.”¹

Această realitate s-a concretizat, în timp, în capacitatea românilor de a-și conștientiza personalitatea, mentalitatea, evoluția, în raport de ceilalți, de tradiție, de modernitate. Și poate mai interesant de surprins acest proces este în „momentul când se schimbă veacurile și să vezi ce a fost în acela pe care lumea tocmai l-a depășit și ce va fi în următorul...”²

Este unul din motivele ce au determinat inițierea acestui demers tematic. Am considerat interesant să urmărim crâmpie din viața de zi cu zi a gălățenilor de altădată, într-un univers citadin specific centrelor riverane de renume și, deopotrivă, într-un context național în care nu exista „atâta grabă, atâta nerv și goană după efemer...”³

De ce am ales cumpăna dintre veacurile al XIX-lea și al XX-lea? De ce 1900? Pentru că noul secol a avut o „extraordinară trăire și o nemaîntâlnită descărcare de energie colectivă. Români intrau în veacul cel nou cu speranțele lor mai vechi și cu toată încrederea într-un prezent pe care-l voiau continuat.”⁴

De ce crâmpie de viață cotidiană? Pentru că aceasta ne ajută să „înțelegem mult mai bine ce a fost, cum a fost... să facem comparații între noi și ei”⁵, înaintașii noștri.

Și dacă vrem să-i cunoaștem pe gălățenii de ieri și alaltăieri, să înțelegem istoria orașului lor, trebuie, neapărat, să ne raportăm la vecinătatea Dunării.

¹ Lucian Boia, *România, țară de frontieră a Europei*, Editura Humanitas, București, 2002, p.13.

² Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București, 1984.

³ Idem, *Atunci când veacul se năștea*, Editura Eminescu, București, 1990.

⁴ Idem, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București, 1984, p.311.

⁵ Dan Berindei, *Pledoarie pentru istoria măruntă*, în: „Historia”, an 1, nr.3, ian. 2002, p.36.

Dunărea a fost martora tăcută a istoriei orașului danubian, ce primea obolul sălciilor; la fel, bulevardul cu parfum de tei, a cărui adiere reactualizează farmecul de odinioară...

Oamenii acestor locuri au simțit că: „Dunărea a fost și este norocul Galaților și de vom fi oameni cu minte și prevăzători, Dunărea va ridica Galații mai sus de foarte multe porturi fluviale”.⁶

Și așa a fost!... A existat o epocă în care valorificarea acestui noroc s-a făcut pregnant. E vorba de perioada cuprinsă între anii 1837 și 1883 când, beneficiind de statutul de porto-franco, orașul Galați a cunoscut o ascensiune fără precedent. În acest interval s-a conturat racordarea la spiritul urban european, ce va continua și după încetarea regimului de porto-franco, înainte și după 1900...

Cum era în Galații acelor ani, cum era viața de zi cu zi, vom urmări, în continuare, reperând impresii, imagini, fapte...

Atmosfera acestei urbe, la început de veac, era surprinsă de Iacob Cerchez, călător ocazional, astfel:

„Galațiul se află pe un platou mult mai înalt ca Brăila. La cheiul de piatră așteaptă și tramvaiul și birjari muscali cam sărăcăcioși, probă că au cam puțini coconași clienți. Urci bine până ajungi sus. Strada principală este strada Domnească, largă, lungă, plantată, pavată cubic, bordată în partea comercială de clădiri mari europene, regulate; de magazine și oteluri frumoase, iar mai în sus de locuințe particulare elegante și ornate de grădini îngrijite. Apoi, câteva clădiri publice, precum: Palatul Administrativ, Curtea de Apel cu fațada cafenie și verdeată împrejur, Institutul de Educațiune „Notre Dame de Sion” cu clădiri vaste perfect întreținute; Palatul Episcopal, în cărămidă aparentă; Grădina Publică, poate mai puțin frumoasă și îngrijită ca cea de la Brăila. Întreg orașul ni s-a părut ceva, ceva mai bine întreținut ca vecina sa. Poate să fie însă o părere a unei prime și prea repezi impresiuni.

Are însă apă tot așa bună și abundentă ca Brăila și are și mai multă lumină electrică.”⁷

Într-un astfel de peisaj, viața curgea în firescul vremii, oamenii își făureau un modus vivendi la standardele epocii: își câștigau traiul de zi cu zi, se instruiau, se informau, se distrau, neuitându-i pe cei mai vitregiți de soartă...

Tradițiile și obiceiurile etniilor, accentele moderniste ale tuturor civilizațiilor ce se întâlneau în această zonă cosmopolită, se regăseau în specificul arhitectural, în moda vestimentară și ambientală, în direcțiile manifestate în educație, în maniera de petrecere a timpului liber...

⁶ Dimitrie Faur, *Galațul Nostru. Însemnări Istorice și Culturale*, Editura Autorului, Galați, 1924, p.57.

⁷ Apud Ion Bulei, *Atunci când veacul se năștea...*, p.40-41.

Se considera că „cine vine la Galați trebuie să știe în ce țară vine și ce nație întâlnește. Aceasta nu numai prin steagul și inscripțiile din port și prin uniforma soldaților ce-i păzesc.

Ci și prin caracterul, evident, al culturii care se sălășluiește în acest oraș, care, cu cât se apropie mai mult de lumea internațională, cu atât mai mult trebuie să arate ce reprezintă într-însa.

La Galați, trebuie să se presimte icoana complectă a țării, în care se intră prin el.”⁸

Și astfel de gânduri ale localnicilor s-au materializat în eforturile economico-sociale, edilitare, culturale, ce au făcut simțit și pe aceste meleaguri, pulsul novator al la 1900.

Statisticile, memoriile personalităților de ieri, arhivele și presa vremii sunt tot atâtea mărturii ce susțin ideile de mai sus, ce redau farmecul cotidianului de altădată, chic-ul cu parfum de tei... Sunt surse ce merită a fi interpretate exhaustiv, citind printre rânduri, cifre, fapte.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, scriitorul D.Karnbatt afirma: „Dintre orașele noastre, afară de Iași și bineînțeles afară de capitală, singur Galații, are o viață intelectuală activă și entuziastă, unde se afirmă o frumoasă mișcare intelectuală, reprezentată prin literați, magistrați, avocați și profesori și unde există o frământare de idei și avânturi sufletești spre fermecătoarele orizonturi ale frumosului”.⁹

Și asta, în condițiile în care Galații erau al treilea oraș al țării, după București și Iași și aveau 59143 locuitori, în 1899 și, 63247, în 1902.¹⁰

Gălățeanul de rând, conform statisticilor, își putea asigura un trai decent, cu o hrană corespunzătoare efortului fizic, dar și posibilitatea de a se răsfăța, din când în când, cu delicatose. De exemplu, în martie 1900, un muncitor câștiga 2,50 lei pe zi; o pâine albă costa 25 bani/kg, 1 kg carne de vită - 60 bani, 1 kg somn proaspăt - 40 bani, 1 l vin vechi - 30 bani, 1 l bere - 80 bani, 1 kg lapte - 15 bani, un ou - 40 bani, 1 kg cartofi - 8 bani, 1 kg măsline - 40 bani, 1 kg cafea - 1,5 lei iar prețul unui car de lemne era 4 lei, etc.¹¹

Și spunând „trai decent”, ne referim și la un confort citadin, corespunzător. Modernizarea edilitară a creat condiții tot mai bune pentru o imagine civilizată, pentru un cadru adecvat activităților portuare, dar și ale industriei mici și mijlocii, pentru structurile instituțional-edilitare.

⁸ Dimitrie Faur, *op.cit*, p.15.

⁹ Apud Ioan Brezeanu, Gh. Ș. Ștefănescu, *Școala gălățeană. 1765-1948*, Editura pentru literatură și artă GENEZE, Galați, 1996, p. 141.

¹⁰ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, Editura Porto-Franco, Galați, 1995, p.189.

¹¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați (în continuare: D.J.A.N.G.), Fond: *Primăria orașului Galați*, dosar 30/1900, f. 18-20.

În atenția edililor, mai mult sau mai puțin constant, stăteau sistematizarea orașului, canalizarea, pavarea străzilor, alimentarea cu apă, asigurarea iluminatului public. Deja, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, se instalaseră primele posturi telefonice, iar în 1900 se inaugurase prima linie de tramvai. Așa cum reiese și din impresiile de călătorie, direcția de modernizare edilitară înregistrată la nivel european a fost prezentă la malul Dunării și printr-o eleganță specifică, ce completa aspectul urbanistic al epocii.

Grija pentru sănătatea populației și-a făcut simțită prezența prin funcționarea câtorva spitale, aziluri a căror activitate era coordonată de personal specializat, precum și de societăți de binefacere.

Lăcașurile de cult, specifice unor orientări religioase diverse, au avut, evident, un rol însemnat în educarea spirituală a localnicilor. În 1900, în Galați, erau zece preoți la bisericile întreținute de stat.¹²

Încet și sigur, gălățenii își formau și educau gustul pentru frumos și adevăr, pentru artă. Un rol însemnat în acest sens i-a revenit învățământului, ce a format, uneori, adevărate personalități. Acesta era însă susținut, alături de stat, de diversele societăți de binefacere, ce organizau acțiuni de susținere a tinerilor merituoși, dar mai puțin avantajați material.

În acest context, s-au înscris, în 1900 și: spectacolul de teatru, dat în sala *Teatrului Papadopol*, în beneficiul Societății pentru ajutorul elevilor săraci;¹³ concertul susținut în sala *Teatrului Temistocle*, în sprijinul *Școlii israelite de fete*¹⁴; precum și concertul coral și instrumental, dat, la *Teatrul Mare*, în scopul susținerii Corului Religios al *Liceului V. Alecsandri*.¹⁵ Merită menționat faptul că aceste acțiuni erau scutite de taxe, de către Primărie.

Aceeași instituție acorda și burse de studii, pe criteriile menționate anterior. Un astfel de bursier a fost, în primii ani ai secolului al XX-lea, viitorul pictor Camil Ressu.

De aceeași atenție s-a bucurat, din partea autorităților și inaugurarea unor cantine școlare, demonstrând aceeași grijă față de confortul zilnic.¹⁶

Spectacolul, dramatic, ori liric avea, în această perioadă, tot mai mulți susținători, printre gălățenii dornici să-și petreacă timpul liber într-o manieră instructivă. Nume mari ale scenei naționale, poposeau și aici: Agatha Bârsescu, Petru Liciu, A.B.Leonescu, Al. Vlădicescu, C. Grigoriu,¹⁷ delectând spectatorii.

Pentru amatorii de film și sala *Central* era o oază de încântare.

¹² D.J.A.N.G., Fond: *Primăria orașului...*, dos. 94/1900, f.80.

¹³ *Ibidem*, dos. 134/1900, f. 87.

¹⁴ *Ibidem*, f. 85.

¹⁵ *Ibidem*, f. 33.

¹⁶ „Galații”, an XIX, nr. 42, 23 febr. 1900, p.2.

¹⁷ Paul Păltănea, *op.cit.*, p. 326-327, 330.

Gălăţeanul dornic de informaţii putea lua pulsul vieţii cotidiene răsfoind presa. Galaţii deţineau unul din primele locuri la numărul de publicaţii.¹⁸ Ele furnizau şi alte sugestii pentru timpul liber, cronicile mondene dând pulsul real al cotidianului local. Serate dansante, baluri de binefacere, serbări filantropice (în sălile de spectacol, chiar şi în Grădina Publică)¹⁹ erau dedicate gălăţenilor cu preocupări diverse, unor aniversări locale, naţionale, laice, dar şi religioase, dădeau un aer firesc vieţii de zi cu zi.

Alături de acestea, acţiunile unor cercuri, societăţi culturale, la care erau prezente nu numai personalităţi locale, ci şi nume de prestigiu naţional impuneau o stare de normalitate citadină.

Bineînţeles că dintr-un asemenea peisaj urban nu puteau lipsi plimbările la şosea (maiestuoasa stradă Domnească cerându-şi obolul), în pitoreştile parcuri (Municipal şi Grădina Publică), la malul Dunării... şuetele la cafenele, cluburi... saloanele mondene ale elitei gălăţene...

Dar ele pot fi tot atâtea oportunităţi pentru viitoare incursiuni tematice, cu parfum de altădată!

Oricum, pe la 1900, viaţa oraşului danubian pulsa civilizată, în adevăratul sens al cuvântului...!

IN GALAŢI, AROUND THE YEAR 1900

- Abstract -

The article deals with the distinctive features of the daily life from Galaţi, at the crossing between the XIXth and the XXth centuries. It presents interesting information on the atmosphere of those days, on the mentalities and history of those times.

¹⁸ Ion Bulei, *Atunci când veacul se năştea...*, p.19.

¹⁹ D.J.A.N.G., Fond: *Primăria oraşului...*, dos. 7/1900, f. 49, 52, 70; dos. 134/1900, f.79, 95.

SCHIMBURILE ROMÂNŌ – BRITANICE
LA DUNĂREA DE JOS ÎN CADRUL
COMERŢULUI EXTERIOR AL ROMÂNIEI
(1901 – 1914)

Constantin ARDELEANU

Recunoaşterea internaŃională a independenŃei României, în anii ulterioari semnării Tratatului de pace de la Berlin (1878), ca şi eforturile depuse de conducătorii tânărului stat român pentru modernizare în plan politic, legislativ, instituŃional sau economic, creau condiŃii dintre cele mai favorabile pentru ca avantajele oferite de aŃezarea geografică a României, stăpână firească a Gurilor Dunării şi a unei importante porŃiuni din Ńarmul occidental al Mării Negre, să contribuie la îmbunătăŃirea relaŃiilor dintre Ńara noastră şi celelalte state ale lumii.

Ţinând cont de elementele de specificitate ale comerŃului exterior al României, exportatoare a unor „mărfuri având volum mare, dar o valoare relativ scăzută”, „mijloacele de transport pe apă au fost întotdeauna indicate ca fiind cu mult mai puŃin oneroase”¹. Buna desfăşurare a transporturilor pe Dunăre şi pe mare, Ńinând cont de importanŃa căilor navigabile în cadrul economiei româneşti (în 1906, 92,84% din valoarea exporturilor româneşti şi 31,35% din cea a importurilor se realiza prin intermediul căilor navigabile; în 1910, referindu-ne la cantităŃi, 94,71% din exporturi şi 66,85% din importuri au urmat acelaşi traseu²), a constituit, prin urmare, o prioritate în egală măsură a oficialităŃilor de la Bucureşti, interesate să plaseze produsele româneşti pe marile rute ale comerŃului mondial, şi a cercurilor străine de afaceri, dornice să câştige o atractivă piaŃă de desfacere a produselor manufacturate occidentale, dar şi o importantă sursă de aprovizionare cu produse agricole şi materii prime competitive valoric şi calitativ. „CondiŃia primă indispensabilă traficului românesc fluvial şi maritim” trebuia să fie, astfel, „libertatea deplină a circulaŃiei tuturor pe aceste căi de apă, realizarea de condiŃii tehnice optime necesare navigaŃiei, depozitării şi manipulării

¹ C. I. Băicoianu, *Le Danube. Aperçu historique, économique et politique*, avec un préface par Vintilă I. Brătianu, Paris, 1917, p. 116.

² Alexandre J. Stamatiu, *Commerce extérieur de la Roumanie*, Paris, 1914, p. 282-283.

mărfurilor, orientarea de căi ferate spre porturi, crearea unor condiții corespunzătoare pentru atragerea spre porturile românești a mărfurilor străine tranzitate, dezvoltarea unei importante flote naționale și orice legiferări, reglementări și înlesniri care să amplifice activitatea portuară și legăturile economice și de alt fel ale României cu lumea din afară”³.

În acest context, tradiționalele relațiile economice româno-britanice s-au derulat în condiții bune, spre avantajul reciproc al celor două părți, fără a fi influențate de „conflicte, rivalități sau disensiuni de natură politică”⁴.

Adevărat „stimulent pentru dezvoltarea producției de cereale a României”⁵, contribuind din plin și la aprovizionarea pieței românești cu produse manufacturate de înaltă calitate, schimburile comerciale româno-britanice au evoluat spectaculos, în veacul al XIX-lea, în concordanță de altfel cu însăși dezvoltarea întregii economii moderne românești⁶.

Timid stabilite în anii de după eliminarea monopolului comercial otoman, relațiile economice regulate între România și Marea Britanie au cunoscut o creștere semnificativă odată cu eliminarea obstrucțiilor impuse de Rusia tranzitului prin gurile Dunării și stabilirea libertății de navigație pe sectorul maritim al marelui fluviu european. Înființarea Comisiei Europene a Dunării (1856), organism internațional în care reprezentanții britanici au jucat un rol important, ca și crearea bazelor statului modern român, ofereau cadrul de stabilitate pentru întărirea acestor schimburi, legiferate, după 1878, prin încheierea de tratate, convenții și acorduri comerciale și maritime între România și Marea Britanie, toate beneficiind de includerea clauzei națiunii celei mai favorizate⁷.

În condițiile determinate de noua opțiune a conducătorilor politici de la București, după aderarea României la Tripla Alianță (1883), ofensiva comercială a Puterilor Centrale spre regiunea Dunării de Jos devenea o amenințare extremă pentru economia românească. Astfel, pe lângă tradiționala rivalitate anglo-austro-ungară, chestiunea asigurării dominației economice în regiunea Gurilor Dunării a fost dublată, către sfârșitul veacului al XIX-lea, de intrarea în această complicată ecuație politică, diplomatică și economică a tânărului imperiu german, aflat în căutarea unor noi debușeuri pentru desfacerea produselor unei industrii aflate într-o spectaculoasă

³ Victor Jinga, *Principii și orientări ale comerțului exterior al României. 1859-1916*, Cluj-Napoca, 1975, p. 40.

⁴ Paul Cernovodeanu, *Anglo-Romanian Trade Relations between 1878-1900*, în: „Revue Roumaine d’Histoire”, tome XXIX, juillet-décembre 1990, 3-4, p. 259.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Venitul național al României a crescut, astfel, cu 1,6% *per annum* în perioada 1862-1899 și cu 3,1% *per annum* în intervalul 1899-1911 (cf. Gheorghe Dobre, *Indicatori ai evoluției economiei românești, 1860-1938*, în: „Studii și cercetări economice. Sinteze”, vol. 2, nr. 69, 1980, p. 381 sqq.).

⁷ P. Cernovodeanu, *Anglo-Romanian Trade Relations*, p. 258-259.

dezvoltare. Investițiile masive de capital german în Balcani și în Imperiul Otoman, în perioada de după 1898, concertate cu o activizare deosebită a relațiilor comerciale derulate de companiile celui de al doilea Reich, erau de natură să creeze, și pe piețele din regiunea danubiano-pontică, premisele unei concurențe tot mai acerbe între comercianții englezi, pe de o parte, și cei germani și austro-ungari, pe de alta⁸.

Temerile guvernanților de la Viena și Berlin, accentuate și de lucrările de amenajare a portului Constanța, măsură care avantaja statele occidentale, făceau ca ofensiva economică a Puterilor Centrale să devină de multe ori extrem de agresivă⁹. Realitatea era, de altfel, limpede prezentată de cotidianul german *National Zeitung* care, în numărul din 21 august 1901, menționa faptul că „statele industriale fac o concurență puternică pentru a cuceri economicește statele balcanice și exportatorii din Viena, Paris, Bruxelles au îndreptată toată atenția lor asupra României, care este una din țările cele mai bogate ale Orientului”¹⁰.

Trasarea evoluției schimburilor economice, în perioada anilor 1901-1914, „unul dintre cele mai interesante domenii ținând de istoria relațiilor româno-britanice”¹¹, și a rolului pe care sectorul maritim al Dunării l-a jucat în favorizarea relațiilor dintre comercianții londonezi și cercurile de afaceri românești capătă valențe multiple. Sau, așa cum afirma Vintilă Brătianu, „a examina [...] mijloacele prin care se poate pune în valoare Dunărea, bazinul și gurile sale, este o încercare de natură a elucida anumite condiții care au favorizat progresul statului și al poporului român”¹².

În plus, o analiză comparatist-statistică, extrem de utilă în a releva proporțiile competiției economice dintre Marile Puteri pentru a controla importurile și exporturile României, este în măsură să contribuie și la mai clara conturare a noilor interese economice engleze în regiunea danubiano-pontică, element care facilitează înțelegerea avaturilor politicii orientale britanice, dictată de Foreign Office și de Board of Trade, într-o perioadă istorică bine încadrată cronologic, cuprinsă între semnarea Tratatului de la Berlin și începutul Primului Război Mondial¹³. La fel de mult, aprecierile relative la factorii endogeni și exogeni care au determinat structura comerțului exterior românesc sunt de natură a încadra în context

⁸ Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1928, p. 290-294.

⁹ V. Jinga, *op. cit.*, p. 36.

¹⁰ Apud Mircea Iosa, *Comerțul exterior al României în primul deceniu al secolului al XX-lea (I)*, în: „Revista de istorie”, tom 41 (1988), nr. 2, p. 171.

¹¹ Gh. Dobre, *Structural and Qualitative Changes concerning the British-Romanian Commercial Relations during the Modern and Contemporaneous Ages*, în: *Anglo-Romanian Relations after 1821*, Iași, 1981, p. 99.

¹² C. I. Băicoianu, *Le Danube*, p. VI.

¹³ Gh. Dobre, *Structural and Qualitative Changes*, p. 99-100.

internațional, dar și de a clarifica multe dintre opțiunile economice protecționiste și de politică vamală promovate de guvernanții de la București.

Evaluarea cantitativă și calitativă a schimburilor economice româno-britanice și sublinierea rolului pe care Dunărea a avut-o în cadrul acestor relații, în primii ani ai secolului al XX-lea, reprezintă un subiect cu atât mai interesant, cu cât o asemenea analiză nu a mai făcut tema unor cercetări exhaustive în istoriografia română modernă, în continuarea celor semnate de profesorul Paul Cernovodeanu, dedicate evoluției raporturilor comerciale bilaterale române-engleze în secolul al XIX-lea¹⁴. Oricum, avaturile comerțului între porturile de la Dunăre și Marea Neagră și cele ale Marii Britanii pot fi sumar conturate în cuprinsul unor lucrări mai ample, urmărind, în general, desfășurarea schimburilor externe ale statului român sau importanța economică a marelui fluviu european.

Documentatele lucrări ale lui Constantin I. Băicoianu reușesc, prin domeniile de interes ale autorului, să combine cele două aspecte aduse în discuție: politica vamală și comercială a tânărului stat român și ponderea Dunării în a facilita includerea produselor românești în rutele marilor schimburi internaționale¹⁵. În același sens merită amintite contribuțiile lui George Cioriceanu, preocupat în egală măsură de sublinierea rolului comerțului exterior în ansamblul economiei românești, dar și de încadrarea porturilor de la Dunăre și de la Mare în coordonatele schimburilor interne și externe ale României¹⁶.

Utile prin detaliile relative la dezvoltarea valorică și structurală a schimburilor externe românești, în cadrul cărora cele cu Marea Britanică ocupă un loc de frunte, sunt și lucrările contemporanilor I.N. Angelescu și Alexandru Stamatina¹⁷. Dintre lucrările istoriografiei recente, merită amintit cercetătorului Mircea Iosa care, într-o serie de studii extrem de utile, urmărind dezvoltarea comerțului exterior al României în context european, a trasat în linii mari și cadrul de desfășurare al schimburilor româno-britanice¹⁸. Utilitatea acestor studii sporește și mai mult atunci când ele vin

¹⁴ P. Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, 1986; Idem, *Anglo-Romanian Trade Relations between 1878-1900*.

¹⁵ C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la regulamentul organic până în prezent*, vol. I, București, 1904; Idem, *Le Danube*.

¹⁶ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*; Idem, *Les grands ports de la Roumanie*, Paris, 1928.

¹⁷ Dr. I. N. Angelescu, *Le commerce extérieur et l'industrie en Roumanie*, Bucarest, 1916; A. J. Stamatina, *op. cit.*

¹⁸ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (I)*; Idem, *Comerțul exterior al României în primul deceniu al secolului al XX-lea (II)*, în: „Revista de istorie”, tom 41 (1988), nr. 3, p. 299-312; Idem, *Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului război mondial*, în: „Revista istorică”, tom I (1990), nr. 11-12, p. 975-992.

să completeze cu explicații, cauze sau consecințe, într-o lucrare de istorie economică, realitățile statistice mult facilitate de informatizarea lumii contemporane.

*

Comerțul mondial a cunoscut, la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, un avânt impresionant. Datele statisticii internaționale arată că în perioada 1900-1914 volumul valoric al comerțului internațional a crescut de la 120 la 210 miliarde franci aur (cu 57,14%)¹⁹, realitate explicabilă atât printr-o semnificativă creștere demografică, prin includerea unor noi teritorii în rutele marelui schimb mondial, dar și printr-o sporire a consumației la nivel global.

Într-o curbă ascendentă s-a aflat, în intervalul cronologic menționat, atât comerțul exterior al Marii Britanii cât și cel al României. Spre deosebire de celelalte state occidentale puternic dezvoltate, adeptele ale unui regim vamal protecționist, Anglia nu a trecut în această perioadă la o politică agresiv protecționistă.

Liberul schimb, rămas opțiunea economică a Londrei, a fost determinat și de faptul că, deși supremația industrială a Angliei era amenințată de dezvoltarea producției S.U.A. și a Germaniei, vastul imperiu colonial britanic continua să fie o piață relativ sigură pentru desfacerea produselor industriale engleze și o sursă bogată pentru aprovizionarea cu o serie de importante materii prime și produse agricole. În pofida impunerii unor măsuri preferențiale (Canada, Noua Zeelandă, Uniunea Sud-Africană, Australia etc. au introdus taxe vamale mai reduse la importul de mărfuri engleze), în scopul apărării intereselor monopolurilor sale în propriul imperiu colonial împotriva concurenței celorlalte economii capitaliste dezvoltate, guvernul de la Londra nu a generalizat sistemul protecționist²⁰.

Astfel, practicarea liberului schimb corespundea în continuare intereselor Marii Britanii, în calitatea sa de centru comercial și financiar mondial, beneficiind de cea mai puternică flotă comercială a lumii și deținând încă primul loc în exportul de capital²¹. Câteva repere statistice sunt relevante în acest sens: în 1900, la începutul perioadei analizate în prezenta lucrare, Anglia deținea 19,5% din valoarea comerțului mondial, depășind Germania (12,1%), S.U.A. (10,3%) sau Franța (10,0%). În 1913, deși pierduseră din avans, cercurile comerciale britanice dețineau încă supremația, cu 15,2% din cifra schimburilor comerciale globale, depășind

¹⁹ *Larouse commercial*, Paris, 1930, p. 456-457.

²⁰ Nicolae Sută, Sultana Sută-Selejan, *Istoria comerțului mondial și a politicii comerciale. O prezentare succintă*, București, 1997, p. 73-74.

²¹ Victor Axenciuc, *Penetrația capitalului străin în România până la Primul Război Mondial (I)*, în: „Revista de istorie”, tom 34 (1981), nr. 5, p. 823 sqq.

Germania (13,1%), S.U.A. (11,2%) sau Franța (7,8%)²². La fel, în 1900, din cele 26.203 mii tdw. reprezentând tonajul însumat al flotei comerciale mondiale, marina civilă britanică reprezenta 9.304 mii tdw. (35,50%), depășind deplasamentul cumulat al flotei americane (5.163 mii tdw. - 19,70%), franceze (1.029 mii tdw. - 3,92%) și germane (1.942 mii tdw. - 7,41%). În 1913, tonajul total al flotei comerciale britanice crescuse la 18.696 mii tdw., reprezentând 39,80% din întregul deplasament mondial (46.970 mii tdw.). În același interval, flota comercială americană sporise „doar” la 5.429 mii tdw. (11,55%), cea franceză la 2.201 mii tdw. (4,68%), iar cea germană la 5.082 mii tdw. (10,81%)²³.

Și comerțul exterior al României a cunoscut în perioada 1901-1914 un avânt impresionant, ritmul de creștere economică fiind unul firesc pentru un stat aflat într-un susținut proces de modernizare, „în pofida unui regim vamal puțin favorabil schimburilor cu străinătatea”²⁴. Structura economiei României, „hinterland agrar, sursă de materii prime ieftine, în special produse agro-alimentare, și piață de desfacere pentru produsele țărilor puternic dezvoltate din punct de vedere industrial din Centrul și Apusul Europei”²⁵, făcea ca schimburile cu exteriorul să aibă o importanță coplesitoare în realizarea venitului național al țării noastre²⁶.

În acest context, când peste 80% din valoarea totală a exporturilor românești era reprezentată de cereale, comercianții români și partenerii lor occidentali „erau interesați ca aceste mărfuri de mare volum să poată fi transportate cu cheltuială mică, deci pe Dunăre și mare, navlul fiind, totdeauna, mai convenabil decât tariful căilor ferate”²⁷.

Eforturile de a îmbunătăți condițiile de navigabilitate pe sectorul maritim al Dunării, coordonate în egală măsură de Comisia Europeană a Dunării și de guvernul de la București, de a spori facilitățile portuare din marile debușeuri de la Dunărea de Jos, Brăila și Galați, erau dublate de activități intense pentru amenajarea și modernizarea portului Constanța și legarea sa, după inaugurarea podului de la Cernavodă, în 1895, cu marile centre economice ale Vechiului Regat²⁸. În același sens, acțiunile întreprinse pentru sporirea parcului de vapoare al statului, înființarea serviciilor de navigație civilă, „Navigația Fluvială Română” și „Navigația Maritimă

²² N. Sută, S. Sută-Selejan, *op. cit.*, p. 75. (Tabelul 4.7).

²³ Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, *Istoria economiei*, București, 1998, p. 24 (Tabelul 2.1)

²⁴ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, p. 389.

²⁵ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (I)*, p. 171.

²⁶ N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului monopolist în România*, București, 1957, p. 152-153.

²⁷ V. Jînga, *op. cit.*, p. 37.

²⁸ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (I)*, p. 173-174; pentru dezvoltarea portului Constanța, cf. Mihai Nichifor, *Portul Constanța și importanța lui comercială*, Constanța, 1915; Mircea Roșculeț, *Evoluția portului Constanța. Construcția și exploatarea lui*, București, 1939.

Română²⁹, erau măsuri de natură a contribui la strângerea relațiilor comerciale dintre România și marile porturi ale lumii.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, grava criză economico-financiară care cuprinsese întreaga economie mondială afecta și România. Seceta din 1899 înrăutățise și mai mult situația, ca și modificările intervenite în politicile vamale ale Puterilor Centrale, ale căror caractere protecționiste erau puțin favorabile comercializării produselor agricole românești³⁰. În aceste condiții, și România trebuia să își reactualizeze politica vamală³¹, misiune revenită lui Emil Costinescu, ministrul de finanțe în guvernul condus de D. A. Sturdza. Noul tarif vamal, elaborat în 1904 și intrat în vigoare în 1906, urmărea la fel de mult extinderea legăturilor comerciale cu statele Europei și asigurarea independenței economice a României.

În comparație cu precedentele reglementări, tariful Costinescu stabilea taxe vamale mai mari, în medie între 10-25 % *ad valorem*, și mai diferențiate pe grupe de produse. Taxele vamale erau mai reduse pentru materiile prime inexistente în țară și în cazul mașinilor, instalațiilor sau semifabricatelor care nu se produceau în Regat, dar erau sensibil crescute la categoriile de produse care se fabricau sau se puteau fabrica în România³². Diferențe semnificative existau în privința cuprinsului tarifului, mult mai sistematizat și cu o nomenclatură modificată. Articolele se grupau în patru mari părți, partea I cuprinzând animalele și produsele animale, partea a II-a produsele solului, partea a III-a produsele subsolului și partea a IV produse combinate din produsele celorlalte trei categorii. Noul tarif vamal cuprindea 854 de articole și 2.854 de taxe, față de 576 de articole și 623 de taxe, câte fuseseră incluse în vechea legiuire din 1893³³.

Noul tariful vamal era astfel „combinat încât să rămână protector și după încheierea tratatelor de comerț” care expirau în acea perioadă³⁴. În acest context, pe lângă semnarea convențiilor comerciale cu Germania și Austro-Ungaria³⁵, reglementarea relațiilor comerciale cu Anglia a căpătat o deosebită însemnătate. În tradiția vechilor tratate comerciale româno-

²⁹ Vezi Th. Gâlcă, *Navigația fluvială și maritimă în România*, București, 1930; Carmen Atanasiu, *Înființarea primelor instituții naționale de navigație civilă la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: „Muzeul Național”, V, 1981; *Navigația Fluvială Română*, Galați, 1990; Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, *Flota maritimă comercială română. Un secol de istorie modernă. 1895-1995*, Constanța, 1995.

³⁰ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (I)*, p. 171, 173.

³¹ Pentru politica vamală a României la sfârșitul secolului al XIX-lea, a se vedea C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic până în prezent*, vol. I, partea I, București, 1904.

³² Emil Costinescu, *Tariful vamal din 1904*, București, 1904.

³³ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (I)*, p. 177; V. Jinga, *op. cit.*, p. 79.

³⁴ E. Costinescu, *Încurajarea industriei naționale*, București, 1912, p. 3.

³⁵ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (I)*, p. 180-187.

britanice, încheiate la 24 martie/5 aprilie 1880 și 14/26 noiembrie 1886 (când s-au făcut scutiri de taxe la import în România pentru metalele brute, semiprelucrate și laminate³⁶); la 18/31 octombrie 1905 s-a încheiat o nouă convenție comercială, conform tarifului vamal Costinescu. Documentul proclama „libertatea reciprocă de comerț și de navigație”, înlătura restricțiile și prohibițiile reciproce pentru orice produs al solului sau al industriei și introducea clauza națiunii celei mai favorizate, atât pentru avantaje cât și pentru prohibiții³⁷.

În expunerea de motive, ministrul de Externe al României făcea referire și la avantajele semnării tratatului comercial, constatând că „din evenimentele recente reiese că ideea unei politici protectoare nu a făcut nici un progres în spiritul poporului englez, foarte atașat de ideea de liber schimb”³⁸.

Influențat de sporirea continuă a producției agricole, de extinderea și diversificarea producției industriale, de îmbunătățirea și ieftinirea mijloacelor și a căilor de transport, de atragerea de noi capitaluri pe piața financiară românească, comerțul exterior al României a evoluat spectaculos în perioada 1901-1914, în pofida unor dificultăți dintre cele mai mari. Faptul că în exporturile României au predominat cerealele făcea ca întreaga viață economică românească să fie dependentă de capriciile naturii. Astfel, pentru România, recoltele agricole slabe, precum cele din anii 1904 și 1907³⁹, seceta sau ploaia excesivă „au însemnat criză, dificultăți bugetare, stagnare”.

La fel de problematică era și chestiunea dependenței economice românești de prețurile cerealelor de pe piețele occidentale, inundate de produse agricole aduse din Statele Unite ale Americii, Argentina sau Extremul Orient, „realizate cu mașini perfecționate și transportate în condiții ieftine”⁴⁰. Gravele crize sociale, precum marea răscoală țărănească din 1907, ca și conflictele militare în care a fost implicat și Imperiul Otoman, cauzând uneori închiderea Strâmtoarelor, evenimentele politice din Balcani din anii 1912-1913 sau debutul Primului Război Mondial au fost alte situații de natură să influențeze negativ schimburile comerciale ale României⁴¹.

³⁶ *Tratatul de comerț încheiat la 18/31 nov. 1886 între România și Anglia*, București, 1880, p. 31 apud V. Jinga, *op. cit.*, p. 171.

³⁷ Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatul internațional ale României*, vol. I, 1354-1920, București, 1975, p. 344-345.

³⁸ *Tratatul comercial încheiat la 18/31 oct. 1905 între România și Marea Britanie și Irlanda*, București, 1906, p. 29.

³⁹ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, p. 391.

⁴⁰ Mircea Iosa, *Comerțul cerealier și piața de cereale din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: „Revista de istorie”, tom 42 (1989), nr. 3, p. 251; cf. și Edgard Patin, *Le commerce de céréales dans le bassin de Bas-Danube*, Paris, 1933.

⁴¹ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, p. 305, 390; a se vedea și Mircea Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 976; Daniela Bușă, *România și comerțul cu statele din sud-estul Europei (1900 – 1914)*, în: „Revista istorică”, tom VIII (1997), nr. 9-10, p. 634.

Comerțul exterior a crescut constant în perioada analizată în lucrarea de față. Dacă exporturile României totalizau, în 1901, 2.984.859 tone și valorau 353.830.877 lei, la jumătatea perioadei, în anul 1907, ele crescuseră la 4.199.963 tone și 554.018.631 lei, pentru ca în 1913, în pofida dificultăților politice legate de conflictul balcanic, cifra exporturilor să însumeze 4.569.076 tone în valoare de 670.705.335 lei. Media anuală a exporturilor României⁴², în deceniul 1901-1910, a fost de 3.429.626 tone, valorând 430.962.531 lei⁴³, pentru ca în intervalul 1911-1914 să crească la 4.353.385 tone și 614.105.087 lei⁴⁴.

Exporturile românești constau, într-o proporție considerabilă, din produsele solului. Cerealele și celelalte produse rezultate din cultivarea pământului au însumat, în decada 1901-1910, în medie 358.800.000 lei anual, adică 83,3 % din totalul exporturilor românești; urma apoi comercializarea lemnului și a produselor din lemn (5,70%), a petrolului și a derivaților din petrol (4,20%), a animalelor și a produselor animale (3,5%)⁴⁵.

Cifrele se păstrează, în linii mari, și în ultimii ani înaintea războiului mondial⁴⁶, remarcabilă fiind doar creșterea ponderii petrolului brut și a derivaților acestuia. Astfel, dacă în 1900 se extrăgeau circa 25.000 tone de petrol, în 1914 cantitatea crescuse la peste 1.800.000 tone, România contribuind în 1913 cu aproximativ 3,20% din producția mondială de petrol⁴⁷ și ocupând locul 3 între țările producătoare de petrol, după Statele Unite ale Americii și Rusia⁴⁸. Dacă în 1901, valoarea produselor petroliere românești exportate era de 6.000.000 lei (1,7%), în 1912 se vindeau produse petroliere de 66.300.000 lei (10,30%), pentru ca în următorii doi ani suma să atingă 131.500.000 lei și, respectiv, 82.500.000 lei (19,50% și, respectiv, 18,30% din totalul valorii exporturilor românești)⁴⁹.

În pofida tarifului vamal protecționist, și importurile crescuseră simțitor, de la 484.368 tone valorând 292.435.760 lei în 1901, la 934.792 tone și 430.509.115 lei în 1907, pentru a atinge, în 1913, 1.374.116 tone și 590.012.640 lei. Media importurilor României⁵⁰ a fost, astfel, în decada

⁴² Calculată de noi, pe baza datelor din Tabelul 1 de la sfârșitul lucrării de față.

⁴³ Valori apropiate la G. D. Cioriceanu, *op. cit.*, p. 391, urmat de M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 309 (3.510.000 tone și 432.000.000 lei).

⁴⁴ vezi și M. Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior*, p. 977 sqq.

⁴⁵ G. D. Cioriceanu, *op. cit.*, p. 391 (tabelul 17).

⁴⁶ Din totalul exporturilor românești, cerealele reprezentau în 1911 - 80,62%, în 1912 - 75,77%, în 1913 - 66,68% (cf. Nicolas Xenopol, *La Richesse de la Roumanie*, Bucarest, 1916, p. 7).

⁴⁷ M. Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 975.

⁴⁸ N. Xenopol, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁹ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, p. 391-394. (tabelul 17); pentru o prezentare mai detaliată a structurii exporturilor românești, a se vedea M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 309-310.

⁵⁰ Calculată de noi, conform datelor din Tabelul 1 de la sfârșitul acestei lucrări.

1901-1910, cantitativ de 670.097 tone și valoric de 353.931.071 lei⁵¹, iar în perioada 1911-1914 de 1.179.918 tone și 575.475.937 lei⁵². Cele mai solicitate produse pe piața românească au fost metalele semifabricate, textilele, mașinile și utilajele industriale. Astfel, produsele metalurgice semifabricate, mașinile și utilajele au reprezentat în medie 30,70% din totalul importurilor României în deceniul 1901-1910, depășind, după 1911, ponderea produselor textile semifabricate (122.600.000 lei - 40,60% în primul deceniu al secolului al XX-lea și 160.000.000 lei - 30,60% în perioada 1911-1915)⁵³.

În 1912, anul de vârf al schimburilor comerciale ale României dinaintea Primului Război Mondial, însumând o valoare de 1.280.009.343 lei, comerțul exterior al României a contribuit cu 0,6% la totalul schimburilor internaționale de mărfuri, cifrate în acel an la 211.126.090.800 lei⁵⁴. Valoarea medie pe cap de locuitor a comerțului exterior, element de natură a sublinia importanța schimburilor externe pentru economia unui stat, oferă câteva constatări interesante. Cu o medie de 171 lei sau 137 mărci pe cap de locuitor, România întrecea state precum Serbia (53 mărci) sau Bulgaria (69 mărci), fiind depășită de Italia (148 mărci), Germania (328 mărci), Franța (374 mărci), Marea Britanie (606 mărci), Belgia (1490 mărci) sau Olanda (1936 mărci)⁵⁵.

Balanța comercială a României a fost, cu excepția anilor de criză agrară sau a celor în care au existat grave probleme politico-militare internaționale, permanent pozitivă, comerțul exterior având o importantă contribuție la dezvoltarea economică a monarhiei române, excedentul cumulată de 924.831.196 lei pentru perioada 1901-1914 fiind, în acest sens, o mărturie incontestabilă. Dacă valorile, depinzând și de evoluția prețurilor mondiale, sunt „foarte elastice”⁵⁶, aprecierile cantitative sunt cu mult mai relevante, ele indicând creșteri brute ale productivității unei economii (în cazul exporturilor) și sporiri ale consumului sau necesităților interne (în cazul importurilor).

Trebuie menționată aici și relativitatea datelor statistice, exportatorii declarând „cantități mult inferioare realității pentru a plăti mai puțin fiscului”, astfel că, în termeni absoluți, creșterea valorică și cantitativă a comerțului exterior al României poate fi considerată ca fiind cu mult mai importantă⁵⁷. Dacă mare parte din excedentul acumulat lua drumul străinătății, sub forma salariilor personalului calificat străin sau a beneficiilor

⁵¹ M. Iosa, *Comerțul exterior al României*, p. 310 oferă cifre apropiate - 346.300.000 lei.

⁵² Idem, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 982 (media de 527.000.000 lei).

⁵³ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique.*, p. 394-397.

⁵⁴ Apud M. Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 976.

⁵⁵ Dr. I. N. Angelesco, *op. cit.*, p. 5.

⁵⁶ Al. J. Stamatina, *op. cit.*, p. 86.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 86-89.

și participațiilor externe la diverse întreprinderi economice din România, o semnificativă pondere a acestor plusuri contribuia la amortizarea datoriei publice a țării; în 1912, spre exemplu, anuitatea de 98.616.626 lei a fost acoperită în mărfuri⁵⁸.

Repartiția comerțului exterior românesc după țările de proveniență și, respectiv, de destinație a mărfurilor este de natură să demonstreze dependența schimburilor economice românești de piețele europene. Pe durata întregii perioade, comerțul cu Anglia, Austro-Ungaria, Belgia, Franța, Germania, Grecia, Italia, Olanda, Rusia și Turcia a însumat peste 90% din totalul schimburilor comerciale desfășurate de România⁵⁹.

Exporturile României erau îndreptate în cea mai mare parte către porturile belgiene și olandeze, de unde luau drumul altor destinații. În deceniul 1901-1910, 36,67% dintre exporturile românești se îndreptau către Belgia, 12,75% către Olanda, 12,19% către Austro-Ungaria, 9,39% către Italia, 9,08% către Franța și doar 6,94% direct către Germania. În perioada 1911-1914, ordinea partenerilor comerciali ai României, după totalul valoric al exporturilor românești, era următoarea: Belgia - 26,94%, Austro-Ungaria - 15,80%, Italia - 11,18%, Olanda - 8,29%, Franța - 7,70% și Germania - 7,13%.

În privința importurilor, în primul deceniu al secolului al XX-lea, principalii furnizori ai pieței românești erau Germania (32,64%), Austro-Ungaria (26,95%), Franța (5,93%), Belgia (5,70%) și Italia (5,42%). Situația se păstrează și în anii de până la primul război, când, după valoare, importurile românești au provenit din Germania în proporție de 36,71%, din Austro-Ungaria - 23,76% și din Franța - 5,92%⁶⁰.

O semnificativă parte a schimburilor comerciale externe ale României continua să se facă în marile porturi de la Dunărea de Jos, în pofida unor probleme dintre cele mai diverse. Dacă lucrările de ameliorare executate de Comisia Europeană a Dunării și de statul român pentru îmbunătățirea navigabilității pe brațul Sulina permiteau acostarea navelor de tonaj ridicat în porturile de pe sectorul maritim al fluviului, sistemul de taxe practicat de instituția internațională cu sediul la Galați (care stabilise taxe mai mici pentru navele care ajungeau pe mare numai până la Sulina, față de cele percepute pentru navele care efectuau operațiuni în porturile Brăila și Galați), reprezenta un grav impediment pentru buna derulare a schimburilor economice prin Gurile Dunării⁶¹. Exprimând nemulțumirea cercurilor economice și politice românești, D. A. Sturdza constata, pe bună dreptate, că o asemenea stare de lucruri „este păgubitoare nu numai pentru marile noastre

⁵⁸ M. Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 976.

⁵⁹ Conform datelor din Tabelele 7, 8, 9 și 10 de la sfârșitul lucrării prezente.

⁶⁰ Calculat de noi, pe baza datelor din Tabelele 7 și 9 de la sfârșitul lucrării noastre; cf. și M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 301 sqq.

⁶¹ G. D. Cioriceanu, *Les grands ports*, p. 44.

porturi dunărene, dar și pentru interesele generale ale țării, căci n-avem nici un interes de a dezvolta portul Sulina, în paguba porturilor Brăila și Galați. De altfel, aceasta ar face de prisos lucrările săvârșite de Comisia Dunăreană în Delta Dunării, pentru care lucrări comerțul țării noastre a plătit atâția ani taxe însemnate, căci, ar fi folosul adâncimii Dunării, pentru că vasele mari să poată pătrunde până la Brăila, dacă acele vase opresc la Sulina, unde șlepurile ar fi putut ajunge și fără lucrările făcute cu atâtea cheltuieli”⁶².

Pentru a evita plata taxelor suplimentare de navigație percepute în porturile Brăila și Galați (pentru pilotajul fluvial, întreținerea lucrărilor în canal, dragaje, inspecția navigației etc., însumând un plus de 0,60 franci pe tona registru), multe bastimente ancorau la gura Sulinei, plătind doar taxa de 1,10 franci pe tona registru, putând încărca cerealele direct din șlepurile coborâte în aval până la Sulina. Acest procedeu a condus la aglomerarea portului Sulina, navele și remorcherele fiind așezate pe câte patru rânduri, ceea ce împiedica orice manevră pe șenalul navigabil al fluviului⁶³.

Interesată să favorizeze comerțul Sulinei, unde își exercita autoritatea independent de România, puterea teritorială, Comisia Europeană a Dunării intra în conflict cu interesele guvernului de la București, pentru care „portul Sulina trebuie să rămână un port de intrare și de trecere. Tonajul navelor care vin aici nu poate fi acela al navelor care navighează pe ocean și nu poate deloc depăși 5.500 tone. Porturile interioare ale fluviului, Galați și Brăila, trebuie cu certitudine, să furnizeze, din partea lor, toate facilitățile de dorit pentru a răspunde destinului lor și noi lucrări de ameliorare vor fi reluate de guvernul român. Lărgirea porturilor, elevatoarele și macaralele cu aburi trebuie să facă încărcările mai ușoare și să le dea întreaga exactitate, rapiditate și ieftinătate cerute de progresele navigației și comerțului”⁶⁴.

Lucrările executate în regie de statul român, sub îndrumarea inginerilor I. G. Duca și Anghel Saligny, pentru amenajarea și modernizarea portului Constanța, amplasarea de rezervoare pentru depozitarea produselor petroliere, construcția de magazii și silozuri pentru stocarea mărfurilor, ca și racordarea orașului la rețeaua națională de cale ferată, făceau din Constanța cel mai important port al României⁶⁵. Dezvoltarea portului Constanța afecta direct porturile de la Dunărea de Jos⁶⁶, multe case comerciale occidentale

⁶² Ștefan Stanciu, *România și Comisia Europeană a Dunării. Diplomatie. Suveranitate. Cooperare internațională*, Galați, 2002, p. 153.

⁶³ Pentru tarif a se vedea și C. I. Băicoianu, *Le Danube*, p. 216-217.

⁶⁴ Șt. Stanciu, *op. cit.*, p. 154-155.

⁶⁵ Până în 1914, statul român a investit peste 100.000.000 lei în modernizarea portului Constanța. Dotările erau cu adevărat deosebite - 4 silozuri în care puteau fi depozitate 140.000 tone de cereale, 36 de rezervoare însumând o capacitate de stocare a produselor petroliere de 210.000 m³ - G. D. Cioriceanu, *Les grands ports*, p. 44-49; M. Iosa, *Comerțul exterior al României (I)*, p. 173-174.

⁶⁶ Roger Ravard, *Le Danube Maritime et le port de Galatz*, Paris, 1929, p. 184.

optând să efectueze schimburile economice direct la Marea Neagră, eliminând astfel lungile perioade în care fluviul era impracticabil datorită înghețului, scurtând drumul bastimentelor cu circa 400 de km și evitând atât costurile ridicate impuse de taxele Comisiei Europene a Dunării, cât și dificultățile de manevrabilitate a bastimentelor de mare capacitate pe anumite sectoare ale Dunării Maritime⁶⁷.

În acest fel, în cadrul schimburilor comerciale externe ale României, ponderea marilor porturilor de la Dunărea de Jos, Galați și Brăila, deși rămâne semnificativă, este într-o descreștere continuă în primele decenii ale secolului al XX-lea. Dacă la începutul perioadei analizate în lucrarea de față (1901), prin vămile porturilor Dunării maritime erau exportate 1.344.739 tone produse, reprezentând 45,05% din totalul exporturilor românești, iar prin Constanța doar 214.901 tone (7,20%), cinci ani mai târziu, în 1906, contribuția porturilor menționate la realizarea exporturilor românești suferise modificări semnificative: prin Brăila, Galați, Tulcea și Sulina se exportaseră 1.635.068 tone, reprezentând 38,81% din exporturile României, în timp ce prin Constanța plecau 731.641 tone produse, adică 17,36% din cantitățile exportate de economia românească. În 1913 raportul se inversase, Constanța realizând 28,97% din exporturile românești (cu 1.323.445 tone), în timp ce porturile Dunării de Jos contribuiau cu „doar” 23,26% din totalul cantităților pe care România le plasa pe piețele mondiale⁶⁸.

Constatările sunt valabile, deși nu la aceleași proporții, și în cazul importurilor României, unde însă valoarea ridicată a importurilor dinspre Europa Centrală, dinspre Germania și Austro-Ungaria, era de natură a favoriza oarecum porturile de la Dunărea de Jos. Astfel, în anii dinaintea Primului Război Mondial, Brăila și Galații dominau încă piața importurilor, cu o medie de 38,92% (în intervalul cronologic 1901-1914) din cantitatea importurilor României, în timp ce prin Constanța au intrat „doar” 15,65% dintre cantitățile de produse necesitate de economia românească⁶⁹.

În cadrul acestor schimburi, relațiile cu Anglia au cunoscut o evoluție sinuoasă, determinată și de o vădită scădere a interesului cercurilor politice și comerciale britanice pentru regiunea de sud-est a Europei⁷⁰. Astfel, datele din tabelul 1 (de la sfârșitul lucrării de față) sunt relevante pentru a exemplifica avaturile relațiilor comerciale româno-engleze în perioada 1901-1914⁷¹. Importanța acestor schimburi comerciale s-a diminuat

⁶⁷ G. D. Cioriceanu, *Les grands ports*, p. 44.

⁶⁸ A se vedea datele din Tabelul 5 (la sfârșitul acestei lucrări).

⁶⁹ Conform informațiilor din Tabelul 6 din finalul lucrării de față.

⁷⁰ Pentru comerțul britanic cu statele balcanice, la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, cf. D. Bușă, *Spațiul sud-est european și realitățile sale economice (sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea)*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XV (2002), p. 31-90.

⁷¹ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 305-306.

mult față de perioada anterioară, când valoarea produselor alimentare (cereale, făină, fructe și legume), reprezentând majoritatea covârșitoare a exporturilor românești pe piața britanică, ajunsese, în deceniul 1881-1890, la o medie anuală de 115.000.000 lei (57,70% din totalul exporturilor României), pentru a scădea, totuși, în perioada 1891-1900, la 74.200.000 lei, adică 27,72% din exporturile țării noastre.⁷²

Cele mai scăzute ponderi ale exporturilor românești pe piața engleză au fost înregistrate în anii 1905 (7,22% din cantități și 6,89% din valori) și 1910 (7,27% cantitativ și 5,43% valoric), iar cele mai ridicate au fost cele înregistrate în anii 1902 și 1907 (cantitativ 12,53% și, respectiv, 16,33%; valoric 11,04% și, respectiv, 15,59%). În cifre absolute, media anuală a exporturilor românești către Marea Britanie a fost, în intervalul 1901-1910, de 40.171.065 lei, adică 9,32% din totalul exporturilor românești⁷³, fapt care plasa Marea Britanie pe locul patru între parteneri de export ai României (după Belgia, Olanda și Austro-Ungaria și Italia). Pentru intervalul 1911-1914, media anuală a crescut până la valoarea de 44.924.937 lei, însă ponderea acesteia scade la 7,32% din totalul exporturilor României.

Cerealele continuau să domine structura exporturilor românești către Marea Britanie⁷⁴, fără a mai atinge însă valorile de la sfârșitul secolului al XIX-lea, când, spre exemplu, în intervalul 1891-1900, valoarea medie a produselor agricole românești trimise în Anglia se cifrase la 70.000.000 lei. În primul deceniu al secolului XX, media exporturilor cerealiere și a derivatelor acestora a fost de 34.000.000 lei, reprezentând 84,6% din totalul produselor românești comercializate în Marea Britanie, media coborând, în intervalul 1911-1914, la 30.475.000 lei, reprezentând „doar” 67,8% din totalul produselor românești exportate pe piața britanică⁷⁵.

Scăderea cererii produselor agricole și a derivatelor acestora pe piața britanică făcea ca autoritățile de la București să fie interesate de determinarea cauzelor care puteau conduce la pierderea unui partener tradițional și de soluționarea neajunsurilor care generaseră această situație. La 11 ianuarie 1898, Legația română de la Londra era informată că la Manchester se considera că făina românească nu este competitivă pe piața britanică, fiind considerată slabă calitativ, datorită, în principal, ineficienței procesului de măcinare din industria românească de morărit⁷⁶. Conform unor informații similare, piața britanică era nemulțumită și de raportul preț-

⁷² P. Cernovodeanu, *Anglo-Romanian Trade Relations*, p. 257.

⁷³ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 305 dă media de 39.400.000 lei, adică 9,3% din exporturile României.

⁷⁴ Conform datelor din Tabelul 11 (la sfârșitul acestei lucrări).

⁷⁵ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, p. 406.

⁷⁶ Arhiva Ministerul Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), *Fond Londra*, Dosar 127/2, nenumărat; pentru problema industriei morăritului, cf. și M. Ghițescu, *Studii industriale: Industria făinei*, București, 1915.

calitate al produselor de la Dunărea de Jos, făina românească, deși prezenta „culoarea și calitatea potrivită”, neavând tăria necesară unei bune stocări⁷⁷.

În pofida importantei participațiuni a capitalului britanic în industria petroliferă românească, exportul petrolului brut și al derivaților sau reziduurilor acestuia către Anglia a fost relativ modest în primii ani ai secolului al XX-lea (30.500.000 lei între anii 1901-1910), reprezentând doar 7,59% din totalul exporturilor către Marea Britanie), valoarea sa crescând însă la 53.100.000 lei în doar patru ani (29,53%, în intervalul 1911-1914), după ce marina britanică a început să folosească pe scara largă combustibili lichizi pentru propulsia bastimentelor comerciale⁷⁸.

Importanta creștere valorică din perioada 1911-1913 (exporturi de 9.000.000 lei în 1911, 12.300.000 lei în 1912 și 23.900.000 lei în 1914) trebuie pusă în legătură nu doar cu o impresionantă creștere cantitativă, ci și cu o semnificativă sporire a prețurilor produselor petrolifere. Între anii 1911 și 1913, prețul unei sute de kg. de țiței a crescut de la 3,50 lei la 7,34 lei, al reziduurilor (păcură) de la 3 lei la 6,46 lei, iar al petrolului rafinat de la 4,75 lei la 8,36 lei⁷⁹. Creșterea importanței României ca furnizor de petrol era remarcată, în iunie 1912, de un funcționar al Legației române de la Londra, Constantinescu, care, într-un studiu intitulat „Petrolul Românesc și societățile de exploatare englezești”, afirma că „în lumea financiară engleză se observă de câțiva timp o schimbare măgulitoare a atitudinii finanței engleze față de întreprinderile industriale din România. Însă schimbarea aceasta nu este decât mărginită și anume la industria petroliferă, în care englezii sunt direct interesați”⁸⁰.

Celelalte produse românești trimise către Marea Britanie erau mai puțin importante, animalele vii, produsele animale alimentare sau nealimentare, lemnul și produsele din lemn sau fructele și legumele românești nedepășind 1-2%, pe categorii, din totalul exporturilor românești pe piața britanică. În anul 1907, detaliind, pentru exemplificare, structura exporturilor românești către Marea Britanie era următoarea, după valoarea produselor: porumb - 54,47%, grâu - 21,44%, orz - 14,96%, ovăz - 2,39%, petrol rafinat - 1,75%, secară - 1,21%, petrol brut - 1,15%, orzoaică - 0,95%, benzină - 0,50%, mei - 0,44%, altele - 0,74%⁸¹. În 1909, exporturile românești către Marea Britanie erau reprezentate de porumb în proporție de 41,67%, orz - 23,17%, petrol rafinat - 9,65%, ovăz - 8,82%, grâu - 4,87%,

⁷⁷ A.M.A.E., Fond: Londra, Dosar 127/2, nenumărat (dacă în 1886 România importa 4.581 de tone de făină, în 1913 din industria românească a morăritului se exportau 123.125 tone de făină. Cf. N. Xenopol, *op. cit.*, p. 35).

⁷⁸ Al. J. Stamatini, *op. cit.*, p. 240.

⁷⁹ apud M. Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 976.

⁸⁰ A.M.A.E., Fond: Londra, dosar 128, nenumărat (6 iunie 1912).

⁸¹ *Comerțul exterior al României și mișcarea porturilor*, pe anul 1907, București, 1908, p. 524.

benzină - 3,78%, secară - 2,63%, reziduuri de petrol - 1,70%, făină de grâu - 1,69%, alte produse - 2,03%⁸². În 1914, ponderea produselor în exporturile către Marea Britanie era următoarea: porumb - 63,40%, petrol rafinat - 11,88%, benzină - 6,57%, grâu - 5,40%, orz - 4,36%, reziduuri de petrol - 3,44%, rapiță - 2,45%, făină de grâu - 1,32%, ovăz - 0,69%, alte produse - 0,48%⁸³. Și din aceste date, ca și din cele incluse în Tabelul 13, putem remarca faptul că, între cereale, porumbul era cel mai solicitat produs românesc pe piața britanică, urmat de grâu și ovăz.

În ceea ce privește importurile mărfurilor britanice în România⁸⁴, variația în raport cu perioada 1891-1900 este mult mai redusă. Dacă între 1891-1900 media importurilor din Marea Britanie era de 75.000.000 lei sau 20,51% din totalul importurilor românești, între 1901-1910 media anuală s-a cifrat la 56.475.594 lei, adică 15,96 % din totalul produselor străine intrate pe piața românească⁸⁵, crescând la 71.281.803 lei (12,39%) lei între 1911-1914. Deși importurile din Marea Britanie au cunoscut o creștere continuă în valori absolute, sporul era inferior ritmului cantitativ și valoric de creștere a comerțului exterior românesc. Cu o medie de 26,47% la cantități și doar 14,60% la valori, importurile românești din Marea Britanie plasau produsele engleze pe locul trei în cadrul pieței românești, după Germania și Austro-Ungaria. Puțin, în raport cu ce se putea obține cu mai multă perseverență și metodă.

Cele mai solicitate mărfuri britanice pe piața românească erau produsele textile semifabricate, țesăturile și confecțiile, apreciate pentru buna lor calitate. Valoarea produselor din lână, păr, mătase, a textilelor vegetale, a derivatelor acestora și a confecțiilor, a fost în medie de 34.850.000, între 1901-1910, și 35.525.000 lei între anii 1911-1914, reprezentând 61,69% și, respectiv, 49,84% din totalul importurilor României din Marea Britanie. De altfel, peste 50% dintre firele de bumbac și țesăturile din lână folosite în industria țesăturilor și tricotajelor din România era importate de pe piața engleză⁸⁶. Produsele metalurgice, cărbunii, mașinile industriale și vehiculele se situau pe locul al doilea cu o valoare medie de 16.830.000 lei (29,79%), între 1901-1910, și 29.425.000 lei (41,28%), între 1911-1914. Produsele chimice și medicamentele, produsele animale, pieile și produsele din lemn ocupau valori modeste în cadrul schimburilor comerciale româno-britanice.

O detaliere a importurilor românești din Marea Britanie este de natură să sublinieze atât predominanța produselor industriei textilelor și a

⁸² *Ibidem*, pentru anul 1909, București, 1911, p. 383.

⁸³ *Ibidem*, pentru anii 1914-1915, București, 1916, p. 525.

⁸⁴ Conform datelor din Tabelul 12 de la sfârșitul prezentului studiu.

⁸⁵ M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 305.

⁸⁶ M. Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 987; a se vedea și Aurel N. Popp, *Studii asupra industriei încurajate de stat. Industria textilă*, București, 1916.

cele metalurgice în cadrul exporturilor britanice către România, cât și să ofere o imagine clară asupra necesităților tinerei industrii românești. Cele mai importante produse importate în 1907 sunt, în ordinea valorii produselor, următoarele: baloturi de bumbac într-un singur fir, nealbite, nevopsite - 11,08%, cărbuni de pământ - 10,81%, table și plăci de fier laminat spoite, zincuite, plumbuite (tinichea și altele), arămuite și alămuite, lăcuite, mai subțiri de ½ mm. - 7,24%, țesături de bumbac de orice fel, afară de cele special denumite, imprimate sau vopsite în două sau mai multe culori, cântărind de la 180 - 100 gr. pe mp, având 41 - 70 fire pe cmp - 5,81%, tuburi de fontă de orice diametru, precum și bucățile lor de împreunat, brute, chiar smolite și cătrănite, pereții având o grosime de 7 mm sau mai mult - 3,72%, țesături de lână în greutate sub 800 până la 600 gr. pe mp - 3,26%, țesături de lână în greutate sub 600 până la 400 gr. pe mp - 2,92%, mașini de secerat - 2,77%, perdele, învelitori, draperii, broboade, pânzării de masă și toaletă și orice alt fel de țesături cu destinațiuni speciale, toate nebrodate, netivite - 2,24%, țesături de bumbac de orice fel, afară de cele special denumite, albite, cântărind de la 180-100 gr. pe m p, având 41-70 fire pe cmp - 2,14%, fire de bumbac răsucite, nealbite, nevopsite, așezate în sul, pe țevi, cu urzeala gata a fi pusă în război - 1,92%, țesături de lână în greutate sub 400 până la 200 gr. pe mp - 1,88%, saci de iută - 1,87%, locomobile - 1,72%, țesături de bumbac de orice fel, afară de cele special denumite, imprimate sau vopsite în două sau mai multe culori, cântărind de la 180-100 gr. pe mp și având până la 40 fire pe cmp - 1,68%, dantele de bumbac lucrate cu mecanica - 1,58%, tablă și plăci (tablă neagră) de fier laminat, fie și ondulate, ieșite din laminare fără altă prelucrare, mai subțiri de ½ mm - 1,52% etc., pentru a menționa doar produsele a căror valoare a depășit la import suma de 1.000.000 lei⁸⁷.

În 1914, cele mai căutate produse britanice pe piața românească, cele a căror valoare de import a depășit suma 1.000.000 lei, erau: tablă și plăci de fier laminat spoite, zincuite, plumbuite, arămuite și alămuite, lăcuite, mai subțiri de ½ mm - 11,66%, torturi de bumbac într-un singur fir, nealbite, nevopsite - 8,61%, cărbuni de pământ - 8,21%, țesături de bumbac de orice fel, afară de cele special denumite, imprimate sau vopsite în două sau mai multe culori, cântărind de la 180-100 gr. pe mp, având 41-70 fire pe cm - 7,49%, tablă și plăci de fier laminat, spoite (cositorite), mai subțiri de ½ mm. - 5,60%, țesături și stofe împletite de lână, în greutate de 400-200 gr. pe mp - 3,03%, saci de iută - 2,36%, tablă și plăci (tablă neagră), de fier laminat, fie și ondulate, ieșite din laminare fără altă prelucrare, mai subțiri de ½ mm - 2,28%, suflat de cupru (piatră vânăță) - 2,26%, cocs - 2,08%.

Diversitatea cu adevărat remarcabilă a importurilor britanice în România reiese și făcând precizarea că valoarea însumată a celor zece

⁸⁷ *Comerțul exterior al României*, pe anul 1907, p. 520-521.

produse menționate reprezenta doar 53,57% dintre importurile României din Marea Britanie⁸⁸, statisticile românești înregistrând alte 61 de categorii de produse comercializate în România și provenind de pe piața britanică.

Conform statisticilor românești, schimburile româno-britanice în perioada 1901-1914 s-au soldat cu un deficit de 268.472.750 lei, importurile depășind aproape permanent exporturile. Statisticile oficiale britanice oferă însă valori complet diferite, care, fără a pune în discuție relevanța unor asemenea aprecieri cantitative, subliniază dificultatea modului de analiză. Dacă în 1901, conform datelor românești, exporturile României către Marea Britanie erau de 24.400.400 lei, statisticile britanice indică importuri din România de patru ori mai mari, în valoare de 100.900.000 lei. În 1905, din România erau exportate oficial produse în valoare de 31.500.000 lei, în timp ce în Anglia ajungeau produse în valoare de 70.900.000 lei. Pentru întreaga perioadă analizată în lucrarea de față, exporturile românești către Marea Britanie însumează 581.400.000 lei, în timp ce statisticile britanice indică importuri din România în valoare de 1.313.700.000 lei.

Dacă în 1901 din Marea Britanie se exportau oficial în România produse în valoare de 23.400.000 lei, prin vămile românești erau înregistrate intrări de produse britanice în valoare de 56.400.000 lei. În 1905 sau 1910, diferența se păstra, exporturile britanice către România totalizând 28.000.000 lei sau 31.880.000 lei, iar importurile României din Marea Britanie însumând 50.800.000 lei sau 56.780.000 lei. Pentru perioada 1901 – 1914, mărfurile britanice exportate în România valorau 197.600.000 lei, pe când cifrele statistice românești indică importuri britanice în România în valoare de 852.900.000 lei. Balanța comercială, conform statisticii comerciale britanice, este una net defavorabilă Angliei, importurile din România depășind exporturile în România cu suma de 1.116.100 lei. În privința structurii relațiilor comerciale româno-britanice, constatările făcute mai sus se păstrează, în general, neschimbate și conform datelor statistice oficiale britanice⁸⁹.

Multiplele falsuri pe care exportatorii le făceau în declarațiile vamale, pentru a evita plata taxelor de export, coroborate cu mai exacta cuantificare a importurilor (unde încercările de fraudă erau mai aspru pedepsite)⁹⁰, sursa uriașelor diferențe dintre datele statistice, era un obicei practicat în egală măsură de cercurile comerciale românești și britanice⁹¹. O altă cauză a importanțelor neconcordanțe constatate era și rolul de intermediar al schimburilor comerciale europene jucat de Belgia și Olanda. Statisticile românești înregistrau, spre exemplu, un transport de cereale

⁸⁸ *Ibidem*, pe anii 1914-1915, p. 519.

⁸⁹ A se vedea datele din Tabelele 13 și 14 (la sfârșitul lucrării noastre).

⁹⁰ Al. J. Stamatini, *op. cit.*, p. 88-89.

⁹¹ N. Xenopol, *op. cit.*, p. 63-64.

trimis la Anvers la rubrica „relațiile comerciale cu Belgia”, în timp ce în statisticile britanice cantitatea respectivă, reexportată din Anvers către Londra, era trecută la importuri din adevărata țară de proveniență, România⁹².

De altfel, diminuarea cifrelor comerțului româno-britanic era datorată tocmai tranzitului mărfurilor prin Țările de Jos. Alexandru Stamatina nota, în 1914, că vasele românești aparținând statului („Naviția Maritimă Română”) nu ancorau în porturile britanice, oprindu-se la Rotterdam. O mare parte a mărfurilor românești erau apoi dirijate către Londra sau alte porturi engleze, „comerțul suferind o pierdere, de care negustorii se plâng adesea”⁹³. Încercări de a se stabili o linie directă Dunăre-Rotterdam-Hull au eșuat, după ce o convenție cu societatea britanică „Johnston” s-a dovedit puțin viabilă⁹⁴. Astfel, în 1903, între compania cu sediul în Liverpool, Serviciul Maritim Român și Căile Ferate Române se încheiase o înțelegere pentru transportul mărfurilor societății, din Anglia, Belgia și Olanda, către porturile de la Dunăre, în schimbul unor tarife speciale pe cale ferată în România. Convenția a fost denunțată, ea fiind extrem de dăunătoare intereselor românești, după suprimarea tarifelor preferențiale de către C.F.R., în anul 1905⁹⁵.

Dacă schimburile comerciale anglo-române nu au mai avut ponderea din perioada anterioară, marina comercială britanică a reușit să își păstreze supremația în apele de la Dunărea de Jos și din bazinul Mării Negre. Iar dacă relațiile economice între cele două state au înregistrat cantități sau valori superioare față de anii anteriori, faptul s-a datorat marinei comerciale britanice care a continuat să transporte mărfuri tot mai numeroase și mai scumpe pe vapoarele sub pavilion englez⁹⁶. În întreaga a doua jumătate a secolului al XIX-lea, navigația britanică crescuse considerabil pe sectorul maritim al Dunării, pe măsură ce capacitatea de comercializare a produselor agrare românești sporea, în același timp, de altfel, cu necesitățile economiei românești pentru materii prime și utilaje specializate existente în Marea Britanie. În deceniul 1881-1890, au fost înregistrate 6.334 de nave britanice, reprezentând 39,74% din totalul bastimentelor care au ancorat în porturile Dunării maritime, având un tonaj de 7.037.892 tone (66,26% din tonajul total). În deceniul următor, 1891-1900, numărul vaselor comerciale britanice

⁹² M. Iosa, *Aspecte privind comerțul exterior al României*, p. 984-985 (constatări făcute pentru Germania); Idem, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 301.

⁹³ Al. J. Stamatina, *op. cit.*, p. 238.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 237-238.

⁹⁵ Aurel Bunea, Grig. L. Trancu, *Galații și tarifele de transport (Convenția cu Johnston Line din Liverpool)*, Galați, 1906, p. 7.

⁹⁶ „Revista porturilor și a navigației comerciale”, an I, nr. 10, 15 octombrie 1913, p. 16; M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 306.

s-a diminuat la 5.879 (39,18% din total), însă tonajul a rămas unul foarte ridicat (67,90%)⁹⁷.

Și în primii ani ai secolului al XX,-lea marina comercială britanică și-a păstrat supremația în regiunea Gurilor Dunării. În 1902, spre exemplu, cele 580 de nave comerciale britanice reprezentau 36,73% din numărul total al bastimentelor înregistrate de statisticile Comisiei Europene a Dunării pe sectorul maritim al fluviului, depășind cu mult ponderea în comerțul dunărean a altor state: Grecia - 319 vase (20,20%), Turcia - 170 (10,77%), Austro-Ungaria - 144 vase (9,12%), Rusia - 105 nave (6,65%) sau Italia - 106 bastimente (6,71%)⁹⁸.

În privința tonajului, supremația britanică era și mai evidentă: 48,17% din tonajul total era deținut de vasele sub pavilion britanic, întrecând cu mult pavilionul grec (20,46%), cel austro-ungar (12,45%) sau cel italian (6,82%)⁹⁹. În anul 1912, când navigația britanică a avut, în perioada analizată în lucrarea de față, cea mai scăzută pondere, vasele britanice care au navigat pe sectorul maritim al Dunării reprezentau încă un sfert din total (24,50%), având 30,66% din deplasamentul însumat. În același an, pavilionul grec a reprezentat 29,56% din numărul total de bastimente, însă doar 31,22% din tonajul total, iar cel austro-ungar 14,18% din număr și 17,39% din tonaj. Anul 1912 a reprezentat, de altfel, singurul an în care tonajul cumulat al bastimentelor britanice a fost depășit de tonajul vaselor aparținând altui stat, în speță Grecia¹⁰⁰.

În privința numărului, bastimentele britanice au fost depășite de cele grecești doar într-un alt an – 1904. Suficiente argumente pentru a demonstra supremația navigației comerciale britanice la gurile Dunării, într-o perioadă în care, în primul deceniu al secolului al XX-lea, vasele britanice au reprezentat în medie 31,42% din numărul total de vase înregistrate de statisticile navigației maritime și 42,13% din tonaj. În intervalul 1911-1914, ponderea a scăzut la 29,71% în privința numărului bastimentelor și la 37,63% în ceea ce privește tonajul¹⁰¹.

Statisticile românești permit o detaliere a acestor cifre, deși ele nu includ numărul extrem de ridicat al vaselor care au desfășurat în întregime operațiunile comerciale la Sulina, port aflat sub jurisdicția Comisiei Europene a Dunării. În 1906, la secțiunea navigație maritimă erau înregistrate 526 de nave sub pavilion britanic: 171 ancorate la Brăila, 173 la

⁹⁷ P. Cernovodeanu, *Anglo-Romanian Trade Relations*, p. 253.

⁹⁸ Commission Européenne du Danube, *Statistique de la navigation à l'embouchure du Danube pour l'année 1902*, État no. 1 (Bâtiments sortis du Danube an 1902).

⁹⁹ A se vedea datele din tabelele 15A și 15B și rezumatul pentru navigația britanică la gurile Dunării inclus în Tabelul 3 (la finalul studiului de față).

¹⁰⁰ Commission Européenne du Danube, *Statistique de la navigation ... pour l'année 1912*, État no. 1 (Bâtiments sortis du Danube an 1912).

¹⁰¹ Calculat de noi pe baza datelor din Tabelele 15A și 15B (la sfârșitul lucrării noastre).

Galați și 177 la Constanța¹⁰². În același timp, doar 163 de bastimente se îndreptau către porturi britanice: 45 pleaseră din Brăila, 27 din Galați, 89 din Constanța¹⁰³, fapt din care deducem importanța flotei comerciale britanice și în aprovizionarea altor regiuni ale lumii cu cerealele și produsele comerciale obținute în România. În anul 1914, un total de 290 de nave sub pavilion britanic au ieșit din porturile românești: 232 înscrise în navigația maritimă, 58 în cea fluvială. În prima categorie erau incluse cele 104 vase ieșite din portul Constanța, 58 de la Brăila, 55 de la Galați, 19 de la Balcic, 1 de la Tulcea. Vasele înscrise în navigația fluvială părăsiseră următoarele porturi: Balcic - 6, Brăila - 24, Calafat - 6, Corabia - 5, Galați - 2, Giurgiu - 2, Hârșova - 1, Tulcea - 1, Turnu Măgurele - 6 și Zimnicea - 5¹⁰⁴. Acestea din urmă au fost, foarte probabil, șlepuri aparținând unor armatori britanici, care transportau cereale din porturile interioare Dunării către marile porturi de la Dunărea de Jos (vezi infra).

Informații la fel de interesante rezultă și din analiza tonajului bastimentelor britanice care au navigat la Dunărea de Jos. Astfel, în perioada analizată, media tonajului vaselor britanice a fost în continuă creștere, depășind cu mult tonajul celorlalte state a căror navigație la Gurile Dunării era semnificativă. Dacă în 1901 tonajul mediu al navelor sub pavilion britanic era de 1744,7 tone (față de tonajul mediu total de 1297,0 tone), în 1905 media tonajului vaselor britanice crescuse la 2168,5 tone (tonajul mediu fiind de 1583,6 tone). Creșterea, datorată și îmbunătățirii condițiilor de navigație pe brațul Sulina¹⁰⁵, se menține în anii următori, astfel că în 1910 media tonajului vaselor britanice era de 2254,9 tone, iar în 1914 de 2469,6 tone (față de 1740,2 și, respectiv, 1892,3 tone media generală). În comparație, tonajul mediu al vaselor sub alte pavilioane era mai scăzut. Pentru anii menționați (1901, 1905, 1910, 1914), situația era următoarea pentru statele care dețineau bastimente comerciale de mare tonaj: Austro-Ungaria - 1682,2, 2019,3, 2146,6 și 1971,7 tone (tonaj mediu pe întreaga perioadă - 2001,1 tone); Germania - 1408,5, 1519,6, 1855,2, 2839,5 tone (medie pe întreaga perioadă - 1791,7 tone)¹⁰⁶.

Majoritatea covârșitoare a vaselor sub pavilion britanic era formată din vase cu aburi, de un tonaj relativ ridicat. Dacă în 1901 un singur vas britanic depășea deplasamentul de 3000 tone, patru ani mai târziu, în 1905, dintre cele 44 vase mai mari de 3000 de tone care au fost înregistrate la Dunărea de Jos și gura Sulina, 25 erau sub pavilion britanic. Pentru același

¹⁰² *Comerțul exterior al României*, pe anul 1906, București, 1907, p. 567.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 565.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pe anii 1914-1915, p. 681.

¹⁰⁵ În 1900, adâncimea navigabilă medie a brațului Sulina a fost de 5,86 m, față de 4,34 m. în 1880 (Dimitrie N. Nenițescu, *Studiu asupra fluviilor convenționale. Dunărea în dreptul internațional public*, București, 1903, p. 224).

¹⁰⁶ Calculele noastre, pe baza datelor din Tabelele 15A și 15B (vezi sfârșitul lucrării de față).

an, o împărțire a celor 461 de bastimente britanice pe categorii de tonaj este următoarea: 25 mai mari de 3000 de tone, 70 între 2500 - 3000 tone, 88 între 2000 - 2500 tone, 108 între 1500 - 2000 tone, 34 între 1000 - 1500 de tone și un singur șlep înregistrat cu un tonaj de 474 tone¹⁰⁷. În 1909, dintre cele 25 de vase cu un tonaj mai mare de 3000 de tone, 20 erau sub pavilion britanic, 66 de bastimente (dintr-un total de 146) aveau tonajul cuprins între 2500 - 3000 tone, 63 (din 122) erau vase cu tonajul cuprins între 2000 - 2500 de tone, 78 de vase (din 266) aveau tonajul cuprins între 1500 - 2000 de tone și doar 19 erau vase mai mici de 1500 de tone (cel mai mic avea 1200 tone)¹⁰⁸. Nici un vas cu pânze sub pavilion britanic nu a fost înregistrat pe sectorul maritim al Dunării în perioada analizată în lucrarea de față.

Tonajul ridicat al bastimentelor sub pavilion britanic a făcut ca acestea să aibă o contribuție financiară însemnată la bugetul Comisiei Europene a Dunării, susținând astfel îmbunătățirea navigației la Gurile Dunării prin lucrările pe care instituția cu sediul la Galați le executa. Cum însă circa 5/6 dintre cantitățile de mărfuri care treceau prin Gurile Dunării erau reprezentate de produse românești, taxele plătite de cercurile comerciale sau de armatorii străini erau în fapt achitate prin încărcarea costurilor de vânzare a cerealelor și a lemnului exportat de România, ca și a celui al produselor necesare tinerei economii românești¹⁰⁹. Pentru perioada în discuție, tarifele percepute de Comisia Europeană a Dunării au fost fixate la 19 noiembrie 1889, când datorită creșterii continue a tonajului navelor au fost stabilite cinci categorii de nave, cea mai mare cuprinzând navele cu o capacitate de peste 1000 de tone. Suma de plată a fost fixată la 16 centime pentru tona de registru a fiecărei nave a cărei capacitate depășea 200 de tone, fiind favorizate navele de capacitate redusă și medie care profitau mai puțin de lucrările de ameliorare efectuate pe fluviu. Se acordau, de asemenea, reduceri de taxe pentru navele care efectuau mai multe voiaje pe Dunăre¹¹⁰.

Tariful a fost modificat la 4 noiembrie 1902 și apoi, ținând cont, de obiecțiile României (amintite mai sus), la 22 mai 1908. Impunerea unei taxe suplimentare de 0,20 franci pe tona de registru a bastimentelor care derulau activitățile portuare exclusiv la Sulina, fără a naviga în amonte, era de natură să „procure Comisiei Europene un supliment de resurse în vederea executării unor noi lucrări, proiectate la gura Sulina” și, în egală măsură, „să îndrepte vapoarele către porturile din amonte pentru a descongiona portul Sulina unde aglomerația de șleपुरi, elevatoare și bastimente maritime în timpul sezonului când exportul de cereale era cel mai activ constituia un pericol

¹⁰⁷ Commission Européenne du Danube, *Statistique de la navigation à l'embouchure du Danube pour l'année 1905*, État no. 2 (Répartition des bâtiments par catégories de tonnage).

¹⁰⁸ *Ibidem*, pentru anul 1909, État no. 2.

¹⁰⁹ G. D. Cioriceanu, *Les grands ports*, p. 50-51.

¹¹⁰ *La Commission Européenne du Danube et son œuvre de 1856 à 1931*, Paris, 1931, p. 149-150; Cf. și Șt. Stanciu, *op. cit.*, p. 151.

pentru navigație”¹¹¹. Tarifele rămâneau însă extrem de ridicate, ele fiind puțin favorabile porturilor interioare ale Dunării: vasele care încărcau sau descărcau produsele la Sulina plăteau mult mai puțin decât cele care ancorau în porturile din amonte (30 de centime față de 55 centime pe tona registru - vasele cu tonajul cuprins între 201 - 600 tone; 1,10 franci față de 1,70 franci pe tona registru - bastimentele cu un tonaj mai mare de 1500 de tone¹¹². La taxele plătite Comisiei Europene a Dunării se adăugau cele percepute de autoritățile locale în porturile românești (0,50 lei la sută asupra valorii mărfurilor manipulate, 0,20 pe tona de produse încărcate sau descărcate în porturi)¹¹³.

La începutul secolului al XX-lea, în anul 1901, vasele britanice au plătit casieriei C.E.D taxe în valoare de 1.191.004,21 franci, adică 46,02% din totalul celor 2.587.753,52 franci încasați de instituția internațională. În comparație, bastimentele sub pavilion austro-ungar au plătit 295.771,01 franci (11,42%), cele italiene 166.838,99 franci (6,44%), iar cele germane 51.779,61 (2,00%)¹¹⁴. În 1909, cu o contribuție de 791.480,92 franci, bastimentele britanice au acoperit 40,74% din totalul încasărilor Comisiei Europene a Dunării (1.942.813,30 franci), depășind cu mult taxele plătite de navele sub pavilionul Germaniei - 57.346,34 franci (2,95%), Austro-Ungariei - 165.535,8 (8,52%) sau Greciei - 405.232,88 franci (20,85%)¹¹⁵. În acest sens, orice reducere de tarif era extrem de bine primită de autoritățile de la Londra, intenția guvernului D.A. Studza de a se desființa carantina Sulina fiind primită, în iulie 1903, cu „mulțumirile guvernului Maiestății Sale și ale comerțului britanic”¹¹⁶.

Cea mai mare parte a bastimentelor britanice sosite la gurile Dunării erau destinate transportului de cereale. Multe soseau cu lest și, datorită tonajului însemnat și a taxelor ridicate impuse de Comisia Europeană a Dunării, își încărcau mărfurile direct la gura Sulina. În 1903, spre exemplu, 333 dintre vasele britanice (384 în total), cu un tonaj însumat de 670.256 tone, sosiseră la Dunăre fără încărcătură.

Statisticile instituției internaționale de la Galați înregistrează faptul că, dintre cele 384 nave britanice care au navigat pe sectorul în care C.E.D. își exercita jurisdicția, 214 bastimente (407.946 tone) și-au luat încărcătura în porturile interioare ale fluviului, în timp ce restul de 170 de bastimente au

¹¹¹ *La Commission Européenne du Danube et son œuvre*, p. 150-151.

¹¹² *Tarif des droits de navigation*, Galatz, 1912, p. 89.

¹¹³ Iulian Cârțână, Ilie Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, București, 1972, p. 102.

¹¹⁴ Commission Européenne du Danube, *Statistique de la navigation à l'embouchure du Danube pour l'année 1905*, État no. 3 (Taxes perçues par la Caisse de la Commission Européenne du Danube du Soulina).

¹¹⁵ *Ibidem*, pentru anul 1909, État no. 3.

¹¹⁶ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați (în continuare: D.J.A.N.G), Fond: *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul Angliei*, dosar 33, f. 41.

încărcat, total sau parțial, la Sulina. În același an, nici un vas britanic nu a plecat de la gurile Dunării cu lest¹¹⁷. În 1906, 376 vase britanice (866.940 tone) soseau la Dunăre cu lest, în timp ce doar 3 plecau fără încărcătură. Dintre cele 435 de nave care au încărcat în acel an produse în portul sau în rada Sulinei, 242 erau vase britanice¹¹⁸.

Nici modificarea tarifului, în 1908, și „încurajările” făcute armatorilor de a-și trimite bastimentele către Brăila și Galați, nu au sporit foarte mult numărul vaselor care să navigheze către marile porturi ale Dunării de Jos. În 1911, 334 de vase (66,43% din totalul vaselor britanice), cu un tonaj de 739.105 tone (62,48% din tonajul total al navelor britanice) au încărcat produsele în întregime în portul sau în rada Sulinei¹¹⁹. În anul următor, 1912, situația era similară, 160 dintre cele 247 vase britanice (64,78%) încărcaseră la Sulina, tonajul lor reprezentând 65,11% din tonajul total al bastimentelor britanice înregistrate în acel an la navigația maritimă. De altfel, puține bastimente sub pavilion britanic navigau dincolo de regiunea maritimă a fluviului, și mai puține depășind sectorul românesc al Dunării, traversând Porțile de Fier. În aprilie 1899, când guvernul ungar dispusese sporirea taxelor de trecere în sectorul în care efectuase lucrări tehnice, la Cazane, un raport trimis la Foreign Office informa ca „valoarea mărfurilor britanice transportate în acea regiune era atât de redusă” încât taxele Guvernului de la Budapesta nu puteau avea „nici un efect dăunător apreciabil” asupra comerțului britanic. Constatarea, valabilă și pentru „exporturile din sudul Germaniei și Austro-Ungaria în aval, pe Dunăre”, este la fel de adevărată pentru anii următori¹²⁰.

În aceste condiții, cum aminteam și mai sus, importanța Brăilei și a Galaților, porturile care în secolul al XIX-lea au stat la baza renașterii comerciale a românilor, scădea continuu, în pofida unor încercări disperate ale autorităților locale de a salva situația. Construirea de cheiuri, de bazine, depozite de cereale și antrepozite de mărfuri, achiziționarea de elevatoare mobile sau plutitoare, dotarea cu macarale performante și cu cabestane hidraulice erau însă măsuri insuficiente pentru a remedia declinul porturilor dunărene.

Comentarii precum cel inserat în cotidianul „Acțiunea”, în martie 1903 - „Galații decad din zi în zi; comerțul portului e aproape nul” - sunt relevante pentru a reflecta îngrijorarea cercurilor comerciale de la Dunărea de Jos¹²¹.

¹¹⁷ Commission Européenne du Danube, *Statistique de la navigation à l'embouchure du Danube pour l'année 1903*, État no. 1B, 2 și 2A. (Bâtiments entrés dans le Danube et sortis du Danube sur lest, Chargements effectués à l'embouchure de Soulina).

¹¹⁸ *Ibidem*, pe anul 1906, État no. 1B și 2.

¹¹⁹ *Ibidem*, pe anul 1911, État no. 2.

¹²⁰ D.J.A.N.G., Fond: *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul Angliei*, dosar 31, f. 77.

¹²¹ apud Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați*, vol. II, Galați, 1995, p. 173.

Cea mai mare parte a comerțului pe Dunăre se făcea, remarca în 1911 G. Demorgny, secretarul general al Comisiei Europene a Dunării, cu ajutorul șlepurilor, adică al șalandelor remorcate. Sistemul șalandelor automobile nu era practicabil, costurile depășindu-le cu mult pe cele achitate remorcherelor, datorită distanțelor care se cereau parcurse și a personalului de întreținere, prea numeros și prea costisitor¹²². Profiturile industriei transporturilor pe Dunăre, variabile și în funcție de recolte, erau rar mai mici de 8% și atingeau și dividende de 40%. Pentru același contemporan, comerțul dunărean era important pe două coordonate: „exportul cerealelor Serbiei, României, Bulgariei, Rusiei și Austriei cu destinația Rotterdam sau porturile Angliei, cu transbordări la Brăila și Sulina, și exportul lemnului”, pe de o parte, „importul cărbunilor și al materialelor din fier pentru poduri și pentru căilor ferate [...] din Belgia, Anglia și Franța”, pe de alta¹²³.

Într-adevăr, cea mai mare parte a navigației în apele românești era reprezentată de transportul cerealelor. 70,91% în 1905 și 77,03% în 1906 din încărcătura navelor (2.825.394 tone în 1905 și 4.309.559 tone în 1906, dintr-un total de 3.984.450 tone și, respectiv, 5.594.397 tone) care au navigat în porturile românești a constat din cereale. Peste 50% din acest comerț cu cereale (54,73% în 1905 și 56,67% în 1906) era reprezentat de navigația fluvială, adică de transportul cerealelor din porturile interioare fluviului către porturile Dunării maritime, de unde grânele românești luau drumul exportului¹²⁴. În 1901, statisticile Comisiei Europene a Dunării înregistrează 1.387 de șleपुरi ajunse la Sulina. În 1905, 1.785 de șleपुरi au descărcat cereale la gurile Dunării, numărul acestora sporind la 2.182 în anul următor¹²⁵. Ponderea bastimentelor britanice în acest cabotaj de dimensiuni impresionante a fost una scăzută, datorită eforturilor riveranilor Dunării de Jos, a României în special, de a-și păstra „micul tranzit”. În 1911, spre exemplu, doar 9 dintre cele 623 șalande de pe Dunărea românească aparținând particularilor erau în proprietatea unor armatori britanici¹²⁶.

Din porturile interioare ale Dunării (Bechet, Calafat, Călărași, Cernavodă, Corabia, Giurgiu, Hârșova, Oltenița, Turnu Severin, Zimnicea, dar și de la Fălciu și Drânceni, pe Prut), se încărcau mari cantități de cereale, trimise către porturile Dunării maritime, de unde luau drumul exportului. În 1907, dintr-un total de 809.745 tone grâu încărcate în porturile menționate

¹²² G. Demorgny, *La Question de Danube. Histoire politique du Bassin du Danube*, Paris, 1911, p. 135-136.

¹²³ *Ibidem*, p. 135.

¹²⁴ *Comerțul exterior al României*, pe anul 1906, p. 561.

¹²⁵ C. I. Băicoianu, *Le Danube*, p. 118.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 166, nota 1.; Navigația Fluvială Română deținea, în 1914, 107 șleपुरi, Societatea Ungară de Navigație pe Dunăre - 298, Societatea Austriacă - 835, Societatea Rusă - 150, particularii - 622 (cf. și idem, *Spre cucerirea navigației dunărene*, în: *Studii economice, politice și sociale (1898-1940)*, București, 1941, p. 434).

mai sus, 606.096 tone (74,85%) ajungeau pe șlepuri la Sulina, 185.373 tone (22,89%) la Brăila și doar 18.276 tone (2,26%) la Galați. În cazul porumbului, din cele 296.331 tone trimise la export din porturile interioare, 183.493 tone ajungeau pe șlepuri până la Sulina (61,92%), 109.900 tone (37,09%) până la Brăila și 2.938 tone (0,99%) până la Galați. Orzul era transportat până la Sulina în cantitate de 41.692 tone (57,07%), la Brăila 25.713 tone (35,19%) și Galați 5.652 tone (7,74%), iar secara ajungea la Sulina în cantitate de 47.953 tone (70,22%), până la Galați în greutate de 14.408 tone (21,10%) și până la Brăila de 5.925 tone (8,68%). Nu în ultimul rând, ovăzul ajungea pe șlepuri la Sulina în proporție de 52,58% (26.694 tone), până la Brăila de 46,54% (23.731 tone) și până la Galați de 0,67% (342 tone)¹²⁷.

În același an, 1906, în porturile Dunării de Jos și mai cu seamă la Sulina au sosit, din statele riverane Dunării, alte importante cantități de cereale: grâu - 208.998 tone, secară - 118.240 tone, porumb - 133.164 tone, porumb - 133.164 tone, orz și malț - 129.212 tone, ovăz - 5.155 tone¹²⁸. Aceste mărfuri nu erau incluse în cifrele comerțului de tranzit prin România care, în 1906, totalizau doar 86.538 tone. În acest context, trebuie menționate și tot mai importante cantități de mărfuri care tranzitau România, dinspre țările Europei Centrale către Marea Britanie sau invers. Dacă în 1901 doar 10 tone de mărfuri (0,006% din totalul cantităților tranzitate) treceau prin România îndreptându-se către porturile britanice, în anii următori, până în 1906, ponderea acestora crește considerabil: 72.638 tone de mărfuri (31,26% din totalul tranzitului prin România), în 1903, sau 54.111 tone (20,92%), în 1904. După 1907 cantitățile sunt tot mai neînsemnate, în anii 1912, 1913, 1914, statisticile indicând un neverosimil 0 la comerțul de tranzit către Marea Britanie. La fel de scăzute sunt cantitățile care tranzitau România îndreptându-se, dinspre Marea Britanie, către statele din sud-estul Europei. Anul 1907, cu o cantitate de 24.274 tone produse britanice tranzitând România, pare a fi singura excepție.

O importantă parte a mărfurilor românești sau străine lua drumul Marii Britanii. Statisticile Comisiei Europene a Dunării înregistrează în întreaga perioadă cantități semnificative de cereale îndreptându-se către porturile britanice, mult mai mari decât cele din statisticile românești, fapt în care trebuie să vedem păstrarea rolului sectorului maritim al Dunării de placă turnantă a comerțului cu cerealele recoltate în regiunea sud-est europeană. În anul 1903, primul în care s-a inventariat și destinația produselor exportate de la Gurile Dunării, cantitățile înregistrate ca îndreptându-se către Marea Britanie erau: 91.234 tone grâu, 3.655 tone secară, 62.270 tone porumb, 78.053 tone orz, 100.589 tone ovăz, 4.886 tone fasole. Exporturile în celălalt

¹²⁷ *Comerțul exterior al României*, pe anul 1906, p. 578-579.

¹²⁸ *Ibidem*, p. 580.

moment cronologic liminal, anul 1914, sunt puternic influențate de izbucnirea primului război mondial, fapt care a condus evident la diminuarea cantităților înregistrate: 11.760 tone grâu, 173.882 tone porumb, 21.190 tone orz, 3.226 tone ovăz, 166 tone fasole (vezi Tabelul 4 la sfârșitul acestui studiu). Nu la fel de facilă poate fi realizată o detaliere a importurilor prin gura Sulina, Comisia Europeană a Dunării neinventariind decât produsele pe care le utiliza în activitățile sale, produse care de cele mai multe ori erau scutite de plata taxelor de import. După G. Demorgny, în 1910 cele mai importante produse britanice intrate în România pe sectorul maritim al Dunării erau următoarele: „antracit englez” - 5.325 tone, „cărbuni englezi” - 189.590 tone, „cocs” - 11.593 tone¹²⁹.

Schimburile comerciale româno-britanice au cunoscut în primii ani ai secolului al XX-lea o semnificativă diversificare. Fără a mai avea ponderea atinsă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, legăturile dintre cercurile economice britanice și cele românești au reprezentat un important domeniu relativ la istoria relațiilor dintre cele două țări. În cadrul acestor schimburi, marile porturi de la Dunărea Maritimă au continuat să aibă o contribuție deosebită la realizarea venitului național al României, în pofida unor dificultăți tot mai vădite datorate, printre altele, taxelor arbitrar fixate de un organism internațional devenind tot mai mult o instituție inutilă, anacronică și dăunătoare intereselor legitime ale României.

Piața britanică găsea încă în produsele solului și subsolului românesc mărfuri competitive valoric și calitativ, la fel de mult cum și industria României, aflată într-o fază de consolidare, beneficia din plin de diverse materii prime sau utilaje performante achiziționate din Marea Britanie. Supremația flotei comerciale britanice reprezintă, și în intervalul 1901-1914, o realitate incontestabilă, bastimentele sub pavilion britanic, vase moderne, de mare deplasament, transportând o mare parte dintre cerealele românești nu doar către porturile engleze, ci și către alte destinații. Neinfluențate de conflicte, rivalități sau disensiuni de natură politică existente între autoritățile de la București și Londra, schimburile comerciale româno-britanice au evoluat sinuos, în principal ca urmare a situației tensionate existente în regiunea balcano-pontică în ajunul primului război mondial. Buna desfășurare a relațiilor economice între România și Marea Britanie prefigura însă colaborarea din timpul conflictului mondial, ca și noua perioadă de înflorire din perioada interbelică.

¹²⁹ G. Demorgny, *op. cit.*, p. 135.

***ROMANIAN-BRITISH EXCHANGES
AT THE LOWER DANUBE IN THE FRAMEWORK
OF ROMANIA'S FOREIGN TRADE (1901-1914)***

- Abstract -

Based on statistical sources published by the Romanian authorities and by the European Commission of the Danube, the paper focuses upon presenting the evolution of the Romanian-British Foreign Trade and navigation in the first years of the twentieth century. Assessing the quantum of mutual exchanges both from a diachronic, historical perspective, and from a comparative, synchronic presentation (with details regarding the total amount of Romania's exportations and importations), the author aims at underlying the conditions which influenced the continuous reduction of British interest for the Lower Danube region, where the importance of the ports Brăila and Galatz slowly, but irreversibly, diminished.

Tabelul 1
Comerțul exterior al României între anii 1901-1914¹³⁰

An	Cantități (în tone)		Valori (în lei)		
	Import	Export	Import	Export	Balanța comercială
1901	484368	2984859	292435760	353830877	61395117
1902	462333	3318260	283344549	374819219	91474670
1903	470075	3238186	269923710	355630307	85706597
1904	525294	2269108	311371613	261872339	-49499274
1905	731039	3463945	337537985	457101394	119563409
1906	734352	4213331	422114125	491360178	69246053
1907	934792	4199963	430509115	554018631	123509516
1908	871190	2822725	414058179	379430871	-34627308
1909	716020	3297254	368300099	465056619	96756520
1910	771516	4488628	409715576	616504872	206789296
1911	986300	5390280	569745027	691720408	121975381
1912	1213957	4326735	637905560	642103783	4198223
1913	1374116	4569076	590012640	670705335	80692695
1914	1145298	3127449	504240522	451890823	-52349699
Total	11420650	51709799	5841214460	6766045656	924831196

Tabelul 2
**Ponderea comerțului cu Marea Britanie în totalul
 comerțului exterior al României.**
Rezumat. 1901 – 1914¹³¹

An	Cantități				Valori				
	Import		Export		Import		Export		Balanța
	Tone	%	Tone	%	Lei	%	Lei	%	Lei
1901	130183	26.88	260666	8.73	56426088	19.30	24438560	6.91	-31987528
1902	139067	30.08	415868	12.53	55440160	19.57	41380561	11.04	-14059599
1903	138286	29.42	316336	9.77	43105304	15.97	31302020	8.80	-11803284
1904	156955	29.88	241921	10.66	45064101	14.47	25619454	9.78	-19444647
1905	157320	21.52	250086	7.22	50836884	15.06	31487897	6.89	-19348987
1906	168489	22.94	498211	11.82	62680716	14.85	52552810	10.70	-10127906
1907	337784	36.13	685670	16.33	69880640	16.23	86386559	15.59	16505919
1908	290214	33.31	332425	11.78	66770416	16.13	40379521	10.64	-26390895
1909	223848	31.26	285448	8.66	57775825	15.69	34658206	7.45	-23117619
1910	223409	28.96	326117	7.27	56775806	13.86	33505063	5.43	-23270743
1911	283928	28.79	544160	10.10	85594696	15.02	55980190	8.09	-29614506
1912	250544	20.64	408269	9.44	88000450	13.80	43040824	6.70	-44959626
1913	266790	19.42	393313	8.61	55737728	9.45	44840336	6.69	-10897392
1914	256159	22.37	289445	9.26	55794336	11.07	35838399	7.93	-19955937
Total	3022976	26.47	5247935	10.15	849883150	14.55	581410400	8.59	-268472750

¹³⁰ Anuarul statistic al României pe anii 1914-1915, București, 1916, p. 168.

¹³¹ După datele din Tabelele 7, 8, 9 și 10.

Tabelul 3
Ponderea navigației britanice prin gura Sulina
după statisticile Comisiei Europene a Dunării
Rezumat 1901-1914¹³²

An	Vase britanice			Total vase pe Dunăre			%	
	Nr.	Tonaj	Tonaj mediu	Nr.	Tonaj	Tonaj mediu	Nr.	Tonaj
1901	461	804304	1744.7	1411	1830002	1297.0	32.67	43.95
1902	580	1109328	1912.6	1579	2303080	1458.5	36.73	48.17
1903	384	759605	1978.1	1414	2042994	1444.8	27.16	37.18
1904	248	498477	2010.0	1009	1477054	1463.9	24.58	33.75
1905	325	704766	2168.5	1109	1756243	1583.6	29.31	40.13
1906	437	982611	2248.5	1349	2275812	1687.0	32.39	43.18
1907	451	1014869	2250.3	1258	2205061	1752.8	35.85	46.02
1908	295	647863	2196.1	1010	1607627	1591.7	29.21	40.30
1909	246	548235	2228.6	929	1474933	1587.7	26.48	37.17
1910	461	1039493	2254.9	1307	2274493	1740.2	35.27	45.70
1911	535	1182867	2211.0	1532	2710680	1769.1	34.92	43.64
1912	247	548217	2219.5	1008	1788156	1774.0	24.50	30.66
1913	278	669589	2408.6	936	1742907	1862.1	29.70	38.42
1914	187	461810	2469.6	721	1364320	1892.3	25.94	33.85
Total	5135	10972034	2136.7	16572	26856263	1620.4	30.99	40.86

Tabelul 4
Cerealele exportate prin gura Sulina către Marea Britanie. 1903 – 1914.
Cantități (în tone)¹³³

An	Grâu	Secară	Porumb	Orz	Ovăz	Total
1903	91234	3655	62270	78053	100589	335801
1904	24229	6	52692	59143	46296	182366
1905	30206	4690	328	270883	2002	308109
1906	98374	0	88264	77329	14114	278081
1907	56998	0	77172	28212	2884	165266
1908	56998	0	77172	28212	2884	165266
1909	23969	0	41880	66841	30728	163418
1910	35027	610	53511	43598	6055	138801
1911	45310	7806	71802	103936	32385	261239
1912	25202	4900	33549	58192	412	122255
1913	25202	4900	33549	58192	412	122255
1914	11760	0	173882	21910	3226	210778
Total	524509	26567	766071	894501	241987	2453635

¹³² Realizat după Tabelul 15..

¹³³ Commission Européenne du Danube, *Statistique de la navigation à l'embouchure du Danube pour l'année 1903*, État no. 10A, *Ibidem*, pentru anii 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913 și 1914.

Tabelul 5
Ponderea porturilor de la Dunărea de Jos în importurile României
în perioada 1901-1914. Cantități (în tone)¹³⁴

An	Brăila	Galați	Sulina	Tulcea	Dunărea maritimă		Constanța		Alte vâmi	Total
					Total	%	Total	%		
1901	76615	104983	157	3565	185318	38.26	110434	22.80	188614	484368
1902	102608	108318	2551	4180	217657	47.08	55844	12.08	188832	462333
1903	88317	107353	735	6622	203027	43.19	56263	11.97	210785	470075
1904	119465	114448	64	3117	237094	45.14	65597	12.49	222603	525294
1905	125191	116994	101	2289	244575	33.46	165668	22.66	320796	731039
1906	114022	109198	19042	2604	244866	33.34	96508	13.14	392978	734352
1907	155365	164780	19608	2789	342542	36.64	228850	24.48	363400	934792
1908	180259	145847	48972	2405	377483	43.33	151988	17.45	341719	871190
1909	161984	134032	35065	1771	332852	46.49	89832	12.55	293336	716020
1910	156039	155783	40758	2613	355193	46.04	116254	15.07	300069	771516
1911	200118	188528	45860	5074	439580	44.57	110418	11.20	436302	986300
1912	176770	203159	63560	4962	448451	36.94	162649	13.40	602857	1213957
1913	192245	174820	54097	3255	424417	30.89	218950	15.93	730749	1374116
1914	205283	141955	42809	2088	392135	34.24	157740	13.77	595423	1145298
Total	2054281	1970198	373379	47334	4445192	38.92	1786995	15.65	5188463	11420650

Tabelul 6
Ponderea porturilor de la Dunărea de Jos în exporturile României
în perioada 1901-1914. Cantități (în tone)¹³⁵

An	Brăila	Galați	Sulina	Tulcea	Dunărea maritimă		Constanța		Altele	Total
					Total	%	Total	%		
1901	928012	364182	632	51913	1344739	45.05	214901	7.20	2769951	2984859
1902	916096	458979	5338	48706	1429119	43.07	372081	11.21	2946128	3318220
1903	1025036	528347	6603	55629	1615615	49.89	401095	12.39	2837032	3238139
1904	394450	304858	11653	19506	730467	32.19	286018	12.61	1983035	2269066
1905	802466	499869	4656	34514	1341505	38.73	520090	15.01	2943802	3463907
1906	1047716	521742	425	65185	1635068	38.81	731641	17.36	3481673	4213331
1907	909721	517213	2245	48515	1477694	35.18	840656	20.02	3359287	4199963
1908	490855	341401	5984	20884	859124	30.44	619710	21.95	2202993	2822725
1909	730048	370474	2704	23173	1126399	34.16	694895	21.07	2602338	3297254
1910	1080529	446597	4145	49642	1580913	35.22	955685	21.29	3532922	4488628
1911	1167698	637299	198	69047	1874242	34.77	1211978	22.48	4178280	5390280
1912	618872	306173	326	48533	973904	22.51	1273084	29.42	3053622	4326735
1913	669317	342478	2344	48609	1062748	23.26	1323445	28.97	3245602	4569076
1914	304257	179982	529	22436	507204	16.22	785364	25.11	2342060	3127449
Total	11085073	5819594	47782	606292	17558741	33.96	10230643	19.78	41478723	51709632

¹³⁴ Comerțul exterior al României, pe anul 1909, p. 12-13; *Ibidem*, pe anii 1914-1915, p. 12-13.

¹³⁵ *Ibidem*, pe anul 1909, p. 14-15; *Ibidem*, pe anii 1914-1915, p. 14-15.

Tabelul 7
Repartiția importurilor României după țările de proveniență a produselor. 1901 – 1914. Valori (în lei)¹³⁶

An	Anglia	Austro-Ungaria	Belgia	Franța	Germania	Grecia	Italia
1901	56426088	71407300	5097280	18800693	84320178	3775573	21831705
1902	55440160	69675716	5147899	17006951	80183705	3732986	19838649
1903	43105304	74381624	5673337	16293772	78446863	2981536	14193364
1904	45064101	92945721	7180646	17809755	91784928	2837529	16203946
1905	50836884	96097684	7497644	16748268	91472938	1653997	14524165
1906	62680716	119387580	10732274	19413118	142264272	944788	18212206
1907	69880640	105272097	14096162	20374514	147532629	612622	20548688
1908	66770416	94967719	12921976	23288168	140810359	1469426	21540122
1909	57775825	85786333	11619580	23677076	124636629	1364776	17676649
1910	56775806	97980077	13983055	25627410	138237277	1737490	21744144
1911	85594696	137040415	28113768	35361902	183797449	1932004	28591518
1912	88000450	138874383	20150349	39062688	240435129	2072775	37074780
1913	55737728	138192076	16492788	34135788	237819146	2742780	21886525
1914	55794336	132754950	10563511	27672165	183000446	1657278	25533331
Total	849883150	1454913675	169270269	335272268	1964741948	29515560	299399792

An	Olanda	Rusia	Turcia	Alte	Total
1901	4640615	6319663	10994897	8821768	292435760
1902	6199417	6421640	9234426	10463000	283344549
1903	3845244	8651910	10889425	11461331	269923710
1904	5651247	8139423	9218600	14535717	311371613
1905	5120591	8936689	12880880	31768245	337537985
1906	3597035	10336490	15847766	18697880	422114125
1907	5324207	9439308	18593264	18834984	430509115
1908	5650082	12736898	14291365	19611948	414058179
1909	5360216	10780158	11607149	18015708	368300099
1910	5818427	11771107	13851123	22189660	409715576
1911	4806253	13541937	13583204	37381881	569745027
1912	5505621	16535823	14827092	35366470	637905560
1913	5149316	12904665	15255999	49695829	590012640
1914	3285941	11148397	13427607	39402560	504240522
Total	69954212	147664108	184502797	336246981	5841214460

¹³⁶ *Ibidem*, pe anul 1909, p. 6-7; *Ibidem*, pe anii 1914 – 1915, p. 6-7.

Tabelul 8
Repartiția importurilor României după țările de proveniență a
produselor. 1901 - 1914. Cantități (în tone)¹³⁷

An	Anglia	Austro- Ungaria	Belgia	Franța	Germania	Grecia	Italia
1901	130183	100896	10523	8055	69584	34438	13878
1902	139067	103193	10407	8560	76436	4888	14045
1903	138286	104553	13041	8646	66457	4749	13522
1904	156955	125165	15918	10435	78293	5057	13936
1905	157320	214074	16020	11030	86216	8865	11910
1906	168489	239834	21056	11902	114189	1342	18743
1907	337784	183250	33393	12607	135748	1480	29782
1908	290214	142456	30090	12612	153225	17809	17041
1909	223848	145023	24606	13132	136543	2319	22075
1910	223409	165018	26870	13004	156389	3517	21721
1911	283928	250128	48217	17974	187243	5201	22012
1912	250544	319064	38941	18343	331901	11926	22920
1913	266790	456908	31421	17836	366995	6210	28632
1914	256159	431789	21532	14597	246452	3416	23984
Total	3022976	2981351	342035	178733	2205671	111217	274201

An	Olanda	Rusia	Turcia	Alte	Total
1901	43538	12533	41322	19418	484368
1902	35380	20619	31142	18596	462333
1903	11947	26727	51207	30940	470075
1904	11675	28065	36333	43462	525294
1905	9489	27214	55732	133169	731039
1906	7772	35831	74292	40902	734352
1907	12416	34135	93555	60642	934792
1908	14128	41068	70931	81616	871190
1909	20295	33192	56420	38567	716020
1910	28426	28094	57224	47844	771516
1911	12775	33265	50598	74959	986300
1912	21048	58785	61010	79475	1213957
1913	33863	32127	50561	82773	1374116
1914	3568	24911	39519	79371	1145298
Total	266320	436566	769846	831734	11420650

¹³⁷ *Ibidem*, pe anul 1909, p. 4-5; *Ibidem*, pe anii 1914-1915, p. 4-5.

Tabelul 9
Repartiția exporturilor României după țările de destinație
a produselor. 1901 - 1914. Valori (în lei)¹³⁸

An	Anglia	Austro- Ungaria	Belgia	Franța	Germania	Grecia	Italia
1901	24438560	49135251	174539239	9847918	39467609	1525873	18024654
1902	41380561	44122840	204324139	11400936	19751740	1349184	20166559
1903	31302020	49191662	171039249	10311391	14588002	1138772	27025238
1904	25619454	52763946	70499311	8658560	19605268	1456565	21615339
1905	31487897	41055251	146864371	18551403	34674587	2411173	47192844
1906	52552810	31878216	152495437	28174758	23779541	1056511	91273851
1907	86386559	32730331	134060790	32423813	56078360	497706	44366079
1908	40379521	25989703	105770889	27789383	24566838	631334	34378705
1909	34658206	115030019	121296787	27502203	26603808	666015	33998007
1910	33505063	37284189	226241646	46874515	24281193	895533	68671677
1911	55980190	62873702	263467703	48878667	33008259	807506	49592099
1912	43040824	94749699	152999085	49947895	42536432	635789	121066061
1913	44840336	95858235	182027916	63525879	52407563	5676891	71307688
1914	35838399	134579323	63348250	26906648	47195030	6871159	32570967
Total	581410400	867242367	2168974812	410793969	458544230	25620011	681249768

An	Olanda	Rusia	Turcia	Alte	Total
1901	11728791	6284021	11526220	7312741	353830877
1902	13356097	5586413	7387617	5993133	374819219
1903	28864521	6194525	9453800	6521127	355630307
1904	34818379	6035985	6318194	14481338	261872339
1905	83400340	3866832	14108732	33487964	457101394
1906	54840444	2722742	27974873	24610995	491360178
1907	91728582	5703378	30921877	39121156	554018631
1908	60019960	7891147	19348012	32665379	379430871
1909	49491209	4128992	21473690	30207683	465056619
1910	99110792	6261849	18600171	54778244	616504872
1911	76907145	6971017	21030477	72203643	691720408
1912	52179659	6225731	25868805	52853803	642103783
1913	45024405	3650827	36852640	69532955	670705335
1914	29608713	3256243	19570017	52146074	451890823
Total	731079037	74779702	270435125	495916235	6766045656

¹³⁸ *Ibidem*, pe anul 1909, p. 10-11; *Ibidem*, pe anii 1914-1915, p. 10-11.

Tabelul 10
Repartiția exporturilor României după țările de destinație a produselor.
1901-1914. Cantități (în tone)¹³⁹

An	Anglia	Austro-Ungaria	Belgia	Franța	Germania	Grecia	Italia
1901	260666	417432	1638007	69445	136485	10204	174572
1902	415868	394815	1797849	90986	136749	10223	190438
1903	316336	466504	1516895	97987	102101	11063	261808
1904	241921	472444	535471	94700	139734	14938	187686
1905	250086	319270	1015215	202163	234355	24188	350053
1906	498211	326183	1197641	263444	195009	9072	759865
1907	685670	311413	859679	301091	407918	5281	311568
1908	332425	288518	631616	224719	156491	6029	231980
1909	285448	733129	760487	224216	160219	7119	269404
1910	326117	376946	1448865	344461	158902	10277	474460
1911	544160	582091	1832133	351870	237883	7803	376989
1912	408269	749483	882444	349794	239048	3702	725914
1913	393313	776817	1162123	360255	279930	28856	485704
1914	289445	896240	442814	170508	276492	35462	254320
Total	5247935	7111285	15721239	3145639	2861316	184217	5054761

An	Olanda	Rusia	Turcia	Alte	Total
1901	114801	48665	44446	70136	298489
1902	130921	38111	43553	68747	3318260
1903	268383	43667	63322	90120	3238186
1904	316061	63456	49807	152890	2269108
1905	622827	56032	105221	284535	3463945
1906	484994	23221	207824	247867	4213331
1907	659484	43338	205134	409387	4199963
1908	415904	47015	147900	340128	2822725
1909	357624	25734	156303	317571	3297254
1910	700089	20357	127070	501084	4488628
1911	583634	36213	148799	688705	5390280
1912	338686	32377	155569	441449	4326735
1913	311542	34035	204626	531875	4569076
1914	214454	25321	104285	418108	3127449
Total	5519404	537542	1763859	4562602	51709799

¹³⁹ *Ibidem*, pe anul 1909, p. 8-9; *Ibidem*, pe anii 1914-1915, p. 8-9.

Tabelul 11
Structura exporturilor României în Marea Britanie. 1901 – 1914.
Valori (în mii lei)¹⁴⁰

Tipul produselor	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Animale vii, produse animale alimentare și nealimentare	0	0	0	0	0	0	0	0
Cereale și derivate	20800	35800	24700	22300	29300	46900	82800	32300
Legume, fructe, flori etc.	800	300	200	300	400	600	400	300
Lemn și obiecte din lemn	700	1400	1700	200	100	100	100	200
Petrol și derivați	2100	1100	1000	1600	500	4900	2800	7500
Alte mărfuri	0	2800	3700	1200	1200	100	300	100
Total	24400	41400	31300	25600	31500	52600	86400	40400

Tipul produselor	1909	1910	1911	1912	1913	1914	Total
Animale vii, produse animale alimentare și nealimentare	3500	0	0	200	0	0	3700
Cereale și derivate	18700	26400	45000	29200	19800	27000	461000
Legume, fructe, flori etc.	1100	300	900	800	900	900	8200
Lemn și obiecte din lemn	100	0	600	0	0	0	5200
Petrol și derivați	2400	6600	9000	12300	23900	7900	83600
Alte mărfuri	8900	200	500	600	200	100	19900
Total	34700	33500	56000	43100	44800	35900	581600

¹⁴⁰ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, p. 406 (Tabelul nr. 21); a se vedea și M. Iosa, *Comerțul exterior al României (II)*, p. 305

Tabelul 12
Structura importurilor României din Marea Britanie. 1901 – 1914.
Valori (în mii lei)¹⁴¹

Tipul produselor	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Animale vii, produse animale alimentare și non alimentare	600	600	500	700	900	1100	200	600
Piei, obiecte de piei	400	600	300	300	500	700	800	800
Coloniale, fructe, uleiuri vegetale, zahăr	800	300	200	300	400	400	600	300
Lână, păruri, produse din aceste materii	0	0	0	0	0	7300	6900	7200
Mătase și obiecte derivate	40800	41000	28900	28400	32200	400	400	500
Textile vegetale și produse derivate	0	0	0	0	0	28600	27000	27100
Confecții	0	0	0	0	0	2600	2900	2900
Lemn și produse din lemn	0	0	0	0	0	300	300	800
Metale și produse din metale	6400	7200	7400	8300	10700	0	0	0
Cărbuni	2500	2800	3000	3500	3400	11700	20800	19600
Mașini	0	0	0	0	0	7400	6500	4300
Vehicule	0	0	0	0	0	1000	1000	100
Produse chimice și medicamente	3100	1800	1500	1800	1700	1100	1000	1200
Alte mărfuri	1800	1100	1300	1800	1100	100	1500	1400
Total	56400	55400	43100	45100	50900	62700	69900	66800

Tipul produselor	1909	1910	1911	1912	1913	1914	Total
Animale vii, produse animale alimentare și non alimentare	700	1000	1700	1000	900	600	11100
Piei, obiecte de piei	600	800	1200	1400	1300	1200	10900
Coloniale, fructe, uleiuri vegetale, zahăr	400	400	700	500	400	300	6000
Lână, păruri, produse din aceste materii	5800	5400	8200	4800	4300	4000	53900
Mătase și obiecte derivate	700	1100	2000	1600	700	600	179300
Textile vegetale și produse derivate	24600	20800	31800	33300	18600	19300	231100
Confecții	2200	2800	3300	4600	2100	2900	26300
Lemn și produse din lemn	600	500	1000	700	400	300	4900
Metale și produse din metale	0	0	0	0	0	0	40000
Cărbuni	16700	17100	24700	25800	19100	20200	190900
Mașini	2700	3800	5900	5600	3100	2600	41900
Vehicule	100	100	700	1300	800	400	5500
Produse chimice și medicamente	1300	1300	2000	900	2500	2100	23300
Alte mărfuri	1400	1700	2400	6500	1500	1300	24900
Total	57800	56800	85600	88000	55700	55800	850000

¹⁴¹ G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, p. 406 (Tabelul nr. 21).

Tabelul 13
Importurile Angliei din România. 1901-1914.
Valori (în mii lei) după statisticile oficiale engleze¹⁴²

Tipul produsului	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Grâu	4300	19100	26700	12900	19000	21600	22700	14400
Orz	23300	32200	22200	18800	15700	19900	13000	12400
Ovăz	4500	11900	15200	10800	500	2900	2700	1000
Porumb	63000	116300	28200	25800	0	10700	61100	24100
Derivate din cereale	1200	1100	1200	1200	500	5700	2800	10200
Total cereale	96300	190600	93500	69500	35700	60200	105300	62100
Lemn și obiecte din lemn	600	3200	7300	4100	3300	4400	1900	1100
Grâne oleaginoase	0	700	800	0	0	500	400	200
Petrol și derivați	1200	1700	3400	4400	1700	5800	5800	10200
Alte mărfuri	0	0	0	275	2000	50	300	1000
Total	100900	195200	105000	78000	42700	70900	110400	74600

Tipul produsului	1909	1910	1911	1912	1913	1914	Total
Grâu	6300	9500	20000	7600	400	3400	187900
Orz	17800	19900	32800	16200	11600	6600	262400
Ovăz	5800	2100	9200	12000	4400	2400	85400
Porumb	28400	37900	88400	27900	7300	53000	572100
Derivate din cereale	6100	3400	1500	1300	1000	1000	38200
Total cereale	64400	72800	151900	77000	24700	66400	1170400
Lemn și obiecte din lemn	1300	900	400	600	0	500	29600
Grâne oleaginoase	400	100	0	0	0	0	3100
Petrol și derivați	6000	7400	10600	16100	24200	12100	110600
Alte mărfuri	1600	1600	3800	1100	2600	1800	16125
Total	72100	82800	166700	82100	51500	80800	1313700

¹⁴² *Ibidem*, p. 408 (Tabelul nr. 21b).

Tabelul 14
Exporturile Angliei în România. 1901-1914.
Valori (în mii lei) după statisticile oficiale engleze¹⁴³

Tipul produsului	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
Lână și obiecte din lână	1100	1800	1400	2500	1400	2300	2000	2600
Matase, textile, confecții	15600	17000	9600	13500	17400	23000	27700	24200
Metale și lucrări în metal	3300	5100	4600	4300	3800	5800	7600	10100
Cărbuni	2500	2300	2000	2000	2500	8200	4800	4000
Mașini	900	1100	1300	1800	2900	2500	2500	2200
Alte mărfuri	0	0	0	0	0	0	0	0
Total	23400	27300	18900	24100	28000	41800	44600	43100

Tipul produsului	1909	1910	1911	1912	1913	1914	Total
Lână și obiecte din lână	2000	2400	4100	4300	2000	2200	32100
Matase, textile, confecții	22400	21600	31500	31600	19000	20000	294100
Metale și lucrări în metal	7800	880	12000	17700	8100	10100	101180
Cărbuni	4000	3900	4500	3900	6100	4900	55600
Mașini	2500	3100	5000	5900	2700	2000	36400
Alte mărfuri	0	0	0	0	0	0	0
Total	38700	31880	57100	63400	37900	39200	519380

¹⁴³ *Ibidem.*

Tabelul 16
Navigația maritimă la Dunărea de Jos în perioada 1901 – 1914¹⁴⁴

Pavilion	An	1901		1902		1903		1904		1905	
		Tip vas	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.
Anglia	cu pânze	0	0	0	0	0	0	0	0	1	474
	cu aburi	461	804304	580	1109328	384	759605	248	498477	325	704766
Austro-Ungaria	cu pânze	0	0	1	765	0	0	0	0	0	0
	cu aburi	130	218687	143	269296	144	282271	109	194553	121	244342
Belgia	cu aburi	9	14311	11	17503	13	21153	10	15919	9	14375
Franța	cu pânze	0	0	1	572	1	572	2	831	1	533
	cu aburi	18	28316	16	25356	19	29459	14	21364	28	41563
Germania	cu aburi	21	29579	33	42500	44	53288	29	38770	23	34950
Grecia	cu pânze	39	11754	39	13892	30	11042	23	7890	17	7824
	cu aburi	194	313211	280	457316	327	550885	239	396626	247	396384
Italia	cu pânze	0	0	2	875	0	0	0	0	0	0
	cu aburi	98	149549	104	156302	84	132478	79	139195	76	122977
Olanda	cu aburi	14	21484	17	29931	10	18990	20	35055	29	49824
România	cu pânze	3	402	4	599	3	712	0	0	0	0
	cu aburi	29	42958	23	33329	22	34919	26	43779	25	40513
Rusia	cu pânze	6	1104	3	874	2	181	4	872	1	6
	cu aburi	138	78252	102	49450	114	54755	43	35812	28	20836
Turcia	cu pânze	168	39921	142	31231	143	37246	131	32280	129	31286
	cu aburi	32	17280	28	11960	36	17440	17	8202	21	13932
Altele	-	51	58890	50	52001	38	37998	15	7429	28	31658
Total	-	1411	1830002	1579	2303080	1414	2042994	1009	1477054	1109	1756243

¹⁴⁴ *Statistique de la navigation à l'embouchure du Danube pour l'année 1906, Ibidem, pour l'année 1910, Ibidem, pour l'année 1914, État no. 10A (Destination de la marchandise exportées par l'embouchure de Soulina).*

Pavilion	An	1906		1907		1908		1909		1910	
	Tip vas	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj
Anglia	cu pânze	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	cu aburi	437	982611	451	1014869	295	647863	246	548235	461	1039493
Austro-Ungaria	cu pânze	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	cu aburi	146	289703	156	326904	119	249527	127	271654	163	349900
Belgia	cu aburi	8	12848	13	20493	11	18346	16	27293	33	51569
Franța	cu pânze	1	533	1	1001	1	617	0	0	0	0
	cu aburi	24	39479	19	31852	21	35516	19	33359	34	62166
Germania	cu aburi	27	58401	26	52542	19	35911	20	34741	26	48236
Grecia	cu pânze	8	3478	9	3915	6	2428	6	2340	2	549
	cu aburi	309	504481	301	490772	264	393271	219	309482	240	359060
Italia	cu pânze	0	0	0	0	0	0	1	205	0	0
	cu aburi	86	144596	50	83695	47	69088	60	100294	103	169038
Olanda	cu aburi	21	38624	25	41276	5	11155	2	1656	10	20246
România	cu pânze	1	8	1	8	0	0	0	0	3	56
	cu aburi	30	48070	25	43236	25	45053	28	50848	32	56258
Rusia	cu pânze	1	1	2	4	1	1150	0	0	0	0
	cu aburi	31	25817	43	30446	29	24284	26	23128	47	34547
Turcia	cu pânze	135	34279	87	20499	99	21443	94	21366	80	18779
	cu aburi	31	29069	32	26619	49	30218	40	27568	38	23966
Altele	-	53	63814	17	16930	19	21757	25	22764	35	40630
Total	-	1349	2275812	1258	2205061	1010	1607627	929	1474933	1307	2274493

Pavilion	An	1911		1912		1913		1914		Total	
	Tip vas	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj	Nr.	Tonaj
Anglia	cu pânze	0	0	0	0	0	0	0	0	1	474
	cu aburi	535	1182867	247	548217	278	669589	187	461810	5135	10972034
Austro-Ungaria	cu pânze	0	0	0	0	0	0	0	0	1	765
	cu aburi	200	402656	143	310974	158	313219	82	161677	1941	3885363
Belgia	cu aburi	35	44914	30	44068	26	37894	26	46786	250	387472
Franța	cu pânze	1	974	0	0	0	0	0	0	9	5633
	cu aburi	23	42709	18	33374	28	54779	14	26173	295	505465
Germania	cu aburi	35	58235	29	68982	23	57927	21	59630	376	673692
Grecia	cu pânze	3	1125	1	355	0	0	0	0	183	66592
	cu aburi	361	642066	298	558311	112	211729	157	333030	3548	5916624
Italia	cu pânze	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1080
	cu aburi	81	134334	26	40916	118	181860	70	98896	1082	1723218
Olanda	cu aburi	8	18294	4	9637	8	18729	2	5250	175	320151
România	cu pânze	1	318	0	0	1	318	0	0	17	2421
	cu aburi	43	64063	40	47703	56	77229	42	78211	446	706169
Rusia	cu pânze	1	42	3	205	1	8	0	0	25	4447
	cu aburi	66	44930	58	52105	65	65971	68	60395	858	600728
Turcia	cu pânze	87	20402	63	12294	30	4847	32	3968	1420	329841
	cu aburi	29	18503	20	21566	8	8369	2	751	383	255443
Altele	-	23	33848	28	39449	24	40439	18	27743	424	495350
Total	-	1532	2710280	1008	1788156	936	1742907	721	1364320	16572	26852962

CE ESTE „SUD-ESTUL EUROPEAN”?

Marian GHIȚĂ*

Problematika apărută în urma abordării unei întrebări de genul celei enunțate în titlul articolului** de față este, de obicei, foarte spinoasă, de multe ori cercetătorii evoluției istorice a zonei de Sud-Est a Europei fiind tentați să evite mai degrabă discuția conceptuală decât să cadă în primejdia de a o defini conform prejudecăților interiorizate datorită viziunilor oferite de procesul educațional sau/și de mass-media. Alexandru Duțu a relevat în dese rânduri pericolele care apar în urma nefolosirii critice a diverselor opinii referitoare la această regiune a continentului european, dând continuitate astfel stereotipurilor sau clișeele formate prin perpetuarea și permanentizarea imaginilor distorsionate create în special în istoriografia occidentală asupra locurilor și oamenilor „sud-estici”¹. Conceptele de acest gen („Europa Centrală”, „Europa de Est”, „Europa de Sud-Est”, „Balcanii” etc.) au o încărcătură geopolitică foarte însemnată, după cum sublinia și Zbigniew Brzezinski în 1990, cercetătorul referindu-se în mod deosebit la sintagmele „Europa de Est” și „Europa de Vest”, folosite în lucrările publicate după încheierea celui de-al doilea război mondial de către cei care studiau continentul european din multiple puncte de vedere². Ceea ce nu

* Autorul, un tânăr și capabil cadru didactic universitar, ne-a părăsit recent († 28 noiembrie 2004). În memoriam, magistrului său, întregul colectiv de redacție și autorii incluși în sumarul revistei își exprimă omagiul postum.

** Pentru clarificarea manierei de abordare a unei asemenea teme de studiu îi suntem recunoscători domnului profesor Alexandru Zub, căruia îi adresăm mulțumirile noastre și pe această cale. Gratiudinea noastră se îndreaptă și către domnul profesor Paul Păltănea pentru sugestiile făcute pe parcursul documentării necesare studiului de față.

¹ Alexandru Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București: Editura All Educational, 1999, p. 7-25.

² „*The fact is that the terms, ‘Eastern Europe’ and ‘Western Europe’, as employed during the last several decades, were not geographic but geopolitical designations. They reflected the post-Yalta political division of Europe*”, apud Răzvan Theodorescu, *Europe de l’Est-Europe de l’Ouest - la diversité d’une identité*, în Răzvan Theodorescu and Leland Conley Barrows (editors), *South East Europe - The Ambiguous Definitions of a Space*, Bucharest: UNESCO-CEPES, Studies on Science and Culture, 2002, p. 30; cu acest punct de vedere este de acord și Daniel Chirot, care considera că distincția realizată între cele două zone, folosind aceste sintagme, „was a brilliant piece of anti-Soviet propaganda that did much to energize the anti-communist resistance among intellectuals”, cercetătorul amintit adăugând că, în lucrarea sa din 1984, *The Tragedy of Central Europe*, „Milan Kundera did not invent but certainly revived and transformed the term «Central Europe» in the early 1980s and put it to brilliant propagandistic use” (Daniel Chirot, *Returning to Reality: Culture, Modernization, and Various Eastern Europes. Why Functional-Evolutionary Theory Works*, în: *Tr@nsit-Virtuelles Forum*, nr. 21/2002, accesibilă la <http://www.iwm.at/t-21txt2.htm>, 31 august 2003).

poate decât să îndemne la prudență în abordarea unei asemenea chestiuni, încă foarte spinoasă, mai ales datorită faptului că aceste concepte sunt sortite ambiguității. Caracteristică provocată îndeosebi de frontierele foarte flexibile ale acestor regiuni, în funcție de perioada istorică la care cercetătorul acestor spații se referă. Apare astfel necesitatea definirii unei anumite zone pe baza unor criterii clar stabilite, care îi pot oferi valabilitate (și, bineînțeles, durabilitate) în cadrul lumii academice și nu numai³.

O istorie semantică „zbuciumată”, datorită unor considerente diferite, a avut (și are în continuare) și conceptul de „Europa Centrală” (sintagmă geopolitică celebră mai ales în varianta germană, *Mittleuropa*⁴). Această „noțiune ideologică” constituie, conform lui Jacques Le Rider, „o hartă mentală, o realitate istorică, o noțiune care ține de istoria culturii, de istoria socială, mai mult decât o realitate geografică, ea corespunzând constituirii unei comunități culturale pornind de la imperiile centrale care domină această regiune a Europei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la primul război mondial și ale căror urme sunt atât de profunde încât nu au putut fi șterse complet nici de cel de-Al Doilea Război Mondial, nici de dictatura sovietică stalinistă și neostalinistă”⁵.

³ În privința criteriilor care definesc „Europa de Est”, Răzvan Theodorescu considera că ele sunt, „à la fois, géographiques et culturels, ethniques et confessionnaux, déterminant ses frontières tellement flexibles”, *art.cit.*, în *op.cit.*, p. 30.

⁴ Datorită lucrării lui Friedrich Naumann, *Mittleuropa*, impregnată de ideologia națională liberală din cadrul celui de-al doilea Reich. Aceasta a fost publicată în 1915, ceea ce o făcea, după cum afirma Jacques Le Rider, o „carte de război, care definește scopurile militare ale Germaniei pe continentul european și afirmă cu claritate și franchețe dorința de hegemonie germană asupra întregului centru al continentului, începând cu Rinul, plus unele teritorii franceze și belgiene, până la frontiera rusă, împinsă cât mai mult înspre răsărit” (Jacques Le Rider, *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, volum coordonat de Dana Chetrescu și Ciprian Vâlcă, *Prefață* de Ciprian Vâlcă, *Postfață* de Ilinca Ilian, Iași: Polirom, 2001, p. 23). Totuși, așa cum observa istoricul francez în cadrul seminarului pe această temă organizat la Timișoara, în anul 2000 (dezbatere care a dus, în bună măsură, chiar la apariția lucrării deja menționate) conceptul de *Mittleuropa* - în accepția lui Naumann - nu are conotația multiculturală sau multinațională, europeană, care constituia, începând din secolul al XIX-lea, fundamentul tradiției Imperiului German, moștenită de către monarhia habsburgică până la destrămarea Imperiului Dualist, *ibidem*, p. 21-23, 109-110, 192. Există, astfel, două tradiții ale acestui concept, cea de-a doua producând și cele mai aprinse dezbateri, mai ales datorită rolului jucat de Germania în cele două războaie mondiale; vezi Răzvan Theodorescu, *art.cit.*, în *op.cit.*, în special p. 30-31, dar și Sorin Antohi, *Romania and the Balkans. From geocultural bovarism to ethnic ontology*, în: *Tr@nsit-Virtuelles Forum*, Nr. 21/2002, accesibilă la <http://www.iwm.at/t-21txt8.htm>, la data de 31 august 2003, îndeosebi pentru analiza asupra dificultăților născute de intenția de a pune România pe „harta mentală europeană”, mai ales în centrul acesteia, analiză redată, parțial, în n. 8 a studiului nostru de față (infra: *Romania and the Balkans*).

⁵ Jacques Le Rider, *op.cit.*, p. 20. Prin „hartă mentală”, cercetătorul francez înțelege o hartă „geoculturală, geopolitică, rezultatul politicilor expansioniste și, în același timp, rezultatul difuzării unui model cultural și a unei limbi”, *ibidem*, p. 35.

Pentru istoria culturală, această noțiune corespunde, în opinia istoricului francez, „unei reprezentări a rolului limbii și a creațiilor literare și intelectuale germane din Europa Centrală. Harta mentală a Mitteleuropei are frontiere variabile, la vest și la est, în funcție de perioada istorică”⁶, nucleul său originar fiind, conform lui Le Rider, Sfântul Imperiu Romano-German, care trebuie văzut ca „o prelungire, o înnoire, o translație a Imperiului Roman”⁷.

O tradiție care reușește în acest fel să reziste trecerii timpului peste această zonă tumultuoasă a Europei, reprezentând, de fapt, „matricea sa culturală”⁸. O concepție geoculturală care tocmai datorită hărții mentale a zonei va duce la permanente dispute, nu numai între cei care încercau, din exteriorul regiunii, să îi fixeze marginile, dar și între cei din interior, care căutau atât a include cât și a exclude pe cei care se conformau (sau nu) normelor (auto)impuse⁹, astfel încât, în funcție de criterii mai mult sau mai puțin arbitrare, *Mitteleuropa* putea cuprinde în frontierele sale teritorii care variau în raport cu perioada istorică sau/și cu interesele geopolitice¹⁰.

Tocmai din aceste motive, observa Jacques Le Rider, „doar un demers politic ar fi putut permite rezolvarea problemei Europei Centrale, cu toate rănilor sale neînchise, cu toate mutilările pe care le-a suferit în secolul XX, care sunt o consecință a imposibilității obiective de a face să coincidă frontierele politice cu cele culturale și care provin din non-coincidența structurală a tuturor frontierelor imaginare cu frontierele politice reale.

⁶ *Ibidem*, p. 109.

⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁸ *Ibidem*, p. 25.

⁹ Așa cum sublinia Sorin Antohi atunci când analiza reacțiile anumitor intelectuali „central-europeni” (în opinia lor) față de poziționarea României în *Mitteleuropa* după 1989: „the Cold War Central Europeans - Czechoslovakia, Hungary, and, somewhat reluctantly, Poland - , very vocal in the late 1970s and in the 1980s thanks to prominent figures such as Milan Kundera and Gyorgy Konrad, were unhappy to associate themselves with Romania. When they had recuperated the cultural-ideological notion of Central Europe in order to distance themselves from the Soviet Union and elicit the West's guilt feelings, Kundera and similar authors (as well as their Western supporters) had used an idealized version of the traditional Central Europe, including literature, music, Gemuetlichkeit and other past splendors. The main potential competitors in this exercise in self-serving symbolic geography didn't object to the label's new copyright owners: Austrians might have liked the idea, as it was glorifying their usable past, while silencing the less convenient memories; Germans didn't seem to care, as their version of Mitteleuropa was compromised by the Third Reich, and the Federal Republic of Germany was drifting symbolically to the Atlantic, becoming Western for the first time in its long history; the GDR was the only barrack in the Soviet camp that seemed happy with its geopolitical status”, în: *Romania and the Balkans*.

¹⁰ După cum atenționa Răzvan Theodorescu, situația acestei zone este cu atât mai complexă, cu cât evoluția sa istorică relevă o certă expansiune spre estul continentului ceea ce sporește totodată ambiguitatea conceptului de „Europa Centrală”, *art.cit.*, în *op.cit.*, p. 30; o discuție mult mai amplă pe această temă a realizat-o Jacques Le Rider în: *Mitteleuropa*, trad. de Anca Opric, *Prefață* de Andrei Corbea, Iași, Polirom, 1997, în special în p. 15-30, care constituie un eseu dedicat istoriei semantice a termenului.

Fiecare popor se dorea mai mare, mai la vest sau mai la est, eventual mai la sud decât în locul pe care i-l hărăzise istoria”¹¹.

În privința „Europei de Sud-Est” explicațiile oferite de cercetători sunt mai puțin afectate de încărcătura geopolitică, în comparație cu sintagmele amintite deja. Definirea sa a fost realizată deseori în strânsă legătură cu „Europa de Est”, considerându-se chiar că există o mare regiune orientala-europeană împărțită în două sub-regiuni, cea ucraineano-rusă și cea sud-estică¹². Totuși, după cum considera Răzvan Theodorescu, „sub-zona sud-estică” este constituită la rândul ei din două spații, cel balcanic și cel carpato-danubian¹³.

Privind spre spațiul de la răsăritul *Mitteleuropei*, Jacques Le Rider vorbea de asemenea despre două zone - „cele două «altceva decât Europa Centrală»” -, menționând „Sud-Estul balcanic” și „Estul rus ortodox”¹⁴. Folosirea expresiei „Sud-Estul balcanic” de către cercetătorul francez (un germanist de seamă) reprezintă o împletire interesantă a două concepte controversate, știut fiind faptul că pentru spațiul intelectual german, sintagma „Europa de Sud-Est” a avut menirea, de-a lungul secolului trecut, de a înlocui termenul „Balcani”¹⁵, căruia i-a fost atribuită, pentru o perioadă îndelungată, o acoperire semantică profund peiorativă¹⁶. Pe urmele Mariei Todorova¹⁷, Jacques Le Rider arăta că locuitorul acestui spațiu, care a fost desemnat chiar cu un termen generic - *Homo balkanicus*¹⁸ - aparent

¹¹ Jacques Le Rider, *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, p. 37; Sorin Antohi explica această atitudine folosind conceptele sale *geocultural bovarism* și *ethnic ontology* cu referire la aria intelectuală românească în: *Romania and the Balkans*.

¹² Răzvan Theodorescu, *art.cit.*, în: *op.cit.*, p. 28, 30.

¹³ *Ibidem*, p. 30; vezi și Andrei Pippidi, *A plea for the study of South-Eastern Europe*, în *RESEE*, XXXVII (1-2) - XXXVIII (1-2), 1999-2000, istoricul român observând că, în ciuda repetatelor eforturi, nu s-a ajuns încă la un acord asupra definițiilor ce pot fi date sintagmelor: „Europa Centrală”, „Europa de Est” și „Balcani”, p. 267.

¹⁴ Jacques Le Rider, *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, p. 111.

¹⁵ Cf. Răzvan Theodorescu, *art.cit.*, în: *op.cit.*, p. 30.

¹⁶ Ceea ce face ca, în perioada post-1989, să existe în „Balcani” o tendință spre „debalcanizare” prin intenția de a pătrunde în „civilizația central-europeană”, după spusele lui Jacques Le Rider, *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, p. 111.

¹⁷ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford: Oxford University Press, 1997 (ed. rom. folosită: *Balkanii și balcanismul*, trad. de Mihaela Constantinescu și Sofia Opescu, București: Humanitas, 2000); o interesantă recenzie a lucrării cercetătoarei americane de origine bulgară a fost realizată de Karl A. Roider, Jr. în *The Journal of Modern History*, Vol. 71, No. 3 (Sep., 1999), p. 774-775, accesibil la <http://links.jstor.org/sici?si=0022-2801%28199909%2971%3A3%3C774%3AITB%3E2.0.CO%3B2-F>, la 6 octombrie 2003.

¹⁸ Despre care scria Svetlozar Igor, existând chiar o *mentalité balkanique* (la Jovan Cvijić), cf. Sorin Antohi, *Romania and the Balkans*; o excelentă discuție despre *homo balkanicus* la Svetlozar Igov și nu numai, a fost realizată de Maria Todorova în *op.cit.*, p. 69-74, renumita cercetătoare analizând în aceeași lucrare (p. 53, 56, 282-283) opiniile geografului sârb Jovan Cvijić despre zona Balcanilor în studiul său din 1918 *La péninsule balkanique: géographie humaine*, acesta afirmând chiar existența unei „civilizații balcanice”, din care excludea România dar îi includea pe croați și pe sloveni. În spațiul istoriografic românesc, o discuție utilă despre această „civilizație balcanică” la creatorul Institutului de studii și cercetări balcanice din București și promotorul revistei *Balcania*, Victor Papacostea, multe dintre scrierile sale despre acest subiect fiind adunate, la mai mult de două decenii după moartea istoricului, în: *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice*, editată de Cornelia Papacostea-Danielopolu, București: Editura Eminescu, 1983, cercetătorul român fiind, de altfel, un fervent admirator al lui Cvijić, cf. studiului introductiv scris de Nicolae-Șerban Tanașoacă, *Victor Papacostea. Note pentru un portret*, în *op.cit.*, p. 17, 21-22.

pretențios, însă amintind frapant de „tipurile umane” anterioare lui *Homo sapiens*, este „o caricatură inventată de occidentali” care trebuia să indice „o făptură rustică și sălbatică, un primitiv european, pitoresc când e vorba de folclor, dar barbar și sângeros când ia arma în mână”¹⁹.

Cert este însă că sintagma „Sud-Estul Europei” a fost folosită deseori *tocmai* pentru a reda zona „balcanică”, spre deosebire de maniera de abordare existentă în literatura de specialitate germană, ceea ce face abordarea acestei chestiuni și mai anevoioasă²⁰. De altfel, așa cum sublinia Maria Todorova în privința opiniilor asupra „frontierelor” prea puțin stabile ale zonei „Balcanilor”, ilustrativ este faptul că „abordarea geografică standard face deosebirea între o definiție fizico-geografică *stricto sensu* și una mult mai practică. Prima acceptă ca granițe nedisputate la est, sud și vest, Marea Neagră, Marea Marmara, Mările Egee, Mediterană, Ionică și Adriatică. Granița de nord începe de cele mai multe ori la gurile râului Idria în Golful Trieste, urmează dealurile de sud-est ale Alpilor Iulieni și coincide cu râul Sava și Dunărea. În consecință, în afară de Albania, Bulgaria, Grecia și toate țările din fosta Iugoslavie, unii geografi consideră balcanice numai partea din Dobrogea a României și partea europeană a Turciei. Alții, deplin conștienți că granițele politico-geografice și fizico-geografice nu coincid, au tendința de a include întreg teritoriul României (uneori chiar Moldova), dar exclud Turcia”²¹.

Este evident faptul că interesele geopolitice ajung să dicteze de multe ori maniera de a scrie despre „Balcani”, asemănătoare în multe privințe cu modul în care literatura de specialitate a abordat chestiunea *Mitteleuropei*. Dând din nou cuvântul Mariei Todorova, trebuie amintit că în cadrul lucrării sale despre procesul de imagine a „Balcanilor” de-a lungul istoriei acestui concept, cercetătoarea americană de origine bulgară și-a propus să îi considere drept „balcanici” („într-un sens epistemologic, nu

¹⁹ Jacques Le Rider, *Europa Centrală sau paradoxul fragilității*, p. 111.

²⁰ Despre nesfârșitele discuții asupra acestor două concepte, în care sunt incluse și excluse, pe rând, Ungaria (!), România, Grecia etc., nu numai în sfera academică germană, vezi Maria Todorova, *op.cit.*, în special p. 53-58 și n. 46, p. 303. Ungaria reprezintă un caz aparte, deoarece, așa cum observa cercetătoarea amintită anterior, „de cele mai multe ori, definirea Europei de Sud-Est are în vedere poziția Ungariei. De regulă, Ungaria este inclusă în cercetările germane ale Europei de Sud-Est, dar este omisă din Balcani. Uneori, deși nu prea des și însoțită de calificative, ea este considerată, de asemenea, o parte a Balcanilor. Acesta este în primul rând cazul în care cele două noțiuni, Europa de Sud-Est și Balcanii, sînt tratate ca sinonime” (*ibidem*, p. 55-56). Și Răzvan Theodorescu discută pe larg despre „cazul” Ungariei (*art.cit.*, în *op.cit.*, p. 31-33), amintind despre faptul că, atunci când se subliniază legăturile strânse ale acestei țări cu Roma, nu trebuie trecute cu vederea nici raporturile sale cu Constantinopolul și nici implicarea sa balcanică datorită consecințelor expansionismului maghiar spre zona Croației, Dalmației și Bosniei.

²¹ *Ibidem*, p. 57.

moral”, după cum ea însăși preciza) pe albanezi, bulgari, greci, dar și pe români, neuitând nici majoritatea celor care făcuseră parte din Iugoslavia²².

Nu în mod întâmplător am lăsat spre sfârșitul acestei părți a articolului de față analiza asupra conferinței susținute în 1940 de către marele istoric Nicolae Iorga chiar cu titlul *Ce este Sud-Estul European*²³. În opinia sa, această regiune constituia „într’un anume sens, aceeași țară, fiindcă este același teritoriu, cu aceleași amintiri”²⁴, fiind astfel un „«spațiu vital» comun”²⁵, unificat în primul rând de foștii stăpânitori, fie că au fost romani, bizantini sau turci otomani²⁶. Această zonă a fost desemnată de către savantul român prin sintagma în discuție, având, după propria mărturisire, un „oarecare merit” în răspândirea ei în lumea academică²⁷. Nicolae Iorga alesese însă acest „termin” pentru a reprezenta un contrast față de zona estică a continentului, regiune care purta amprenta impusă de „massa aceia mare a poporului rusesc”, mai ales a „Rușilor Mari” care, așa cum pitoresc se exprima istoricul român, „n’au nimic a face cu Sud-Estul european decât dacă o doresc”²⁸.

Nu era însă singura opoziție. N.Iorga folosea această sintagmă pentru a contrasta și cu aceea de „balcanic”, termen pe care nu îl accepta pentru că nu considera că se putea vorbi despre „popoarele Balcanice” ca o unitate, atât din considerente geografice și istorice cât și din punctul de vedere al civilizației²⁹. De altfel, sublinia Nicolae Iorga, în zona „balcanică” există două lumi complet diferite, în funcție de propensiunea de care este animată fiecare țară în parte, o lume fiind îndreptată spre Occident iar cealaltă spre Orient. Acest aspect se datorează tocmai faptului că „o țară nu este a locului unde stă, ci a țintei la care se uită”³⁰, afirmație care l-a determinat pe Sorin Antohi să declare că, această frază rostită de către

²² „Slovenii, *pace* Cvijić, nu sînt incluși, dar croații sunt, în măsura în care părți ale teritoriilor populate de croați s-au aflat sub stăpânire otomană pentru o perioadă considerabilă de timp. Teritoriile vasale, cum ar fi Dubrovnik, deși otomane doar nominal, au exercitat o influență atât de importantă asupra Peninsulei Balcanice, încât istoria lor nu poate fi despărțită de Balcani. Cu anumite rezerve, turcii sînt de asemenea luați în considerare, în măsura în care se află parțial geografic în Balcani și au împărțit moștenirea otomană, dominând experiența acesteia” (*ibidem*, p. 58).

²³ În cadrul asigurat de Institutul Sud-Est European din București.

²⁴ Nicolae Iorga, *Ce este Sud-Estul european*, București, 1940, p. 12.

²⁵ *Ibidem*, p. 13.

²⁶ „Pentru că Romani, Bizantini, Turci, în fond înseamnă același lucru: aceeași pace, aceeași libertate în ce privește grupurile mici, aceleași drumuri create pentru marele comerț. Aceasta ne-a cuprins pe toți”, *ibidem*, p. 11.

²⁷ *Ibidem*, p. 4.

²⁸ *Ibidem*, p. 4-5.

²⁹ *Ibidem*, p. 5.

³⁰ *Ibidem*, p. 7.

marele istoric român „reprezintă probabil cea mai sinceră și mai concisă expresie a ceea ce eu numesc «bovarism geocultural»”³¹.

Bineînțeles că, în virtutea celor afirmate în celebra-i frază, Nicolae Iorga nu accepta ca România să fie considerată o „țară balcanică”, în ciuda legăturilor pe care le-ar avea cu această regiune³², așa cum nu credea că Iugoslavia, Grecia sau Albania ar putea fi incluse în această categorie. Singură Bulgaria mai rămânea să concureze pentru a fi desemnată astfel, deși „ea însăși n’ a ținut să fie balcanică, idealul ei fiind să ajungă la Arhipelag, la Marea Neagră, dar și la Marea Adriatică. De fapt, nimeni n’ a ținut să rămână balcanic în această mărgenire balcanică, fiindcă ea este un loc închis, care nu duce la drumurile cele mari ale lumii”³³.

Era o viziune simțitor schimbată față de opiniile sale din conferința din 1933 despre influența pe care Revoluția franceză a avut-o asupra regiunii sud-est europene³⁴. Astfel, în concepția savantului, în această zonă putea fi inclusă nu numai întreaga Peninsulă Balcanică, dar și Turcia („pur otomană”), alături de Principatele Române și de Transilvania³⁵.

Era o percepție diferită și în comparație cu lucrarea sa *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, bazată pe cursurile predate în anii 1912-1913 la Universitatea bucureșteană de ilustrul magistrul, care l-a avut în auditoriu, după cum mărturisea cu vădită mândrie, pe însuși Regele Carol I.

Istoricul sublinia totodată că lucrarea amintită, publicată în 1913, se dorea a fi o carte „în care pentru întâiași dată viața Balcanilor se presintă din punctul lor de vedere și într’o legătură care li e proprie”³⁶. Această prezentare era însă marcată de evenimentele ce avuseseră loc de-a lungul celor două războaie balcanice, fapt care se observă pe parcursul „lecțiilor” acestui istoric, mult prea angajat în societatea românească pentru a face abstracție de cele care se întâmplau în afara amfiteatrului căruia îi oferea atât de multă strălucire.

Conceptele în discuție au astfel o istorie proprie, cu atât mai interesantă de urmărit cu cât ne apropiem sau ne îndepărtăm de perioada

³¹ Sorin Antohi, *Romania and the Balkans*: „this is probably the most candid and succinct expression of what I call «geocultural bovarism»”.

³² Nicolae Iorga, *Ce este Sud-Estul european*, p. 7.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Idem, *La Révolution française et le Sud-Est de l’Europe*, în: „Revue Historique du Sud-Est Européen”, X, 1933, 10-12, p. 342-366.

³⁵ *Ibidem*, p. 342-343.

³⁶ Idem, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Vălenii-de-Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc”, 1913. În anul următor Nicolae Iorga a reușit publicarea unei *Histoire des États balkaniques à l’époque moderne*, Bucarest: Librairie C. Sfetea, 1914, varianta în limba franceză a lucrării din 1913, cu excepția introducerii savantului despre „necesitatea studiului istoriei Statelor balcanice”, p. 5-12.

premergătoare Primului Război Mondial³⁷, când se află și originile folosirii termenului „Balcani” cu o nuanță pronunțat peiorativă, chiar dacă în anumite cercuri intelectuale el a fost înlocuit cu „Europa de Sud-Est”, fără a fi schimbată însă și atitudinea față de această regiune atât de disputată și discutată de-a lungul vremii. Starea de ambiguitate se resimte și în studiile relativ recente, existând nu numai o neclară definiție a sintagmelor uzitate, dar chiar o întrebuintare a lor în paralel, ca și când ar fi în relație de sinonimie³⁸.

Astfel, pentru a clarifica această chestiune (și anume acoperirea semantică a sintagmei pe care o vom folosi de-a lungul paginilor următoare), trebuie să menționăm că, în accepția noastră, spațiul de Sud-Est al continentului european cuprinde atât regiunea „Balcanilor”, cât și teritoriul de la nord de Dunăre și de la sud și est de Carpați, anume Țara Românească și Moldova, Transilvania, fiind un caz aparte, pe care îl vom discuta succint mai jos. Prin „Balcani” înțelegem regiunea reprezentată de albanezi, bulgari, greci și „foștii iugoslavi”, cu excepția slovenilor³⁹, dar incluzându-i pe croați, în măsura în care „Dalmația” a exercitat o puternică influență asupra zonei balcanice⁴⁰, în special de-a lungul existenței Provinciilor Ilire create de către Napoleon I⁴¹.

³⁷ Nicolae Ciachir considera că „după cum se știe, în Sud-Estul european există șapte state: România, Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, Albania, Turcia și Cipru, ai căror locuitori au participat activ la dezvoltarea civilizației în această zonă” (*Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă*, București: Oscar Print, 1998, p. 53).

³⁸ Vezi, de exemplu, studiul *La contribution de la pensée des Lumières à la formation de la conscience nationale dans le Sud-Est Européen*, realizat de Roxane Argyropoulos și publicat în: „Bulletin. Association Internationale d’Etudes du Sud-Est Européen”, Bucarest, 28-29 (1998-1999), București: Editura Enciclopedică, 1999, p. 147-150.

³⁹ Deoarece aceștia, împreună cu croații, fac mai degrabă parte, după spusele lui Camil Mureșanu, din „spațiul cultural-politic și religios centro-european și catolic” (cu excepția perioadei 1918-1990), în ciuda faptului că din punct de vedere geografic teritoriile locuite de către cele două popoare pot fi plasate în Peninsula Balcanică (*Cuvânt introductiv la ediția română*, în: Charles și Barbara Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice. 1804-1920*, trad. de Ioan Crețiu, Cluj-Napoca: Dacia, 1999, p. 17). În privința acestor două popoare a contat și „orizontul lor de așteptare”, care era cu totul altul față de cel al popoarelor considerate cu mai mare ușurință ca fiind „balcanice” (ca, de exemplu, cel bulgar), fiind orientați mai mult spre Viena și Buda decât spre Constantinopol, Atena sau București.

⁴⁰ Vezi opinia Mariei Todorova, *op.cit.*, p. 58, amintită și de noi în nota 20 a studiului de față. Discutând despre dificultățile întâlnite de diverși cercetători în integrarea Slovaciei în „Europa Centrală”, Andrei Pippidi observa că o sursă pentru argumentele indubitabile în sprijinul acestei aserțiuni a constituit-o faptul că, atât această țară cât și Slovenia și Croația au avut o îndelungată conexiune istorică („a long historical association”) cu Ungaria și cu Imperiul Habsburgic, ceea ce le include în așa-numita „Europă Centrală” (*art.cit.*, în *loc.cit.*, p. 267).

⁴¹ O succintă discuție despre impactul Franței revoluționare și imperiale asupra acestei zone la Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, I, trad. de Mihai-Eugen Avădanei, *Postfață* de I.Ciupercă, Iași: Institutul European, 2000, p. 151-153.

Privind Sud-Estul european *in extenso*, ne e foarte greu să decidem dacă spațiul intracarpatic, aflat sub stăpânire habsburgică, poate fi inclus în această regiune. Afirmăm acestea deoarece considerăm că, în lumina afinităților pe care acest spațiu le are cu Europa Centrală, el face mai mult parte din *Mittleuropa* decât din *Südosteuropa*⁴².

Vom aminti însă, atunci când va fi cazul, activitățile românilor transilvăneni⁴³ care au avut un impact deosebit și asupra românilor din exteriorul arcului carpatic, în speță din Moldova și din Valahia, astfel încât să avem o viziune integratoare asupra românilor atât din cele două Principate Danubiene, cât și din cel transilvănean. Însă, tocmai pentru „a pune în paranteze” această împărțire realizată prin includeri sau excluderi (mai mult sau mai puțin arbitrar, urmând diferitele scheme explicative anterioare), trebuie amintită întrebarea lui Edward Said, care a reușit să neliniștească numeroși cercetători în domeniu: „oare putem să împărțim realitatea umană, căci realitatea umană pare într-adevăr împărțită în culturi, istorii, tradiții, societăți, chiar rase diferite, și să supraviețuim consecințelor acestei împărțiri?”⁴⁴

O întrebare care îndeamnă nu numai la meditație, dar și la tratarea cu mare atenție a unei teme de o asemenea factură ca aceea propusă în studiul de față. Ceea ce am intenționat însă să realizăm, întâi de toate, reprezintă o abordare a dezbaterii pe marginea conceptelor „Sud-Estul European”, „Balcanii”, „Europa Orientală” etc., aceste sintagme fiind folosite în

⁴² Îndeosebi datorită evoluției sale istorice din perioada respectivă, care i-a asigurat o mai mare deschidere către eferescența culturală din spațiul central-european cu deosebire (în comparație cu regiunile extracarpatică). Asupra acestor aspecte **vom reveni într-un alt studiu**, discuția fiind mult prea amplă pentru a încerca să o sintetizăm aici; numai indicarea surselor bibliografice ar solicita atât de mult spațiu încât o dezbateră legată de istoria scrierii istorice românești pe această temă ar merita, mai degrabă, o lucrare aparte.

⁴³ Conform lui Camil Mureșanu, legăturile românilor transilvăneni (ca și a slovenilor și croaților) cu „zona balcanică” nu pot fi trecute ce vederea, ei depinzând astfel de situația acestor „spații de tranziție” dintre două sau mai multe regiuni (de multe ori statutul lor internațional fiind schimbător, în funcție de interesele uneia sau alteia dintre marile puteri ale zonei respective). Astfel, observa cercetătorul român, „pe plan istoric mai intervine conturul sferei politice și culturale în care s-a mișcat un popor sau altul. Pe câtă vreme nu se poate tăgădui că românii de la sud și est de Carpați, deși situați la nord de Dunăre, au gravitat - prin religie, cultură, relații politice și tip de relații sociale - înspre spațiul balcanic propriu-zis, același lucru nu se poate spune însă despre românii din interiorul arcului carpatic. Ei au fost doar parțial cuprinși de tentaculele puterii otomane, și aceasta numai între 1527-1687. În rest, ei au fost atrași pe de o parte spre Europa Centrală, pe de alta spre relațiile interioare românești, ca Muntenia și Moldova” (*art.cit.*, în *op.cit.*, p. 17); vezi și foarte utila discuție despre măsura în care românii din spațiul intracarpatic - ca și cei din afara arcului carpatic - pot fi (și se **consideră**) integrați în zona balcanică, la Sorin Antohi, *Romania and the Balkans*.

⁴⁴ Apud Maria Todorova, *op.cit.*, p. 25. Modul în care Edward Said a pus problema („nu numai în termeni epistemologici, ci și în termeni morali”) în celebra sa lucrare *Orientalism* (New York, Ed. Pantheon, 1978), a adâncit criza unor discipline ca antropologia, deja afectate de „defecțiuni metodologice” (cf. *Ibidem*).

istoriografie pentru a desemna spații geopolitice care au frontiere curios de variabile, de multe ori în funcție de punctele de vedere atât de diferite ale istoricilor sau/și în raport cu interesele politice, economice sau culturale ale unor state.

Dezbaterea propusă este, credem, utilă relevării faptului că opinia cercetătorilor asupra conceptelor de acest gen a fost deseori viciată de atitudinea supra- sau sub-estimatoră atât față de regiunile desemnate cât și, bineînțeles, față de populația care locuia și locuiește în aceste zone ale continentului european.

O atare atitudine este prea puțin recomandabilă, mai ales în perspectiva integrării acestei zone în proiectul unei uniuni care are menirea de nu mai face din diferențele existente între aceste spații un criteriu de distanțare superioară. Viziune care merită luată în considerație și de către exploratorii domeniului⁴⁵.

WHAT DOES THE CONCEPT OF “SOUTH-EASTERN EUROPE” MEAN?

- Abstract -

Since the „Age of Enlightenment”, when the Eastern parts of Europe gradually became better known to the Western public opinion, especially through constant journeys within these territories, the way to define or name cultures or civilizations very different from the Western world proved to be reluctant, due to the difficulties raised by such an endeavour. The geopolitical and geocultural interests that animated the parts involved in this enterprise made the attempt get even more complicated as time was passing, particularly after the Second World War. This article focuses on presenting and analysing several opinions concerning one of the designations applied to this territory, namely the “South-Eastern Europe”, without losing sight of the other definitions or terms used by many other researchers in their studies on this topic.

⁴⁵ Vezi opiniile lui Pierre Chaunu în acest sens în *Prefața* sa la lucrarea editată de Chantal Delsol, Michel Maslowski, Joanna Nowicki, *Mituri și simboluri politice în Europa Centrală*, trad. de Liviu Papuc, Chișinău, Ed. Cartier, 2003, p. 9-12.

PĂDUREA DORASCA-BARCEA DIN CÂMPIA TECUCILOR, ACUM UN SECOL ȘI ASTĂZI

Sorin GEACU, Bogdan POPA

În partea de nord-vest a județului Galați, la 6,5 km sud-est de Tecuci, se află pădurea Dorasca-Barcea, cea mai întinsă pădure de câmpie din județ, din unica regiune cu nisipuri din Moldova. Administrativ, se află în estul teritoriilor comunelor Barcea și Drăgănești (fig. 1).

Relevarea unor aspecte caracteristice acestui spațiu forestier, de acum un secol și de astăzi (rezultate în urma cercetărilor arhivistice și a celor de teren), capătă o semnificație deosebită din perspectiva analizei dinamicii peisajelor geografice de câmpie.

1. Condițiile geografice.

Substratul este reprezentat de depozitele nisipoase dunificate holocene, de proveniență aluvionar-eoliană, aflate pe stânga cursului inferior al râului Bârlad. Analiza unui foraj efectuat la silozul Barcea (44 m alt.) aflat în marginea de sud-vest a pădurii, a evidențiat faptul că grosimea stratului de nisip este de 10 m (nestratificat în partea superioară și stratificat-argilos în cea inferioară). Sub acesta, urmează (până la 14,5 m adâncime) un strat alcătuit din nisip argilos și pietriș ce cuprinde pânza acviferă, susținută la partea inferioară (14,5-16 m adâncime) de un strat de argilă nisipoasă galbenă (Florea, 1957).

Spațiul pe care se extinde pădurea Dorasca-Barcea aparține Câmpiei Tecucilor, subunitate a Câmpiei Române. Altitudinea variază între 35 m în extremitatea de sud-vest și 69 m în cea de nord-est. Ușoarele ondulări ale depozitelor nisipoase determină forme pozitive și negative orientate NNV-SSE. Astfel, în sudul pădurii, sunt slab evidențiate depresiunile interdunare numite văi (de la vest la est: Beșicuței, Robilor și Arcaciu), dar și dune, ca de exemplu Colina Gropii (56 m alt.). În regiunea trupului de pădure Bujor sunt depresiunile interdunare “Valea Grecului” și “Valea Lupa” și duna (“dealul”) Lupa.

Climatul este de tip temperat continental cu nuanțe de ariditate. La stația meteorologică Tecuci, temperatura medie anuală este de 9,8 grade C,

cu un maxim în luna iulie (21,7 grade C) și un minim în luna ianuarie (-4,0 grade C). Durata medie a intervalului fără îngheț este de 188 zile, data medie a primului îngheț fiind 19 octombrie, iar a ultimului 14 aprilie. Cel mai vătămător îngheț a fost cel din 21-22 mai 1952. Numărul mediu anual de zile cu ninsoare este de 23,8, a celor cu strat de zăpadă este de 50,3, iar a celor cu brumă de 47,5 zile. Umezeala relativă medie anuală este de 73%. Vântul are, anual, în medie, cea mai mare frecvență din direcțiile nord (25,7%) și sud (11,6%), iar viteza medie anuală cea mai mare caracterizează direcțiile nord-vest (4,1 m/s) și nord (3,7 m/s).

Pe baza înregistrărilor postului pluviometric Barcea, cantitatea medie anuală de precipitații atmosferice este de numai 398,8 mm, cu un maxim (52,5 mm) în luna iunie și un minim (20,6 mm) în februarie. Cea mai mare cantitate anuală de precipitații (781,6 mm) s-a înregistrat în anul 1933, iar cea mai mică (145,6 mm) în anul 1951. Cantitatea maximă de precipitații în 24 h (61,3 mm) s-a înregistrat în ziua de 17 mai 1930.

Spațiul analizat se încadrează topoclimatului dunelor fixate cu pădure, caracterizat prin temperatură mai redusă datorită umbririi, inversiuni termice vara (adesea toată ziua), umezeala aerului mai mare, evapotranspirația fiind mai mare la nivelul coronamentului și amplitudini termice diurne reduse.

Apele freatice se află la mare adâncime (12-20 m), iar cele de suprafață nu sunt reprezentate decât de pârâul Corozel (afluent pe stânga al Bârladului), care limitează pădurea Dorasca-Barcea în extremitățile de nord-vest și sud-vest.

Solurile caracteristice sunt cele cenușii nisipoase și psamosolurile molice. Ele nu sunt bine structurate, având și o capacitate redusă de menținere a apei, însă au o aerisire bună și un regim termic favorabil (se încălzesc ușor).

2. Pădurea Dorasca-Barcea acum un secol.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, această pădure avea o suprafață de 2937 ha, fiind unul din cele mai mari masive forestiere ale fostului județ Tecuci. Se afla pe teritoriul administrativ al comunei Barcea, din plasa Bârlad, care avea 3757 ha cu păduri, ceea ce reprezenta 26,8% din suprafața totală de 13994 ha.

Atunci pădurea se extindea pe 5,8 km de la nord-sud și 4,5 km de la est la vest, având o suprafață de 1,8 ori mai mare decât cea actuală.

Așa cum ni-l înfățișează Harta topografică a Moldovei din 1892 (foile Tecuci și Ivești), perimetrul pădurii urmărea un traseu aproape comun cu cel actual pe laturile de sud-vest, sud și nord-est, însă era mult mai extinsă (cu aproximativ 1 km) spre est, dar mai ales spre nord-vest, unde depășea (tot cu aproximativ 1 km) valea Corozelului spre vest. Pădurea era "compusă din stejar și ulm".

Centrul pădurii era traversat (pe 2,5 km) de drumul Drăgănești - Cârciuma "La Lupa". Pe laturile de sud și nord-est erau alte drumuri care limitau pădurea. În sud-est era "poiana Dorasca" (care se extindea pe 1,3 km de la nord-est spre sud-vest), iar în sud-vestul pădurii era un intrând poienit de forma literei „L”, cu o lungime de 1,5 km și lățimi cuprinse între 0,1 și 0,5 km.

Micile păduri Leonida și Bujorul aveau extinderi similare celor actuale. Același lucru se poate spune și despre pădurea Barcea Deal, numită atunci Barcea.

La 0,5 km nord de pădurea Dorasca-Barcea se afla o altă pădure, azi defrișată, numită Chicera, care se extindea spre nord, până la drumul Matca-Valea Mărului.

Presiunea antropică asupra pădurii era atunci mai mică, localitățile vecine având populație mult mai redusă (1818 locuitori în 1897 în satele Barcea Nouă, Barcea Veche, Dorăști, Drăgănești și Podoleni) comparativ cu cea actuală, unele areale rurale fiind inexistente atunci, ca de exemplu: porțiunea de la nord de calea ferată a Drăgăneștilor, inclusiv a satului Malu Alb, iar Barcea era alcătuită din trei mici cătune distincte: Barcea, Barcea Nouă și Dorăști.

Numele pădurii vine de la satul Barcea (reședință de comună) și Dorasca, care era moșie a statului la 1897, pe care s-a înființat satul Dorăști (la nord de Corozel) în anii 1880-1881 cu locuitori din satele Bucești, Liești, Movileni și Umbrărești, plecați datorită inundațiilor Bârladului.

O imagine de detaliu asupra arboretelor pădurii analizate este cuprinsă în "Studiul general pentru punerea în exploatare a pădurii statului Dorăști, com. Barcea pe 1907-1912", pe care l-am identificat recent în fondul documentar intitulat "Regiunea a III-a Silvică Bârlad", păstrat la Arhivele Naționale din Vaslui.

Pădurea, pe atunci în administrația Ocolului Silvic Furceni din cadrul Regiunii a III-a Silvice Bârlad, avea arboretul alcătuit doar din stejar brumăriu, care era "rău crescut, incomplet și adesea întrerupt de ochiuri". "Creșterea arboretului era foarte înceată atât din cauza puținei fertilități a solului care este înierbat peste tot și bătătorit prin pășunatul care s-a practicat în trecut, cât și din cauza lipsei stării de masiv complet".

Stejarii, care aveau "vegetație lăncedă", proveneau doar din lăstari, vârsta lor fiind de maxim 60 de ani cu diametre de 10-40 cm și înălțimi cuprinse între 3 și 7 m. În general, aveau o creștere defectuoasă (erau "noduroși, strâmbi"), lemnul obținut fiind bun doar pentru foc.

Subarboret și semințiș nu exista, terenul fiind "înierbat peste tot, cosindu-se în toată pădurea", rariștile și ochiurile fiind numeroase.

Pădurea s-a exploatat în regim de crâng compus, cu 60-100 de rezerve/ha, fără rezultate însă. Condițiile naturale și implicarea antropică,

n-au favorizat existența unor arborete longevive (în medie 30-40 ani), după care arborii “se depreciază, devenind defectuoși”.

S-a apreciat faptul că “pentru asigurarea regenerării este neapărată nevoie de o însămânțare artificială, în care scop se va desteleni terenul îndată după exploatarea și golirea materialului din fiecare parchet, urmând a se însămânța”.

Acest “Studiu” a fost văzut și verificat de șeful Regiunii a III-a Silvice Bârlad la 20 octombrie 1907.

Alături de solurile nisipoase cenușii, stejăretele pădurii sunt considerate relice ale climatului mai umed și rece din holocen” (Obreja, 1972, p. 86).

3. Caracteristici actuale

Impactul antropic (în 2002 populația comunelor Barcea și Drăgănești era de 11994 locuitori, de 6,6 ori mai mare ca în 1897) s-a exercitat pe două direcții: reducerea suprafeței și modificarea compoziției arboretelor.

Astfel, în ultima sută de ani, defrișarea (pentru obținerea de terenuri agricole) a afectat doar părțile centrală, de nord-vest (inclusiv arealul de la vest de Corozel) și est ale pădurii, așa cum se prezenta ea la sfârșitul secolului al XIX-lea. S-au împădurit golurile existente acum 100 de ani în sud-vestul (aici păstrându-se totuși o enclavă de 18 ha) și sud-estul pădurii, dar în extremitatea nordică (Sachelaru), arealul pădurii s-a estins spre nord cu încă 0,7 km.

Dacă arealele pădurilor Leonida, Bujor și Barcea Deal nu au suferit modificări importante în ultimul secol, în schimb pădurea Chicera din partea nordică a fost complet defrișată.

După un secol, suprafața pădurii Dorasca-Barcea s-a redus cu 1324,6 ha, azi având 1612,4 ha, ceea ce reprezintă 12,6% din suprafața administrativă a comunelor Barcea și Drăgănești. Astăzi, complexul forestier de la est de Barcea (ce constituie unitatea de producție Drăgănești, din cadrul Ocolului Silvic Tecuci al Direcției Silvice Galați), cuprinde mai multe trupuri. Cel mai mare este trupul Dorasca-Drăgănești (1050,6 ha) a cărui ramură estică, numită Chipriote, se prelungește spre nord până la apa Corozelului (unde se mai numește și Sachelaru). Astfel, trupul principal se extinde pe 6 km de la nord la sud și 4,5 km de la vest la est. În nord-estul acestuia, la 0,1 km și respectiv 1 km depărtare, se află două trupuri de pădure mai mici: Leonida (37,8 ha) și Bujorul (116,6 ha), iar în partea sudică (la 1,8 km distanță) este pădurea Barcea Deal (260,2 ha) extinsă pe 3 km (de la vest la est) și 1 km (de la nord la sud).

În anii 1954-1956 în nord-vestul trupului Dorasca-Barcea, s-au constituit mai multe perdele forestiere de protecție a câmpului, care ocupă în total 147,2 ha. Perdelele (alcătuite din salcâm) sunt în număr de 6 (cu

lungimi cuprinse între 1 și 3 km) desfășurate între Corozel și Bârlad, iar la est de Corozel sunt numai două mici perdele forestiere: Torocala lungă de 1 km de la vest la est și Scurta lungă de 0,3 km de la vest la est. Toate perdelele au lățimea de 100 m.

Structura actuală a arboretelor în pădurile de la est de Barcea este următoarea: 74% salcâm, 15% stejar brumăriu, 4% frasin și foarte mici spații cu stejar, frasin, nuc, pin și arțar.

Se observă faptul că pe o mare parte a pădurilor tipice de stejar, rărite și cu productivitate scăzută de tipul celor menționate în studiul din 1907 și care s-au menținut până la începutul anilor '50, urmare a primei amenajări (1954 când s-a constituit Marea Unitate Forestieră Grupa Bujor), au fost defrișate și substituite cu salcâm, care deține $\frac{3}{4}$ din suprafață. Vârsta arboretelor de salcâm variază între 8 și 35 de ani, iar consistența acestora variază între 0,5-0,9.

Cu stejar brumăriu s-a păstrat 15% din suprafața pădurii, predominând pe latura estică a trupului Chipriote (stejar de 52 ani pe 45 ha), însă trupurile Bujor și Leonida sunt alcătuite doar din stejar brumăriu, cu vârste de 47-52 ani și 16-20 m înălțime. Arborete de stejar brumăriu de 70-80 ani s-au păstrat pe 3 ha în pădurea Bujor și 3,4 ha în pădurea Leonida. În pădurea Dorasca stejarul brumăriu (cu vârste de 40-45 ani) s-a păstrat pe mai multe parcele care însumează 39 ha. Diseminat, în multe parcele cu salcâm din pădurea Dorasca, se află numeroase exemplare preexistente de stejar brumăriu, unele seculare (16 m înălțime și 50 cm diametru).

În pădurea Barcea Deal, salcâmul are vârste cuprinse între 8-30 ani, dar se întâlnesc și frasin (5,2 ha), pin (11,4), nuc (16 ha), și stejar (11 ha).

Pe ansamblu, vârsta medie a arboretelor pădurilor de la est de Barcea este următoarea: salcâm - 21 ani, stejar brumăriu - 49 ani, frasin - 45 ani, nuc - 24 ani, pin - 28 ani, arțar - 46 ani, consistența medie este 0,7, productivitatea fiind mijlocie-scăzută.

În stejăretele degradate și poienite de la începutul anilor '50, nu se întâlneau decât puține exemplare de vulpi, bursuci, dihori și lupi.

Menționăm aici faptul că pentru ocrotirea faunei pădurilor din Moldova, domnitorul Mihail Sturdza, a aprobat la 5 noiembrie 1842 "Măsurile ce s-au socotit a să păzi pentru a nu să stârpi vietățile stricătoare prin vânarea lor fără osăbire de vreme", măsuri inițiate la 26 mai 1842.

Refacerea arboretelor în anii '50 și '60, ca și intensele măsuri luate în anii '70-'80 pe linie cinegetică (pădurile analizate formează fondul de vânătoare Barcea), au dus la creșterea efectivelor a numeroase specii de mamifere și păsări.

Astfel, dacă în 1959, s-au semnalat aici primele 6 exemplare de căprior (2 masculi și 4 femele), efectivele lor au ajuns apoi la 85 exemplare în anul 2003.

La sfârșitul anilor '60, au apărut și primii mistreți, în 1969 împușcându-se 3 exemplare, iar în 1989 - 11 exemplare. Astăzi efectivul mistreților din aceste păduri depășește 30 exemplare. Urmare a măsurilor intensive de combatere a lupilor, această specie s-a mai observat aici până în anii '60 (în 1965 s-au împușcat 2 exemplare).

În anul 1970, o nouă specie își face aici apariția, este vorba de cerbul lopătar. Nucleul de 8 exemplare (3 masculi și 5 femele) stabilizat în pădurea Dorasca, a migrat dinspre sud (în 1963 fiind colonizat la Hanu Conachi). În anul 2003 efectivul său a fost de 72 exemplare.

În 1972 s-au colonizat și fazanii, populația sa depășind azi 500 exemplare. Totodată, este printre puținele păduri din județul Galați unde se întâlnesc, în puține exemplare însă, pisica sălbatică și jderul de copac.

Pentru suplimentarea hranei naturale, în pădurile de la est de Barcea se află circa 100 hrănituri pentru cervide, fazani și sărării. Totodată, în diferite puncte ale pădurilor se află 12 terenuri unde se cultivă diferite plante pentru hrana vânatului.

Amenajată după 1960 de 4 ori până azi, pădurea a fost accesibilizată prin drumuri forestiere de 3,7 km lungime. Dacă în urmă cu un veac, nu se afla aici nici un canton silvic, astăzi numărul acestora a ajuns la 4.

Concluzii.

Pădurea Dorasca-Barcea se încadrează formațiunilor forestiere xeroterme din antestepă, în „subregiunea câmpiei joase Matca-Tecuci-Hanu Conachi în sectorul de biotopi al nisipurilor consolidate”.

Modificările aduse pădurii Dorasca-Barcea în ultimul veac se constituie într-un semnificativ exemplu de impact antropic într-un ecosistem forestier de câmpie psamofilă. Defrișarea și substituirea stejărețelor spontane specifice, cu plantații de salcâm în special, a dus nu numai la modificarea peisajului geografic, dar și la sporirea valorii economice a pădurii (producție lemnoasă și cinegetică, bază meliferă și rol de protecție a satelor de vânturilor dinspre est și nord-est).

Bibliografie

Bogdan, Octavia, Niculescu, Elena (1991), *Caracteristicile topoclimatice ale suprafețelor nisipoase din România*, Studii și Cercetări de Geografie, XXXVIII, Editura Academiei Române, București.

Ciuntu, T. (1897), *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Tecuciu*, Stabilimentul Grafic I.V. Socecu, București.

Obreja, Al. (1957), *Considerații geomorfologice asupra nisipurilor din Câmpia Tecuciului*, Probleme de Geografie, IV, București.

Obreja, Al. (1972), *Regionarea fizico-geografică a Câmpiei Tecuciului*, Buletinul Societății de Științe Geografice din R. S. România, II, București.

* * * (1892), *Harta topografică a Moldovei*, scara 1/50000, foile Tecuci, Ivești, IGA București.

* * * (1907), *Arhivele Naționale Vaslui*, Fond Regiunea a III-a Silvică Bârlad, dos. 20/1907.

* * * (1914), *Dicționarul Statistic al României*, II, București.

* * * (1966) *Clima R. S. România*, II, CSA, IM, București.

* * * (1997), *Amenajamentul Ocolului Silvic Tecuci*, U.P. Drăgănești, ICAS București.

**DORASCA-BARCEA FOREST (FROM THE PLAINS OF
TECUCI), ONE CENTURY AGO AND TODAY**

- Abstract -

The largest forest zone from the only fine-sand area of Moldavia is located in the North-East of Galați County, at 6.5 kms South-East of the town of Tecuci. The forest area kept shrinking from 2,937 ha in 1892 to 1,612 ha today. One hundred years ago, the whole forest area was covered only with *Quercus pedunculiflora*; today, the forest consists of *Robinia pseudacacia* (74%) and *Quercus pedunculiflora* (15%).

A comparative look to the two moments, by the help of the archive documents and of the field investigations, offers relevant information for the dynamic analysis of the geographical landscapes in Romania's plain regions.

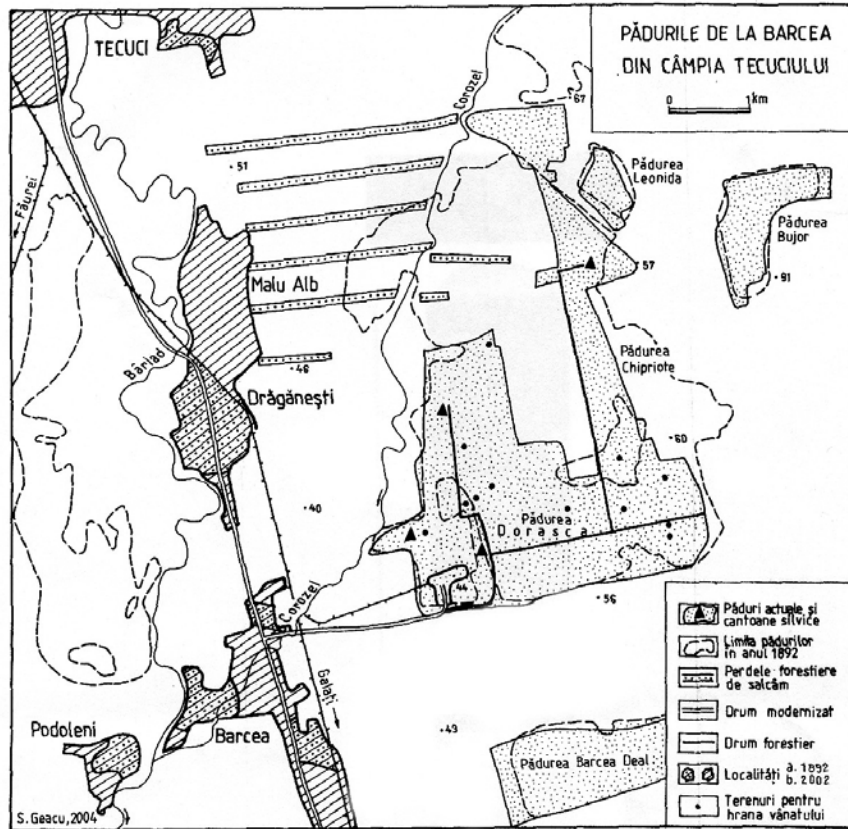

Fig. 1. Pădurile de la Barcea din Câmpia Tecucilor.

**UN ASPECT CONTROVERSAT AL ISTORIOGRAFIEI
PRIVIND REGIMUL COMUNIST: CARACTERUL NAȚIONAL
AL REZISTENȚEI ARMATE ANTICOMUNISTE
(1948-1962)**

Liviu ȚĂRANU

Studierea regimului comunist din România a constituit una din temel predilecte ale istoriografiei românești postdecembriste. Este tot mai limpede, astăzi, că pentru istoriografie studiarea regimului comunist reprezintă un efort dificil, un demers plin de capcane.

În mod paradoxal, într-una din cărțile sale¹, clasice de acum, cunoscutul profesor Lucian Boia adresa un aspru reproș istoricilor contemporanești, susținând că aceștia se „înghesuie” pe puținii ani interbelici, în loc să studieze insistent comunismul. Același autor constata că cele mai interesante contribuții la studiul perioadei comuniste le-au adus nespecialiștii, fiindcă istoricii nu au încredere în informația orală și consideră că nu au perspectiva istorică necesară studiului. De fapt, susține Lucian Boia, nu este vorba despre nici o lipsă de perspectivă, ci de refuzul istoricilor români de a denunța comunismul românesc. Este, fără îndoială, o gravă acuzație, mai ales că ea are și fundamente false². Istoricii sunt condamnați și acuzați „cu mânie proletară”, puși la zid, fiindcă se feresc să critice comunismul românesc sau evită să abordeze diverse subiecte ale epocii menționate. Că aceste acuze sunt gratuite o dovedește și faptul că, de pildă, rezistența anticomunistă ocupă o parte importantă din eforturile istoriografiei românești postdecembriste.

După 1990, anticomunismul fervent existent la nivelul întregii societăți s-a reflectat adânc în preocupările istoriografice. Cel puțin patru instituții s-au dedicat studierii regimului comunist românesc - enumerăm aici într-o ordine aleatorie Academia Civică, Institutul Național pentru Studiarea Totalitarismului, iar după anul 2000, Institutul Român pentru Istorie Recentă și Consiliul Național pentru Studiarea Arhivelor Securității. Alături de această construcție instituțională destinată aprofundării comunismului

¹ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 2000, p. 348-350.

² Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile*, București, 2002, p. 284-285.

românesc, a existat o suită de eforturi suplimentare, în centrele universitare de la Iași sau Cluj în aceeași direcție de cercetare. Rezultatul: un volum important și variat de lucrări științifice, studii ori ediții de documente.

Bibliografia istorică a României, ediția 1999, înregistrează nu mai puțin de 268 de titluri referitoare la rezistența anticomunistă. Mai mult de două treimi dintre aceste studii tratează rezistența armată anticomunistă din anii '50. La acest cuantum de studii trebuie să luăm în considerare un cel puțin la fel de mare număr de studii, volume de documente sau lucrări care tratează subiectul vizat de noi aici, publicate din 1999 până în prezent. În aceste condiții orice subliniere bibliografică este dificil de făcut, datorită varietății și calității studiilor respective. Un efort de sistematizare nu este încă evident (sau poate ne scapă nouă) și o lucrare monografică asupra rezistenței din intervalul 1944-1962 își așteaptă autorul/autorii.

Sunt și obstacole de alt gen. După cum bine observă Marius Oprea, numărul mare de partizani din munți care nu figurează în rapoartele Securității sugerează că pentru a putea alcătui o monografie a rezistenței în munți, doar consultarea acestor rapoarte și sinteze informative nu este de ajuns³. În acest punct atingem o altă problemă dificilă pe care o întâmpină cercetătorul, aceea a surselor. Nu că ele ar fi puține sau lipsite de consistență, ci, dimpotrivă, noianul de informații și surse înecă adesea perspectiva absolut necesară unei abordări critice. Și în acest sens, avertismentele nu lipsesc.

„Amintirile nu pot înlocui izvoarele documentare” avertiza Dumitru Șandru într-un studiu critic la adresa celor care începuseră să publice materiale ce vizau rezistența anticomunistă⁴.

Două izvoare sunt capitale pentru informarea istoricului în această problemă:

1. Arhivele instituțiilor represive (Securitatea, Miliția, Trupele de Securitate) și ale P.C.R.
2. Memorialistica bogată a celor care au participat realmente la rezistența anticomunistă⁵.

³ Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente*, Iași, 2002, p. 227.

⁴ Dumitru Șandru, *Amintirile nu pot înlocui izvoarele documentare*, în: „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, 1995, p. 503-504.

⁵ Vezi Ioana Raluca Voicu-Arnăuțoiu, *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu. Grupul de la Nucșoara*, București, 1997; Miodrag Milin (ed.), *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului în documente*, București, 2000; Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *Rezistența armată din Bucovina. 1944-1950*, vol. I, București, 1998; Adrian Brișcă, *Rezistența armată din Bucovina. 1950-1952*, vol. II, București, 2000. Revista „Memoria”, editată de Fundația culturală Memoria, a publicat o serie de astfel de mărturii, dintre care amintim: Gheorghe Urdea-Slătinaru, *Între speranță și moarte*, în: „Memoria”, nr. 9, p. 79-85; Lucreția Jurj-Costescu, *Patru ani de rezistență cu arma în mână în Munții Apuseni*, în: „Memoria”, nr. 26, p. 98-107; Mihai Timaru, *Am fost ofițer al armatei regale române și nu puteam să absentez de la lupta anticomunistă din Munții Vrancei*, în: „Memoria”, nr. 20, p. 112-123.

Alături de acestea, bibliografia vastă are și ea locul cuvenit în cercetarea subiectului. Cele mai recente lucrări în domeniu, semnate de cercetători din cadrul C.N.S.A.S., acoperă, în mod echilibrat, întreaga perioadă de timp cât a durat fenomenul rezistenței – 1948-1962⁶.

Există, așadar, premisele unei abordări sistematice a luptei anticomuniste din România anilor '50 și, cu siguranță, istoriografia românească va proceda la o astfel de analiză.

Cvasi-necunoscută românilor, în special generațiilor mai tinere, și cu atât mai puțin restului lumii, rezistența armată anticomunistă a reprezentat un fenomen de amploare în care jertfa de sine s-a împletit cu tragismul unei lupte fără sorți de izbândă⁷.

„**În sfârșit, vin americanii!**” ar fi putut exclama, astăzi, Vasile Motrescu sau oricare membru al Rezistenței anticomuniste dacă ar fi supraviețuit represiunii Securității. Sosirea americanilor a fost, de altfel, una din credințele importante ale celor care au luptat împotriva comunismului. Aceasta se explică și prin aceea că Rezistența armată a avut un potențial remarcabil care nu putea fi însă fructificat decât în directă legătură cu factorul extern⁸.

În prezent, între cercetătorii care s-au aplecat asupra fenomenului rezistenței anticomuniste, se poartă discuții referitor la două chestiuni: dacă această Rezistență a avut un caracter național și, subsumat acestui aspect, care a fost rolul intelectualității românești în cadrul acestei mișcări.

În cadrul celei dintâi probleme, pentru mulți cercetători, rezistența anticomunistă din perioada 1948-1962 a avut un evident caracter național. Această poziție are la bază câteva argumente de primă importanță. Ele prin contur atunci când analizăm cauzele, formele de manifestare și, îndeosebi, programul, scopul final al acestei mișcări.

Grupurile de rezistență au avut ca motivație a luptei lor, aproape fără excepție, în primul rând răsturnarea regimului politic impus de către sovietici în România. Toate aceste grupări au luptat împotriva comunismului și a sovieticilor văzuți ca principalii responsabili de instaurarea lui în România.

⁶ Florica Dobre și colab. (eds.), „*Bande, bandiți și eroi*”. *Grupurile de rezistență și Securitatea (1948-1968)*, București, 2003.

⁷ Ion Gavrilă - Ogoranu, o figură de marcă a rezistenței, a prezentat la Simpozionul de la Sighetu Marmației, dintre 2-4 iulie 2000, o scrisoare-testament redactată de Grupul de Rezistență Armată Anticomunistă din Munții Făgărașului în luna aprilie 1954. După citirea conținutului cutremurător al scrisorii adresată „Vouă, tineri din sate și orașe, ca semn al dragostei ce v-o purtăm”, autorul a conchis: „Se pare că, după 46 de ani, acum în anul 2000, destinatarul încă nu a fost găsit.” Ion Gavrilă-Ogoranu, *O mărturie din arhiva Securității*, în: „Analele Sighet”, 8, București, 2000, p. 578.

⁸ Silviu B. Moldovan, *Rezistența anticomunistă din România și „defecțiunea” titoistă*, în: *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, București, 2003, p. 433.

Frecvent, formele de rezistență împotriva regimului politic au îmbrăcat mai curând haina nesupunerii civice decât a rezistenței armate, la care s-a apelat doar în situațiile limită⁹. Oricum, ambele forme de rezistență au fost încadrate de către instituțiile statului represiv la categoria „uneltire contra ordinii sociale”.

Cauzele acestui gen de rezistență se regăsesc în contextul social, economic și politic postbelic. Represaliile declanșate de către comuniști, după 6 martie 1945, împotriva partidelor istorice, conjugate cu lipsurile materiale acute, au contribuit la crearea unei atmosfere de nemulțumire generală: „Cauzele care au determinat pe Arsenescu și acoliții săi să constituie banda, desigur nu sunt altele decât acelea de a căuta să pună piedici făuririi socialismului în țara noastră și astfel să-și poată salva pozițiile pe care le deținuseră înainte și care le fuseseră smulse din mâini” se spunea într-un raport al Securității din 1950. Au existat o serie de nemulțumiri colective corelate cu cele individuale, toate contribuind la intrarea în opoziție deschisă față de noile realități politice interne¹⁰.

De la iminența arestării, de la idealismul existent în rândul tinerilor implicați în această mișcare („**Iubesc mai mult libertatea decât viața!**” își afirma crezul Vasile Motrescu), și a nemulțumirilor de ordin social-economic până la convingerile religioase și încrederea într-o intervenție americană împotriva comunismului, toți acești factori au determinat, într-un grad mai mare sau mai mic, intrarea în rezistența anticomunistă.

Conștiente că, singure, nu vor putea înlătura comunismul, grupările anticomuniste au beneficiat în perioada de început a activității lor, conform mărturiei lui Ion Gavrilă-Ogoranu, de un centru de comandă format din câțiva lideri ai fostelor partide politice, interzise de noile autorități. Legionari, țărâniști sau liberali s-au reunit în cadrul acestor grupuri pentru a rezista acțiunii distructive a noului regim. Dispariția acelui nucleu de conducere, în momentul în care represaliile din partea Securității au crescut în intensitate, nu a condus la destrămarea rezistenței anticomuniste.

Conjunctura nu a permis prelungirea existenței sale, lupta împotriva comunismului urmând să fie purtată sub alte forme, mult mai flexibile: acte de sabotaj, terorizarea unor activiști de partid, menținerea unui climat de neîncredere în regimul comunist. Totodată prioritățile momentului intrau în alt registru: păstrarea libertății de mișcare a membrilor, constituirea unor

⁹ Alina Ilinca, Liviu Marius Bejenariu, *Grupul Pop-Oniga: Rezistență armată anticomunistă sau nesupunere civică*, în: *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, București, 2003, p. 140.

¹⁰ Cel mai bun studiu, elaborat până acum, referitor la motivațiile intrării în rezistență (deși autorul **nu** susține ideea caracterului național al rezistenței anticomuniste) este semnat de Florian Banu, *Intrarea în rezistența armată anticomunistă - motivații individuale și colective*, în: „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3-4/2002, p. 85-100.

depozite de armament, muniție, alimente și realizarea unei rețele de sprijin¹¹. Toate aceste elemente urmau a fi utilizate pentru acțiuni de gherilă declanșate în momentul izbucnirii unui conflict militar între S.U.A. și U.R.S.S.

Trebuie luată în considerare și o altă constatare - aceea că au existat grupuri de rezistență în aproape toate regiunile țării. În anii 1950-1951 în evidența Biroului 314 (birou care se ocupa cu problema „bandelor”) figura un număr de 39 de „bande”, dintre care fuseseră depistate 24, rămânând în urmărire 15. Aceste grupuri își desfășurau activitatea „în diferite regiuni muntoase din țară”. Pe lângă acestea, în același interval, existau și o serie de „fugari” izolați, 982 la număr, dintre care fuseseră depistați doar 319¹².

Treptat, în urma arestărilor operate de Securitate, o parte din grupări (ne referim la cele care au activat în alte regiuni decât cele montane) s-au retras spre zonele de munte, unde terenul le putea oferi avantaje strategice și un adăpost mai bun împotriva acțiunilor Securității. Din Banat și până în Bucovina, în Apuseni și regiunea muntoasă din Dobrogea, în perioada menționată (1948-1962), rapoartele Securității menționează existența și acțiunile întreprinse de grupările anticomuniste.

Unitatea relativă de acțiune, în speță, legăturile dintre „bande” sunt evidente dacă privim interacțiunile existente între acestea. Legătura dintre „bandiți”, solidaritatea acestora împotriva regimului (sigur au fost excepții, trădări sau neînțelegeri între unele grupări, dar spiritul anticomunist și antisovietic era omniprezent) sunt realități confirmate în documente. Evocăm aici episodul infiltrării de către Securitate a grupului Gavrilă-Ogoranu.

În luna iunie 1951, conducerea M.A.I. a inițiat și pus în aplicare, ideea formării unui grup operativ, compus din patru agenți, a căror misiune era de a intra în contact cu gruparea Gavrilă din Munții Făgărașului¹³ – considerată de către conducerea Securității ca fiind cea mai periculoasă la acel moment¹⁴ – și să o distrugă prin acțiune directă. În acest sens, au primit armament, otravă, echipament, „legende” și instrucțiunile necesare pentru a putea acționa.

Numele grupării a fost extins de la cel al numelui conspirativ pe care îl avea Anghel Nicolae, desemnat conducător al grupului - „Mandea”.

Cei patru au fost lansați în zona de acțiune a oamenilor lui Gavrilă-Ogoranu și, după aproape 40 de zile, au reușit să se stabilească un contact cu aceștia prin intermediul lui Jean Pop, om de legătură al grupării Gavrilă.

¹¹ *Ibidem*.

¹² A.C.N.S.A.S., fond: *Documentar*, dosar nr. 36, f. 240.

¹³ Iuliu Crăcană, *Rezistența anticomunistă din Munții Făgăraș între anii 1948-1955. Grupul Gavrilă*, în: *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, București, 2003, p. 18-21.

¹⁴ A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 3948, vol. 2, f. 207.

În ziua fixată pentru întâlnirea dintre „bande”, Ioan Boian a pretins că nu se simte bine și a rămas într-o cabană părăsită în apropierea locului de întâlnire. Ceilalți trei coechipieri - Mandea (zis „Căpitanul”), Vrabie și Vasile, care s-au prezentat sub acest nume celor din grupul Gavrilă - s-au deplasat la locul stabilit pentru ai cunoaște pe apropiații lui Gavrilă: frații Hașu (Gheorghe și Andrei), Hașu Laurian și Chiujdea Ioan.

Ajunși la locul întâlnirii, Mandea i-a spus lui Andrei Hașu, care fusese foarte bun prieten cu Ioan Boian, ambii fiind închiși la Aiud, că ultimul este bolnav și că îi așteaptă la cabană.

Îndreptându-se spre cabană, în timp ce fiecare dintre oamenii lui Gavrilă a încadrat pe câte unul dintre cei trei agenți ai Securității, ca măsură de prevedere, Vasile Motrescu (membru al grupului trimis de Securitate) găsește un moment prielnic pentru a-i spune lui Hașu Gheorghe că sunt în pericol și că este o capcană pusă la cale de Securitate.

Iată cum prezintă în memoriile sale acest moment Ion Gavrilă Ogoranu: „De la stână ne-am continuat drumul spre vale. [...] În urmă veneau Ghiță [Hașu Gheorghe, n.n.] și bucovineanul negricios [Vasile Motrescu, n.n.] care zicea că-l cheamă Vasile, fiecare cu gândurile lui. La un moment dat bucovineanul, ce ținea să rămână la urmă, îi șoptește lui Ghiță: «Frațilorilor, sunteți vânduți și înconjurați». Ochii lui Ghiță s-au ascuțit ca oțelul. Ne apropiam de apa Zârniei unde un brad mare, cepuros era răsturnat peste apă servind drept punte. Pe el trecusem cu câțva timp în urmă. Din spate Ghiță a coborât pe lângă toți, atingându-ne în treacăt cu cotul, ajungând să treacă el primul. În momentul când căpitanul coborî de pe brad, Ghiță îi și puse mâna pe pistol și i-l luă din mână. Înțelegând imediat situația, ceilalți i-am dezarmat pe Pasăre [Vrabie, n.n.] și pe bucovinean. În câteva minute erau unul lângă altul, legați la mâini, între stâncă și malul apei”¹⁵.

Sunt însă și alte versiuni: „Tâlharilor, vreți să-i vindeți pe româniiăștia?” spune, după ce a fost arestat de Securitate, la interogatorii, Ion Chiujdea că ar fi strigat Vasile Motrescu care a sărit asupra „Căpitanului” și l-a dezarmat¹⁶.

Iată și versiunea lui Hașu Gheorghe expusă în fața anchetatorilor: „Pe drum spre Boian, bucovineanul i-a șoptit lui Andrei [Hașu, n.n.] și Gavrilă că suntem vânduți, deoarece ei sunt agenți ai Securității. Când am ajuns la vale, am văzut că la un moment dat, bucovineanul s-a repezit la căpitan și scoțându-i pistolul din buzunar l-a somat pe acesta cu propriul său pistol să ridice mâinile în sus. În acest timp Hașu Andrei l-a dezarmat pe Vrabie cu ajutorul lui Hașu Laurian. Bucovineanul s-a răstit la cei doi dezarmați

¹⁵ Ion Gavrilă-Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. I, Timișoara, 1993-1995 p. 203.

¹⁶ A.C.N.S.A.S., fond: *Penal*, dosar nr. 16, vol. 1, f. 31.

spunându-le: «**Tâlharilor, nu vreau să vând pe frații mei români**». Apoi nouă ne spunea că peste 10 minute eram morți»¹⁷.

Revenind la aspectele legate de caracterul național al rezistenței armate anticomuniste putem afirma că, pe lângă răspândirea largă a grupărilor anticomuniste, trebuie luate în considerare legăturile foarte strânse ale partizanilor cu populația rurală (preponderentă în societatea românească a vremii). Maiorul Mihai Kovacs, din Regiunea Cluj, declara în octombrie 1950, că după unele acte de represiune, precum împușcarea fără nici un proces ori sentință a unora dintre „bandiții” care acționau în Apuseni „au luat ființă cele două gospodării colective [din plasa Luduș, n.ns.] și a început căratul la arii, iar spiritele care înainte erau alarmate s-au calmat și în cea mai mare parte acestui fapt se datorește că în plasa Luduș planurile Partidului se pot pune în aplicare în bune condițiuni»¹⁸.

Ion Gavrilă-Ogoranu face în cartea sa de memorii numeroase referiri la ajutorul deosebit pe care îl primeau partizanii din munți de la săteni: „ne-au dat uneori căciula de pe cap și cămașa din spate, ne-au ajutat turiștii de pe potecile munților, oferindu-ne bocancii din picioare. De asemenea, ne-au ajutat ciobanii, dându-ne piei de oaie pe care le tăbăceam și coseam cojoace»¹⁹.

Alături de această relație dintre „bandiți” și săteni, trebuie menționată legătura acestora cu reprezentanți din două instituții fundamentale ale națiunii: Biserica și Armata.

În Dobrogea unul din membrii rezistenței anticomuniste, Gogu Puiu, a fost sprijinit de oameni ai Bisericii, precum preoții Gh. Șerban din Corbii de Jos, Gh. Comănici din Nuntași sau Dumitru Mihăilescu din Ciocârlia. Unii dintre aceștia au plătit cu viața pentru acest sprijin.

În zona Argeșului, grupul Apostol a fost ajutat de preotul Constantin Hodoroagă din Cărpiniș și Nicolae Donescu din Șuici, ultimul plătind cu viața ajutorul dat „bandiților”. Grupul Arnota a fost susținut de către preotul Ioasaft de la schitul Pahomie. Adesea, preoții s-au pus în fruntea unor revolte locale împotriva colectivizării sau a altor măsuri preconizate de către regimul comunist.

În nord-vestul Olteniei Mișcarea Națională de Rezistență condusă de generalul Carlaonț a primit ajutor din partea starețului mănăstirii Tismana²⁰. Exemple sunt mult mai numeroase decât putem noi evoca aici. Ele ilustrează tocmai legătura intrinsecă dintre rezistența anticomunistă și Biserică, precum

¹⁷ *Ibidem*, vol. 2, f. 303.

¹⁸ *Ibidem*, p. 228.

¹⁹ Ion Gavrilă-Ogoranu, op.cit., vol. II, p. 38.

²⁰ Adrian Nicolae Petcu, *Participarea Bisericii Ortodoxe Române la rezistența anticomunistă*, în: *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, București, 2003, p.195-196.

și prin intermediul unora dintre căpeteniile grupărilor anticomuniste, cu Armata.

Un alt argument în susținerea ideii de caracter național este componența etnică a acestor grupări, în majoritate covârșitoare, formată din etnici români (cu câteva excepții în Dobrogea, unde mulți turci sau lipoveni au intrat în alcătuirea acestor grupuri). Este, desigur, o provocare pentru istoriografia actuală să răspundă la întrebările legate de acest aspect, al participării doar a populației românești la rezistența anticomunistă dintr-o Românie care avea o puternică minoritate maghiară și, de ce nu, evreiască. Nu putem trece cu vederea că în aceste grupuri, români din diverse categorii sociale (intelectuali, militari deblocați, țărani, studenți și elevi, muncitori, „chiaburi”) ori partide politice (liberali, țărăniști, legionari) au fost plasați sub aceeași titulatură de „bandiți”. Ion Gavrilă-Ogoranu remarca în acest sens: „Pe vremea aceea nu te întreba nimeni din ce partid ai făcut parte, ci dacă ești gata să lupți și să mori pentru țara asta”²¹.

Referitor la rolul jucat de intelectualitatea românească în rezistența anticomunistă, Adrian Cioroianu susținea recent²² că aceasta nu numai că nu s-a opus, ci a contribuit, de fapt, la instalarea regimului comunist din România (dând ca exemplu pe Constantin I. Parhon și Mihail Sadoveanu).

Pornind de la exemplul țaranului român apărător aprig al proprietății sale, A. Cioroianu observa că intelectualul este mult mai flexibil, fiind predispus oricând să-și schimbe atitudinea și să lupte în favoarea altor idei sau convingeri decât cele pe care le-a avut în trecut, ceea ce s-a întâmplat și în perioada de început a comunismului românesc. Concluzia sa era că nu poate avea încredere în intelectuali, mesaj care a fost imediat receptat de unii din auditori ce s-au și grăbit să-i dea dreptate oferind exemple.

Aceste afirmații, pe lângă faptul că sunt grave și periculoase, ilustrează și lipsa unei analize sau reflecții mai adânci asupra rolului jucat de intelectualitate în cadrul Rezistenței anticomuniste.

Este suficient de amintit (spațiul nu ne permite mai mult) că cea mai mare parte a elitei intelectuale interbelice a ajuns în închisorile comuniste nu pentru că a colaborat cu regimul. Închisoarea de la Sighet, între altele multe pușcării ale regimului comunist, este mărturie trainică a acestui adevăr (Gh.I. Brătianu unul din cei mai mari istorici români s-a stins din viață tocmai în una din celulele vestitei pușcării).

La o analiză mai atentă a componenței grupărilor din rezistența anticomunistă putem vedea că, doar cu mici excepții, la conducerea acestora

²¹ Liviu Pleșa, *Apartenența politică a membrilor grupurilor de rezistență din Ardeal* (1948-1958), în: *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, București, 2003, p. 180.

²² Comunicare susținută la Simpozionul internațional „Pitești - reeducarea prin tortură” organizat la Pitești de Fundația Memoria și A.F.D.P.R. - Pitești, 26-28 septembrie 2003.

s-au aflat intelectuali (studenți, foști profesori, medici, avocați sau ofițeri deblocați).

Sunt aspecte care nu pot fi trecute cu vederea, ca și cel referitor la numeroasele programe, proiecte sau strategii de luptă, concepute de unii conducători ai grupărilor din Rezistență (este celebru cazul colonelului I. Uță, al cărui proiect de creare a unui „Bloc Național”, precum și strategia de luptă împotriva regimului, capturate de Securitate, au ajuns în mapa destinată lui Gheorghe Gheorghiu-Dej).

Toate aceste documente evidențiază un nivel ridicat de cunoaștere, un vocabular ales, o exprimare fluentă care contrastează izbitor cu cea din rapoartele ofițerilor Securității și, peste toate acestea, ele dovedesc conștiința puternică a luptei care trebuia dusă (în plan individual, dar și național) împotriva comunismului văzut ca rău suprem.

Criticii ideii caracterului național al mișcării de rezistență pornesc de la faptul că aceasta nu a avut un caracter unitar „în ciuda eforturilor depuse de unii lideri de grup”²³. Argumentele aduse în acest sens - lipsa unui centru de coordonare și a unui lider național recunoscut în plan intern și extern - dovedesc lipsa de flexibilitate în abordarea faptului istoric. Așa cum am menționat, la început a existat un centru de comandă a cărui dispariție a fost suplinită de un sistem de legături, prin mesageri, între diferitele grupări²⁴.

O analiză recentă identifică trei forme de manifestare ale Rezistenței anticomuniste: *încercări de rezistență armată* (organizate și conduse de ofițeri deblocați - colonelul Uță, locotenent-colonelul Arsenescu, maiorul Dabija), *acte de nesupunere civică* (refugierea în munți) și *înființarea de depozite de armament și a unor centre de rezistență și adăpost pentru cei urmăriți de autoritățile comuniste*²⁵. Aceste formule de rezistență, complementare în fond, sunt manifestări ale anticomunismului existent în societate. Longevitatea acestui fenomen nu poate fi pusă doar pe seama lipsei de profesionalism a organelor de securitate. Condițiile naturale prielnice, o bună organizare și existența unor conducători de grupuri pricepuți sunt tot atâtea explicații pentru această longevitate. Peste toate domină însă sentimentele antisovietice ale populației.

În încheiere, considerăm că deși dezbaterile asupra Mișcării Naționale de Rezistență Anticomunistă sunt în plin demers (aspect benefic, de altfel), socotim că este necesar ca ele să fie purtate numai după studierea, fie și parțială, a documentelor referitoare la acest fenomen. Numai așa ne vom putea pronunța în cunoștință de cauză și vom putea ajunge la concluzii plauzibile, valabile și recunoscute de mediul istoriografic.

²³ Florian Banu, *loc. cit.*, p. 94.

²⁴ Comunicare susținută la același simpozion de la Pitești.

²⁵ Liviu Marius Bejenariu, *Să lupti pentru a muri: Mișcarea de Rezistență Armată Anticomunistă din România. O încercare de analiză*, în: *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, București, 2003, p. 376-380.

***A CONTROVERSIAL ASPECT OF THE HISTORIOGRAPHY
DEALING WITH THE COMUNIST REGIME: THE NATIONAL
CHARACTER OF THE ANTI-COMUNIST ARMED RESISTENCE
(1948-1962)
- Abstract -***

During the Communist rule, the resistance against Communism, at the beginning of the 50ies, was a taboo subject. After the revolution from 1989, many researchers took up studies regarding the resistance against Communism in Romania.

It was a big surprise when the archives of the Security revealed the existence of many resistance groups in the whole country. These groups were constituted by former members of the historical parties or of the Legionary Movement. Without any support from the West, without resources and with a small number of men standing against the forces of the security, these groups didn't have much chance to succeed in their struggle. Almost every member of the resistance movements was either put in jail either executed.

The fight also incurred losses to the Security or Militia forces. At that time, the dead from the side of the Security or Militia were considered as heroes, while the members of the resistance groups passed as hooligans or terrorists. This perspective has been seriously challenged after 1989 and today the task of Romanian historiography is to depict the situations of those days in an objective way.

Another disputed subject of the Romanian historiography is the national character of the resistance groups. Most of the groups were constituted of Romanian ethnics who fought against Communism not prompted by any foreign factor, but as a result of their displeasures regarding the economic and political situation, of the anti-Soviet feelings which were prevalent in the Romanian villages. Some of these groups had some hopes regarding an American intervention, nevertheless, the fighters were moved only by their own displeasures with the newly installed system. For the national character of the resistance also pleads the diffusion of the resistance groups all over the country and the fact that most of their leaders were Romanian intellectuals. The opponents of the national character of the resistance bring two major arguments in support of their position: the resistance lacking a national unitary character and a nationally acknowledged leader.

The disputes on this theme are still open and only some further thorough documentary researches may lead to a properly established conclusion.

JUSTIȚIE ȘI EXPROPRIERE ÎN ROMÂNIA PUTERII POPULARE*

Cezar AVRAM

Regimul «democrației populare», instaurat după 1947, a instituit un sistem de represiuni gradate dar continue împotriva țăranilor „recalcitranți” cu simț de proprietate. Liderii statului și ai partidului politic totalitar au apelat la decrete, dispoziții și legi, prin care orice confiscare, naționalizare sau expropriere, orice brutalitate, arestare sau crimă capătă legitimitate. Oricât de zeloși ar fi fost activiștii Partidului Muncitoresc Român, președinții de sfat popular, colectorii, miliția și securitatea, fără o susținere din partea justiției acțiunea de „transformare socialistă” ar fi avut o eficiență sporadică și un rezultat nedefinit. Legea, transformată în suport al violenței, a conferit tuturor participanților un sentiment de siguranță și de solidaritate în comiterea agresiunilor sau pentru absolvirea de vină la o eventuală judecată. Printr-o serie de acte normative, multe cu caracter secret și toate cu destinație specială, delincvenții pasibili de sancțiuni penale au devenit apărători ai ordinii sociale. Justiția „populară”, ținând într-o mână legile speciale, iar în cealaltă învățăturile marxist-leniniste ale „Partidului”, a fost complice la represiunea împotriva țăranimii, la distrugerea proprietății, la întreținerea agresivității luptei de clasă.

Obiectul principal al legislației speciale l-a constituit naționalizarea, exproprierea, confiscarea pământului, lichidarea unor categorii sociale, legiferarea ideologică a luptei de clasă.

Scopul a fost acela al păstrării puterii de către partidul unic, iar prin acesta a unui grup restrâns din vârful piramidei.

Problema naționalizării pământului a avut însemnătate teoretică și practică deosebită pentru procesul trecerii de la capitalism la socialism. Potrivit concepției marxist-leninist-staliniste, naționalizarea pământului a alcătuit una din măsurile importante ale „revoluției proletare”, socialismul „fiind de neconceput fără naționalizarea pământului”. În rezolvarea practică a acestei probleme au apărut însă o serie de aspecte.

Revoluția Socialistă din Octombrie 1917 a rezolvat „sarcina curățirii relațiilor agrare de rămășițele evului mediu pe calea confiscării pământului

* Prezenta lucrare folosește exemple concrete din fosta regiune Craiova.

moșieresc și a naționalizării întregului pământ”¹ chiar de la începutul revoluției. Ca urmare, în Uniunea Sovietică, „transformarea socialistă a agriculturii” a început și s-a desfășurat în condițiile naționalizării pământului, a desființării proprietății private asupra pământului.

În România ca și în celelalte țări de democrație populară, o particularitate a etapei de tranziție de la capitalism la socialism a constat în faptul că lichidarea marilor proprietari agricoli a fost îndeplinită prin confiscarea pământurilor acestora și împroprietărirea țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin. În țara noastră, „naționalizarea” întregului pământ a fost rezolvată din punct de vedere practic, ulterior, atât pe cale directă, cât și pe cale indirectă.

Atât V.I. Lenin, cât și continuatorul operei sale, I.V. Stalin, subliniind însemnătatea naționalizării de la început a întregului pământ, au demonstrat că o asemenea cale „nu este obligatorie” pentru toate țările în care proletariatul ia puterea în mâinile sale. V.I. Lenin a menționat că naționalizarea pământului este de „neconceput în condițiile unei puternice ascuțiri a luptei de clasă dintre proletariat și burghezie”². I.V. Stalin s-a pronunțat, în 1928, pentru naționalizarea întregului pământ în etape, „pentru că numai astfel relațiile agrare puteau fi curățite de ceea ce era feudal și se putea lichida de la început clasa moșierească, iar apoi chiaburimea, marele dușman al țăranimii muncitoare”³. Gh. Gheorghiu-Dej, adoptând linia stalinistă, a subliniat că Partidul Comunist Român nu a renunțat în nici un moment la naționalizarea totală a pământului, a dezvăluit tactica adoptată: „Limitând și eliminând treptat moșierimea, limitând și eliminând treptat chiaburimea, interzicând vânzarea, cumpărarea și arendarea pământului, dezvoltând toate modurile de cooperare în agricultură [...], grăbind procesul de mecanizare a agriculturii în vederea trecerii la colectivizarea în masă, care va asigura gospodăriilor colective folosința pe veci a pământului, creăm condițiile concrete pentru naționalizarea pământului, în vederea transformării acestuia în proprietate obștească”⁴.

Liderul partidului, Gh. Gheorghiu-Dej, s-a ținut de afirmațiile făcute, reușind, cu ajutorul legii, să distrugă proprietatea particulară asupra pământului, să niveleze păturile sociale din zona rurală, să pună munca exclusiv în folosul statului, să facă în așa fel încât nimeni să nu ajungă la o bună situație materială, să se constituie capitalismul de stat prin desființarea capitalismului privat.

¹ C. Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, București, 1956, p. 187.

² V.I. Lenin, *Opere*, vol. 13, Ed. Politică, București, 1971, p. 220.

³ I.V. Stalin, *Opere*, vol. 11, Ed. Politică, București, 1971, p. 164.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Opere*, București, 1955, p. 305 (afirmație făcută la Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român).

Partidul nu a dus lipsă de metode în privința extinderii proprietății socialiste și a eliminării proprietății particulare asupra pământului, mai ales că izvorul sovietic era inepuizabil și garantat de practica stalinistă.

O formă mascată de expropriere a constituit-o și metoda comasărilor. Ea a fost folosită atât pentru consolidarea economică a gospodăriilor colective și TOZ-urilor în special, pentru ridicarea producției, dar și pentru constrângerea țăranimii de a intra în colectiv. Pământurile cele mai bune – sol, așezare – au fost înlocuite țăranilor „recalcitranți” și nebinevoitori de a deveni „colectiviști”, cu loturi situate la marginea satelor, uneori la 15-20km, pe coaste, râpe, la marginea pădurilor, nedeșțelenite. În această situație, mulți țărani, în cele din urmă, vor ceda, intrând în colectiv. Unii, și nu puțini, au refuzat să primească schimbul, să lucreze pământul primit. Dar cotele, impozitele i-au urmărit în continuare. De aceea, o parte a forței de muncă din mediul rural a luat drumul orașului. În cele din urmă, pe o cale sau alta, pământul, considerat a fi părăsit, a intrat în „domeniul socialist al agriculturii”.

Din mulțimea reglementărilor juridice, în anii 1949-1953, cel mai semnificativ act normativ a fost Decretul nr. 15 din 10 iunie 1950⁵. Acest decret privitor la comasarea și circulația bunurilor agricole, împreună cu HCM 99/25 ianuarie 1952,⁶ privitor la Statutul model al întovărășirilor agricole de țărani muncitori pentru cultivarea laolaltă a pământului și HCM 1650 din 18 iunie 1953,⁷ privind Statutul model al gospodăriilor agricole colective, au dat mână liberă autorităților locale să decidă soarta țăranului proprietar. Ministerul Agriculturii, la sugestia factorilor locali ai puterii, a primit dreptul prin lege să „organizeze comasări de terenuri pe o scară cât mai largă” și să reglementeze „circulația imobilelor agricole, stăvilind astfel tendința elementelor dușmănoase de fărâmițare a loturilor și de sustragere de la obligațiile către stat”. Fiecare măsură a fost îndreptată împotriva «dușmanului de clasă», care era pretutindeni, neobosit și plin de ură împotriva „celui mai drept regim pe care îl cunoscuse istoria”.

Articolul 1 al Decretului 151/1950,⁸ arăta că: „în scopul asigurării condițiilor celor mai prielnice pentru întovărășirile agricole, pentru constituirea gospodăriilor agricole colective, pentru întărirea economică a țăranilor mijlocași și săraci și pentru întărirea gospodăriilor agricole de stat, loturile fărâmițate vor fi comasate prin schimburi de terenuri”, iar art. 4 prevedea ca schimbul să se facă pe „baza unui proiect întocmit de o comisie locală”, formată din „președintele sfatului popular și doi țărani săraci” și aprobat de către Sfatul Popular județean. Acest lucru a creat numeroase

⁵ Buletinul Oficial (în continuare: B.O.), nr. 52 din 10 iunie 1950.

⁶ Colecția de Hotărâri, nr. 4 din 25 ianuarie 1952.

⁷ *Ibidem*, nr. 39 din 18 iunie 1953.

⁸ Vezi anexa 15.

abuzuri și nedreptăți. Schimburile odată aprobate, „au fost obligatorii pentru toți proprietarii ale căror terenuri erau supuse comasării”.

În capitolul II al Decretului 151/1950 se statua circulația bunurilor agricole, îngrădindu-se mult înstrăinarea: „bunurile rurale constând în terenuri arabile, pășuni, fânețe, vii, livezi, iazuri și bălți aflate în afara vetrelor de sat sau în afara comunelor urbane, se va face cu autorizația prealabilă a Ministerului Agriculturii”, iar cele aflate în „vetre de sat sau comune urbane, numai cu autorizația prealabilă a sfatului popular comunal” (art. 8). Cei care încălcau dispozițiile respectivului normativ intrau sub incidența Decretului 183/1949⁹, iar din 14 mai 1951 sub incidența Decretului 202,¹⁰ care abroga pe primul (art. 12).

Gheorghe I. Monițescu din comuna Gighera refuză, în primăvara anului 1950, schimbul de pământ¹¹. La fel și Ilie Stoica, născut în 1909, în comuna Ștefănești, raionul Drăgășani, Ion Mihalache din comuna Goicea Mare, Dumitru Onchioiu din comuna Bercioiu etc.¹²

Ilie Andronic din comuna Cucuiești din raionul Drăgășani și Gheorghe Smarandache din comuna Comani, raionul Drăgășani-Olt au fost luați la postul de miliție și bătuți pentru a accepta schimbul¹³.

Nota nr. 6348 din 5 martie 1952 a Comitetului Executiv al Sfatului Popular Regional Craiova, semnată de președintele P. Panait Petica, trimisă Sfatului Popular al raionului Plenița, atenționa și amenința cu luarea de măsuri „drastice” dacă nu se va rezolva „cazul” din comuna Dârvari, unde „schimbul se face cu greutate, din cauză că cetățenii arată nemulțumiri pentru pământul primit”¹⁴.

Același președinte, în nota 4544 din 19 martie 1953, trimisă Sfatului Popular al raionului Balș, dădea indicații cum să se procedeze în cazul comunei Robănești, unde urma să se înființeze „o întovărășire, la care s-au înscris 9 locuitori, din care 8 salariați și un țăran, cu 18 brațe de muncă și un atelaj agricol, cu o suprafață de 24,50 ha teren arabil”¹⁵. În aceasta intrând loturile unui număr de 24 de locuitori, care „refuză să intre în întovărășire” și din care „8 locuitori refuză să semneze tabelele de schimb și să primească pământ în altă parte”¹⁶ și „fac agitație. Trebuie luate măsuri drastice chiar de

⁹ B. O., nr. 23 din 30 aprilie 1949.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 15/14 mai 1953.

¹¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Dolj (în continuare: D.J.A.N.D.), fond: *Sfatul Popular Regional Craiova, Birou special*, dos. 23/1951, f. 63.

¹² *Ibidem*, dos. 26/1952, f. 19-21.

¹³ *Ibidem*, dos. 27/1952, f. 71.

¹⁴ *Ibidem*, f. 244.

¹⁵ *Ibidem*, f. 181.

¹⁶ *Ibidem*.

arestare a lor”, întrucât s-au dovedit „dușmani ai poporului și elemente chiaburești”¹⁷.

Nicu Gheorghe Gheorghică din comuna Ciupercenii Noi, județul Dolj, deținător al suprafeței de 2,4 ha, la comasarea terenurilor pentru înființarea Gospodăriei Agricole Colective „Olga Bancic” a refuzat să cedeze terenul din intravilan. În 1953 a cultivat terenul respectiv pe care îl avea moștenire și pe care îl considera al lui. Acuzat că a „intervenit abuziv în patrimoniul GAC-ului” este condamnat la 2 ani închisoare corecțională, conform Decretului 151/1950, art. 5 și art. 13¹⁸.

Mult mai subtil și mai perfid a fost Decretul 308 din 1 februarie 1953¹⁹. El a alcătuit un cadru juridic favorabil extinderii suprafeței sectorului socialist în detrimentul producătorilor particulari. Presiunile exercitate asupra proprietarilor s-au făcut - și de data aceasta - în numele legislației socialiste, abuzurile deghizându-se în acțiuni de aplicare a legii. Acest normativ, ca și Hotărârea Consiliului de Miniștri care l-a însoțit au avut un caracter „strict confidențial”. Art. 1 al decretului fixa obiectul specificând că treceau în proprietatea statului „toate terenurile părăsite și nelucrate, terenurile cetățenilor și persoanelor juridice, care fac cereri de trecerea lor în proprietatea statului, după ce vor fi acceptate de organele stabilite de HCM. HCM 70/1953 ce însoțea Decretul 308/1953, prevedea în art. 2 că „*vor fi primite de către stat, terenurile pentru care se depun cereri și acte de trecere a pământului în proprietatea statului de către muncitori și funcționari din instituțiile și întreprinderile de stat, din organizațiile economice și de masă, precum și din alte categorii de cetățeni care, neocupându-se efectiv cu agricultura, nu-și pot lucra pământul*”²⁰.

După ce au anunțat comisiile – comisie centrală, comisii regionale, comisii raionale și componența lor, din care nu lipsea înputernicitul Consiliului de Miniștri și președintele comitetului executiv al Sfatului Popular - ceea ce atestă importanța politică a actului - art. 7 se referea la „funcționarii din mediul rural, pensionarii, meseriași, elevi, studenți și liber profesioniști, precum și alte categorii de cetățeni, parohiile și așezămintele care au în proprietate terenuri agricole”.

Prin articolul 8 se stabilea că „*nu se primeau cereri de trecere a pământului în proprietatea statului din partea chiaburilor*”, motivându-se prin faptul că „tendențele chiaburilor de a renunța la terenurile lor agricole trebuie considerate ca încercări de sabotare a producției agricole și de sustragere de la îndeplinirea obligațiilor pe care le au față de stat”.

¹⁷ *Ibidem*, f. 182.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 63/1952, f. 34-35.

¹⁹ Asemănător a fost Decretul 115/1959; *ibidem*, Sfatul Popular comuna Mischii, dos. 3/1953, f.n.

²⁰ *Ibidem*.

Desigur, atunci când producțiile GAC-urilor și GAS-urilor erau scăzute, când țăranii refuzau să-și mai lucreze pământul datorită cuantumului de cote ce se mărea progresiv, când lipsa de produse agricole devenise atât de acută încât nici rațiile pe cartele nu erau acoperite, era nevoie de subiecți, care, pe baza „luptei de clasă” puteau să fie obligați să susțină cerințele de hrană. Acești chiaburi, chiar în condițiile anilor de mari constrângeri și luptă „revoluționară”, constituiau categoria cea mai productivă și statornică în lucrarea pământului.

Chiaburii care erau „în imposibilitate de a-și lucra pământul fiind invalizi, bătrâni, văduve și care nu aveau alți membri în familie, puteau totuși, să facă cereri” de donație, care urma să fie verificate „temeinic, caz de caz, de către comitetul executiv al Sfatului Popular comunal, orașenesc, raional și regional” (art. 9).

Din prevederile acestui act normativ au fost exceptate „izlazarile comunale constituite pe bază de dispoziții legale” (art. 12).

Muncitorii, funcționarii și pensionarii ale căror cereri erau acceptate „vor primi cartele” (art.13). Se fixa ca obligativitate cultivarea, în 1953, a tuturor terenurilor intrate sub incidența Decretului 308/1953, „pe bază de contract de către țăranii întovărășiți cu pământ puțin, țăranii cu gospodării mici și mijlocii care se vor asocia pentru cultivarea în comun a pământului și acolo unde nu existau aceste categorii, țăranii individuali” (art. 17).

Meticulozitatea în fixarea fiecărui amănunt este relevant expusă în articolul 18: „Terenurile luate spre cultivare vor fi cultivate în primul rând cu porumb, floarea soarelui, orz, ovăz - la alegerea cultivatorului - fapt prevăzut în contract”.

În instrucțiunile pentru aplicarea HCM 308/1953 se preciza că cel ce „donează” să treacă cu „întregul teren ce-l posedă, în afară de terenul din jurul casei folosit pentru grădină și zarzavat”. Presa, radioul au făcut propagandă în jurul acestui „act de justiție și înțelegere din partea statului” a celor care nu puteau să-și cultive pământul.

Statul apărea ca un salvator. *În realitate, „donația” a fost o formă de constrângere, o expropriere mascată a proprietății funciare particulare.* Statul nu a fost binevoitor nici cu cei care au contractat pământ, conform Decretului 308/1953. Obligațiile acestor contractanți față de stat au fost exagerat de mari. Pentru regiunea Craiova au fost următoarele:

	Prod. obț. la ha.	600 kg	601-700 kg	701-800 kg	801-900 kg	901-1000 kg	1001-1100 kg	1101-1200 kg	1201-1300 kg	1301-1400 kg	1401-1500 kg
porumb	ptr.stat	300 kg	50%	50%	50%	50%	50%	50%	680 kg	760 kg	840 kg
orz	ptr.stat	300 kg	50%	50%	50%	50%	560 kg	640 kg	720 kg	800 kg	-
ovăz	ptr.stat	300 kg	50%	50%	50%	50%	560 kg	640 kg	720 kg	800 kg	-
floarea soarelui	ptr.stat	300 kg	50%	50%	480 kg	560 kg	640 kg	720 kg	800 kg	-	-

Contractantul mai era obligat să dea statului 50% din paiele obținute și 30% din coceni, cantitate ce va „fi transportată și predată la baza de recepție” și să „curețe și să elibereze terenurile contractate în termen de 5 zile de la recoltare”. Aceste obligații apăsătoare au determinat pe țărani să nu mai lucreze pământurile în cel de-al doilea an. Din pământul provenit prin aplicarea Decretului 308/1953, au fost împroprietăriți o serie de țărani cu „titlu definitiv” (așa cum am arătat) și în scopul de a se lucra pământul. Terenuri întinse nu au mai fost lucrate din lipsa doritorilor. Odată cu derularea colectivizării, acest pământ „donat” prin Decretul 308/1953 a fost inclus în GAC-uri, inclusiv cel cu care țărani fuseseră împroprietăriți.

O constatare făcută de secția agricolă a regiunii Craiova, în luna ianuarie 1954, a semnalat faptul că „există mari greutăți în contractarea acestor terenuri, întrucât țărani individuali refuză datorită cedării către stat a 50% din producție, a lipsei de sămânță, a insuficienței inventarului viu și mort, a unei posibile măririi a cotelor”²¹.

Un raport al sfatului popular al raionului Vânu Mare din 27 mai 1954, trimis Comitetului executiv al Sfatului Popular Regional, a semnalat această stare de fapt, propunând obligativitatea acestora, pe cale juridică și administrativă, de a lucra pământul²².

Un document ce atestă categoriile sociale ale celor ce au cedat pământul, conform Decretului 308/1953 și HCM 70/1953, a fost raportul Comitetului executiv al Sfatului Popular al Raionului Craiova din 4 aprilie 1953, trimis Comitetului executiv al Sfatului Popular Regional Craiova: 38 chiaburi, 6 parohii, 28 pensionari, 350 funcționari, 33 muncitori, total 455 „donatori”.

Statul, la inițiativa partidului comunist, a constrâns o parte a proprietarilor de pământ să cedeze terenurile deținute de ei. Cuvântul „donator” menționat în decret însemna de fapt **constrângere**.

În hotărârea Comitetului executiv al Sfatului Popular Regional nr. 793/6 martie 1953 s-a decis „donarea integrală a terenului agricol aflat în posesia donatorului”²³. Același lucru reiese și din dispozițiile Sfatului Popular Regional Craiova către Sfatul Popular al Comunei Castranova, prin care se cerea „donarea întregii suprafețe deținute de Gheorghe Stan, funcționar bugetar și Ilie Nistor, țăran în etate de 77 de ani, bolnav și fără brațe de muncă”²⁴, „donație” care nu „trebuie luată în considerație dacă nu era făcută în întregime”²⁵.

²¹ D.J.A.N.D., fond: *Sfatul Popular Regional Craiova. Birou special*, dos. 30/1954, f. 93-94.

²² *Ibidem*, dos. 43/1954, f. 21.

²³ *Ibidem*, dos. 19/1953, f. 61.

²⁴ *Ibidem*, dos. 128/1953, f. 117.

²⁵ *Ibidem*.

În ședința din 11 martie 1953 a biroului de partid raion Caracal s-a decis ca salariații statului să fie „obligați să doneze pământul lor statului”²⁶ și să li se spună că au „de ales în a fi proprietari sau salariați”²⁷.

Un alt mod de constrângere, pentru a determina donația, consta în mărirea impozitului agricol și a cuantumului de cote. În adresa trimisă de cabinetul președintelui Sfatului Popular Regional Craiova către Sfatul Popular Raional Craiova, cu nr. 1061 din 13 martie 1953, s-a indicat „mărirea impozitului și volumului cotelor” la acea categorie de „salariați care dețin pământ și nu l-au donat până în prezent”²⁸.

Comasarea pământului în vederea constituirii TOZ-urilor și GAC-urilor a constituit un mijloc de constrângere pentru acceptarea Decretului 308/1953.

Ion Florin Popescu din comuna Urluiasca, raionul Slatina, supus presiunilor să cedeze pământul GAC-ului, a fost ridicat de mai multe ori de miliție și dus din post în post, până la Slatina, sub acuzația de nepredare de cote. A fost constrâns să cedeze 14,20 ha teren, conform Decretului 308/1953. Ulterior, a fost silit să predea la GAC „23 August” din comuna Cungrea și restul de teren agricol, iar pădurea i-a fost confiscată fără nici o formalitate²⁹.

Proprietarii de pământ Victor Sârbu, Ion Ninu și Necula Stavre din comuna Măceșu de Sus, raionul Segarcea au fost obligați să schimbe terenul agricol deținut, cu teren neproductiv situat la 18 km de vatra satului. În aceste condiții au cedat pământul statului prin Decretul 308/1953³⁰. Popescu Gheorghe și Avrămescu Ilie din satul Mileni, comuna Bălăcița, raionul Vânju Mare au cedat teren agricol în suprafață de 8,5 ha și 11,7 ha prin Decretul 308/1953, în urma somației instructorului de partid Gheorghe Istrătoiu și a președintelui Sfatului Comunal Gheorghe Boicu, care l-au amenințat cu „darea afară din serviciu și deportarea în Bărăgan”³¹.

O altă modalitate de „convingere stalinistă” a proprietarilor de terenuri agricole de a face „donație” a fost amenințarea copiilor acelor familii de a fi dați afară din școli și universități, în caz „de neraliere la politica agrară a partidului și statului”³². Amenințarea de a fi trecuți în rândul chiaburilor a acelor care erau salariați și dețineau proprietăți

²⁶ D.J.A.N.D., fond: *Regionala Partidului Muncitoresc Român Caracal*, secția secretariat, dos. 6/1953, f. 63.

²⁷ *Ibidem*, p. 64.

²⁸ D.J.A.N.D., fond: *Regionala Partidului Muncitoresc Român Craiova*, cabinetul președintelui, dos. 37/1953, f. 16.

²⁹ *Ibidem*, dos. 71/1954, f. 63-67; Comisia de Petiții ..., dos. 5294/1992, f. 2.

³⁰ *Ibidem*, raionala PMR Segarcea, dos. 3/1954, f. 73.

³¹ D.J.A.N.D., fond: *Regionala Partidului Muncitoresc Român Vânju Mare*, dos. 1/1954, f.16.

³² Constatare reieșită din discuția autorului cu subiecții.

agricole, a determinat pe foarte mulți să „doneze” statului pământul ce-l dețineau.

Pentru preotul Constantin Rădulescu din comuna Gheoroiu, raionul Olteț, formula donației este văzută ca o modalitate de ieșire de sub presiunea autorităților. Pentru a nu fi exmatriculată fiica, Lidia Rădulescu, de la Facultatea de Filologie București, donează 14,65 ha în baza Decretului 308/1953³³.

Nicolae Georgescu, născut în 1938, fiul lui Constantin Georgescu, deținător a 9,6 ha în comuna Știrbești, raionul Olteț a fost exmatriculat din Liceul „Nicolae Bălcescu” din Craiova și nu a fost reprimat decât cu mare greutate, după ce tatăl a donat pământul prin Decretul 308/1953³⁴.

O situație aparte o prezintă cazul lui Constantin Dascălu, împrumutat cu teren prin Decretul 308/1953. Acesta a intrat în GAC Cetate și a ieșit după un an. Cele 1,5 ha pe care le avea au fost oprite în GAC, iar lui i-au fost repartizate parcele în Moșăței și Hunia, în schimb. Aceeași situație a avut-o și Nodu Ion (1,25 ha) din aceeași comună³⁵.

Merită menționat și faptul că această hotărâre a partidului și statului totalitar a fost pregătită cu mult înainte de a fi promulgată. Astfel, au fost întocmite tabele cu terenurile ce trebuiau cedate statului, pe baza dispozițiilor, încă din ianuarie 1953.

Este un fapt care atestă că procesul naționalizării pământului era în plină desfășurare, intenționând să ia în această epocă o mască mai umană, prin „donația de bună-voie” și „nesilită de nimeni”.

Sub incidența HCM 308/1953 au intrat și pământurile absenteiștilor, sub formă de terenuri părăsite.

În regiunea Craiova situația aplicării HCM 308/1953, la 10 aprilie 1953 a fost:

- a). - 41.457,67 ha suprafață agricolă, din care:
 - 33.454,45 ha suprafață agricolă cedată;
 - 8.003,32 ha suprafață agricolă părăsită.
- b). Din totalul de 41.457,67 ha suprafață agricolă:
 - 31.037 ha teren arabil; 1.369,45 ha pășune; 1.047,55 ha fânețe a fost cedat;
 - 6.961,29 ha teren arabil, 410,12 ha pășune, 223,77 ha fânețe, 408,12 ha vii, plantații și neproductive a fost teren părăsit³⁶.

Terenul agricol donat a intrat în posesia: GAC-urilor - 2106 ha; TOZ-urilor - 709 ha; instituțiilor - 3100 ha; asociațiilor - 315 ha; țăranilor individuali - 9588 ha; GAS-urilor - 138 ha teren donat și 87 ha teren părăsit.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ D.J.A.N.D., fond: *Primăria comunei Cetate*, dos. 25/1953, f. 65.

³⁶ B.O., nr. 6 din 25 ian. 1952.

Restul de 17101 ha teren cedat a rămas în rezerva sfaturilor populare comunale, la fel cu cele 7916 ha teren părăsit³⁷.

La terenul cedat s-a mai adăugat, până la sfârșitul anului 1953, suprafața de 6518 ha, totalul fiind de 47.975 ha intrat sub incidența Decretului 308/1953³⁸.

Din cele 47.975 ha au fost repartizate în anul 1953 pentru cultivare GAC-urilor, TOZ-urilor, instituțiilor, asociațiilor, țăranilor individuali etc. doar 19.964 ha, restul urmând a fi contractat. Din totalul de 47.975 ha doar 4.367 ha s-au aflat sub cultură la 1 ianuarie 1954 (grâu toamnă)³⁹.

O altă formă de constrângere, spre a-l determina pe țăranul proprietar de pământ să se înscrie în colectiv, iar dacă acesta refuza, de a-i confisca proprietatea, a fost legislația privitoare la impozitul agricol.

În 14 iulie 1949 s-a stabilit impozitul agricol prin Legea nr. 18⁴⁰. Obiectul și scopul legislației impozitului agricol, precum și sursa de inspirație au fost dezvoltate în expunerea la Legea 18/1949 de către Vasile Luca: „Legea impozitului agricol contribuie la îngrădirea puterii economice a chiaburilor [...] obligând pe chiaburi a vărsa statului o parte însemnată din veniturile gospodăriei lor, create din exploatarea sărăcimii satelor. O asemenea politică fiscală, de dreptate socială, s-a practicat numai în Țara Socialismului - U.R.S.S.”⁴¹.

Legea 18/1949 a fost completată prin Decretul 16 din 31 ianuarie 1951, „privind impunerea foștilor exploatareți”, fiind vizați și foștii moșieri alături de „celelalte elemente ale marii burghezii”⁴².

În 25 ianuarie 1952 s-a modificat Legea 18/1949 prin Decretul 36⁴³, impozitul agricol mărindu-se cu 40% pentru țăranii săraci și mijlocași și cu 60% pentru chiaburi.

Prin Decretul 125 din 31 mai 1952⁴⁴, membrilor colectivității le-a fost redus impozitul pentru venitul gospodăriilor personale cu 50%, celor întovărășiți cu 20% (art. 12, 13), iar chiaburilor le-a fost majorat impozitul cu 50% (art. 14).

În anul 1953, impozitul agricol al unui țăran sărac, Ion Avrănescu din comuna Catanele - Dolj, posesor a 0,75 ha a fost de 26 lei, al unui țăran mijlocăș, Dincă Maria din comuna Bratovoiești - Dolj, posesor a 2,05 ha - de 81 lei, iar al unui țăran chiabur, Dumitru Ilarie din comuna Șimnicu de Sus,

³⁷ *Ibidem*, nr. 26 din 31 mai 1952.

³⁸ D.J.A.N.D., fond: *Sfatul Popular al Regiunii Craiova, Secția agricolă*, dos. 50/1953, f. 9.

³⁹ Calculat, *ibidem*, p. 9-193.

⁴⁰ B.O. nr. 45 din 14 iulie 1949.

⁴¹ Vasile Luca, *Expunere asupra Legii impozitului agricol. Legea impozitului agricol*. Editura PMR, București, 1949, p. 8.

⁴² B.O. nr. 13 din 31 ianuarie 1951.

⁴³ B. O. nr. 45 din 14 iulie 1949.

⁴⁴ B.O. nr. 26 din 31 mai 1952.

posesor a 4 ha - de 620 lei⁴⁵. Producția medie la hectar în acel an la grâu a fost în comunele respective de 640 kg, iar la porumb de 720 kg⁴⁶. Prețul de achiziție a unui kilogram de grâu era de 0,35 lei, iar a unui kilogram porumb de 0,20 lei. Salariul mediu al unui învățător era de 180 lei pe lună. Un kilogram de carne se achiziționa cu 1,15-1,75 lei. Prețul unui fier de plug era de 76 lei, al unei cămăși - 35 lei⁴⁷.

După predarea cotelor, păstrarea seminței și achitarea celorlalte obligații, țăranul avea un venit sub 100 lei la ha, total din care trebuie să se și întrețină, era pus într-o situație disperată, în imposibilitatea de a se achita de obligațiile față de stat.

Partidul, eliberat de inhibițiile începutului de drum, a preluat, începând cu 1949, pârghiile economice. Îmbătat de propria-i putere, a pretins producătorilor agricoli să predea statului, în afară de impozite, uriașe cantități de cereale, carne, lapte, fructe, indiferent de calitatea solului, dotarea tehnică și prețul de cost. După cum în industrie s-a cerut muncitorului să depășească toate normele, chiar dacă materiile prime lipseau, așa s-a cerut țăranului să facă imposibilul.

Începând cu noiembrie 1953, presiunea economică asupra micilor producători a început să scadă, dar nu și constrângerea politică. O serie de acte normative au acordat scutiri de impozite și taxe gospodăriilor țărănești individuale, concomitent cu reducerea cotelor pentru cei care încheiau contracte cu statul⁴⁸.

**JUSTICE AND DISPOSSESSION
IN ROMANIA, DURING THE POPULAR GOVERNMENT**
- Abstract -

The collectivisation of the Romanian agriculture, after the model of the Stalinist Kolhoz, was one of the ample activities meant to transform the economy of the country and the social, political and moral spectrum of the people, to allow the perpetuation of the power of the unique party and of the Communist government.

The abolition of the individual property of the peasants, “in order not to block the development of the Socialist agriculture”, subsequent to the nationalisation of industry, was meant to exclude, “for the present and for the future”, the resistance hotbeds against the Communist totalitarian state. In the vision of the Communist party, the triumph of Socialism in Romania was incompatible with the preservation of the private property of the land. Along with the destruction of the private land property, the land owner also disappeared and, therefore, “a virtual and morbid” ally of the outside enemy - “the imperialism” – was also annihilated.

⁴⁵ D.J.A.N.D., fond: *Sfatul Popular al Regiunii Craiova, Birou special*, dos. 19/1954, f. 43.

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 7/1953, f.64.

⁴⁷ *Ibidem*, dos. 65/1953, f. 77.

⁴⁸ HCM 3007 în: CHD nr. 57 din 10 septembrie 1953; *Documente cu privire la politica agrară a Partidului Muncitoresc Român*, Ed. Politică, București, 1965, p. 217.

NOTE PRIVIND TEZAURE MONETARE DESCOPERITE ÎN ZONA TECUCI

Costel ILIE, Mircea NICU

Varietatea și bogăția materialului numismatic, prezent în colecția numismatică a Muzeul Mixt din Tecuci, provenit din tezaurele de la Țepu, Ciorăști, Țigănești, Tecuci, sau Podoleni, ne-a determinat să începem studierea acestora, pentru a introduce în circuitul științific informații privitoare la circulația monetară din secolele XVI-XVIII în zona de sud a Moldovei.

Toate aceste tezaure au fost descoperite întâmplător, de cetățeni din localitățile respective și au intrat în posesia Muzeului Mixt din Tecuci, în deceniile șase și șapte ale secolului al XX-lea.

Un tezaur monetar a fost descoperit în vara anului 1965, în satul Țepu de Sus, comuna Țepu, județul Galați, pe dealul Baltagan, de către Nistor Ghițilina, în timp ce efectua lucrări agricole.

Tezaurul este constituit din 123 de monede otomane (foto 1-4) și 12 rusești, toate datate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a fost achiziționat de către muzeul din Tecuci.

Piese numismatice se află într-o stare bună de conservare, prezentând diferite grade de uzură în funcție de perioada în care au fost în circulație.

Monedele otomane sunt emisiuni ale sultanilor Mustafa III (1757-1774) și Abdul Hamid I (1774-1789), realizate din billon, cu valori nominale de 1 piastru (kuruş) și 2 zolota (altmişlik). În tezaur sunt prezente piese de o rublă, din argint, emise în timpul țarinei Ecaterina a II-a, între anii 1768 și 1782 (foto 5).

Un alt tezaur, foarte interesant, a fost descoperit de către Tănase Catinca, în satul Ciorăști, comuna Priponești, în punctul Olința, situat la nord-est de sat, spre satul Huștiul. O parte din piese au fost recuperate și au intrat în colecția Muzeului Mixt din Tecuci.

Tezaurul este compus din 54 monede de argint, emisiuni ale Imperiului Romano-German, provinciilor confederate din Țările de Jos și o monedă emisă în anul 1617 de regele Sigismund al III-lea al Poloniei (1587-1632).

Talerul-leu, nominal care a circulat intens în Țările Române, este prezent în tezaurul de la Ciorăști cu emisiuni bătute între anii 1589 și 1670 (foto 6), iar piesele de 28 stuberi (foto 7) ale Imperiului Romano-German emise pentru orașele Emden, Campen, Zvolle sunt datate în timpul împăraților Matthias (1612-1619), Ferdinand II (1619-1637) și Ferdinand III (1637-1657). În componența tezaurului se mai află și două piese de 18 groși emise de Georg Wilhelm (1619-1640) principe de Brandenburg (foto 8).

În localitatea Țigănești a fost descoperit un tezaur monetar, datat în secolul al XVIII-lea, ce cuprindea aproximativ 60 monede de aur și circa 100 din argint. Tezaurul a fost descoperit cu prilejul efectuării unor arături în apropierea palatului Conachi, spre sud, lângă șoseaua spre Ungureni. Piesele au fost recuperate parțial și au intrat în colecțiile muzeelor din Galați și Tecuci.

Muzeul Mixt din Tecuci deține piesele din argint, 33 ducați emiși de orașul dalmat Ragusa între anii 1771 și 1779 (foto 9), iar Muzeul de Istorie din Galați monedele din aur. Acestea sunt 64 de ducați emiși de provincia Holland în anii 1738-1771 (foto 10), la care se adaugă un ducat austriac (foto 11), din 1759 emis în timpul Mariei Theresa (1740-1780).

În orașul Tecuci, cu ocazia unor lucrări edilitare, în dreptul Casei de Cultură, s-a descoperit un tezaur monetar cuprinzând un număr de peste 15.000 piese din aramă datate în secolul al XVII-lea aparținând epocii lui Istrate Dabija (1661-1665). Întregul tezaur se află în colecția Muzeului Mixt din Tecuci și va constitui subiectul unui studiu întrucât cuprinde numeroase falsuri monetare, după monede prusiene, suedeze și poloneze, realizate în „bănăria” lui Dabija Vodă.

Din aceeași perioadă datează și tezaurul descoperit la Podoleni, comuna Barcea, care are în componență peste 1700 de piese din aramă, falsuri după monede prusiene, suedeze și poloneze, precum și piese originale de la Dabija Vodă, încă inedite.

Toate aceste tezaure aflate în colecțiile muzeelor din Galați și Tecuci, precum și alte descoperiri izolate, valoarea relativ mare a acestora, demonstrează existența unei economii active în preajma vechiului drum comercial al Tecuciului.

Prezentarea și analiza fiecărui tezaur va fi realizată prin studii separate, pe care autorii își propun să le elaboreze pentru publicare în numerele viitoare ale revistei.

**NOTES ON SOME MONETARY TREASURES DISCOVERED IN
THE AREA OF TECUCI**

- Abstract -

In the North of Galați County, many monetary treasures were discovered during the 6th and 7th decades of the XXth century.

The five treasures we deal with were found in Tecuci, Podoleni (Barcea locality), Ciorăști (Priponești locality), Țepu and Țigănești (Munteni locality).

The treasures of Tecuci and Podoleni consists of monetary issues which date from the days of Istrate Dabija (1661-1668), both original and fake coins, copies of the Polish, Prussian and Swedish currencies.

The treasure from Ciorăști consists of *Talers (Ecu)* – lei, issued in Netherlands, the Roman-German Empire, the Duchy of Brandenburg and the Polish Kingdom, at the end of the XVIth century and in the XVIIth century.

Currency coined by the Ottoman Empire and by the Russian Empire, during the second half of the XVIIIth century, is to be found in the treasure from Țepu; *Ducats* of Ragusa and *Ducats* of the Netherlands, dating from the same period, were found in the treasure from Țigănești.

All these treasures, preserved in the collections of the museums from Galați and Tecuci shall be presented and analysed in future studies.

TEZAUURUL DE LA ȚEPU

Foto 1 - Piastru, Mustafa III (1757-1774).

Foto 2 - 2 zolota, Mustafa III (1757-1774).

Foto 3 - Piastru, Abdul Hamid I (1774-1789).

Foto 4 - 2 zolota, Abdul Hamid I (1774-1789).

Foto 5 - Rubla, Ecaterina a II-a (1762-1796).

TEZAUROL DE LA CIORĂȘTI

Foto 6 - Taler-leu, 1613, Țările de Jos.

Foto 7 - 28 stüber, Ferdinand III (1637-1657).

Foto 8 -18 groși, Georg Wilhelm, principe de Brandenburg.

TEZAURUL DE LA ȚIGĂNEȘTI

Foto 9 - Ducat, Ragusa, 1771.

Foto 10 - Ducat, Țările de Jos, 1758.

Foto 11 - Ducat, Maria Theresa, 1759.

MISCELLANEA HISTORICA (II).
ADDITAMENTA ICONOGRAPHICA (I)

In honorem Paul Păltănea, istoric octogenar

Dan RĂPĂ-BUICLIU

Descoperirea unor noi reprezentări artistice în contextul celor editate, piese ce se încadrează în domeniul iconografiei istorice¹ cu referire la portretele voievozilor/principilor/domnilor din Țările Române, din epocile medievală și modernă, constituie o cerință motivată de stadiul actual al investigației în domeniul istoriografiei naționale, care este capabilă să redimensioneze cadrul structurii tematice și analitice* a repertoriului iconografic național (studii și album).

Dintr-o lucrare cu tematică iconografică istorică în curs de finalizare, prezentăm un segment, - un fișier cultural-artistic ce reliefează noi elemente privind biografia și imaginea în iconografia epocii lor, privind domnitorii Alexandru Constantin Moruzi, Scarlat Calimach și Grigore al V-lea Alexandru Ghica.

¹ N.Bălcescu, *Despre portretele principilor Țării Românești și ai Moldovei ce se află în Cabinetul de Stampe de la Biblioteca Regală din Paris*, în: „Magazin Istoric”, tom 4, București, 1847, p. 212-220; D.A. Sturdza, *Memoriu asupra portretelor domnilor români*, în: „Analele Societății Academice Române”, S.I., tom 6, București, 1876, p. 133-156; Ioan C. Filitti, *Din iconografia noastră laică*, în: „Convorbiri literare”, martie 1924; I.D. Ștefănescu, *Contribution à l'étude des peintres murales valaques*, Paris, 1928; N.Iorga, *Portretele domnilor români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930; Idem, *Portretele doamnelor române*, București, 1937; G. Oprescu, *Țările Române văzute de artiști francezi*, București, 1936; Marcu Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, București, 1937; C.I. Karadja, *Despre iconografia domnilor români în veacul al XVII-lea*, în: „Revista istorică”, ianuarie-martie 1941; Teodora Voinescu, *Portretele lui Ștefan cel Mare în arta epocii sale*, în: *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964.

* Avem în vedere diversitatea planurilor, maniera artistică, modalitatea tehnică și suportul material de prezentare plastică [pictură - frescă, tempera, ulei, acuarelă; sculptură - în lemn, metal, piatră, marmură, os (basorelief, statui, medalioane), miniatură, desen manuscris, broderie, țesătură (covoare, tapiserii), orfevrărie, ceramică, gravură, stampă, litografie, imprimare, dagherotip, fotografie] a efigiei personalităților istorice, identificarea corectă a paternității și sublinierea autorității artistice a semnatarilor, conexiunea informațiilor documentare subsumate fișelor descriptive nominalizate “Personală”.

**ALEXANDRU CONSTANTIN MORUZI (? – 1816),
Domnul Moldovei (1792, 1802-1806) și al Țării Românești (1793-
1796, 1799-1801)**

I. Portrete edite (completare comentariu și bibliografie)

I.1.-2. Alexandru C. Moruzi, Domnul Moldovei (1792-1793), în costumație de ienicer și cu cabaniță de învestitură.

Gravură contemporană, două tiraje (?) cu datarea [1791] și [1792 martie]; autor: L.M. Halbon.

Bibliografie: N.Iorga, *Portretele domnilor români*, Sibiu, 1930, p. XIV, pl. 185; C.I. Karadja, *Un editor suedez despre noi: Iacob Ionas Bjoernstahl*, în: „Revista istorică”, ian.-febr. 1920, p. 49-52; Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol. II, București, Ed. Meridiane, 1987, p. 142, pl. 77 (stilizare).

I.3. Alexandru C. Moruzi, Domnul Țării Românești (1793-1796), pictură ulei pe pânză, autor: N. Lytra, datare: [1793-1800].

Tablou existent în Muzeul Societății Istorice și Etnologice din Atena.

Bibliografie: N. Iorga, *op.cit.*, pl. 186a; Marcu Beza, *Urme românești în Grecia*, p. 117-119; Virgil Căndea, Constantin Simionescu, *Prezențe culturale românești. Bulgaria, Iugoslavia, Grecia*, Asociația „România”, vol. IV, București, 1987, p. 131, pl. 135; Florin Marinescu, *Étude généalogique sur la famille Mourouzi*. „Tetradia ergasias”, 12, Atena, 1987, fig. 5; V. Căndea, *Mărturii românești peste hotare*, vol. I, p. 129, poz. 405.

I.4. Miniatură de Grigore [monahul], în: Condica mănăstirii Radu Vodă; f. 17^v, datare: 1794.

Exemplar existent în fondurile Arhivelor Naționale din București.

Descriere: Compoziție miniată: Voievodul Al.C. Moruzi pe tron, înconjurat de boieri, având lateral pe Voievodul ctitor Radu Vodă pe tron și, de o parte pe arhimandritul Ignatie care ține în mâini condica mănăstirii Radu Vodă; sus: Sf. Treime (cu inscripție greacă), jos: chivotul mănăstirii Radu Vodă.

Bibliografie: Al. Alexianu, *op.cit.*, vol. II, București, Ed. Meridiane, 1987, p. 142 (se indică datarea: 1793!); Gheorghe Popescu-Vâlcea, *Miniatura și ornamentul manuscriselor românești*, București, Ed. Meridiane, 1998, p. 80, pl. 68.

I.5. Gravură, în: Gheorghe Răducanu Golescu, Atlas i hartis i periehon.../Atlas sau Harta Țării Românești, Viena, 1800, greacă; autor: Carol Schindelmayer, în Viena, datare: 1800.

Gravură omagială: cadru ovalizat de portret dedicatoriu aflat în primul atlas românesc de hărți; în legendă: text grecesc.

Descriere: personajul voievodal/princiar cu înfățișare majestuoasă cu însemnul puterii (sceptrul) și flancat de stemele Țărilor Române.

Exemplare hărți: Biblioteca Academiei Române, H.III-337; H-869 BXXI-3.

Bibliografie: N.Iorga, *op.cit.*, pl. 184; Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, tom II (1716-1808), București, 1910, nr. 630, p. 420-421; D. Râpă-Buicliu, *Bibliografia Românească Veche. Additamenta bibliographica, I (1536-1830)*, Ed. Alma, Galați, 2000, p. 346.

I.6. *Pictură modernă în fresca de la Biserica „Sf. Spiridon” din Iași*, datare: [1803-1806]

Bibliografie: N. Iorga, *op.cit.*, pl. 186.

I.7. *Gravură de Luigi Mayer, inclusă în albumul lui Sir Robert Ainslie, Views in Turkey in Europe and Asia, comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine, selected from the collection of Sir Robert Watts, With an elucidative letter-press. Published March 1st 1801, by the Proprietor William Watts no. 13, London Street, Fitzroy Square London, in folio mare, album.*

Gravura este realizată de artistul italian Luigi Mayer (care a fost însoțitorul ambasadorului englez Sir R. Ainslie, în vizita sa protocolară la Curtea domnească a lui Al.C. Moruzi, Domnul Țării Românești, din București), în anul 1793, reprezentând sala de recepție din Palatul domnesc, în care are, pe fundal, un tron ridicat pe un soclu cu șase trepte, având deasupra turaua Sultanului Selim III (1789-1807). Tronul reprezintă simbolul suzeranității Devletului.

În partea dreaptă a sălii se află un divan, așezat pe o estradă cu două trepte ce se întinde până în colțul încăperii spre un perete lateral, având deasupra o sabie turcească (simbolul autorității domnești, delegată de suzeran). Sub sabie, pe divan, stau așezați Voievodul îmbrăcat în caftan, cu calpac pe cap, în conversație cu interlocutorul, Sir Robert Ainslie.

În compoziție se mai observă, frontal, de-a lungul peretelui, se află suita ambasadorului formată din patru persoane, în poziția șezând pe divan, având alături un singur boier muntean (probabil dragoman/interpret); în stânga: doi demnitari purtând tuiurile de Pașă/Bei ale Domnitorului, care sunt urmași de un șir de boieri cu toiege în mână (simbolul demnității lor de înalți sftetnici ai Divanului domnesc), secondăți de o ceată de slugi ce duc talere cu fructe.

În general, compoziția respiră o atmosferă destinsă, de recepție/audiență pusă sub semnul receptivității și convorbirilor diplomatice, dar și a ospitalității față de o înaltă oficialitate a Angliei, aflată în vizită

diplomatică, investită totodată și cu misiune de informare secretă, de consemnare a unor realități politice, sociale și cultural-istorice din țările vizitate.

Bibliografie: C.I. Karadja, *O gravură necunoscută*, în: „Revista istorică”, an VIII, 10-12, oct.-dec. 1922, p. 188-189.

II. Portrete inedite

II.1. Pictură – ulei pe pânză, 104x75, stare de conservare mediocră; cadru compozițional incomplet, decupat în partea de jos, cu cracheluri mici, suprafețe roase care nu afectează serios ansamblul iconografic.

Obs. Decuparea s-a efectuat nu în timpul deținerii piesei de către familie (având în vedere rațiunea și sentimentele posesorilor pentru acest tablou), ci ulterior, cauzată, probabil, de preluarea și conservarea defectuoasă în perioada anilor '50, fapt ce explică și lipsa ramei și a prezența crachelurilor și rosăturilor.

Descriere: Personajul princiar Alexandru C. Moruzi ni se înfățișează în poziție majestas, în picioare, îmbrăcat cu costum oriental de epocă, cu feregea și cu ișlic cu colț pe frunte, cu brâu din care iese mânerul unui hanger oriental cu decor (încrustat și perlat (?) la gardă), cu mâna dreaptă la piept, având în degetul mic un inel din aur cu piatră – bumb (diamant fațetat) și numărând mătăniile din șirag și cu mâna stângă în jos (cadrul este decupat de la antebraț, subl.ns.). Personajul princiar are privirea severă dar netensionată. Datare: ante 1806; autor incert: Giorgio/Iordache Venier (?)

Depozit: Muzeul Județean de Istorie Galați, Colecția de Artă Plastică, nr. inv. 5259.

Proveniența: familia princiară Moruzi și descendenții săi.

Notă. Încercăm să dăm o posibilă explicație privind proveniența, reconstituind circulația piesei iconografice în timp, spațiu și la posesorii ei, în perioada 1816-/1821-1948. Tabloul a intrat - după 1816, în posesia beizadelei Dimitrie Al. Moruzi (n. Fanar/Constantinopol, 1788 - +Pechea-Galați, 6.06.1844), care, după anul 1821 – an tragic pentru destinul familiei Moruzi este nevoit să fugă din Constantinopol/Istanbul în Rusia, la Odesa și Sct. Petersburg (între 1822-1828), apoi se instalează în Moldova din anul 1829, fiind proprietar de moșie și a unui conac la Pechea, ținutul Covurlui.

Aici a constituit una din puținele și valoroasele saloane boierești, fiind adesea vizitat de diverse personalități. În acest context trebuie amintit faptul că Dimitrie Al. Moruzi, „cneazul” din Pechea a fost un cărturar distins, poliglot, amfitrion cu larg orizont literar, un poet – autor al unei antologii în versuri, *Pointikai Meletai*, Paris, 1825, în greacă, traducător în greacă a ediției lui Racine, *Phedre* (imprimare la Hermoupolis/Syra, 1825). Cneazul a fost inițiator al unui interesant proiect de grădină botanică (circa 1842-1844), la Pechea, sprijinit de botanistul elvețian Charles Guébbardt.

După decesul cneazului, tabloul a intrat în colecția familiei fiului său, Alexandru D. Moruzi (n. 1817, Fanar/Constantinopol - + Galați, 6.02.1878), deputat de Galați, senator în Parlamentul României, primar de Galați (1871-1883), un edil de excepție; umanist, autor al unor valoroase lucrări de economie politică, pictor amator; căsătorit de 4 ori, cu Hermiona, fiica lui Gheorghe Asachi (între anii 1838-1844), cu Ecaterina Manu (între anii 1845-1848), cu Eliza Balș (între anii 1852-?) și apoi cu Adela Sturdza.

În acest timp - 1844-1878, piesa fiind una dintre mărturiile și atribuțiile incontestabile ale descendenței princiare a posesorului Al.D. Moruzi, circulând între com. Pechea și cealaltă reședință de la Galați. Astfel, piesa a fost vizionată de numeroase persoane din high life, de seria de invitați - politicieni și intelectuali, precum și de unele rude prin alianța de familie.

De precizat că nu subscriem la o realizare plastică a piesei datorată pictorului neprofesionist Al.D.Moruzi, de la care însă avem un portret al generalului Gheorghe Magheru (Viena, 1849). Piesa a rămas la Galați, la moștenitorul - Sebastian Al. Moruzi (Pechea, 1865 - +București, 6.01.1950), inginer, deputat și prefect al județului Covurlui.

E posibil ca tocmai de la această persoană, care a suferit, și el, regimul confiscării forțate din 1948 a bunurilor familiei, piesa luată în discuție să ajungă, în fondul vechi al instituției muzeale din Galați, constituind un bun patrimonial cultural muzeistic.

Bibliografie: Mihail-Dimitrie Sturdza, *Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et généalogique*, Paris, 1983, p. 356-359; Florin Marinescu, *Étude généalogique sur la famille Mourouyi*, Athènes, 1987 (Centre de Recherches Néohelléniques, Fondation Nationale de la Recherche Scientifique, „Tetradia Ergasias”, 12), p. 43-62, 77-84; Adrian Silvan Ionescu, *Momentul 1848 în plastica documentaristică*, în: „Revista istorică”, S.N., tom X, 5-6, București, 1999, p. 514; Georgeta Penelea-Filitti, *Moruzi din satul Moruzanda - în scaunele domnești de la București și Iași*, în: „Magazin istoric”, S.N., an. XXXI, 3(360), 1997, p. 59-63.

SCARLAT CALIMACH,

Domnul Moldovei (1806, 1807-1810, 1812-1819)

I. Portrete edite (comentariu și bibliografie - adăugire)

I.1. Pictură - ulei pe pânză; pictor: Le Baron Ludovicus de Kreuchely de Schwerdberg; datare ante 1816.

Notă: baronul Ludovicus de Kreuchely de Schwerdberg, de origine nobiliară; profesor, consul al Prusiei.

I.2. *Gravură*. Autor: Blasius Höfel; datare: [1816-] 1817.

Compoziția menționează realizatorii: desenatorul - pictor Le Baron Ludovicus de Kreuchely-Schwerdberg și gravorul Blasius Höfel, calcograf, gravor și litograf austriac, profesor la Academia Militară din Neustadt.

Descriere: compoziția (în medalion) înfățișează personajul princiar în caftan și ișlic, având pe fundal drept decor: o coloană și o perdea de mătase, respectiv profilul Mănăstirii Cetățuia din Iași.

Bibliografie: Émile Benezit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps*, tome 4, Paris, 1951, p. 719; *Kōdix politkos.../Codicele civil al Principatului Moldova/Codicele Calimach*, Iași, Tipografia lui Emmanuel Vernardos, Partea I, 1816-1817, foaie liminară; E. de Hurmuzaki, *Documente*, vol. X, ediția N. Iorga, București, 1897, p. LV; N. Iorga, *Portretele domnilor români*, pl. 201.

I.3. *Pictură tempera*; autor anonim; tablou în biserica „Sf. Spiridon” Iași.

Bibliografie: N. Iorga, *op.cit.*, pl. 202.

II. Portrete inedite

II.1. *Stampă** religioasă greacă, autor: anonim; datare: 1833 martie 10 (v. inscripția greacă și slavonă din registrul de jos al piesei iconografice).

Stampă compozită, omagială unuia dintre patronii materiali ai bisericii atomite; existentă la Mănăstirea „Sf. Pantelimon” - Muntele Athos, Grecia.

Descriere: Cadrul tabloului este inscripționat în trei registre orizontale (de sus în jos): [I] - Trei personaje; în centru - icoana Sf. Pantelimon, având sus inscripția greacă, flancate - în dreapta - de portretul (bust) al Domnului Moldovei, „Skarlatos Kallimachis” (cu inscripție greacă), având ca model desenul și gravura lui Lud. Kreuchely-Schwerdberg - Blasius Höfel, și, în stânga - de portretul ieromonahului grec Sava;

[II] - Stampă centrală - imagine de ansamblu a mănăstirii „Sf. Pantelimon” și a împrejurimilor acesteia;

[III] - Inscripția bilingvă, în dreapta (în greacă); în stânga (în slavonă) - ambele au aceeași datare: „1833 martie 10”.

Notă. Stampa urmează, în general, linia iconografică a seriei de gravuri și litografii tip *Proschinitarul Sf. Munte*, ce este realizată în redacție bilingvă în secolul al XIX-lea.

Stampa a fost imprimată, probabil, într-un tiraj satisfăcător care să răspundă scopului lucrativ de colportaj material al autorității ecleziastice - stăreția Mănăstirii „Sf. Pantelimon” - Muntele Athos, Grecia, care a patronat

* Anexă, pl. IV.

tipărirea, și, indirect a mediat o dublă ipostază stampală: votivă și laică – portretul lui Scarlat Calimach, Domnul Moldovei, unul din ctitorii mănăstirii.

Bibliografie: Marcu Beza, *Urme românești la Muntele Athos*, în: „Boabe de grâu”, an IV, nr. 10, oct. 1933, p. 395; N. Iorga, *Portretele...*, pl. 201; Teodor Bodogae, *Danii românești la Athos*, în volumul: „Românii și Muntele Athos”, Editura Paralela 45 – Destin, București, 2001, p. 259.

**GRIGORE AL V-LEA (ALEXANDRU) GHICA,
Domnul Moldovei (1849-1856)**

1. *Pictură* ulei, în biserica „Sf. Spiridon” din Iași.

Pictor anonim, portret contemporan [1854-1856].

Descriere: Domnitorul Grigore al V-lea Alexandru Ghica în uniformă de general (mare ținută), cu cuca domnească, cu agrafa din aur și perle și cu panaș; pieptul este plin de decorații (în număr de patru) străine ce i s-au conferit: portretul miniatural al sultanului Abdul Medjid, ordinul otoman Nisan-El-Iftikhar, Ordinul otoman Medjidie.

2. *Pictură* ulei pe pânză

Pictor anonim; portret contemporan, datare: [1854-1856].

Piesă la Muzeul Național Militar, București, inv. 24643.

Descriere: Domnitorul Grigore al V-lea Alexandru Ghica în uniformă de general (mare ținută), model 1846; cu capul descoperit; cu toate decorațiile străine, cele otomane primite de la Sultanul Abdul Medjid (1839-1861); Ordinul Semiluna Roșie; Ordinul Nișan-El-Iftikhar, cu briliante; portretul miniatural al Sultanului; Ordinul rus „Sf. Ana”, cl. I-a cu eșarfă; având mâna stângă pe garda sabiei princiare.

Bibliografie: N. Iorga, *Portretele domnilor români*, Sibiu, 1931, pl. 221; Floricel Marinescu, Maria Radovici, *Personalități din Țara Românească și Moldova distinse cu decorații străine în primele șase decenii ale secolului al XIX-lea*, în: „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, vol. 14-15, București, 1981-1982, p. 132.

3. *Stampă*. Autor anonim, portret contemporan, datare: [1850-1856].

Piesă existentă în anul 1934 în sala de expoziții a Academiei Române București. Actualmente se află în colecțiile Bibliotecii Naționale a României (Cabinetul de Stampe), București.

Descriere: Personajul princiar înfățișat bust, cu capul descoperit îndreptat spre stânga, îmbrăcat cu uniformă de general (mare ținută), cu cămașă albă cu plastron și cu papion alb, având pe piept, în stânga, o decorație.

Bibliografie: Ioan C. Băcilă, *Secția Stampelor de la Academia Română*, în: „Boabe de grâu”, an V, nr. 4, București, 1934, p. 193, foto [1]; Notă: La Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe se află exemplare-gravuri și litografii cu portretul lui Grigore al V-lea Alexandru Ghica, sub cotele: G.F. 19 II - Boquin-1 (litografie); G.F. II Boquin-3; G.F. 19 I-Adolphe-1; G.S. 98 (498).

4. *Pictură*, ulei pe pânză (129x93 cm), pictor anonim, datare: [1850-1856], pe spatele pânzei tabloului, însemnarea cu tuș negru: „W. Coller et. C. in Wien Vormals J. Hall”; stare de conservare: bună.

Proprietar: Muzeul Județean de Istorie Galați, nr. inv. 5259.

Descriere: Personajul princiar, descoperit, în uniformă de general (mare ținută) având pe piept un colan, două decorații (otomane): Ordinul Semiluna Roșie și Ordinul Nișan-El-Iftikhar cu briliante, își sprijină mâna stângă pe sabia domnească de investitură; fundalul tabloului este alcătuit dintr-o perdea de catifea, în dreapta, iar în stânga, o perdea cu motiv fitomorf.

Proveniența piesei iconografice: achiziție de la publicistul Radu Beldiman, actualmente secretar la Jockey Club București, moștenitor pe linie maternă, din Magdalena Beldiman-Rosetti, moștenitoare a Lidiei Filipescu (născută Hangerli), soția diplomatului Gheorghe Constantin Filipescu (nepotul Nataliei Ghica, fiica domnitorului).

Notă: Pentru obiectele aparținând aceluiași personaj, alcătuint ansamblul de piese complementare ținutei de general și domnitor (sabia de investitură din oțel, curbată, cu garda bătută în pietre având în centru o rozetă, cu mânerul perforat prevăzut cu fir aurit împletit, epoleții din alamă; bicornul cu broderie și torsadă din fir auriu în formă de ciucuri, cu cocardă bicoloră din mătase (albastră și roșie), cu un nasture având stema Principatului Moldova și cu penaj tricolor (roșu, albastru și alb); de asemenea, pentru alte două săbii de ofițer de infanterie, vezi Cristian M. Vlădescu, *Sabia de investitură, două săbii de ofițer de infanterie, epoleții și bicornul care au aparținut lui Grigore Alexandru Ghica* (colecția dr. Grigore Ghycka), în: „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, vol. 14-15, București, 1981-1982, p. 220-223 (descendentul domnitorului, dr. Grigore Ghycka este actualmente decedat, obiectele descrise în proprietatea familiei).

În altă ordine de idei, posedăm - grație donației avocatului Alexandru Grigore Ghyka - o copie după actul de deces al domnitorului, care s-a sinucis la 24 august 1857, la Le Mée-sur-Seine, eliberat de Primăria orașului Le Mée-sur-Seine, prin confirmare de martori, printre care profesorul parizian Jean Alexandre Vaillant, filoromân, amicul defunctului (subl.ns. D.R.B.).

Bibliografie: Cristian M. Vlădescu, *Uniformele armatei române...*, București, Ed. Meridiane, 1977, p. 36-38 (despre uniforma generalilor din Moldova).

**MISCELLANEA HISTORICA (II).
ADDITAMENTA ICONOGRAPHICA (I)**

- Abstract -

The complex investigation of certain plastic representations – already known or recently identified – such as the historical portraits of certain voivodes / princes / reigning princes of the Romanian countries (Al. C. Moruzi, Prince of Moldavia (1792, 1802-1806) and Walachia (1793-1796, 1799-1801), Scarlat Calimach, Prince of Moldavia (1806, 1807-1810, 1812-1819) and Grigore V Alexandru Ghika, Prince of Moldavia (1849-1856)), represents a valuable contribution to the iconographic repertoire of our national history.

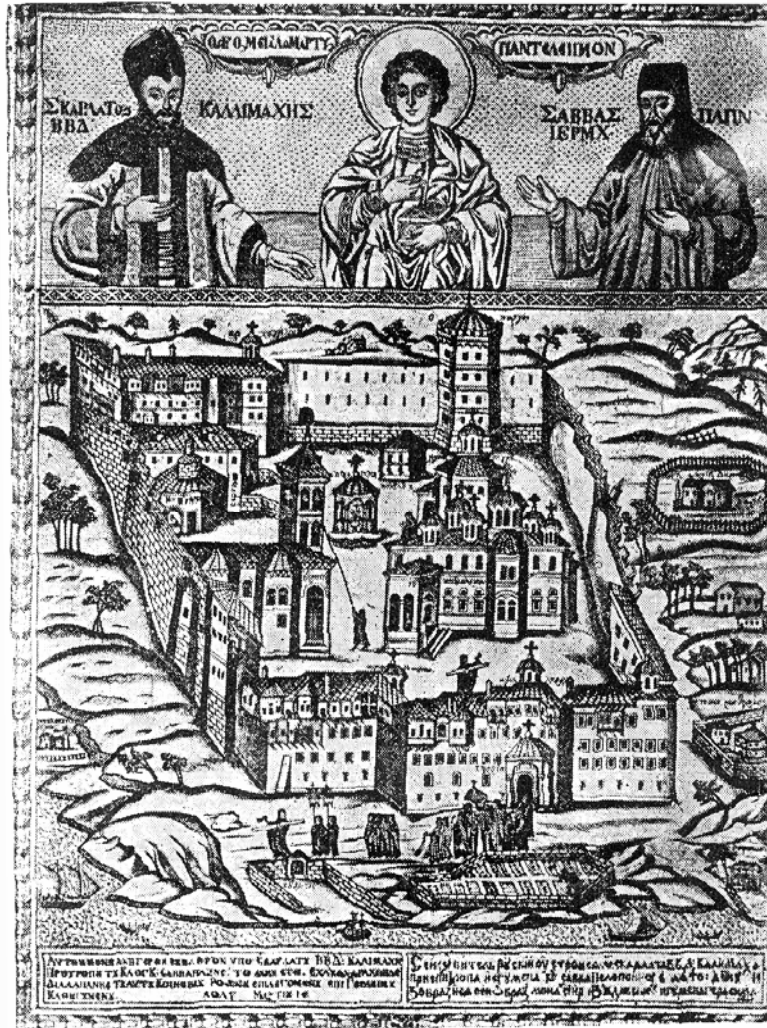
Pl. I - Al.C. Moruzi Vv.
(Muzeul Societății Istorice
și Etnologice din Atena)

Pl. II - Al.C. Moruzi Vv.
(Muzeul de Istorie Galați)

Pl. III - Grigore V Alexandru Ghica Vv.

Pl. IV - Scarlat Calimach Vv.
 Stampă - M-reă "Sf. Pantelimon", Muntele Athos.

RESTAURAREA DIN ANUL 1938 A „CASEI CUZA VODĂ” DIN GALAȚI

Viorica-Steluța PISICĂ

La 80 de ani de la Unirea Principatelor, la 24 ianuarie 1939, s-a inaugurat la Galați, în casa Domnitorului Unirii Principatelor Române, Muzeul „Cuza Vodă”.

Printre multiplele manifestări prin care locuitorii orașului Galați au dorit să-și exprime recunoștința față de marele domnitor a fost și preocuparea de a răscumpăra casa și de a-i da o destinație culturală. Încercări au fost mai multe după 1900, ele s-au amplificat în deceniul al patrulea și s-au finalizat în anul 1938.

La 14 iulie 1937 s-a înregistrat la Tribunalul Covurlui Asociația „Casa Cuza Vodă”, care și-a stabilit prin statut următoarele obiective: cumpărarea Vilei „Cuza Vodă” din Galați, restaurarea ei „așa cum a fost” și înființarea unui locaș de cultură¹. La realizarea acestui obiectiv un merit deosebit a revenit unui grup de ofițeri superiori din garnizoana Galați.

Pentru început trebuiau procurați banii necesari cumpărării casei. La 6 aprilie 1936, institutorul Paul Pașa, „părintele muzeografiei gălățene”, transfera banii strânși pentru statuia domnitorului în fondul „Alexandru Ioan Cuza”. În 1937, la sucursala Galați a Băncii Naționale existau 130.000 lei pentru statuie, care la cererea generalului Gh. Linteș au fost transferați în contul „Asociației Casa Cuza Vodă”². Dar contribuția cea mai substanțială aparține Ministerului Finanțelor, Direcția bugetului și a contabilității, ministru fiind Mircea Cancicov, care a donat asociației suma de 1.000.000 lei din care 900.000 lei au fost folosiți pentru cumpărarea casei³.

La 17 februarie 1938 a avut loc licitația și s-a adjudecat în mod definitiv asupra „Asociației Casa Cuza Vodă” din Galați, cu prețul de

¹ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați (în continuare: D.J.A.N.G.), Fond *Primăria orașului Galați*, dosar 16/1939, f. 134.

² *Ibidem*, f. 195.

³ *Ibidem*, f. 441.

900.000 lei, imobilul situat în orașul Galați, strada Cuza Vodă, nr. 64-66, proprietatea indiviză a moștenitorilor defunctului Adolf Teitler⁴.

Încă din anul 1937, Ministerul Cultelor și Artelor hotărâse: „Casa Cuza Vodă” va fi folosită ca muzeu istoric (adresa nr. 28.553/1937)⁵. Evaluată la 5 milioane lei, colecția muzeistică a institutorilor Paul și Ecaterina Pașa a fost donată de aceștia noului muzeu, ofertă aprobată de Ministerul Cultelor și Artelor la 26 februarie 1938 (adresa nr. 8185/1938)⁶.

În vederea unei restaurări fidele s-a publicat în presă un apel al „Asociației Casa Cuza Vodă” către toți cei care posedau fotografii, acte, descrieri, scrisori originale. În același scop, colonelul Victor Rațiu s-a adresat domnișoarei Lucia Borș, autoarea cărții „Doamna Elena Cuza”.

S-a pus în vedere locatarilor casei să o evacueze până la 1 martie 1938 și s-a comandat proiectul de restaurare.

La 23 martie 1938 a avut loc ședința consiliului „Asociației Casa Cuza Vodă” în care fusese cooptat și pictorul Nicolae Mantu. Au fost invitați prefectul județului Covurlui, Theodor Atanasiu, primarul orașului Galați, institutorul Paul Pașa, profesori, ingineri și arhitecți. S-a discutat și s-a aprobat cu vot unanim planul de restaurare întocmit de arhitectul Popescu de la Primăria Galați, care păstra exteriorul vechi al clădirii, iar interiorul era adaptat funcției de muzeu, respectându-se aceeași compartimentare cu 5 camere mari la parter și una la etaj, peste nava centrală. Devizul lucrării de restaurare al Vilei „Cuza Vodă” și a clădirii viitorului custode se ridica la suma de 2.525.580 lei⁷. O comisie restrânsă formată din colonelul Victor Rațiu, arh. Popescu și arh. Caramfil de la Primăria Galați urma să se ocupe de executarea lucrărilor, prezentând la sfârșitul fiecărei luni, în fața consiliului asociației, stadiul lucrărilor și cheltuielile făcute.

Începe campania de strângere a banilor necesari restaurării. Se solicită ajutor financiar de la Mitiță Constantinescu, guvernatorul Băncii Naționale, de la Gabriel Marinescu, prefectul Poliției Capitalei, de la Ministerul Cultelor și Artelor, de la Ministerul Educației Naționale, de la Ministerul Industriilor și Comerțului, de la Ministerul de Interne. S-a cerut Direcției generale a Poștelor emiterea unei serii de mărci poștale comemorative „Casa Cuza Vodă”. S-au organizat la Galați spectacole pentru strângerea de fonduri.

În ședința din 2 aprilie 1938 a consiliului „Asociației Casa Cuza Vodă” s-a hotărât deschiderea șantierului⁸.

La 3 aprilie 1938 se comunica biroului Fabricilor de Ciment Reunite că pentru restaurarea casei „Cuza Vodă” din Galați sunt necesare cinci

⁴ *Ibidem*, f. 215, Jurnalul 1886 al Tribunalului Covurlui.

⁵ D.J.A.N.G., Fond: *Primăria orașului Galați*, dosar 16/1939, f. 171.

⁶ *Ibidem*, f. 230.

⁷ *Ibidem*, f. 270.

⁸ *Ibidem*, f. 260.

vagoane de ciment și se cerea ca măcar o parte din această cantitate să fie oferită gratis⁹.

Ținând cont de oferta lui Max Auschnit de a ajuta la restaurarea casei „Cuza Vodă” se solicitau Domeniilor Reșița următoarele materiale: fier Ø 16 mm - 4.900 kg; fier Ø 12 mm - 2.200 kg; fier Ø 6 mm - 1.100kg; tablă galvanizată a 40 kg legătura - 90 de legături; cuie diferite 1.000 kg; fierărie pentru tâmplărie în valoare de 20.000 lei, fier pentru beton 8.000 kg¹⁰.

Se cereau unor furnizori locali 150 mc de nisip de Dunăre și 180 mc pietriș de Dunăre.

Pentru a face economii la plata forței de muncă, Asociația „Casa Cuza Vodă” a cerut Statului Major 10 oameni din armată care să lucreze gratuit la reparații în perioada 15 aprilie - 15 august 1938¹¹.

La jumătatea lunii aprilie 1938, consiliul asociației a cerut generalului Mihai Ionescu, președintele Consiliului de Administrație C. F. R. București, să aprobe transportul gratuit al următoarelor materiale necesare restaurării: 30 vagoane de nisip, 50 vagoane de pietriș de la stația Doaga, 2 vagoane de var de la Sinaia, 5 vagoane de ciment de la Brăila, 1 vagon de fier de la Reșița. La 28 aprilie 1938, Direcția generală a Căilor ferate aproba tariful 87 pentru transportul a 88 vagoane de câte 10 tone cu materiale pentru restaurarea „Casei Cuza” din Galați¹².

Mai multe firme din Galați au oferit diverse materiale: firma „Zaharia” a donat 5.000 cărămizi, firma „Frații Matias” a oferit 10.000 kg var nestins, Camera de Comerț din Galați a plătit 10.000 cărămizi la fabrica „Miron”¹³.

Printre donatori se numără și marele industriaș Malaxa cu suma de 250.000 lei¹⁴.

Între timp, cei care lucrau pe șantier, desfășurând tencuielile, au constatat că nici un perete de paiantă nu mai putea fi consolidat. În ziua de 6 mai 1938 consiliul „Asociației Casa Cuza Vodă” a hotărât refacerea din temelii respectându-se planul și aceeași fațadă și adaptând interiorul pentru destinația de muzeu¹⁵.

Analizându-se stadiul lucrărilor la 30 iunie 1938, conducătorii șantierului au raportat că a fost dărâmată complet partea ce urma să devină muzeu, că s-au scos temeliiile vechi care erau foarte umede, pe cele patru laturi s-au construit câte 3 picioare, câte unul la colțuri și câte unul la mijloc pentru care s-au folosit 93,542 mc beton armat, s-au turnat temelii de

⁹ *Ibidem*, f. 262.

¹⁰ *Ibidem*, f. 261.

¹¹ *Ibidem*, f. 269.

¹² *Ibidem*, f. 315.

¹³ *Ibidem*, f. 320.

¹⁴ *Ibidem*, f. 340.

¹⁵ *Ibidem*, f. 296.

aproximativ 2 m adâncime, care pe latura din fund aveau în partea de jos o talpă mai lată, s-au turnat, de asemenea, cele două despărțituri de-a lungul clădirii pe care urma să se sprijine planșeul pentru etaj. Placa de beton armat a pardoselii parterului era legată de temelii și avea o suprafață de 380 mp. Tot până la 30 iunie se realizase zidărie din 35.000 cărămizi donate și 25.000 recuperate, se montaseră 16 ferestre și 3 portaluri la intrare¹⁶. În aceeași ședință se prezentau lucrările ce trebuiau executate în perioada următoare: zidărie, tencuieli, pardoseală cu dale albe și negre, trotuare, acoperiș, scări interioare și exterioare, instalația electrică etc.

La 25 iulie 1938, ajungându-se la acoperiș, se cerea Societății „Titan-Nădrag-Călan” să trimită cele 90 de legături de tablă promise de Max Auschnit.

Cele 3 portaluri din metal, care permiteau accesul în clădire, au fost executate la Atelierele C. F. R. Galați¹⁷ și la 11 august 1938 s-au comandat Fabricii de Cristale și Oglinzi „Nico” din București geamuri ornament pentru ele¹⁸.

O nouă ședință de șantier la 6 august 1938 a stabilit ca termen final al lucrărilor 1 octombrie 1938. Victor Slăvescu, directorul general al Creditului Industrial promitea tot sprijinul pentru terminarea lucrărilor în toamna anului 1938.

La 17 august 1938 Asociația „Casa Cuza Vodă” adresa fabricii de uleiuri „Flemming” rugăminte de a dona 300 kg ulei dublu fiert pentru vopsirea tâmplăriei.

De la Fabrica „Vignali-Gambra” s-au cumpărat dalele albe și negre pentru pardoseală¹⁹.

Lucrările înaintau dar banii se apropiau de sfârșit. La 10 septembrie 1938, colonelul Victor Rațiu se adresa Ministrului Economiei Naționale cu rugăminte să-i mai dea 300.000 lei pe lângă cei pe care îi mai dăduse. Se făcea precizarea că în cursul anului 1938 se adunaseră 3.200.000 lei, care se dovediseră insuficienți și că pentru finalizarea lucrărilor mai erau necesari bani²⁰. În luna noiembrie ministerul mai trimetea 100.000 lei²¹. În același scop se cereau guvernatorului Băncii Naționale suma de 250.000 lei iar administratorului Casei Pădurilor 50 mc scândură pentru tâmplărie.

Spre sfârșitul anului 1938, lucrările de refacere a Casei „Cuza Vodă” din Galați erau aproape terminate. Clădirea pentru muzeu avea cinci camere mari la parter și una la etaj, cum avusese Vila Domnitorului. Locuința custodelui era compusă dintr-un birou și un laborator, precum și dintr-un

¹⁶ *Ibidem*, f. 346.

¹⁷ *Ibidem*, f. 382.

¹⁸ *Ibidem*, f. 385.

¹⁹ *Ibidem*, f. 400.

²⁰ *Ibidem*, f. 450.

²¹ *Ibidem*, f. 451.

apartament: dormitor, sufragerie, bucătărie, hol și beci. Ambele clădiri erau împrejmuite cu gard de zid, iar la stradă de zid și fier²².

Pentru amenajarea grădinii din jurul casei se solicitau arbuști la Pepinierele „Știrbey” de la Buftea, dacă se putea gratuit²³.

În ședința consiliului Asociației „Casa Cuza Vodă” din 8 decembrie 1938 s-a stabilit ca festivitatea de inaugurare să aibă loc la 24 ianuarie 1939, la 80 de ani de la Unirea Principatelor²⁴.

La 31 decembrie 1938, Societatea Română de Radio, al cărei director, Dan Sărățeanu, era gălățean, confirmă că va radiodifuză solemnitatea inaugurării Muzeului Cuza în ziua de 24 ianuarie 1939, între orele 12 și 13²⁵.

Festivitățile inaugurării Muzeului „Cuza Vodă” din Galați au început cu o slujbă religioasă, după care au luat cuvântul generalul Gheorghe Linteș, președintele Asociației „Casa Cuza Vodă”, colonelul Victor Rațiu, care a condus efectiv lucrările de refacere a casei, rezidentul regal al Dunării de Jos. Au mai participat D. V. Țoni, subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale, prefectul județului Covurlui, Traian Gruescu, primarul orașului Galați, generali și ofițeri superiori, profesori, un numeros public.

Conform programului, a urmat un festival artistic la Teatrul „Central”, între orele 16 și 18, iar seara, cu începere de la ora 21, la Teatrul „Odeon”, a avut loc un mare concert simfonic susținut de orchestra radio alcătuită din 60 de persoane, dirijată de Theodor Rogalski și avându-i ca soliști pe Valentina Crețoiu Tassian și Gheorghe Folescu de la Opera Regală Română²⁶.

Festivitatea de inaugurare a Muzeului „Cuza Vodă” s-a transmis în direct la radio, iar concertul simfonic s-a înregistrat pe plăci, aceasta atestând o înaltă ținută a manifestărilor.

În seara zilei de 24 ianuarie 1939 Victor Cădere, rezidentul regal al Dunării de Jos, a oferit un banchet în sala mare a Cercului militar din Galați, pentru 60 de persoane.

Așadar, de la 24 ianuarie 1939, la Galați, în Casa „Cuza Vodă” funcționează fără întrerupere un muzeu.

La 9 mai 1953, Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții, Consiliul de Avizare Monumente Istorice, având în componența sa pe: arh. Duiliu Marcu, președinte, arh. Ștefan Balș, arh. E. Costescu, arh. Gr. Ionescu, arh. R. Liebllich, arh. Horia Teodoru, ca membri și arh. Gh. Curinschi Vorona, arh. F. Fischer, P. V. Năsturel și arh. Socilescu, referenți, hotărăște completarea Listei de monumente istorice cu următoarele edificii

²² „Vocea”, nr 6235/1 decembrie 1938;

²³ D.J.A.N.G., Fond: *Primăria orașului Galați*, dosar 16/1939, f. 447.

²⁴ *Ibidem*, f.478.

²⁵ *Ibidem*, f. 495.

²⁶ *Ibidem*, f. 458.

din regiunea Galați: Casa Serfiotti, Catedrala Ortodoxă și Muzeul Regional – Palatul Cuza. Se acorda astfel Casei „Cuza Vodă” rangul care i se cuvenea, acela de monument istoric²⁷.

În perioada următoare s-a adus în curtea Casei „Cuza Vodă” bustul Domnitorului, realizat de sculptorul parizian Pierre Granet și pe care Doamna Elena Cuza îl donase în anul 1883 Școlii de băieți din Galați care purta numele Alexandru Ioan Cuza. Era o completare fericită, o întregire a imaginii făuritorului Unirii Principatelor Române. În anul 1959, la împlinirea a 100 de ani de la Unirea Principatelor, pe peretele Casei Cuza s-a pus o placă comemorativă.

De-a lungul anilor casa a cunoscut mai multe reparații și restaurări. Cea mai importantă s-a făcut după 1990, urmată la 24 ianuarie 1995 de inaugurarea unei expoziții permanente organizată pe principii moderne.

În anii 2003-2004, cu ocazia aniversării a 65 de ani de la inaugurarea Muzeului „Cuza Vodă”, prin patronajul direct al Consiliului Județului Galați, președinte - ing. Dan Lilion Gogoncea -, s-a produs o „schimbare la față” a casei, prin folosirea unor materiale de construcție adecvate și o amenajare peisagistică menită să pună și mai mult în valoare monumentul istoric, cel mai important eveniment, având loc la 20 mai 2004, când în casa custodelui s-a vernisat o expoziție permanentă de numismatică, medalistică și filatelie, completată cu un sistem informatizat de prezentare a colecțiilor muzeului. Este contribuția generației actuale de manageri și muzeografi la păstrarea memoriei marelui Domnitor în conștiința locuitorilor orașului Galați.

²⁷ Direcția Monumentelor Istorice, Arhiva Monumente Istorice, fila 101.

THE RESTORATION OF „CUZA VODĂ HOUSE” FROM GALAȚI, IN 1938

- Abstract -

We have many documentary references regarding Cuza House, from Galați, starting with the 4th decade of the XXth century. Alexandru Ioan Cuza lived in this house between 1844 and 1859, when he held public functions in the districts of Galați and Covurlui.

In 1880, Mrs Elena Cuza still owned the house. After 1900, the documents mention other owners, but also the intent to recover Cuza House and to turn it into a museum. It is the merit of “Cuza Vodă” Association and of the civil society for fulfilling this desideratum.

The article deals with the restoration of Cuza Vodă House, in 1938, and the inauguration of the museum, on January 24, 1939, upon the celebration of 80 years since the Union of the Romanian Principalities.

Fig. 1. - Pagină din ziarul „Acțiunea”, care publică inaugurarea Muzeului „Cuza Vodă” din Galați la 24 ianuarie 1939.

Fig. 2. - Casa „Cuza Vodă” la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Fig. 3. - Casa „Cuza Vodă” în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Fig. 4. - Casa „Cuza Vodă” după restaurarea din anul 1938.

Fig. 5. - Casa „Cuza Vodă” în anul 1975.

Fig. 6. - Muzeul „Casa Cuza Vodă” în anul 2004,
la împlinirea a 65 de ani de la inaugurare.

EVIDENȚA COMPUTERIZATĂ A PATRIMONIULUI IMOBIL DIN JUDEȚUL GALAȚI

Viorica Steluța PISICĂ

Superioritatea și avantajele tehnicii noi, precum și dorința de a nu se pierde informații adunate cu trudă și pasiune timp de 25 de ani, ne-au determinat să procedăm la realizarea evidenței computerizate a patrimoniului imobil din județul Galați, cu ajutorul informaticianului muzeului, Alexandru Șeitan.

Am organizat informațiile după structura Listei monumentelor istorice, aprobată de Comisia Națională a Monumentelor Istorice în anii 1991-1992, care a fost inscripționată pe CD.

Am început cu distribuirea materialelor referitoare la monumentele de arhitectură civilă și religioasă din județul Galați, pe care le-am repartizat pe 25 CD-uri, de la 18B0001 până la 18B0089, apoi 18B0112 și 18B0123 și 18B0124. Monumentele ale căror fișe nu sunt cuprinse în această înșiruire sunt din municipiul Tecuci și nu au încă fișe complete. Am distribuit câte 4-5 monumente pe un CD, astfel încât după scrierea fișelor, în a doua etapă am completat cu fotografii și urmează scanarea planurilor și trimiterea lor la fiecare fișă.

Un moment deosebit a fost completarea fișelor cu informații documentare și fotografii realizate cu prilejul recensământului clădirilor din anul 1939.

Pe acest prim mare calup de CD-uri sunt clădiri din orașul Galați, sedii de instituții ale căror proiecte aparțin unor mari arhitecți: Ion Mincu, Petre Antonescu, Grigore Cerchez, ori inginerului Anghel Saligny. Sunt, de asemenea, multe biserici între care se detașează „Adormirea Maicii Domnului - Precista”, singura biserică fortificată din zona de sud a Moldovei și cel mai vechi monument de arhitectură din orașul Galați, fiind datată la anul 1647. Mai multe fișe aparțin unor locuințe, mărturii ale stilului arhitectonic adoptat la Galați la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, expresii ale interferențelor culturale care s-au manifestat în acest spațiu și al caracterului de mare oraș european.

Sunt câteva CD-uri consacrate unor palate și conace din județul Galați: de la Țigănești al familiei Cincu, ori de la Ghidigeni al familiei

Chrissoveloni, expresii ale puterii economice, dar mai ales al orizontului cultural al proprietarilor lor.

În perioada următoare vom scana planurile acestor clădiri și le vom trimite la fiecare fișă. În perspectivă, urmează scanarea planurilor orașului Galați, în evoluția lui teritorială și urbanistică. Acestea au fost adunate de-a lungul anilor prin cercetare de arhivă ori prin bunăvoința unor proprietari ori a unor arhitecți pasionați de la S.C. Proiect S.A. Galați. Chiar și numai studierea acestor planuri permite cunoașterea patrimoniului arhitectural gălățean, distribuția de spații, fațade, influențe ale unor diverse curente și stiluri. Completarea documentației computerizate cu aceste planuri va fi o muncă de durată, de migală, de satisfacție profesională și, sperăm noi, eficientă pentru cei care o vor cerceta.

Urmează un CD cu informații referitoare la clădirile memoriale din județul Galați: Casa „Costache Negri” de la Mânjina, conacul poetului Costache Conachi de la Țigănești, ori casa pictorului Nicolae Mantu din Galați, mărturii peste timp ale prezenței pe aceste meleaguri a unor personalități ale culturii românești.

În ordine, un CD cuprinde fișe și fotografii pentru monumentele de artă plastică cu valoare memorială, menționate în lista monumentelor istorice. Expresie a recunoștinței locuitorilor orașului Galați pentru făuritorii statului român modern, ori pentru personalități culturale; în oraș sunt monumente pentru domnitorul Alexandru Ioan Cuza, Ion C. Brătianu, Lascăr Catargiu, Costache Negri, Mihai Eminescu și alții. Monumentele gălățene sunt, în același timp, opere reprezentative ale unor sculptori cum ar fi: Wladimir Hegel, Frederic Storck, Raffaello Romanelli, Ion Jalea, Oscar Späthe, Ion Iordănescu, Gh. Dumitriu Bârlad, Pierre Granet.

Monumentele pentru eroi constituie un capitol distinct al evidenței computerizate a patrimoniului imobil al județului Galați. Expresie a recunoștinței urmașilor pentru cei care și-au jertfit viața pentru independența României, ori pentru desăvârșirea statului național unitar român, monumentele pentru eroi sunt prezente în aproape toate localitățile județului. Pe ele sunt consemnate numele a peste 3500 de eroi români și de alte naționalități. Construite sub patronajul societăților pentru cultul eroilor și realizate tehnic în atelierelor acestora, ori ale unor meșteri recunoscuți în zonă, monumentele pentru eroi au păstrat vie jertfa înaintașilor și au prilejuit organizarea unor manifestări culturale ori religioase. Din păcate, abia după 1989 a fost posibilă și construirea unor monumente pentru eroii care s-au jertfit pe fronturile celui de Al Doilea Război Mondial.

Am considerat oportun să cuprindem în această evidență computerizată și imagini ale orașului Galați din prima jumătate a secolului al XX-lea. Astfel, au fost scanate și introduse în baza de date peste o sută de cărți poștale ilustrate, imagini din zona centrală ori de pe străzi mărginașe,

clădiri reprezentative, parcuri piețe și grădini, zona portului. O expoziție organizată cu aceste cărți poștale ilustrate crează oricând vizitatorului o imagine cuprinzătoare asupra orașului, asupra vestimentației oamenilor și preocupărilor lor, asupra circulației din zona marilor magazine ori restaurante, asupra mijloacelor de transport și a activității din port.

Un capitol distinct îl constituie monumentele de artă plastică de for public (artă contemporană), fișe și fotografii ale unor lucrări de sculptură, mozaicuri de mari dimensiuni, plache cu gresie ori ceramică, pe diverse teme, care au decorat în deceniile șapte și opt ale secolului al XX-lea construcțiile din noile cartiere ale orașului. Artiști plastici consacrați au creat la Galați unele dintre lucrările lor reprezentative. Din păcate, unele se mai păstrează doar în evidențele muzeelor, datorită neglijenței și lipsei de profesionalism ale celor împuterniciți să autorizeze construcțiile de după 1990. Cu atât mai eficientă această evidență, care ar putea permite refacerea ori restaurarea celor degradate.

Toate informațiile la care ne-am referit până acum au fost arhivate pentru a fi asigurată păstrarea lor în cazul pierderii sau distrugerii unui CD.

Un grupaj de aproximativ zece CD-uri cu informații culese din Recensământul clădirilor din anul 1939 cuprinde informații documentare, fotografii și planuri grupate în următoarele capitole: scoli, biserici, spitale, dispensare, instituții administrative, întreprinderi. O parte din aceste clădiri au fost demolate, evidența lor permite însă reconstituirea unor pagini de istorie contemporană gălățeană.

Tehnica de calcul ne permite să completăm oricând această evidență cu noi date de arhivă, cu fotografii, cu planuri, cu informații despre lucrările de restaurare aplicate patrimoniului imobil din județul Galați, astfel încât ea poate fi continuată atâta timp cât cineva va manifesta interes și pasiune pentru acest domeniu.

THE ELECTRONIC RECORDS OF THE IMMOBILE PATRIMONY OF GALAȚI COUNTY

- Abstract -

The article depicts the process of creating an electronic database comprising most of the available data (information and also images) regarding the immobile patrimony of Galați County. The newly created database refers to religious and lay important buildings, both urban edifices and rustic villas, to the memorial houses, to the statuary monuments, old or contemporary. Two more particular categories of the database are the collection of postcards and images from the town of Galați, at the end of the XIX-th century – the beginning of the XX-th, and the conclusions of the census of the buildings from the town, realized in 1939. The report includes references to many demolished edifices or even whole quarters.

**CHESTIONAR PENTRU DEPISTAREA PUBLICULUI ȚINTĂ
AL MUZEULUI DE ISTORIE GALAȚI – 2003.
CONSIDERAȚII FINALE.**

Elena Ingrid BAHAMAT

Dimensiunea publică a muzeului orientează prioritățile acestuia către eficacitatea comunicării cu publicul. Programul cultural al unei astfel de instituții vizează atragerea spre activitățile muzeului a tuturor categoriilor de public. În acest scop, cercetarea științifică, conservarea și valorificarea patrimoniului vor veni în întâmpinarea cerințelor educaționale ale potențialilor vizitatori. Muzeul de Istorie Galați este martorul, participantul, uneori catalizatorul devenirii politico-economice, socio-edilitare și, mai ales culturale, locale.

Și este firească, în acest context, preocuparea continuă de adaptare a activității sale la cerințele comunității locale și nu numai, în concordanță cu noile tendințe din viața muzeistică națională și internațională.

Și acum vine firesc, întrebarea: *cum?* În primul rând, trebuie identificată poziția muzeului în tabloul general al muzeelor locale. Apoi, e necesară identificarea numărului, preferințelor vizitatorilor față de acțiunile specifice muzeului, căilor de atragere și implicare activă a acestora în variate demersuri culturale. Analiza datelor va duce la identificarea grupurilor țintă și va face posibilă elaborarea strategiilor necesare mării audienței, duratei vizitei, atractivității și caracterului real educativ. Conceptul și planul expoziționale trebuie să vină în întâmpinarea acestor deziderate, asigurând coerența strategiei culturale.

În spiritul acestor idei, în muzeul nostru s-a proiectat un chestionar menit să definească profilul vizitatorului Muzeului de Istorie Galați, să stabilească un echilibru dinamic între tipul de activitate specifică unui muzeu de istorie județean și așteptările publicului aferent.

Analizând din această perspectivă rolul Muzeului de Istorie Galați, chestionarul aplicat și-a propus să dezvăluie locul instituției noastre în preferințele culturale ale publicului, modul în care e receptată activitatea sa și în care aceasta răspunde preferințelor și cerințelor vizitatorilor. De asemenea, au fost introduse întrebări ale căror răspunsuri se pot constitui în

sugestii remarcabile pentru diversificarea novatoare a paletei de acțiuni muzeale.

Optsprezece întrebări, cu variante diferite de răspuns, au fost adresate, timp de două luni, vizitatorilor instituției noastre. Din numărul total al chestionarelor, 60 au întrunit răspunsurile menite a fi luate în considerație, în cadrul unei analize coerente, concrete. Repondenții au fost: 29 elevi, cu vârste cuprinse între 14 și 18 ani; 13 studenți, cu vârste cuprinse între 19 și 25 ani; 18 persoane, cu preocupări profesionale diverse (un vânzător, un manipulant, un muncitor, un lăcătuș, un mecanic, trei administratori, un desenator, un navalist, patru profesori, un inginer, un economist, un jurist, un jurnalist), cu vârste cuprinse între 19 și 65 ani.

Urmărind datele furnizate de chestionare, s-a constatat că în ceea ce privește disponibilitatea timpului liber, majoritatea alocă acestuia mai puțin de patru ore și doar patru persoane dispun de mai mult de opt ore libere. În acest interval se preferă programele TV și întâlnirile cu prietenii, doar 12 persoane preferând să frecventeze instituțiile de cultură.

În peisajul muzeistic, muzeele de istorie întrunesc majoritatea preferințelor, fiind cunoscute, cu precădere, muzeele din Galați, București, Iași.

Domeniile istorice preferate de majoritatea sunt cel cultural și politico-militar.

În ceea ce privește activitatea Muzeului de Istorie Galați, sunt mai cunoscute manifestările de tip expozițional, majoritatea constituind-o cele desfășurate, mai ales, în ultimul an. Expozițiile temporare menționate sunt: *Artă mexicană, Instrumente de scris, Ipostaze ale memoriei*.

Tematicile expoziționale preferate sunt din domeniile: arheologie, istorie politico-militară, artă decorativă, viață cotidiană.

În cadrul expoziției permanente, cunoscută de majoritatea vizitatorilor, sunt preferate: arheologia, etnografia și numismatica.

Interesantă a fost menționarea surselor de informare asupra activității noastre: cercul de prieteni și rude, presa scrisă-majoritare; radioul și televiziunea fiind pe ultimul loc.

Vizitatorii noștri doresc să cunoască expozițiile, în principal, prin ghidaj specializat, prin consultarea unor pliante și apoi cu ajutorul etichetelor.

Trebuie menționat faptul că majoritatea celor chestionați își doresc să poată achiziționa, prin intermediul muzeului, în special, CD-uri de prezentare a activității muzeistice, reviste de specialitate, pliante ale instituției noastre.

Interesant este faptul că publicul nu preferă un anumit interval de timp destinat vizitării, aceasta depinzând, probabil, mai mult, de raportul dintre timpul liber și oferta culturală.

Un capitol important al menționatului chestionar îl constituie cel destinat sugestiilor, implicite și explicite ale vizitatorilor. De la tematici expoziționale (istoria modei, istorie locală, istorie militară, artă universală, numismatică, istoria instrumentelor muzicale), la propuneri de diversificare a activității (concursuri și cercuri școlare, simpozioane, excursii pe itinerarii istorice), până la sugestii de prezentare a activității (pagină WEB, CD-uri, filme de scurt metraj, pliante și cataloage), dar și de mediatizare (anunțarea, în timp util a manifestărilor, păstrarea unui contact permanent cu instituțiile școlare, intensificarea mediatizării prin afișaj propriu și prin mass-media), ideile sunt benefice conturării unei strategii culturale coerente, în care muzeul poate implica interactiv publicul țintă .

Pentru a se simți pulsul real, impactul acțiunilor Muzeului de Istorie Galați asupra comunității locale, dar nu numai, se impune continuarea demersului inițiat prin aplicarea acestui chestionar-pilot.

De ce chestionar-pilot? Pentru că e un prim pas în elaborarea unei noi strategii, despre care am mai făcut mențiuni. Am vrut, pentru început, să percepem reacția generală la o astfel de inițiativă, să ne creionăm repere pentru un astfel de experiment și, în funcție de rezultate, să continuăm genul acesta de investigare, să extindem aria întrebărilor, a preocupărilor și, implicit, a subiecților abordați, cu prilejul diverselor manifestări viitoare, precum și concretizarea sugestiilor realiste și, de ce nu, ingenioase.

Perfecționarea acestei metode de conturare a profilului - vizitatorul Muzeului de Istorie Galați, cu siguranță, va oferi o perspectivă mai realistă asupra activității instituției noastre. Cunoscând, înțelegând, analizând, vom ști ce este și mai ales ce va fi Muzeul de Istorie Galați azi, mâine...

**QUESTIONNAIRE FOR IDENTIFYING THE TARGET PUBLIC OF
THE HISTORY MUSEUM OF GALAȚI – 2003. FINAL
CONSIDERATIONS**

-Abstract-

The article presents a questionnaire through which we created the profile of the average visitor of the History Museum of Galați. The profile was not restricted to the personal traits of the visitor, but also considered his remarks and his preferences, among the various programs offered by the museum.

Based on this profile, the museum intends to find new paths of development for its programs, for popularization, for offering support materials.

**DESPRE «MEMORIE ANTICĂ ȘI IDENTITĂȚI
ETNO-CULTURALE MEDIEVALE».
NOTE DE LECTURĂ (III)**

Costin CROITORU

În urmă cu ceva timp vedea lumina tiparului o nouă lucrare a profesorului Stelian Brezeanu, *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice* (București, 2002, 388 p.). Demersul istoriografic prilejuiește autorului (re)analizarea unor spinoase chestiuni de geografie și lingvistică istorică, într-un cuvânt, a unor *controverse* istorice, cuprinse cronologic într-un interval foarte larg - poate cel expus pe coperta I - începând din secolul al IV-lea (donariul de bronz cu inscripție creștină descoperit la Biertan) și până în secolul al XIV-lea (bătălia de la Posada ilustrată în Cronică pictată de la Viena). În economia lucrării se înscriu două părți, sensibil egale ca întindere, intitulate *Memorie antică și identități etno-culturale medievale* (p. 9-190) și respectiv *Cuvinte și lucruri. Istorie și toponimie* (p. 192-386). Ne vom opri în cele ce urmează asupra primei părți, cu precizarea că scopul nostru nu a fost acela de a prezenta ori recenza lucrarea prof. S. Brezeanu, ci făcând câteva observații în ceea ce privește concluziile autorului, unele completări în legătură cu momente deosebit de importante pentru istoria spațiului nord-danubian, și a corija unele dintre trimiterile eronate la textele antice.

Cum este și firesc lucrarea este deschisă de o *Introducere* (p. 5-8). Reținem din rândurile acesteia că dificultățile survenite în abordarea domeniului pot fi înlăturate printr-o «nouă metodologie de investigație, care comportă cel puțin trei aspecte majore» (p. 6). Acestea ar fi: (1) - studiul documentelor scrise «în cea mai largă accepțiune a termenului, în spiritul părintelui „Școlii Analelor”, Lucien Febvre»; (2) - studiul interdisciplinar - «dialogul istoricului cu lingvistul, arheologul, geograful și alți specialiști ai științelor vecine» și (3) - studiul comparatist conform căruia «romanitatea din Dacia [...] nu poate fi studiată decât în cadrul ei natural, european».

Ignorând succesiunea aspectelor metodologice propuse de autor, vom insista mai întâi asupra ultimelor două. Departate de a fi *nouă*, metoda interdisciplinară este folosită pe scară largă în *ancheta istorică*. Dacă ne referim fie și doar la cele două domenii conexe istoriei, amintite spre

exemplificare de către autor – geografia și lingvistica – o trimitere generală la oricare dintre volumele *Bibliografiei istorice a României* credem că este suficientă pentru a clarifica problema utilizării metodei.

Metoda comparativă este, de departe, cea mai „populară”, fiind utilizată încă din Antichitate¹. Dacă ne referim însă la aplicabilitatea acestei metode în studierea romanității nord-dunărene, considerăm că trebuie folosită cu oarecare prudență. Dacă raporturile dintre romani și populațiile din stânga Dunării se înscriu în cadrul politic, juridic, militar și cultural general al Imperiului, la nivel micro-regional apar particularități sociale, redate în special de decalajul dintre nivelul de dezvoltare al arealului civilizației romane și cel al lumii barbare² și particularități geografice, elocvente în „politica frontierelor naturale” postulată de Augustus³. De pildă, în ceea ce privește sistemul defensiv roman, în oricare dintre provinciile europene, este unanim acceptat faptul că, în lipsa unor granițe naturale (*ripa*) care să traseze în teren cu precizie frontiera romană, principalul sistem de demarcație era valul de pământ (*vallum*) cu șanțul aferent (*fossa*). Chiar și în acest cadru general, o analiză comparativă, de exemplu, între valul lui Hadrian din Britania⁴ și Brazda lui Novac de Nord⁵ sau oricare dintre valurile de pământ de la nordul Dunării⁶ este din start sortită eșecului. Încercarea de „încorsetare” a politicii romane locale într-un cadru general, universal valabil, ce ar fi fost statuat de puterea centrală de la Roma este puțin recomandabilă. Astfel de interpretări au dus la concluzii pripite, conform cărora: «Roman foreign policy in the first centuries A. D. was quite contradictory»⁷. Flexibilitatea acestei „politici externe”, aparent incoerentă, denotă mai degrabă, adaptabilitatea strategilor romani, care, de cele mai multe ori trebuiau să facă față unor *gens numquam fida*⁸ și

¹ Vezi Alexandru V. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 de ani. Constatări și remedii*, în: „Studii și Cercetări Istorice”, XX, III, 1946, cap. 6, *Istoricul metodei comparative*, p. 76-83, cu trimiteri la principalii autori antici.

² Coriolan H. Opreanu, *Dacia romană și Barbaricum*, Timișoara, 1998, p. 20.

³ Tacitus, *Annales*, I, 3, 6; 6, 11, 4; Cassius Dio, 56, 33; vezi și *Res Gestae Divi Augusti*, 26, 1-5 (ediție trilingvă îngrijită de Nelu Zugravu), Iași, 2004, pp. 101 sqq.

⁴ W. Hanson, G. Maxwell, *Rome's North West Frontier*, Edinburgh, 1983, *passim*; S. Johnson, *Hadrian's Wall*, Londra, 1989, *passim*; John C. Mann, *The Function of Hadrian's Wall*, în: „Archaeologia Aeliana”, 18, 1990, p. 51 sqq, etc.

⁵ Costin Croitoru, *Câteva considerații cu privire la traseul și cronologia Brazdei lui Novac de Nord*, în: „Istros”, X, 2000, p. 313-324, cu bibliografia esențială a chestiunii.

⁶ Idem, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos (secolele I-IV p. Chr.)* (I), Galați, 2004, *passim*.

⁷ Zsolt Visy, *Some Notes on the Defence System of Pannonia in the 2nd and 3rd Centuries A.D.*, în *La Pannonia e l'Impero Romano*, vol. îngrijit de Gábor Hajnóczi, Milano, 1995, p. 85.

⁸ Tacitus, *Historiae*, III, 46, 2.

nicidecum o «lack of organization» care cu greu ar putea fi desemnată «with the title of “policy”»⁹, ori eventual o «ambiguitate a noțiunii» (p. 88).

În fine, nici studiul documentelor scrise nu constituie o metodă nouă în istoriografie. Fără a face aici discuția chestiunii, fără îndoială că sinteza istorică nu poate fi decât rezultatul confruntării dintre teza arheologică și antiteza literară¹⁰. Abordarea metodei exclusive a studiului documentelor scrise, afirmată de autor în introducere și confirmată de majoritatea covârșitoare a trimerilor bibliografice din finalul capitolelor, elimină din start celelalte metode sau cel puțin pe cea interdisciplinară. Astfel, o privire de ansamblu, fie ea și exhaustivă, asupra izvoarelor literare nu poate releva decât o imagine parțială¹¹. Am insistat asupra metodologiei de lucru, întrucât aceasta este cea care își pune în cea mai mare măsură amprenta asupra calității lucrării. În ce măsură a reușit autorul să-și plaseze lucrarea pe coordonatele asumate, rămâne să vedem din rândurile următoare.

În primul capitol intitulat *Istorie și propagandă imperială la Roma, în secolul al IV-lea. Un studiu de caz: abandonul Daciei* (p. 10-26) autorul analizează ecourile retragerii aureliene prin prisma surselor literare, în număr de patru: Flavius Eutropius, Rufius Festus, *Historia Augusta* și Iordanes. În realitate, un studiu amănunțit asupra tradiției literare, ne indică cel puțin șase autori¹² (chiar exceptând aici istoricii bizantini târzii¹³ – Ioannes Malalas, Georgios Syncellus, Suidas – și aceștia omiși de către d-nul S. Brezeanu), la cei deja amintiți adăugându-se izvoare de „prima mână” precum Aurelius Victor¹⁴ și, ulterior, Orosius¹⁵. Dacă ultimul își scria lucrarea în prima jumătate a secolului al V-lea, însumând informațiile anterioare¹⁶, Aurelius Victor este, din punct de vedere cronologic, primul autor care face referire la părăsirea Daciei, așadar cel mai apropiat de eveniment. Poate că nu

⁹ J. C. Mann, *The Frontiers of the Principate*, în *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II/1, 1974, vol. îngrijit de H. Temporini, Berlin-New York, p. 521.

¹⁰ Mircea Babeș, *Praefatio* la Vasile Lica, *Scripta Dacica*, Brăila, 1999, p. XVII.

¹¹ Din aceste considerente am făcut ample trimeri la bibliografia esențială a problematicei discutate, mai ales acolo unde diversele contribuții au adus clarificări în privința textelor antice, cu mențiunea că acestea lipsesc din aparatul critic al lucrării de care ne ocupăm.

¹² Primul studiu dedicat acestei chestiuni îi aparține lui Demetrio S. Marin, *Părăsirea Daciei Traiane în izvoarele literare antice. Considerații filologico-lingvistice pe marginea textelor*, în: „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, 10, 1943, p. 163-186, iar mai recent Dan Ruscu, *L’abandon de la Dacie romaine dans les sources littéraires* (I), în: „Acta Musei Napocensis”, 35/I, 1998, pp. 235-254; *ibidem* (II), în: „Acta Musei Napocensis”, 37/I, 2000, pp. 265-275, cu bibliografia chestiunii.

¹³ Vladimir Iliescu, *Die Räumung Dakiens in den byzantinischen Schriftquellen*, în „Akten des XIV Byzantinistenkongresses”, București, 1971, *passim*.

¹⁴ Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 33, 3, în *Fontes Historiae Daco-Romaniae (FHDR)*, II, București, 1970, p. 24.

¹⁵ Orosius, *Historiarum adversum paganos libri VII*, VII, 22, 7, în: „FHDR”, II, p. 194.

¹⁶ Eugen Cizek, *Les textes relatifs à l’évacuation de la Dacie et leurs sources*, în: „Latomus”, 45, 1, 1986, p. 147-159.

întâmplător cei doi scriitori antici omiși de autor plasează evenimentul în timpul domniei lui Gallienus¹⁷. Aceeași încadrare cronologică apare și la Eutropius¹⁸, într-un fragment care îi rămâne din nou necunoscut d-lui S. Brezeanu, și apoi la Rufius Festus¹⁹. Echivocul prin care aceste izvoare consemnează pierderea Daciei sub Gallienus prin termenul *amissa est* nu poate fi pus pe seama unei speculații lingvistice²⁰. „*Amissa est*” ar însemna de fapt pierderea autorității lui Gallienus asupra Daciei, în condițiile numeroaselor rebeliuni militare din ultimul deceniu de domnie²¹, Aurelianus ordonând ulterior doar retragerea armatei²², după unele cercetări, în intervalul 271-272²³. În acest din urmă caz al retragerii aureliene (de altfel,

¹⁷ Autorul amintește totuși pe Orosius în alt capitol, independent de discuția de față (p. 91): «*abandonul ei de către Aurelian este deplâns de către Orosius ca „răpirea pentru todeauna” (in perpetuum)*» cu trimitere (nota 24, p. 117) la cartea VII, 23, 4 din *Historiarum adversum paganos libri VII*, în: „FHDR”, II, p. 194; într-adevăr pasajul la care se face trimitere este dedicat domniei lui Aurelianus, dar textul citat face parte din cartea VII, 22, 7, astfel că Aurelianus este de fapt Gallienus! Dimpotrivă, despre Aurelianus Orosius scrie (*ibidem*, VII, 23, 4): «*expeditione in Danuvium suscepta Gothos magnis proeliis profligavit dicionemque Romanam antuquus terminis statuit*».

¹⁸ Flavius Eutropius, *Breviarium ab Urbe Condita*, IX, 8, 2: «*Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est*», în *FHDR*, II, p. 38; vezi și Flavius Eutropius, *Breviarium*, ediție bilingvă îngrijită de Gheorghe I. Șerban, Brăila, 1997 și contribuția lui Vl. Iliescu, *Zu Eutropius IX, 15, 1*, în: „Revue Roumaine de Linguistique”, XV, 1970, p. 193-200.

¹⁹ Festus, *Breviarium rerum gestarum populi romani*, VIII: «*[...] sed sub Gallieno imperatore ammissa est [...]*», în: „FHDR”, II, p. 42; vezi și Festus, *Breviarium*, ediție bilingvă îngrijită de N. Zugravu, Iași, 2003.

²⁰ Constantin C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârșitul Antichității*, București, 2000, p. 295, nota 368, cu analogie la *L'Année Épigraphique*, 1992, 623 – inscripție funerară pusă «*post amissos pater infelicissimus v(ivus) f(ecit)*». Pentru comparație vezi și P. Kos, *Sub principe Gallieno ... amissa Raetia? Numismatische Quellen zum Datum 259-260 n. Chr. in Raetien*, în: „Germania”, 75, 1, 1995, p. 131-144; Karl Strobel, *Raetia amissa? Raetien unter Gallienus: Provinz und Heer im Licht der neuen Augsburger Siegesinschrift*, în *Spätromische Befestigungsanlagen in den Rhein- und Donau-provinzen. Beiträge der Arbeitsgemeinschaft „Römische Archäologie” bei der Tagung des West- und Süddeutschen Verbandes der Altertumsforschung in Kempten. 08.06-09.06.1995* („British Archaeological Reports. International Series”, 704), Oxford, 1998, *passim*.

²¹ Hadrian Daicoviciu, *Gallieno e la Dacia*, în *Miscellanea in onore di Eugenio Manni*, Roma, 1979, p. 651-660; mai recent vezi și Mihai Zahariade, M. K. Phelps, *Milites Dacisciani qui iam saeviunt (SHA, Vita Claudii 17, 1-4). A contribution to the history of Dacia in the 260's of the 3rd century A. D.*, în: „Thrace-Dacia”, XX, 1-2, 1999, p. 313-327.

²² Eutropius: «*abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit*»; Rufius Festus: «*translatis exinde Romanis*»; Iordanes: «*evocatis exinde legionibus*». Iordanes se exprimă în termeni ușor diferiți, vezi Vl. Iliescu, *Evocatis exinde legionibus zu Iordanes, Rom. 217*, în: „Studii Clasice”, XIV, 1972, p. 149-160 și Andrei Aricescu, *Despre o recentă interpretare a izvoarelor literare privind părăsirea Daciei*, în: „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, 24, 3, 1973, p. 485-493, cu amendamente la traducerea lui Vl. Iliescu din *FHDR*, II, p. 406, iar mai recent, Traian Diaconescu, *Iordanes. Considerazioni sulla ritirata di Aureliano dalla Dacia traiana*, în: „Studia Antiqua et Archaeologica”, 8, 2001, p. 211-226.

²³ H. Halfmann, *Itinera Principum*, Stuttgart, 1986, p. 239; R. Göbl, *Die Münzprägung des Kaisers Aurelianus (270/275)*, I, Viena, 1993, p. 34-35.

singura repliere trans-fluvială abordată de autor), pentru înlăturarea controverselor ar trebui cercetată «semnificația unor termeni cheie din vocabularul politic roman» despre care «s-a ținut prea puțin seama». Dintre aceștia «cei mai importanți sunt romani și provinciali» (p. 16). Și în acest sens istoriografia a înregistrat numeroase contribuții²⁴, din păcate necunoscute d-lui S. Brezeanu, așa încât considerăm inoportună reluarea discuțiilor cu privire la terminologia juridică romană.

Poate că ar fi meritat amintită aici, măcar în treacăt și în spiritul metodei interdisciplinare, contribuția arheologiei la clarificarea problematicii, știut fiind faptul că: „izvoarele literare antice [...] sunt de mult cunoscute și interpretate [...] față de această situație, cercetările au fost și trebuie și pe mai departe îndreptate spre altă categorie de izvoare, cum sunt inscripțiile, materialul arheologic de tot felul și monedele”²⁵. Pe aceeași linie a metodei interdisciplinare, un studiu comparativ cu privire la replierile

²⁴ D. S. Marin, *I „provinciales” ritirati dalla Dacia sotto Aureliano*, în „Revue des Études Roumaines”, 1957, p. 170-219; idem, *Neueres über den Fortbestand des Dako-Romanischen Elements in Norden der Donau*, în: „Acta Historica”, 1966, p. 7-31; Dumitru Berciu, *I Daci nei primi tre secoli della nostra era: la conquista romana*, în *L’Impero romano e i popoli limitrofi*, vol. îngrijit de F. Millar, Milano, 1968, p. 293 sqq; Vl. Iliescu, *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare*, în: „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, 22, 3, 1971, p. 425-442 (= idem, *Die Räumung Dakiens und die Anwesenheit der romanischen Bevölkerung nördlich der Donau im Lichte der Schriftquellen*, în: „Dacoromania”, I, 1973, pp. 5-28 = idem, *The Evacuation of Dacia and the Presence of the Romance People North of the Danube in Light of Written Sources*, în: „Romanian Civilization”, V, 2, 1996, p. 55-78); J. Gaudemet, *Les Romains et les „autres”*, în: *La nozione di „Romano” tra cittadinanza e universalità. Atti del II Seminario Internazionale di Studi Storici „Da Roma alla Terza Roma”, 21-23 Aprile 1982*, Napoli, 1984, p. 10-11; E. Cizek, *L’image de l’autre et les mentalités romaines du Ier au IVe siècle de notre ère*, în: „Latomus”, 48, 1989, p. 360 sqq; pentru studiul comparativ vezi, de exemplu, I. M. Curk, *Natives, Romans and Newcomers in the Eastern Alps during the 2nd Century. The Role of the Army in Ethnic Interaction*, în *Roman Frontier Studies, Proceedings of the XVth International Congress of Roman Frontier Studies*, Exeter, 1991, p. 249 sqq; R. L. Disc, *Cultural Change and Imperial Administration. The Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, New York, 1991, *passim*, etc.

²⁵ Mihail Macrea, *Monedele și părăsirea Daciei*, în: *De la Burebista la Dacia postromană. Repere pentru o permanență istorică*, vol. îngrijit de Mihai Bărbulescu, Cluj-Napoca, 1978, p. 167-193; pentru contribuțiile numismatice asupra problemei vezi, mai recent, Viorel Butnariu, *Monedele romane postaureliene în teritoriile carpato-dunărene-pontice (anii 275-491) (I)*, în: „Arheologia Moldovei”, 11, 1987, p. 113-140; *ibidem* (II), în: „Arheologia Moldovei”, 12, 1988, p. 131-196; *ibidem* (III), în: „Arheologia Moldovei”, 14, 1991, p. 67-107; Cristian Găzdac, *The Monetary Circulation and the Abandonment of Dacia. A Comparative Study*, în: „Acta Musei Napocensis”, 35/I, 1998, p. 229-234, iar pentru cele epigrafice Doina Benea, *Dacia în timpul lui Aurelianus*, în: „Banatica”, 13, 1995, p. 149-170; Peter Hügel, *Inscripțiile și sfârșitul stăpânirii romane în Dacia (I)*, în: *Napoca. 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj-Napoca, 1999, *passim*; C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 283-302, etc.

trans-fluviale romane poate releva aspecte noi ale rațiunilor ce au stat la baza acestei politici²⁶.

Din capitolul II intitulat „*Stulti sunt romani*”. *Construcții savante și memorie populară în elaborarea identităților etnice medievale* (pp. 27-84) reține atenția analiza unor «*origini ilustre, fapte de arme și valori identitare savante*», iar între acestea, cea a goșilor: «*de la Orosius la Isidor de Sevilla, vreme de două secole, se desfășoară cel mai laborios efort de construire a originilor „națiunii” gote*» (p. 40). Autorul se oprește asupra confuziei dintre geți și goți din antichitatea târzie, punând-o pe seama a trei *cauze de ordin rațional*: «*modul de viață barbar, habitatul lor comun și apropierea frapantă a numelui „geților” cu cel al „goșilor”*» (p. 41). În opinia d-lui S. Brezeanu confuzia ar fi «*creată de Orosius ce pune semnul egalității între geți și goți – modo autem Getae illi qui nunc Gothi*» – și «*avea să fie preluată întocmai de Iordanes și Isidor*». În realitate literatura problemei este mai timpurie, anterioară începutului secolului V, când își scria Orosius lucrarea, confuzia regăsindu-se atât în izvoarele de limbă greacă, cât și în cele latine²⁷ ale secolului IV, unele dintre acestea, cum ar fi cartea lui Hieronymus, fiind folosite de Orosius în redactarea lucrării sale²⁸. Informațiile acestuia din urmă sunt preluate și de Iordanes²⁹. Isidor din Sevilla expune, prin intermediul unor explicații terminologice majoritatea cunoștințelor înregistrate anterior, astfel că preia la rândul-i eroarea. În aceste condiții este cel puțin discutabil dacă Orosius, Iordanes și Isidor din Sevilla «*au scris opere militante, care pun bazele unei mitologii „naționale” gote*» iar «*construcțiile lor savante sunt acte conștiente, cu o funcție precisă în această mitologie*» (p. 41). Fără îndoială, confuzia apare în secolul IV, odată cu amenințarea gotică, iar eroarea se propagă până în secolul X³⁰. Din șirul de autori care s-au confruntat cu această problemă, este dificil de făcut distincție între cei care au utilizat-o conștient, în scopuri propagandistice, și cei care, cu mici excepții, au preluat-o ca pe un fapt real.

²⁶ Vezi, în acest sens, Lawrence Okamura, *Roman Withdrawals from Three Transfluvial Frontiers*, în: *Shifting Frontiers in Late Antiquity*, vol. îngrijit de Ralph W. Mathisen și Hagith S. Sivan, Londra, 1996 p. 11-19; C. H. Opreanu, *Raetia, Pannonia și Dacia în vremea lui Gallienus*, în: „*Analele Banatului*”, 7-8, 1999-2000, p. 396-401, etc.

²⁷ Vezi C. C. Petolescu, *Varia Daco-Romana (VI). Confuzia dintre geți și goți în antichitatea târzie*, în: „*Thraco-Dacica*”, IV, 1-2, 1983, p. 147-149, cu referiri la următorii autori: Eusebius, Iulian Apostatul, Themistius, *Scriptores Historiae Augustae*, Claudius Claudianus, Hieronymus, Orosius, Marcellinus Comes, Procopius din Caesarea, Iordanes, Isidor din Sevilla, Walafridus Strabus, Genesis și Suidas.

²⁸ Vl. Iliescu, în: *FHDR*, II, p. 189, s. v. *Orosius*.

²⁹ Iordanes, *Getica*, 58: «[...] quos Getas iam superiori loco Gothos esse probavimus, Orosio Paulo dicente», în: *FHDR*, II, p. 414.

³⁰ Vezi Suidas, *Lexicon*, IV, 617, 647, în: *FHDR*, II, p. 702.

Raportată cronologic, cea mai veche atestare apare în *Historia Augusta*³¹, unde, pentru a permite jocul de cuvinte ce blamează fratricidul imperial este inserată o informație cu privire la luptele purtate de Caracalla cu *Gothi – Getae dicerentur* [sic!], poate carpii³². Certe pentru valoarea lor propagandistică sunt lucrările scriitorilor perioadei constantiniene, buni cunoscători ai zonei, la care modificarea etnică poate fi pusă pe seama sporirii importanței victoriilor împăraților³³. În secolul V Imperiul avea să se confrunte cu amenințarea hunilor, astfel că problema gotică trece în plan secundar. Considerăm că doar din acest moment poate fi vorba despre o preluare eronată, alimentată de apropierea diacritică și poate și de faptul că goții se stabiliseră în unele ținuturi locuite altădată de geți.

Capitolul III, intitulat *Frontiera Dunării de Jos în secolele IV-VII. Ambiguitatea unei noțiuni*, este, din punctul nostru de vedere, cel mai interesant. Autorul descrie frontiera din șapte perspective, acestea reprezentând tot atâtea sub-capitole, pe care le vom analiza în continuare³⁴.

1. *Dunărea ca realitate geografică* (pp. 88-90). Lăsând la o parte literatura antică, d-nul S. Brezeanu se oprește numai asupra unor autori târzii (Ammianus Marcellinus³⁵, Procopius din Caesarea, Ioannes Lydos, Iordanes, Isidor din Sevilla³⁶) deoarece «*scrierile antice târzii conțin multe locuri comune din literatura greco-romană clasică, dar și observații noi*» (p. 88)!? Singura precizare apare tot la p. 88: «*Dunărea, care în scrierile autorilor antici apare sub numele de Danubiu și Istru, este, în viziunea lor, cel mai mare fluviu din Europa și al doilea după Nil, din universul familiar lor*».

³¹ *Historia Augusta, Antoninus Caracalla*, 10, 6: «[...] adde, si placet, etiam Geticus Maximus, quod Getam occiderat fratrem et Gothi Getae dicerentur, quos ille, dum ad orientem transit, tumultuariis proellis devicerat», în: *FHDR*, II, p. 100.

³² Emilia Doruțiu-Boilă, *Incursiunea carpilelor din anul 214 e. n.*, în: „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, 24, 3, 1973, p. 438; vezi și C. C. Petolescu, *Din nou despre pretinsul război al lui Caracalla contra carpilelor*, în: „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 39, 3, 1988, p. 281-286; tot în legătură cu confuzia dintre carpi și goți, ar mai fi de adăugat, de exemplu, Lactantius, *De mortibus persecutorum*, IV, 3: «*nam profectus adversum Carpos, qui tum Daciam Moesiamque occupaverant*», în: *FHDR*, II, p. 5; vezi și Lactantius, *De mortibus persecutorum*, ediție bilingvă îngrijită de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, 2000, p. 85.

³³ C. C. Petolescu *Confuzia dintre geți și goți*, p. 149.

³⁴ Vezi și Stelian Brezeanu, *The Lower Danube Frontier during the 4th-7th Centuries. A Notion's Ambiguity*, în: „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, V, nr. 5, 2003, p. 19-46 (varianta în limba engleză).

³⁵ Trimiterea prof. St. Brezeanu (nota 11, p. 116) la lucrarea lui Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, XXIV, 3, 9, în: *FHDR*, II, p. 119, este eronată; în realitate este vorba despre cartea XXII, 8, 44! Și în primul capitol trimiterea la același autor antic este, de asemenea, greșită (nota 2, p. 24: «Ammianus Marcellinus, *Historia Romana*, XXXI, 5, 15; *FHDR*, III, [București, 1975] p. 140»); textul citat este cuprins de fapt în *FHDR*, III! Remarcăm aici și inconsecvența autorului care trimite cititorul când la textul latin, când la varianta în limba română.

³⁶ Din nou trimiterea la izvor este eronată (nota 19, p. 116); la Isidor din Sevilla, *Etimologii*, III, 21, 28, în: *FHDR*, II, p. 575 este, de fapt, cartea XIII, 21, 28!

Cunoștințele autorilor greci despre Dunăre, ca noțiune geografică, erau într-adevăr destul de vagi. Totuși, ideea că două mari fluvii, Nilul și Dunărea (*Istru*), limitează lumea, apărută încă de la Hesiod³⁷, nu este deloc întâmplătoare, ea ține de mitologia arhaică greacă³⁸. În ceea ce privește dedublarea denumirii antice a fluviului *Hister/Ister/Istros* – *Danuvius/Danubis/Danubius*³⁹, aceasta este utilizată pentru a desemna cursul inferior și respectiv superior al acestuia. Într-adevăr, Ioannes Lydos face confuzie, inversând aceste denumiri (p. 89). Erori, în schimb, apar în ceea ce privește brațele și gurile de vărsare ale fluviului. Greșeala făcută de Aristotel⁴⁰, Apollonius din Rodos⁴¹, Pseudo-Scymnos⁴², Strabon⁴³ și Pliniu cel Bătrân⁴⁴, după care un braț al Dunării s-ar vărsa în Adriatică, este pusă pe seama apropierii dintre „*Ister*” și provincia „*Istria*” din nordul Adriaticii⁴⁵. Hidronimul *Danubius* apare pentru prima dată în opera lui Caesar⁴⁶. Sallustius, Strabon, Ovidiu, Horațiu și Seneca cunosc ambele denumiri. În epoca romană se generalizează forma „*Danubius*”. Este semnificativ faptul că la Tacitus și Plinius, ca și în *Tabula Peutingeriana* și *Notitia Dignitatum*, apare doar această variantă a numelui fluviului.

2. *Frontiera politică* (pp. 90-93). Din perspectivă politică, fluviul este privit ca o «*linie materială între Respublica Romana sau politeia Constantinopolului și spațiul barbariei*» (p. 91). În sprijinul acestei observații, autorul face o comparație între valorile lumii romane și cele ale lumii barbare nord-dunărene (organizare socială, politică, administrativă, mod de viață, ideologie), așa cum apar ele «*sub pana autorilor din secolele IV-VII*». Dunărea ca graniță între civilizație și *Barbaricum* reprezintă de fapt o limită imaginară, impusă de o civilizație cu un grad de dezvoltare superior unor arealuri inferioare sau văzute ca atare⁴⁷. Nu este exclus, cel puțin în unele cazuri, ca deplângerea situației „barbarilor” să se fi făcut în spirit pur propagandistic. Pentru perioada la care se referă majoritatea izvoarelor

³⁷ Hesiod, *Theogonia*, 337-339, în: *FHDR*, I, București, 1964, p. 5.

³⁸ Emil Condurachi, *Dunărea în orizontul geografic antic*, în: „*Studii și Cercetări de Istorie Veche*”, 20, 4, 1969, p. 536-537; vezi și Carmen Maria Petolescu, *Imaginea Istrului în sursele antice*, în: „*Symposia Thracologica*”, 7, 1980, p. 352-353.

³⁹ Vezi și forma *Danuisis* (Herodian, *Despre prozodia generală*, în *FHDR*, I, p. 625), *Dunavis* (Pseudo Caesarios, *Intrebări și răspunsuri*, în: *FHDR*, II, p. 483), *Dunautis* (*Ibidem*, p. 485), și *Danuvi/Dunavi* (Georgios Monachos, *Cronică succintă*, în *FHDR*, II, p. 635).

⁴⁰ Aristotel, *De mirialibus auscultationibus*, 105, în: *FHDR*, I, p. 113.

⁴¹ Apollonius din Rodos, *Argonauticele*, IV, 282-293, în: *FHDR*, I, p. 139.

⁴² Pseudo-Scymnos, *Descrierea pământului*, 770, în: *FHDR*, I, p. 173.

⁴³ Strabon, *Geografia*, I, 2, 39, în *FHDR*, I, p. 219.

⁴⁴ Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală*, III, 18, 127, în: *FHDR*, I, p. 397.

⁴⁵ E. Condurachi, *op. cit.*, p. 538.

⁴⁶ Caesar, *De bello gallico*, VI, 25, 2, în: *FHDR*, I, p. 178.

⁴⁷ Mihai Hasan, *Geopolitică medievală timpurie. Limesul romano-bizantin din Dobrogea și capetele de pod din Câmpia Română și Banat (secolele V-VII)*, în: „*Studia Medievalia. Lucrările Masteratului de Studii Medievale Central-Europene*”, I, 2004, p. 21.

analizate aici de d-nul S. Brezeanu, au fost identificate la Komarov și Sobari, pe malul drept al Nistrului, în *Barbaricum*, la aproximativ 400 de kilometri nord de țărmul Mării Negre, două construcții de piatră realizate după modelul roman, cu coloane, acoperite cu țigle și prevăzute cu ferestre de sticlă⁴⁸. Fără îndoială, astfel de realități sunt ocolite de relatările izvoarelor antice. Exemplele în acest sens sunt relativ numeroase, romanii fiind recunoscuți pentru abilitatea lor de a găsi „argumente” care să legitimizeze anumite acțiuni, prin prisma unor valori morale și/sau politice⁴⁹. Totodată, este acceptat faptul că o civilizație se naște și ca răspuns la provocări⁵⁰. Astfel încercarea latinilor de a defini *Barbaricum*-ul trebuie văzută ca un binom activ; valorile romane crescând proporțional cu descreșterea celor barbare. Dincolo de enumerarea unor texte antice, poate ar fi fost mai utilă aici încercarea de definire a două noțiuni: *Orbis romanus* și *Barbaricum*, pornind tocmai de la frontiera care le desparte⁵¹.

3. *Frontiera militară* (pp. 93-97). În ceea ce privește organizarea militară la Dunărea de Jos, aflăm că «*începuturile fortificării limesului danubian se situează sub Augustus și urmașii săi*» [sic!] (p. 94). Mai mult, d-nul S. Brezeanu crede că, «*cu Traian, care instalează stăpânirea romană în Dacia și în sudul Moldovei, frontiera dunăreană își pierde din importanță, sarcinile defensive ale frontului nord-estic al Romei fiind preluate de noua provincie și de fortificațiile de la nordul gurilor Dunării [...] abandonul Daciei modifică radical problema, restituind limesului de la Dunărea de Jos întreaga sa însemnătate. Încă din timpul domniei lui Aurelian, dar mai ales sub Diocletian și Constantin cel Mare este reluată opera de fortificare a frontierei dunărene [...] în 328 Constantin construiește podul peste Dunăre de la Sucidava. Sub același împărat, garnizoanele romane sunt implantate în cetățile nord-dunărene de la Drobeta, Sucidava și Constantiniana Daphne*» (p. 95).

Într-adevăr, pentru zona de referință carpato-danubiano-pontică, este îndeobște acceptat faptul că granița imperială a fost fixată la începutul secolului I, în timpul lui Augustus⁵², dar s-a materializat ca *limes* odată cu constituirea drumului de-a lungul Dunării⁵³, acesta devenind „operațional”

⁴⁸ Ion Ioniță, *Cultura di Sântana di Mureș: Romania e Repubblica Moldova*, în: *I Goti*, Milano, 1994, *passim*.

⁴⁹ Martin I. Glassner, *Political Geography*, ediția a II-a, New York, 1996, *passim*.

⁵⁰ Arnold J. Toynbee, *Studiu asupra istoriei*, I, București, 1997, p. 127 sqq.

⁵¹ Michael E. Jones, *Geographical-Psychological Frontiers in Sub-Roman Britain*, în *Shifting Frontiers*, p. 47: „the very act of building the frontier wall was the first crucial step in creating a distinction between «Romans» and «Barbarians»”.

⁵² Rufius Festus, *Breviarium*, VIII, 1: «*et limes inter Romanos et barbaros ab Augusta Vindelicum per Noricum, Pannonias ac Moesiam est constitutus*».

⁵³ *Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)*, III, nr. 13813 d = *Inscriptiones Latinae Selectae (ILS)*, nr. 1698.

abia la divizarea Moesiei din anul 86⁵⁴. În ceea ce privește importanța fluviului în cadrul sistemului defensiv, aceasta este o altă problemă, dată în special de modul de organizare al frontierei dunărene, după ce «*universa Dacia devicta est*»⁵⁵. Principalele ipoteze pornesc de la vechile discuții relative la încadrarea fluviului într-un anumit tip/concept de funcționalitate a frontierei romane⁵⁶.

S-a crezut că, din punct de vedere strategic, menținerea unui *limes* între cele două provincii (*Dacia* și *Moesia*) în timpul existenței provinciei Dacia a devenit superfluă, acesta fiind desființat⁵⁷. Totuși, nu se poate dovedi concret renunțarea la organizarea militară din zonă (abandonarea castrelor și mutarea trupelor). Numărul trupelor auxiliare⁵⁸ cantonate în fortificațiile de pe *limes* a scăzut evident, însă numai în comparație cu situația precedentă, din timpul războaielor dacice⁵⁹. Astfel, rezultă ca logică indubitabilă concluzia că *limes*-ul dunărean a continuat să funcționeze, din punct de vedere al organizării militare, și după cucerirea Daciei. Situația

⁵⁴ C. Croitoru, *Considérations sur le concept de limes dans la région du Bas Danube*, în: „Quaderni della Casa Romana di Venezia”, 3, 2004, p. 39-50.

⁵⁵ *Inscripțiile Daciei Romane (IDR)*, II, *Olenia și Muntenia*, vol. întocmit de Grigore Florescu și C. C. Petolescu, București, 1977, nr. 367.

⁵⁶ P. G. Michelotto, *Aspetti e problemi dell'età traianea*, în *Storia della società italiana*, 3, Milano, 1994, pp. 53-55: „nella moderna discussione sulla natura, sui significati e sui processi di trasformazione del fenomeno della frontiera (e del concetto stesso di «frontiera»), il dibattito sembra tornare a incentrarsi, per il periodo dai Flavi ad Adriano, proprio sulla «patamologia», vale a dire sull'interpretazione della funzione del grande fiume e della sua valenza in rapporto alle scelte di «politica estera»”; aceeași ipoteză este reluată, întocmai, fără trimitere la lucrarea amintită, de către C. H. Opreanu, *Dacia și Barbaricum*, p. 14: „în istoriografia modernă, discuțiile asupra naturii, semnificațiilor și procesului de transformare a frontierelor romane, ca și asupra conceptului de frontieră însuși, s-a purtat prin prisma «patamologiei» în special pentru intervalul Flavieni–Hadrian”.

⁵⁷ C. Patsch, *Der Kampf und den Donauraum unter Domitian und Trajan (Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa)*, V, 2, Viena–Leipzig, 1937, p. 13; Constantin Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 96; G. Forni, *Limes*, în *Dizionario Epigrafico di Antichità Romane*, IV, Roma, 1958, p. 1266, etc.

⁵⁸ Pentru *auxilia Provinciae Moesiae* vezi în special G. L. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, Oxford, 1914, *passim*; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, pp. 142-244, pp. 256-262; K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten am Rhein und Donau*, Berna, 1951, p. 37, 47, 155, 172-173; A. Radnóti, *Zur Dislokation der Auxiliartruppen in der Donauprovinzen*, în *Limesstudien. Vorträge des 3. Internationalen Limeskongresses in Rheinfelden, 1957*, Basel, 1959, p. 134-150; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, în „Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brněnské University”, 15, 1970, pp. 159-209 – cu unele îndreptări, legate de auxiliarii din Dacia, la Ioan I. Russu, *Auxilia Provinciae Daciae*, în: „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, XXIII, 1, 1972, p. 63-77; în cazul Daciei, vezi lucrarea recentă a lui C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, București, 2002, cu bibliografia asupra problematicii în discuție.

⁵⁹ Nicolae Gostar, *L'armée romaine dans les guerres daces de Trajan (101-102, 105-106)*, în: „Dacia” (N. S.), XXIII, 1979, p. 115-122.

neobișnuită de a menține în funcțiune în același timp fortificații pe ambele maluri ale fluviului („capete de pod”⁶⁰), a fost explicată prin încercarea de a controla cât mai strict traficul de persoane și mărfuri vehiculate peste Dunăre⁶¹, sau pusă pe seama caracterului „internațional” al navigației, ce ar fi impus măsuri defensive speciale⁶².

Părăsirea *limes*-ului *transalutan* în 245-247 a deschis drumul carnilor și goșilor spre câmpia olteană bogată în așezări⁶³. Această situație se întrevide și din măsurile luate pentru fortificarea principalelor orașe din zonă: *Romula*⁶⁴, *Sucidava*⁶⁵ și *Drobeta*⁶⁶. În ciuda unor titluri ca *restitutor Daciarum*, *Carpicus Maximus* sau *Dacicus Maximus*⁶⁷, C. Messius Decius nu a reușit să refacă sistemul defensiv de pe linia Oltului. *Confoederatio barbarica*, organizată în anul 250 de către regele got Cniva, ataca și castrarele romane de pe malul drept al Dunării⁶⁸. Din aceste motive, Aurelianus părăsea Dacia fără lupte și ajungea la o înțelegere cu goșii, principalii adversari ai provinciilor romane de la Dunărea inferioară⁶⁹, constituind în schimb la sud de fluviu, deloc întâmplător, «*suam Daciam*»⁷⁰. Această cedare fără lupte explică posibilitatea pe care o are administrația imperială de a-și rezerva în stăpânirea sa un *solum romaniae* pe malul stâng al Dunării,

⁶⁰ Dorel Bondoc, „Bridge heads” on the Northern Border of the Dacia Ripensis Province between the 4th and the 5th Centuries, în *The Roman and Late Roman City. The International Conference, Veliko Tărnovo, 26-30 July*, Sofia, 2002, p. 167-172.

⁶¹ J. C. Mann, *The Frontiers*, p. 513: „why when did the Roman army for so long hold long stretches of the Rhine and Danube? The answer is surely that the choice is primarily a bureaucratic one. A river constitutes a clearly-defined line on the ground, ideal for purposes of checking on movement [...]. Frontier control is simplified”; în aceeași ordine de idei vezi, mai recent, P. A. Gianfrotta, *Le vie di comunicazione*, în *Storia di Roma*, 4, 1992, p. 301.

⁶² D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timișoara, 1996, p. 70.

⁶³ Gheorghe Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 168.

⁶⁴ Corneliu Mărgărit Tătulea, *Romula–Malva*, București, 1994, p. 74-75, 129-131; D. Bondoc, Dana Roxana Dincă, *Inscripții și piese sculpturale. Muzeul Romanășului din Caracal*, Craiova, 2002, p. 23-24.

⁶⁵ Octavian Toropu, C. M. Tătulea, *Sucidava–Celei*, București, 1987, p. 73-87.

⁶⁶ Mihai Davidescu, *Drobeta în secolele I-VII e. n.*, Craiova, 1980, *passim*.

⁶⁷ N. Gostar, *Les titres impériaux Dacicus Maximus et Carpicus Maximus*, în: *Actes de la 12e Conférence Internationale d'Études classiques, Cluj, 2-7 octobre 1972*, București–Amsterdam, 1975, p. 643-649.

⁶⁸ Iordanes, *Getica*, 101-103: «[...] Cniva exercitum dividens in duas partes, nonnullos ad vastandum Moesiam dirigit, sciens eam neglegentibus principibus defensoribus destitutam; ipse vero cum LXX milibus ad Eusciam, id est Novas conscendit [...]»; Eutropius, 9, 4: «cum biennio imperassent ipse et filius, uterque in barbarico interfecti sunt».

⁶⁹ C. H. Opreanu, *The Last Decades of Roman Dacia*, în: „Transilvanian Review”, X, 2, 2001, p. 66-77.

⁷⁰ SHA, *Vita Aureliani*, 39, 7: «cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam Transdanuviana(m) Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesia collocavit appellavitque suam Daciam quae nunc duas Moesias dividit».

mărginit probabil la nord de „Brazda lui Novac de Sud”⁷¹, cu principalele „capete de pod” la *Sucidava* și *Drobeta*⁷². Așadar, «garnizoanele romane sunt implantate» în cetățile amintite mult mai devreme decât domnia lui Constantin cel Mare!

În legătură cu măsurile constantiniene de întărire a *limes*-ului dunărean, probabil că cea mai importantă rămâne totuși ridicarea „Brazdei lui Novac de Nord”, celelalte construcții sprijinindu-se pe acest *vallum*. Tributar tradiției literare care prin intermediul lui Aurelius Victor amintește vag că doar «*castra castellaque pluribus locis commode posita*»⁷³ d-nul S. Brezeanu minimizează rolul acestei fortificații liniare⁷⁴. Capătul vestic al „Brazdei” apărut de un *castrum* la *Drobeta*⁷⁵, are ca „antene defensive” la nord cetatea de la Puținei⁷⁶ și la sud-est fortificația de la Hinova⁷⁷. În est, *castrum*-ul de la Pietroasele⁷⁸ și *castellum*-ul de la Bărboși⁷⁹ închid

⁷¹ C. Croitoru, *Fortificații liniare...*, p. 32-40.

⁷² D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a III-a, București, 1968, p. 41, 425, 443; Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 464-465; D. Tudor, *Preuves archéologiques attestant la continuité de la domination romaine au nord du Danube après l'abandon de la Dacie sous Aurélien (IIIe-Ve siècle)*, în: „Dacoromania”, I, 1973, p. 149-161; Nicolae Gudea, *Betesteigungen am Banater Donau-Limes aus der Zeit der Tetrarchie*, în *Actes du IXe Congrès International d'Études sur les Frontières Romaines, Mamaia, 6-13 septembre, 1972*, București-Köln-Viena, 1974, p. 173-180; Eugen Chirilă, N. Gudea, Ion Stratan, *Trei tezaururi monetare din Banat din secolul al IV-lea. Contribuții numismatice la problema continuității în Dacia*, Lugoj, 1974, p. 89-90; O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 14-19; D. Tudor, *Contribuții la problema romanizării în Dacia Inferior*, în: „Arhivele Olteniei”, I, 1981, p. 61; Ion Barnea, Octavian Iliescu, *Constantin cel Mare*, București, 1982, p. 92-95; Maria Comșa, *Raporturi ale dacoromanilor din nordul Dunării cu Imperiul Roman între anii 275-375 e. n.*, în: „Acta Musei Porolissensis”, XII, 1988, p. 297-302; C. M. Tătulea, *Romula*, p. 129; D. Benea, *Dacia sud-vestică*, p. 33; C. C. Petolescu, *Dacia și Imperiul*, p. 328-329, etc.

⁷³ Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 41, 18, în: *FHDR*, II, p. 25.

⁷⁴ Aceeași minimalizare a rolului „Brazdei lui Novac de Nord”, ca și a celorlalte valuri romane din stânga Dunării de Jos, la J. C. Mann, *Power, Force and the Frontiers of the Empire*, în „Journal of Roman Studies”, LXIX, 1979, p. 180: „more surprising is the case of Dacia, the great salient pushed out across the lower Danube. Here again, as in Tingitana, the garrison (including legionaries) was distributed throughout the occupied area. But there was no heavily garrisoned linear frontier, with forts and watch-towers connected by a frontier road and lying behind a screen of outposts. The frontier consisted merely of the peaks of the Carpathians, with a most a few watch-towers” (!?).

⁷⁵ D. Tudor, *Drobeta, passim*; M. Davidescu, *op. cit.*, *passim*; C. C. Petolescu, *Drobeta și Dierna*, în: „Arhivele Olteniei”, VIII, 1993, p. 59-64.

⁷⁶ N. Gudea, *Betesteigungen am Banater*, p. 178; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 23-26; D. Benea, *Cetatea romană târzie de la Puținei*, în: „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, 10, 1977, p. 37-46.

⁷⁷ M. Davidescu, *Săpăturile arheologice din castrul roman de la Hinova*, în: „Drobeta”, IV, 1980, p. 77-86; M. Davidescu, Ion Stângă, *Monedele din castrul roman târziu de la Hinova*, în: „Drobeta”, VI, 1986, p. 75-102; M. Davidescu, *Cetatea romană de la Hinova*, București, 1989.

⁷⁸ Alexandru Odobescu, *Le trésor de Pétrosa*, III, Paris, 1900, p. 19 sqq; Gheorghe Diaconu, *Castrul de la Pietroasele*, în: „Mousaios”, III, 1981, p. 35-40; idem și colaboratorii, *Prezența*

culoarul dintre Carpați și Dunăre, continuate fiind cu sistemul de fortificații din sudul Moldovei⁸⁰. La sud, „Brazda” era întărită cu cetățile de la *Sucidava*⁸¹ și *Romula*⁸², între care este refăcut vechiul drum roman⁸³, și sunt construite cetățile *Constantiniana Daphne*⁸⁴ și *Turris*⁸⁵, neidentificate încă cu precizie în teren⁸⁶. În afară de acestea, există dovezi că în timpul lui Constantin au funcționat și fortificațiile de la Pojejena, Gornea, *Ad Mediam–Mehadia*, *Ad Pannoniam–Teregova*, *Tibiscum–Jupa* (Caraș-Severin), Șvinița, Insula Banului (Mehedinți), *Dierna–Orșova*⁸⁷, Desa, Bistreț (Dolj), *Turris–Turnu Măgurele*, și Piuă Petrei⁸⁸. Legătura cu bazele din sudul Dunării se făcea desigur și pe podul de piatră de la *Sucidava–Celei*, inaugurat la 5 iulie 328⁸⁹.

romană la întorsura Carpaților în secolele III-IV. Semnificația ei istorică în lumina cercetărilor de la Pietroasele, în: *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, I, Buzău, 1983, p. 69-77.

⁷⁹ Liviu Petculescu, *Despre cronologia fortificațiilor romane de la Bărboși*, în: „Pontica”, XV, 1982, p. 249-253.

⁸⁰ C. Croitoru, *Sudul Moldovei în cadrul sistemului defensiv roman. Contribuții la cunoașterea valorilor de pământ*, în: „Acta Terrae Septemcastrensis”, I, 2002, p. 107-120.

⁸¹ D. Tudor, *Sucidava. Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Bruxelles, 1965, p. 79-85; idem, *Sucidava*, Craiova, 1974; O. Toropu, C. M. Tătulea, *Sucidava, passim*.

⁸² Cristian Vlădescu, *Fortificațiile romane de la Romula–Malva și problema continuității așezării*, în: „Muzeul Național”, VI, 1982, p. 123-130; C. M. Tătulea, *Romula*, p. 129.

⁸³ *L'Année Epigraphique*, 1939, 19 = Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România (IGLR)*, București, 1976, nr. 278: «*Imp(eratori) [d(omino)] n(ostro) [(Fl(avio) Val(erio) Con] stant[ino Aug(usto et)] C[a]ess(ari)b(us) No[st]ris] (duobus) m(ille) p(assuum) I*».

⁸⁴ Procopius, *De aedificiis*, IV, 7, 7; Ammianus Marcellinus, XXVII, 5, 2.

⁸⁵ Procopius, *De bello Gothico*, VII, 14, 32.

⁸⁶ Pentru localizarea cetății *Daphne* vezi Gh. Diaconu, *În căutarea Daphnei*, în: „Pontica”, IV, 1971, p. 313-318; M. Zahariade, *Constantini Daphnenses et Ballistarni Daphnenses*, în: „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, XXVIII, 3, 1977, p. 394-396; O. Iliescu, „*Constantiniana Daphne*: *anciennes et nouvelles théories*”, în: „Quaderni Ticinesi di numismatica e antichità classiche”, XVI, 1987, p. 265-292; iar pentru *Turris* vezi Gr. Florescu, în *Omagiu lui Constantin Kirițescu*, p. 5; idem, *Cetatea Turnu (Turnu Măgurele)*, în: „Revista Istorică Română”, XV, 1-4, 1945, p. 432-464; Alexandru Madgearu, *The Placement of the Fortress Turiss (Procopius, Bell. Goth. III, 14)*, în: „Balkan Studies”, XXXIII, 2, 1992, p. 203-208.

⁸⁷ Vezi D. Benea, *Dacia sud-vestică*, p. 70-113, cu bibliografia.

⁸⁸ M. Macrea, *Viața în Dacia*, p. 465-469; I. Barnea, O. Iliescu, *op. cit.*, p. 117; D. Benea, *Dacia sud-vestică*, p. 70-113.

⁸⁹ D. Tudor, *Podul de la Celei al lui Constantin cel Mare*, în: „Arhivele Olteniei”, XIII, 1934, p. 107-124; idem, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 155-192 (= idem, *Les ponts romains du Bas-Danube*, București, 1974, p. 135-166); O. Toropu, *Noi contribuții privitoare la podul lui Constantin cel Mare de peste Dunăre*, în: „Analele Universității din Craiova, Seria Istorie–Geografie–Filozofie”, I, 1972, p. 20-33. S-a ipotizat, cu argumente puțin convingătoare, că un alt pod de piatră ar fi existat în dreptul Insulei Mari a Brăilei: „în dreptul vadului Budurului [...] în Dunăre s-ar vedea, când apa este foarte scăzută, urmele unui pod de piatră antic. Locuitorii numesc acest loc «podul lui Traian» [...] pe malul drept al Dunării, în Insula Mare a Brăilei, în dreptul vadului Buduru, de o parte și de alta a debarcaderului, la aproximativ 2,5 m adâncime de la nivelul actual al depunerilor, chiar în malul apei se găsesc fragmente din piese de marmură și cioburi de vase romane și bizantine; punctul unde se găsesc aceste materiale corespunde cu locul unde ar exista picioarele podului”, cf. Nicolae Harțuche, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, în „Istros”, I, 1980, p. 308.

4. *Frontiera juridică* (pp. 98-101). «*Frontierele juridice ale imperiului nu se confundă cu frontierele lui militare și politice și nici nu prezintă linearitatea ori materialitatea lor în spațiu. Aceste frontiere se înfățișează sub două aspecte: teritorial și uman*» (p. 98). Ne întrebăm, negând «*linearitatea ori materialitatea lor în spațiu*», cum vor fi arătat frontierele juridice – «*teritorial și uman*»? Ar putea ele exista și funcționa, ca atare, în aceste condiții?

O ipoteză oarecum similară se regăsește și la Ștefan Ferenczi⁹⁰, care neagă chiar liniaritatea geometrică a *limes*-ului «deoarece valul însuși era bidimensional». Fără îndoială că inginerii, topografii, strategii romani dețineau o mare abilitate în a se adapta cerințelor din teren atunci când recurgeau la construcția unui *vallum*, profitând din plin de formele specifice de relief⁹¹, însă ceea ce se pierde din vedere este faptul că anticii desemnează sub aceeași titulatură elementele constitutive ale *limes*-ului, chiar dacă acestea urmează un traseu perfect drept sau se pliază pe formele de relief⁹². Istoriografia franceză definește această practică prin sintagma «*défense linéaire*» sau «*ligne fortifiée*»⁹³. De altfel, și astăzi, un corp liniar, fie că este curbat sau frânt, bidimensional sau tridimensional, tot sub titulatura de linie va fi descris, contemporanii definind frontiera de stat ca o linie naturală sau convențională trasată între diferite puncte de pe suprafața globului, care delimitează teritoriul unui stat de teritoriul altui stat, de marea liberă, de spațiul cosmic, etc⁹⁴.

Conceptul de frontieră juridică nu reprezintă altceva decât efectul, sub diversele sale forme, al relațiilor dintre romani și diversele *gentes* sau *ethne* barbare. Instrumentele/pârghiile care reglementează relațiile Imperiului cu populațiile vecine sunt juridice și militare. Decalajul intervenit între nivelul de dezvoltare al civilizației romane și cel al societății „barbare”, pe de o parte, precum și instabilitatea social-politică a acesteia din urmă, pe de altă parte, au determinat statul roman, în special în epoca imperială, să

⁹⁰ Ștefan Ferenczi, *Câteva precizări în legătură cu noțiunea de limes dacicus*, în: „Apulum”, IX, 1971, p. 599-625.

⁹¹ Gordon East, *Géographie historique de l'Europe*, Paris, 1939, p. 37; contrar opiniei acestuia, S. W. Hanson, *The Nature and Function of Roman Frontiers*, în: „British Archaeological Reports”, 471, 1989, p. 59, care, surprinzător, crede că ridicarea acestor valuri ignora frecvent topografia sau eventualele avantaje tactice oferite de configurația terenului (?).

⁹² Hugh Elton, *Defining Romans, Barbarians, and the Roman frontier*, în *Shifting Frontiers*, p. 127: “it is well-known that frontiers are zones, and need to be distinguished from borders, which are linear features”.

⁹³ De exemplu, Lucien Musset, *Les invasions: les vagues germaniques*, I, Paris, 1965, p. 66-67 (= idem, *Invaziile. Valurile germanice*, București, 2002, p. 107); pentru accepțiunea anticilor asupra acestor frontiere liniare, vezi și C. Nicolet, *Geography, Space and Politics in the Early Roman Empire*, Ann Arbor, 1991, *passim*.

⁹⁴ Ion Cloșcă (coordonator), *Dicționar de drept internațional public*, București, 1982, p. 256-257.

utilizeze un instrumentar variat în punerea în practică a diplomației în raporturile cu *Barbaricum*⁹⁵. Pentru spațiul care ne interesează, fără a insista asupra statutului acordat unor populații barbare, statut reglementat de normele dreptului roman, trebuie să subliniem mijloacele concrete folosite pentru impunerea intereselor Imperiului. Astfel, mijloacele juridice sunt îndeplinite și prin crearea unor „spații de siguranță”⁹⁶ în fața *limes*-ului, mărginite de valuri de pământ. Lipsite de turnuri de tip *turres* ori *specula* și de fortificații de tip *castra* sau *castella*, aceste valuri aveau rolul unor hotare convenționale. La baza ridicării lor stau câteva principii comune⁹⁷. Deși îndeplinesc un rol „de natură birocratică”, datorită acestor principii, valurile de pământ pot fi transformate cu ușurință în elemente defensive, cu atât mai mult acolo unde în incinta din spatele lor se află și drumuri. În concluzie, fie că este concepută ca urmare a unei intenții pur administrative sau ca un prim obstacol îndreptat împotriva inamicului, datorită caracteristicilor tehnice și, mai ales, a formei sale, granița (eventual birocratică) constituie, fără îndoială, tot un sistem defensiv⁹⁸, întrucât, în caz contrar, romanii, cunoscuți pentru spiritul lor practic, nu ar mai fi utilizat sistemul *vallum-fossa* pentru a trasa o limită administrativ-juridică, ci ar fi apelat, probabil, la simple marcaje plasate la suprafața terenului, mult mai convenabile din multe puncte de vedere⁹⁹. Așadar, și într-un caz și în celălalt este de presupus prezența trupelor în zonele de frontieră pentru diverse misiuni (de construcție, deservire și întreținere a eventualelor fortificații din preajma *limes*-ului, de cercetare-observare a mișcărilor populațiilor vecine, de intimidare a acestora și, în ultimă instanță, defensive). În aceste condiții este aproape imposibilă disocierea rolului juridic de cel politico-militar în procesul complex de funcționare al frontierei imperiale, cu atât mai mult pentru spațiul la care ne referim. Fiecare dintre fortificațiile liniare romane

⁹⁵ C. H. Opreanu, *Dacia și Barbaricum*, p. 20 sqq; V. Lica, *The Coming of Rome in the Dacian World*, Konstanz, 2000, *passim*; pentru studiul comparativ, vezi, de exemplu, D. Braund, *Rome and the Friendly King: The Character of the Client Kingship*, Londra-New York, 1984, *passim*; L. F. Pitts, *Relations between Rome and the German «Kings» on the Middle Danube in the First to Fourth Centuries A. D.*, în: „Journal of Roman Studies”, 79, 1989, *passim*, etc.

⁹⁶ Dionisie M. Pippidi, *Tiberius Plautius Aelianus și frontiera Dunării de Jos în secolul I e. n.*, în idem, *Contribuții la istoria veche a României*, ediția a II-a, București, 1967, p. 287-328.

⁹⁷ Mihalache Brudiu, *Cercetări privind valorile antice de pe teritoriul Moldovei*, în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 232; C. Croitoru, *Câteva considerații cu privire la rolul valurilor de pământ de pe teritoriul Daciei*, în: „Argessis. Studii și comunicări – seria istorie”, X, 2001, p. 58.

⁹⁸ Radu Vulpe, *Les Valla de la Valachie, de la Basse Moldavie et du Boudjak*, în *Actes du IXe Congrès International d'Études*, p. 267.

⁹⁹ Benjamin Isaac, *The Limits of Empire. The Roman Army in the East*, Oxford, 1990 (ediție revizuită și adăugită în 1992), p. 396-397; vezi și F. Millar, *The Emperor in the Roman World (31 BC-AD 337)*, Londra, 1977, p. 435-438, cu discuții asupra ridicării acestor “boundary stones”.

identificate la nordul fluviului pot fi considerate, la un moment dat, drept frontiere birocratice (juridice, lingvistice, culturale) sau, atunci când sunt completate cu alte fortificații și trupe, chiar politice. În timp, valorile au fost modificate, completate sau părăsite, în funcție de necesitățile de pe teren. Cum spuneam, flexibilitatea acestei politici de trasare a frontierelor liniare denotă, mai degrabă, adaptabilitatea strategilor romani, care, la Dunărea de Jos, trebuiau să facă față unor «*gens numquam fida*».

În cuprinsul aceluiași capitol, analizând concepția bizantinilor asupra teritoriului nord-dunărean, d-nul S. Brezeanu optează, pe baza informațiilor transmise de Procopius din Caesarea¹⁰⁰, pentru următoarea identificare: «*este vorba despre cetatea Turris, de la nord de Dunăre, probabil fortăreața romană de la Bărboși, lângă Galați*» (p. 99). Textul lui Procopius fiind citat din *FHDR*, autorul preia și opinia traducătorului: «nu se poate ști dacă este vorba despre Tr. Măgurele sau despre o cetate din regiunea gurilor Dunării, ca Bărboși de lângă Dinogetia»¹⁰¹. Ipoteza rămâne originală în istoriografia chestiunii, singurul argument în sprijinul său fiind faptul că nu cunoaștem încă denumirea antică a Bărboșului roman. În legătură cu această problemă, deocamdată mai plauzibilă se dovedește ipoteza lui Gheorghe Ștefan¹⁰², care credea că la vărsarea Siretului s-ar localiza Dinogetia pomenită de Ptolemeu¹⁰³ și *Itinerarium Antonini*¹⁰⁴, toponimul transferându-se, după retragerea garnizoanei romane pe malul drept al Dunării, la sfârșitul secolului III, asupra cetății de la Gârvan–Bisericuța, unde este atestat de *Notitia Dignitatum*¹⁰⁵. În secolul VII, folosind izvoare ca *Tabula Peutingeriana* și *Itinerarium Antonini*, Ravennatis Anonymi¹⁰⁶, plasează *Dinogessia – item ad aliam parte* – pe malul stâng al Dunării. Alte ipoteze cu privire la denumirea antică a Bărboșului roman – din păcate, din nou necunoscute d-lui S. Brezeanu – propun următoarele identificări: la Bărboși ar fi existat antica *Piroboridava*¹⁰⁷ menționată de Papirusul Hunt¹⁰⁸, sau *Palonda/Paloda*¹⁰⁹ amintită de Ptolemeu; în sprijinul acestor variante ar fi de

¹⁰⁰ Procopius din Caesarea, *Despre războaie*, VII, 32.

¹⁰¹ Haralamb Mihăescu, în: *FHDR*, II, p. 443, nota 41; vezi, totuși, și *ibidem*, p. 763 (indice) *Turris* = azi ruine la est de Turnu Măgurele! Ipoteza nu este exclusă nici de C. C. Petolescu, *Dacia și Imperiul*, p. 335, nota 51.

¹⁰² Gheorghe Ștefan, *Dinogetia. A problem of ancient topography*, în: „Dacia” (N. S.), II, 1958, p. 317-329.

¹⁰³ Ptolemeu, III, 8, 4; 10, 1; IV, 10, 5.

¹⁰⁴ *Itinerarium Antonini*, 255, 5: *Diriguttia*.

¹⁰⁵ *Notitia Dignitatum*, Orientis, 39, 24: *Dirigothia*.

¹⁰⁶ Ravennatis Anonymi, *Cosmographia*, IV, 5, 47.

¹⁰⁷ N. Gostar, Ion T. Dragomir, Silviu Sanie, Șeiva Sanie, *Castelum și castrul roman de la Barboși*, în: „Sesiunea de Comunicări Științifice a Muzeelor de Istorie (decembrie 1964)”, I, București, 1971, p. 422-423.

¹⁰⁸ În *FHDR*, II, p.

¹⁰⁹ Paul Nicorescu, *O inscripție a împăratului Traian găsită la Cetatea Albă*, în: „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria a III-a, XXVI, 1944, p. 6.

menționat și recent descoperita ștampilă tegulară, citită de către descoperitorul său sub forma *NEP* sau *ALP*¹¹⁰. În ceea ce privește poziționarea enigmaticei cetăți *Turris*, cele mai multe argumente o plasează la Turnu Măgurele¹¹¹.

5. *Frontiera economică* (pp. 101-105). Pornind de la observația lui Lucien Musset¹¹², cu privire la organizarea armatelor barbare, d-nul S. Brezeanu se oprește asupra modalităților de obținere a resurselor de către migratori. «Într-o primă etapă a contactelor cu imperiul, principala sursă a existenței migratorilor este constituită din pradă și prizonieri» (p. 101). Interesant este faptul că și exploatarea populației locale sedentare «în vremurile calme ale raporturilor romano-barbare era cea mai importantă sursă a existenței migratorilor» (p. 101-102). «A treia sursă a existenței migratorilor, alături de prăzi și de exploatarea migratorilor o reprezenta comerțul dintre ei și imperiu» (p. 102). Controlul grupurilor barbare avea desigur și o dimensiune economică, permițând romanilor să reglementeze relațiile comerciale și să perceapă taxe pe mărfurile ce traversau linia de demarcație¹¹³. Există dovezi care atestă că, uneori, anumite mărfuri erau prohibite schimbului cu populațiile din afara *limes*-ului. Astfel, două pasaje din *Corpus Iuris Civilis*¹¹⁴ sunt edificatoare, fiecare referindu-se la câte o categorie din aceste bunuri:

1. *Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Theodotum magistrum militum. Ad barbaricum transferendi vini et olei et liquaminis nullam quis quam habeat facultatem ne gustu quidem causa aut usus commerciorum [annis 370-375].*

2. *Imp. Marcianus A. Constantino pp. Nemo alienigenis barbaris cuiuscumque gentis ad hanc urbem sacratissimam sub legationis specie vel sub quocumque alio colore venietibus aut in diversis aliis civitatibus vel locis loricas et scuta et arcus sagittas et spathas et gladios vel alterius cuiuscumque generis arma audeat venumdare, mulla prorsus isdem tela, nihil, penitus ferri vel facti iam vel adhuc infecti ab aliquo distrahatur [annis 455-457].*

D-nul S. Brezeanu crede că «această „aprovizionare obișnuită” a foederatilor [...], era un mijloc de presiune a Constantinopolului asupra

¹¹⁰ S. Sanie, *Ceramică cu inscripții și țigle ștampilate descoperite la Bărboși-Galați*, în: „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 47, 2, 1996, p. 121-153; ne fie îngăduiut a indica și considerațiile noastre privitoare la această tegula, în C. Croitoru, *Despre trupele romane din fortificațiile de la Bărboși (Galați). Note de lectură* (II), în: „Istros”, XI, 2004, p. 159-172.

¹¹¹ Vezi *supra*.

¹¹² L. Musset, *op. cit.*, I, p. 236 (= *ibidem*, p. 244).

¹¹³ C. H. Opreanu, *Dacia și Barbaricum*, p. 17.

¹¹⁴ *Corpus Iuris Civilis*, IV, 41, 1-2, în: *FHDR*, II, p. 373; trimiterea prof. ST. Brezeanu la sursa amintită (nota 84, p. 119: «*Corpus iuris civilis, Codicele lui Justinian*, IV, 41, 2; *FHDR*, II, p. 373») este eronată, fragmentul citat făcând parte din cartea IV, 41, 1!

migratorilor, dependenți de produsele din imperiu» (p. 103), iar «starea de conflict explică desigur aceste interdicții cu produse alimentare, care în vremurile liniștite formau obiectul schimburilor bilaterale» (p. 104). Totuși, informațiile furnizate de aceste surse trebuie interpretate diferit, cu atât mai mult cu cât expun realități surprinse la distanță de aproximativ opt decenii. Din aceste „reglementări comerciale” rezultă că mărfurile destinate schimbului pot fi clasificate în „bunuri nepericuloase” (produsele alimentare) și bunuri strategice (arme sau alte produse din metal). Pe de o parte, măsurile restrictive vizau neamurile barbare aflate la acea dată în apropierea frontierei romane, mai cu seamă în privința armelor și a materiei prime din care acestea erau fabricate – interzicerea lor sugerând nu atât starea de conflict cât mai ales prevederea administrației imperiale «*perniciosum namque Romano imperio et prodicioni proximum est barbaros, quos indigere convenit, telis eos, ut validiores reddantur, instruere*»¹¹⁵; mai mult, hotărârea este însoțită de măsurile ce vor fi luate împotriva celui care nu o respectă, acestea culminând cu pedeapsa capitală. De cealaltă parte, interzicerea comercializării altor produse „nepericuloase” (vin, ulei și alte băuturi) era, foarte probabil, o măsură ce se adresa mai ales trupelor de la graniță. Alte hotărâri se referă la locurile de desfacere a mărfurilor, cele mai importante «după vechiul obicei»¹¹⁶, fiind în acest sens târgurile din zona de frontieră¹¹⁷. Toate aceste reglementări fac trimitere la zonele de la periferiile lumii romane, ceea ce demonstrează că și la marginea Imperiului, de o parte și de alta a liniilor de demarcație, pulsa o vie activitate economică, aceste spații limitrofe beneficiind de un anumit grad de „integrare economică”, dacă nu în provincie, cel puțin în mediul rural de pe *limes*¹¹⁸.

6. *Frontiera culturală* (pp. 105-109). Reținem încă de la început faptul că «pe teren cultural, Dunărea este mai puțin o barieră, cât o cale de comunicație a bunurilor materiale și a ideilor» (p. 105), ipoteză cu care suntem pe deplin de acord. Din studiul diverselor izvoare istorice rezultă cu precădere faptul că în antichitate *limes*-urile n-au reprezentat bariere, ci axe principale în evoluția istorică a populațiilor ce au trăit de ambele lor părți¹¹⁹. În Dacia, de exemplu, ridicarea și dotarea unor fortificații liniare, cu scopul de a funcționa, la un moment dat, ca *limes* sau ca simple elemente juridice, n-a avut repercusiuni negative asupra societății locale și n-a întrerupt vechea unitate culturală. Mai mult, liniile de demarcație, trasate în teren sub forma unor valuri de pământ cu punctele lor de trecere controlate, vor deveni cu

¹¹⁵ *Corpus Iuris Civilis*, IV, 41, 2.

¹¹⁶ Priscus Panites, 588, în: *FHDR*, II, p. 297.

¹¹⁷ Themistius, *Orationes*, X, 135, în: *FHDR*, II.

¹¹⁸ C. H. Opreanu, *Neamurile barbare de la frontierele Daciei romane și relațiile lor politico-diplomatice cu Imperiul*, în: „*Ephemeris Napocensis*”, IV, 1994, p. 213.

¹¹⁹ Idem, *Dacia și Barbaricum*, p. 18.

timpul elemente de simbioză pe plan cultural¹²⁰, altfel spus, „elemente agregante”¹²¹, ce vor fi contribuit într-o măsură destul de importantă la romanizarea dacilor liberi sau a altor populații rămase *extra provinciam*.

Mai remarcăm aici câteva aspecte care țin mai curând de metodologie:

A. «*Abordarea comparatistă*» a celor două lumi separate fizic de fluviu este disproporționată. Dacă atunci când analizează Dunărea din perspectiva frontierei politice, d-nul S. Brezeanu admite doar acele surse care „deplâng” situația barbarilor (vezi *supra*), accepțiunea asupra conceptului de „lume barbară” fiind aici mult simplificată «*de o parte, o comunitate universală de cetățeni liberi, de cealaltă puzderia de gentes ori ethne barbare. De o parte libertate cetățenilor, de cealaltă sclavia barbară [...] Solul romanilor [...] formă ideală de organizare politică [...] spațiul barbariei este lipsit de orice principiu de organizare*», (p. 91), în subcapitolul de față diferențele dintre cele două lumi sunt mult atenuate: «*lectura lui Ammianus Marcellinus și Priscus din Panion oferă istoricului modern un exemplu clasic de aculturație*» (p. 106); tot aici «*este locul să subliniem [...] complexitatea conceptului de lume barbară, la nord de Dunăre, excesiv simplificat adesea pentru a putea înțelege întreaga amploare a culturii bizantine*» (p. 105).

B. Rezultă extrem de nefericită disocierea «*frontierei culturale*» de «*frontiera religioasă*», acestea necesitând, mai de grabă, o tratare unitară; de altfel, în acest context găsim în primul sub-capitol și diverse referiri la activitatea misionarilor ori la creștinism.

C. Un alt aspect deosebit de important al influențelor culturale îl reprezintă «*expansiunea limbii latine în lumea barbară*». (p. 108). La prima vedere «*nici aici sursele antice nu abundă în informații. Ne lipsesc unele indicii asupra fenomenului [...]*» (p. 108). Dincolo de diversele texte antice care susțin vorbirea limbii latine de către barbarii nord-dunăreni, poate ar fi trebuit amintite aici numeroasele dovezi arheologice ce demonstrează că aceeași limbă era folosită și în scris, alături de greacă¹²².

7. *Frontiera religioasă* (pp. 109-112). «*Cu secolul al IV-lea, când se transformă în religie de stat a imperiului, creștinismul devine cea mai importantă componentă a civilizației romane, căreia îi definește și identitatea [...] paralel romanii încep să propage creștinismul și în afara teritoriului lor*» (p. 109). Ceea ce se remarcă în această privință este relativa uniformitate a răspândirii creștinismului în stânga Dunării de Jos. O comunitate creștină importantă este atestată în zona subcarpatică a

¹²⁰ Ilie Bădescu, Dan Dungaci, *Sociologia și geopolitica frontierei*, I, București, 1995, p. 16.

¹²¹ N. Luhmann, *Territorial borders as system boundaries*, în *Cooperation and conflict in border areas*, Milano, 1982, p. 236; P. A. Gianfrotta, *Le vie di comunicazione*, în: *Storia di Roma*, 4, Torino, 1989, p. 301.

¹²² Vezi, de exemplu, Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine, passim*.

Buzăului¹²³; altele în zona Banatului actual¹²⁴ sau în teritoriul de la est de Carpați¹²⁵.

8. *Specificul unei frontiere* (pp. 112-115) «*Prestigiul civilizației romane în lumea migratorilor a dat noțiunii de frontieră o mare ambiguitate. Absorbirea valorilor romane, de natură foarte diversă, de către migratori a creat la Dunăre nu o frontieră, ci numeroase frontiere [...]*» (p. 113). În legătură cu aceste ipoteze se impun anumite precizări. Ambiguitatea noțiunii de frontieră ține mai degrabă de metodologia de lucru aleasă de către autor și nu de percepția barbarilor asupra ei. Dovezile pe care le deținem astăzi, relative la funcționarea graniței romane, atestă, așa cum rezultă chiar din rândurile lucrării la care ne referim, stăruința romanilor de a organiza cât mai eficient *limes*-ul. Ambiguitatea intervine doar în momentul în care aplicăm noțiunile contemporane asupra graniței conceptului de *limes*. În ceea ce îi privește pe barbari, noțiunea acestora de frontieră romană este aceea pe care administrația imperială le-o impunea prin diverse mijloace (politice, militare, juridice, culturale, economice, etc.). În ceea ce privește multitudinea de frontiere de la Dunărea de Jos, nu trebuie neglijat însă faptul că în desfășurarea sa în teren *limes*-ul, chiar și cel danubian, consta într-o zonă bine definită pe ambele laturi de o graniță exterioară și de una interioară¹²⁶, cu funcții specifice, de a preveni pătrunderea unor elemente etnice și respectiv ieșirea altora din spațiul delimitat¹²⁷, după cum romani și barbari se aflau atât în interiorul cât și în afara granițelor¹²⁸. Viziunea acestora asupra granițelor nu era, și nici nu avea cum să fie, unitară¹²⁹.

Tratarea frontierei danubiene din aproape toate unghiurile posibile este, din păcate, lipsită de o atât de necesară consecvență. De cele mai multe ori, definirea fluviului ca frontieră se face exclusiv din perspectiva romanilor, alteori numai din aceea a barbarilor.

¹²³ Idem, *Le christianisme dans le diocèse de Buzău jusqu'au VIIe siècle*, în: *Christianitas daco-romana*, București, 1994, p. 157-177.

¹²⁴ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI d. Hr.*, Iași, 1981, p. 27 sqq.

¹²⁵ Idem, *Creștinismul de la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991, *passim*.

¹²⁶ Theodor Mommsen, *Der Begriff des Limes*, în: „Gesammelte Schriften”, V, 1908, p. 456-464: „es scheint den Limes-forschern wenig zum Bewusstsein gekommen zu sein, dass der Limes seinem Wesen nach bei allen sonst möglichen Verschiedenheiten, eine irgendwie markierte zweifache Grenze, eine äußere und eine innere fordert”.

¹²⁷ O. Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China*, Londra–New York, 1940, p. 240.

¹²⁸ H. Elton, *op. cit.*, p. 126.

¹²⁹ Jacques Ancel, *Frontierele românești. Geografie politică*, ediție bilingvă, București, 1999, p. 35, chiar dacă pentru o altă perioadă istorică, surprinde foarte bine această realitate: „pentru bulgari, care contemplă fluviul de la înălțimea falezii lor și pe care istoria i-a întors spre Bizanț, Dunărea, dimpotrivă, este mai puțin o legătură. Fluviul reprezintă pentru ei mai degrabă o limită”.

**ABOUT «ANCIENT MEMORY AND MEDIEVAL ETHNO-CULTURAL
IDENTITIES »
READING NOTES (III)
- Abstract -**

In this article, we approach some problems regarding the history of the territory from the left of the Danube, starting from a book published two years ago by Stelian Brezeanu: *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, Bucharest, 2002, 388 pages (*Medieval Identities and Solidarities. Historical Controversies*). From among all the “controversies” analyzed by the author, we (re)discuss only the following problems: *Aurelianus’s retreat from Dacia province, the confusion made between “Gets” and “Goths” in ancient sources and the ambiguity of the notion “the frontier of the Lower Danube”*. The frontier of the Lower Danube was considered from seven perspectives, each of them corresponding to a sub-chapter (the Danube is approached as a geographical unit, as a political, military, juridical, economical, cultural and religious frontier).